

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ LIV

YU ISSN 0350-185x
UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

LIV

Уређивачки одбор:

*др Даринка Горџан-Премк, др Ирена Грицкаји, др Милка Ивић,
др Павле Ивић, др Александар Младеновић, др Мирослав Николић,
др Асим Пецо, др Слободан Реметић, др Живојин Ситанојчић, др Свешозар
Ситијовић, др Срејко Танасић, др Драго Ћујић, др Егон Фекеше*

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1998

Секретар редакције:
др Срето Танасић

Израду и штампање финансирало је Министарство науке и технологије Србије.

Издаје:
Институт за српски језик САНУ, Туре Јакшића 9

Коректура: Наташа Вуловић
Припрема за штампу: Давор Палчић

Штампа:
Стручна књига, Београд
Лоле Рибара 48

Решењем Министарства за науку и технологију Републике Србије, број 451-03-497/94-02 од 30. 6. 1994. године, ова публикација је ослобођена пореза на промет

САДРЖАЈ

Расправе и чланци

Милка Ивић: О прилошкој детерминацији глаголског предиката	1–6
Весна Половина: Појам континуума и његова примена у лингвистици.	7–14
Станимир Ракић: О номинализацији и наслеђивању структуре аргумената.	15–33
Ирена Грицкат: Потенцијал у служби исказивања хабитуалности — и неколико напомена поводом ове конструкције —	35–40
Предраг Пипер: О кондиционалности у простој реченици. . .	41–58
Асим Пецо: Употреба претериталних времена у књижевном делу Десанке Максимовић	59–78
Вера Васић: Синтаксичка кореференцијалност.	79–86
Срето Танасић: Један тип бссубјекатске реченице у српском језику.	87–94
Лили Лашкова: За някои актуални проблеми на съпоставителното изследване на славянските езици.	95–104
Звездана Павловић: О метонимији у ономастици (хидроним — ојконим)	105–110
Светозар Стијовић: Прилог речнику српских личних имена	111–119
Рајна Драгићевић: О српско-хрватским ономотопејским именицама с елементом -т- у суфиксу.	121–130
Ценка Иванова: Езикова историја и езикова прогностика — въз основа на съпоставителното езикознание (Перспективи на балканославянския ареал)	131–141
Замир К. Тарланов: Тенденция к абсолютизации субъекта в русском синтаксисе: номинативное предложение как ее реализация	143–164
Радмил Маројевић: <i>Studia palaeoslavica</i> . III (Старославенски облици <i>везоуми</i> , <i>бесчими</i> , <i>веспосагма</i>).	165–173
Снежана Петровић: Сх. <i>bāga</i> „обољење зглобова код коња и људи“ и сродне речи	175–185
Иван К. Добрев: Семантико-функционалното единство и взаимна адекватност при частите на речта в тюркските езици. . .	187–200

Прикази и критике

Милка Ивић: Даринка Гортан-Премк, Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику.	201–203
Дојчил Војводић: Теорија семантичких локализација као универзални лингвистички модел	204–213

Станимир Ракић: <i>Dona Napoli: Syntax, Theory and Problems</i>	214–218
Светозар Стијовић: О једном издању „Горског вијенца“	219–230
Радосав Ј. Буровић: Слободан Реметић, Српски призренски говор I	231–240
Мирослав Николић: Драго Ђупић — Жељко Ђупић, Речник говора Загараца	241–246
Никола Родић: Јеванђељски речник српске редакције — <i>pro et contra</i> —	247–253
Срето Танасић: Нови славистички часопис: <i>Славистика</i>	254–256
 In Memoriam	
Невенка Гошић: Драгомир Вујичић (3. новембар 1935 — 28. јули 1997)	257–259
 Библиографија	
Скраћенице	261–263
Библиографски подаци	263–335
 Регистри	
Предметни регистар	337–340
Регистар имена	341–350

МИЛКА ИВИЋ
(Београд)

О ПРИЛОШКОЈ ДЕТЕРМИНАЦИЈИ ГЛАГОЛСКОГ ПРЕДИКАТА

У овом је раду предложен нов приступ феномену прилошке детерминације глаголског предиката, такав који би доследно водио рачуна о односу обима оствареног детерминативног захвата и семантичке садржине детерминисане речи. Одредба се, наиме, може непосредно тицати или (А) те садржине у целини, или (Б) једне њене конститутивне компоненте, или (В) онога што та садржина, као таква, собом неизбежно имплицира. Осврћући се на неке српске језичке датости, аутор објашњава због чега је овакво гледање на ствари не само теоријски оправдано, него и корисно — доприноси унапређивању граматичког описа конкретних језика.

Током друге половине XX века¹ интересовање језичке науке почело се интензивније усмеравати и на овај проблем: које све конкретне семантичко-синтаксичке видове може попримити детерминација глаголском предикату придодатог прилошког израза. Прва освојена теоријска тековина било је сазнање о томе да у појединим случајевима тај израз предикатску радњу не детерминише директно, него посредним путем, будући да именује, у ствари, или (1) оно својство које њен вршилац, њу остварујући, на релевантан начин испољава (уп. *ЉУТИТО је њреснуо шаком о сјо* и сл.), или (2) ону особину њеног објекта која је стечена чином њеног вршења (уп. *ПЕНАСТО је умућила јаја* и сл.). У стручној литератури објављеној током прве половине седамдесетих година (в. нпр. Allerton/Cruttenden 1974 i Lehrer 1975) већ је била устаљена одговарајућа терминологија — прилошке одредбе типа (1) називају се *прилозима усмереним према субјекту реченице* (енгл. *subject-oriented adverbs*), а оне типа (2) *прилозима усмереним према објекту реченице* (енгл. *object-oriented adverbs*). На прагу те осме деценије пажња науке већ је била скренута на још једну значајну појединост — на чињеницу да се, кад је посреди глаголски предикат сложенијег семантичког садржаја, понекад њему придодатим прилогом не одређује ближе тај комплексан садржај у целини, већ само једним делом. Тако је, на пример, разматрајући значење енглеског глагола *to lend* 'позајмити', James

¹ Пре свега у оном времену (друга половина шездесетих година) кад се почела устројавати *генеративна семантика* — в. Ивић 1996:193, § 468.

McCawley (McCawley 1973:345) уочио да оно укључује у себе, као конститутивну семантичку компоненту, информацију 'привремено се налазити у нечијем поседу' и да је могуће тај у њој садржани податак о привремености ближе одредити прилошким путем; пример који је при том навео илустрације ради гласи: *He lent me his bicycle until Tuesday* 'Позајмио ми је свој бицикл до уторника'. Осврћући се како на ово McCawley-јево запажање, тако и на још понеке, такође успутне, а за тему о којој је овде реч релевантне, опаске других аутора, ја сам у своме раду *On the functional scope of predicate modifiers* (Ивић 1998) покушала да објасним зашто би језичка теорија требало да се, на прикладнији начин него досад, позабави уоченим феноменима. Овог ћу пута настојати да будем још експлицитнија у својим образлагањима.

Ако се већ у науци проговорило о чињеници да је различитост у *функционалном обиму* (енгл. термин: *functional scope*) предикатске одредбе у принципу могућа, онда је задатак истраживача да најзад почну не само систематски прибављати што више конкретних података о постојећим видовима такве различитости, већ и да, упоредо с утврђивањем који су све теоријски релевантни појмови на том проблемском подручју, систематски приступају изналагању одговарајућих терминолошких решења за њих. Тако би се, на пример, разлика у функционалном обиму прилошких одредаба у *субојлу* и *до уторника*, које се појављују у реченицама (А) *Те смо му новце позајмили у субојлу* и (Б) *Те смо му новце позајмили до уторника*, могла овако терминолошки обелоданити: у (А) случају одредбеност прилошког израза је *комплејтног* карактера — цео чин позајмљивања, као јединствена догађајна целина, пада под оквире временског одсека именованог датим изразом, а у (Б) случају *иарцијалног* — подразумевани временски распон, чија је завршна „међа“ *уторак*, даје одговарајућу ближу одређеност искључиво информацији о томе да постоје границе дозвољености остајања у туђем поседу; а та је информација само једна од неколико конститутивних семантичких компонената сложене значењске садржине датог глагола.

Кад се већ детерминативна реч почела осветљавати из новог угла гледања на ствари — из визуре значењске сложености њоме детерминисане речи, онда је неопходно мало проширити базу тог новог „стајалишта за проматрање“ утолико што ће се у обзир узимати не само денотативно, него и конотативно значење лексичке јединице подвргнуте детерминацији.

У свом овде већ помињаном раду Ивић 1998 скренула сам пажњу на чињеницу да се, рецимо, у примеру *Отишао је на три године* изразом *на три године* временски не детерминише основна порука исказана глаголским предикатом ('Он више није ту (где је досад био)'), већ неизбежна конотација те поруке ('... него је негде другде'): 'Он више није ту (где је досад био), него негде другде, и остаће тамо ТРИ ГОДИНЕ'. Поготову је подразумевљиво да одредбеност израза чије се деловање везује искључиво за конотативни план семантике

детерминисаног глагола може бити, по природи својој, само *парцијалног* карактера.

Закључак који из досад изложеног произилази гласи:

По обухватности своје детерминације глаголске одредбе су или *комилејног* или *парцијалног* типа, а по њеној усмерености — или *денотативног*, или *конотативног*. Ту су, при том, подразумевиве две ствари: конотативна усмереност повлачи са собом својство парцијалности, док се, с друге стране, о својству комплетности уопште не може говорити уколико денотативно усмерење изостаје. Другим речима: кад се проблематика прилошке детерминације разматра с тачке гледишта денотативног плана глаголске семантике, онда је потребно повести рачуна о томе да ли је она, у датом случају, комплетна или парцијална, а кад се у жижу пажње поставља њен парцијални карактер, онда је релевантно утврдити на којем се значењском плану та парцијалност остварује — на денотативном или на конотативном.

Тумачити улогу прилошке одредбе глаголског предиката с тачке гледишта тога колики је кад д о м а ш а ј њеног детерминативног захвата на равни његове денотативне и конотативне семантике не значи само удовољити оном начелном захтеву општелингвистичке теорије за све новим и новим продубљивањима досадашњих увида у ствари, него и учинити сагледљивијим разлоге због којих се значењски истоврсна предикативна одредба, употребљена уз исти глагол, не оформљује у датоме језику увек идентично. Илустрације ради, осврнућемо се овом приликом, у најкраћем, на наш глагол *врайићи се* и на околности које одређују облички лик његовој прилошкој одредби за меру времена.

Податак који РСАНУ даје о значењу тог глагола гласи: „доћи поново онамо одакле се пошло, отишло“. Из њега се јасно разабера да је ту посредни слојена денотативна семантика (прво је локација А напуштена у корист локације Б, евентуално и још којих других места, па је онда на ред дошло супротно), а она, као таква, чини подразумевљивим закључак: 'борављење на локацији А се, према томе, наставља'.

Узмимо да се неко спрема да неке пошаље поруку *Врайићу се!*, а да му је при том на уму и израз *йола саџа* који би да употреби уз глагол као, у дагој прилици, одговарајућу одредбу за меру времена. Зависно од тога чему жели да одреди дужину трајања — да ли (1) одсуствовању са места А или (2) том поновном борављењу на њему које оствареност чина повратка неизбежно собом имплицира, он ће рећи или (1) *ЗА йола саџа* (уп. *Врайићу се ЗА ПОЛА САТА, сачекај ме!* и сл.), или (2) *НА йола саџа* (уп. *Врайићу се НА ПОЛА САТА да њо донекле средим, ња йосле идем даље* и сл.).

Умесно би било кад би се и о овој, и о другим сличним дистинкцијама повело рачуна приликом будућих граматичких описа српскога језика.

Тиме што се подвргавају видском морфологизовању словенски глаголи завређују да буду са посебном брижљивошћу осветљавани у

погледу значењског усложњавања/упрошћавања до којег долази приликом пребацивања исте глаголске лексеме из једног аспектуалног лика у други и иначе, а поготову онда кад се проблем прилошке детерминације нађе у жижи научног интересовања. На то колико је за сагледавање конкретних видских нијанси важна примена теста који открива какве су могућности/немогућности комбиновања таквог и таквог глаголског предиката са том и том прилошком одредбом скретали су одавно пажњу многи аспектолози. Тако је, на пример, почетком седмдесетих година, о томе говорио угледни слависта А. В. Бондарко (Бондарко 1971:53), а од такође виђених језичких стручњака неслависта Paul Friedrich (Friedrich 1974:44), који је чак нагласио да управо такво тестирање оличава собом универзални критериј за осветљавање аспектолошких феномена². Сад је, међутим, већ време да се и ово устврди: тестирање о којем је реч истовремено је универзални критериј и за утврђивање како семантичке устројености сваког глаголског предиката, па био он или не био видски морфологизован, тако и функционалног обима њему придодате прилошке одредбе.

Аспектолози су одавно приметили да напуштањем имперфективног видског лика у корист перфективног глагол обично у семантичком погледу нешто добија — најчешће се значењски обогаћује обавештењем о оствареном резултату вршења именоване радње. Тестирање помоћу прилошке одредбе открива, међутим, да се понекад догађа и обратно — једна битна значењска компонента семантике имперфективно оформљеног глагола у одговарајућој перфективно устројеној обличкој верзији потпуно је изгубљена. Као пример за то може послужити семантичка ситуација својствена видском пару *решавати* / *решићи*.

Почетком осамдесетих година, Chatherine Chvany (Chvany 1984:388) је приметила тај феномен да се уз руско *решић* може употребити одредба *случайно* (*Он случайно решил задачу*) а уз њему одговарајући имперфективни видски парњак *решаи* не може, не налазећи му, додуше, објашњења. Моје тумачење (изнето у Ивић 1998) састоји се у овоме: *решаи* има у себи волитивну значењску компоненту (*решавати* = 'ићи (намерно) за тим да се изнађе (жељено) решење'), што чини немогућим присуство одредбе *случайно*, а *решић* је нема (*решићи* = 'доћи до (жељеног) решења'),³ чиме је детерминација са *случайно* у принципу омогућена.

И односу видских парњака с погледом на састав њихове семантичке садржине требало би такође убудуће поклањати много више пажње.

² „The possibility of co-occurrence (or selectional combination) between verbal and adverbial subcategories is the UNIVERSAL criterion for aspect“ — Friedrich 1974:44.

³ Описану значењску разлику на карактеристичан начин експлицира собом одговарајућа лексичка ситуација енглеског језика; наиме, енглески преводни еквивалент руског *решаи* гласи: *to TRY to solve*, а руског *решић* *to SUCCEED in solving*.

Теоријска разматрања могућих односа између одређених видских обличености глаголског предиката и одређених типова прилошких одредби нису се досад у потребној мери концентрисала око једне теме коју је, још тридесетих година овог века, додирнуо, у својим општелингвистички усмереним написима, Александар Белић. Тема гласи: промена граматичког статуса речи која детерминише под утицајем датог видског устројства речи која се детерминише.

Наиме, у студији Белић 1937:74–75 наилазимо на ову релевантну опаску: прилози за количину само уз резултативне глаголе имперфективног вида имају праву прилошку службу — уп. *много је радио* и сл.; уз исте те глаголе исказане у перфективном виду они се функционално преображавају у поименичене синтаксичке конституенте преузимајући на себе улогу објекта: *много је урадио* значи 'урадио је МНОШТВО ствари'.⁴

Остаје нам да, следећи Белићево запажање, у неким будућим истраживањима покушамо утврдити колики је домет ове појаве у језичком свету — да ли на њу наилазимо искључиво у оним случајевима кад је количинска одредба у питању или је ипак могуће суочити се с њом, по изузетку, и изван тако семантизоване категорије прилога.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Allerton/Crutenden D. J. Allerton and A. Cruttenden, *English sentence adverbials*. 1974: *Their syntax and their intonation in British English*, *Lingua* 34, 1, 1–29.
- Белић 1937: Aleksandar Belić, *Substantivum adverbiale*, *Mélanges de linguistique et de philologie offerts à Jacques van Ginneken*, Paris, 73–78.
- Бондарко 1971: А. В. Бондарко, *Грамматическая категория и контекст*, Ленинград.
- Ивић 1996: Милка Ивић, *Правици у лингвистици*. Осмо издање/= Библиотека XX век. Посебна издања, уредник Иван Чоловић/, Београд.
- Ивић 1998: Milka Ivić, *On the functional scope of predicate modifiers*, *Issues of Valency and Meaning. Studies in honor of Jarmila Pa-*

⁴ „Cette fonction nominale des adverbes de mesure découle de leur emploi avec les verbes qui ont une signification résultative: dans la phrase *on je mnogo radio*, *il a beaucoup travaillé*, *er hat viel gearbeitet* — *mного, beaucoup, viel* ont une vraie signification adverbiale; mais, dans une locution résultative, comme *on je mnogo uradio*, *il a beaucoup fait*, *er hat viel getan*, — *mного, beaucoup, viel*, déterminant les résultats du travail, prennent un sens nouveau („beaucoup de choses“), c'est-à-dire la fonction d'un objet. Transposé d'ici dans un syntagme avec des noms, cet adverbe, substantivisé par sa fonction, se comporte comme un substantif de mesure, dont dépend ordinairement un génitif partitif. Mais en même temps il garde son indéclinabilité, soutenue toujours par sa fonction adverbiale toujours possible (*mного radio*).“ — Белић 1937:74–75.

- nevoňà, Charles University Press — Karolinum, Prague 1998, 43–46.
- Lehrer 1975: Adrienne Lehrer, Complement-Oriented Adverbs, *Linguistic Inquiry* Vol. VI, No 3, 489–494.
- McCawley 1973: James D. McCawley, Syntactic and Logical Arguments for Semantic Structures, *Three Dimensions of Linguistic Theory*, Osamu Fujimura, editor, Tokyo, 259–376.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика Српске академије наука и уметности*.
- Friedrich 1974: Paul Friedrich, *On aspect theory and Homeric aspect* (IJAL Memoir 28) Chicago: University of Chicago Press.
- Chvany 1984: Catherine V. Chvany, Accuracy vs. economy in semantic specifications: A review article, *Slavic and East European Journal* Vol. 28, No 3, 388–393.

Summary

Milka Ivić

ON THE ADVERBIAL MODIFICATION OF THE VERBAL PREDICATE

The aim of this paper is to put modification phenomena under a new perspective. The author would like to suggest that there is good reason for a clear distinction between instances when the given modification concerns: (A) the whole meaning of the verbal predicate; (B) one of its constitutive parts; (C) its entailment. Recourse to these concepts is both necessary and useful, since it enriches our understanding of the phenomena under scrutiny and enables us to enlighten with more precision the principles which regulate the speaker's choice of the appropriate form of the modifier.

ВЕСНА ПОЛОВИНА
(Београд)

ПОЈАМ КОНТИНУУМА И ЊЕГОВА ПРИМЕНА У ЛИНГВИСТИЦИ

У овом развојном тренутку општелингвистичке теорије истакнуто место припада тзв. *когнитивним тумачењима* језика, а један од основних теоријских појмова који се у тим когнитивним приступима потезе јесте појам *континуума*. Излагање које следи јесте покушај да се укратко осветли смисао и домет примене тога појма у домену језичке науке.

Опште је позната чињеница да је све оно што постоји у простору, времену, кретању и у човековом поимању нашло своје место у лингвистици пролазећи кроз концептуалну прераду у људском уму. Тако је и са категоријом континуума. Тај појам и термин одавно је интересовао разне науке, као што су: филозофија, математика, механика, физика, психологија, итд.

Реч *континуум* долази из латинског језика и античке науке. У доцнијем развоју та реч је добила облик *континуитет* у разним језицима (енглеском, француском, нашем и другим). Проблемом континуитета бавили су се још антички филозофи, а особито је по томе запамћен Аристотел. Аристотел је написао читав трактат о недељивим линијама. Према њему, тачка није недељиви минимални елемент јер тачку није могуће представити без празног фона који је окружује, што у крајњој линији ипак показује да она није непокретна тачка него недељиво померање. А Хераклит је представљао слику стварности као свеопшти континуиран поток. Ова идеја је опстала кроз историју и касније много пута допуњавана и прерађивана. Аристотел је третирајући појам квантитета у својим *китогоријама* посматрао поред линије и површине још и тело, па чак и место и време. Линија је непрекидна јер се може схватити заједничка међа којом се њени делови — између две тачке — спајају. Исто све на телу може се сагледати као заједничка међа: линија или површина којом су делови тела повезани. Слично стоје ствари и с временом и местом. Садашње се време повезује са прошлим и будућим, док делови места на којима су распоређени различити ентитети леже на континуираној равни простора.

Током XVII и XVIII века много се расправљало о закону континуитета и његовим применама у природним наукама. И Руђер Бошковић

је у том погледу био под утицајем Лајбница и Њутна, али је ипак био и оригиналан. Установио је да код природних кретања мењање правца кретања бива увек постепено. Утврдио је и репулзивну силу као узрок промене брзине кретања и атрактивне силе на већим растојањима која зависе од самих растојања. А на граници између репулзивних и атрактивних сила морају постојати *limesi cohaesionis* и *limesi non cohaesionis*. А ти кохезиони лимеси су последица непрекидног прелаза репулзивне силе у атрактивну и обрнуто.

Кретање и простор су дељиви. Број делова простора, времена и кретања зависи од величине појединих делова, а ако се то не одреди и сам број остаје неодређен као и однос делова према деловима. Не постоји ниједан делић времена или простора тако мали да се не би могли наћи други мањи од њега, а исто тако да не постоји ниједан делић времена или простора који би био први, а да у њему нема делова од којих би једни били пре других. И то је кључ којим ће се откривати закони континуитета. А објашњавајући геометријом континуитет Руђер Бошковић каже: „Најједноставније за људско схватање континуитета је онај у кругу у ком се као завојнице бескрајни враћају саме у себе“ (Стипанић, 1975: 3–11).

На основу резултата ових нелингвистичких наука, већ се у XVII и XVIII веку проблем континуитета наметнуо лингвистима који су посматрали језик, односно језике, на просторној и временској равни. А теорија континуитета језика датира из XIX века (Schuchardt, Schmidt) и веома се развила у XX веку, епоси стварања дијалектолошких атласа (Seriot, 1993).

Континуум и дисконтинуум језика у историјском развоју био је много пута предмет разматрања, некад и под другим називом. Тако је Трубецкој на једном месту негирао постојање индоевропског као првог језика по пореклу и гледао на више индоевропских језика као „алијансу“, „савез језика“, јер: „Само један језик је могао постати и престати да буде индоевропски“. Трубецкој је преузео идеју о континууму из области дијалектологије од Гастона Париса који каже: „Језик је непрекинути ланац говора који се стално трансформишу и неприметно прелазе један у други“.

Сви језици света сачињавају континуалну мрежу петљи, карика које се претачу једна у другу као боје у дуги. Чак и када се у лингвистичком домену јави закон парцелације, он не производи расутост, анархично разбацавање, него хармонијски систем у коме сваки део, до најмањег, чува неупоредиву индивидуалност, јако маркирану, и јединство тоталитета исказано континуитетом „дуге“ језика.

У светлу тих схватања, Трубецкој и Јакобсон су створили теорију о Евроазији као заједничком свету, Јакобсон је утрошио целу 1931. годину у пропагирању идеје Евроазије на лингвистичком плану. Трубецкој је предложио појам *савеза језика* (*Sprachbund*) са идејом о сличностима језика у контакту на истој земаљској површини. А та идеја о тој слич-

ности, уосталом, постојала је од почетка XIX века и код других истраживача (Ascoli, de Courtenay, Schuchardt). Трубецкој преузима идеју о континууму на принципу уклапања и низања.

Његов појам о прелазу из једног језика у други није линеаран, пошто се језици приближавају у зонама, а између зона постоје или мешовите међе као што су, на пример, у унији алтајско-уралских језика, као и унутар балканског савеза језика који нису везани генетички, него географски, културно, историјски.

У оквир ове евроазијске теорије укључена је и теорија кореспонденције. Као теоријско полазиште овоме послужила је позната Јакобсонова изрека: „Ако све међусобно одговара у језику то је зато што све одговара међусобно и у свемиру“. Основни је задатак науке да „ухвати кореспонденцију феномена постављених на разне начине, да открије у тим односима између планова хармоничну организацију“. „Просторни развој је важнији од порекла организма па макар се радило о живим бићима или о језицима“. А те идеје припадају једном правцу научног мишљења, врло развијеном у Русији од друге половине XIX века (Према Seriot-у, 1993).

На бази ове просторне теорије Јакобсон и Трубецкој су тражили на простору Евроазије заједничке фонолошке опозиције меких и тврдих гласова, као доминантну црту руског и других језика на евроазијском простору, јер су сматрали да је прелажење граница нарочито у домену изговора, између језика и периферије, комплексније, и изнад појединих језичких система. У основи схватања ових евроазиста налази се холистички приступ чињеницама.

Та теорија језичког савеза, као израз уважавања појма континуитета, актуелна је и данас у науци о језику, што показује и реферат немачког лингвисте Gudschmidta под насловом: „Појам 'језичког савеза' у светлу савремене науке о језику“ у којем он модификује Јакобсонову теорију типологије језика и језичких савеза уводећи појмове језичких модела: граматичких, лексичких, когнитивних и модела за грађење текста на основу којих се могу утврђивати језички савези (Према Ристић, 1997).

Проблему континуитета у дијалектологији дао је свој допринос код нас Павле Ивић (1972), својим радовима о видовима неких језичких догађања на Балкану, као и у неким другим својим радовима где он сагледава значај континуитета на равни историје језика. Проблему континуитета у дијахроном опису језика и данас се посвећује велика пажња у лингвистици.

У савременој социолингвистици посебно је истакнут проблем дијалекатског континуума, везан и за питање разграничавања појмова дијалекта и језика. Често се наилази у стварности на географске континууме, где у свакој тачки ланца говорници једног дијалекта могу разумети говорнике других дијалеката који живе у суседству, али ће се тешко разумети са људима који живе даље дуж ланца, док с онима који су

најудаљенији неће се уопште моћи споразумевати. Но и између њих постоји ипак неки узајамни ланац разумљивости. Често се наводе примери просторних језичких континуума који повезују све дијалекте немачког, холандског и фламанског затим скандинавски, романски, севернословенски дијалекатски континууми.

Проблем континуумског феномена поставља се и у другим областима лингвистике намећући се као стална тема. Уочена је, између осталог, његова незаобилазност при саздавању семантичке теорије о односу дела и целине. О том односу прибавља својеврсне доказе, подвргавајући анализи факте различитих индоевропских језика, рад Милке Ивић (1972) о лингвистичким консеквенцама различитог перцептивно–психолошког приступа односу дела и целине.

Неке од лингвистичких школа прокламативно су ставиле проблем континуума на списак основних тема својих истраживања. Такав је случај са системичком, фиртијанско–халидејевском школом, пониклом на англосаксонском подручју, чији је методолошки приступ задобио много присталица у свету. Ту су испитивани највише они делови језика који су дотле измицали истраживачкој пажњи, а који се односе на текстовно–дискурзивне надреченичне и макроструктуралне целине разговора и текстова.

По основним схватањима те школе језик је, како каже Халидеј, „систем као парадигматска категорија и односи у језику нису опозиционог него континуумског карактера, апстрактно гледано, категорија А је повезана са категоријом Б непрекидном нити“ (Ивић М., 1995).

Појам континуумске релације идентификован је у Халидејевој теорији на више начина, од којих сматрамо најбитнијим појам градијенције. Под тим термином има се у виду континуум тачно одређен неким датим половима А и Б, на пример опадајућа или растућа граматичност енглеског предлога *of*. По тој теорији језички феномени могу да функционису само у условима које им пружа континуумски карактер језичких односа. Ова школа проучава феномене кохезије као и феномене који су раније сматрани небитним, и прелазне случајеве у тексту за које тврде да су од нарочитог интереса за науку, зато што откривају на ком делу континуумске нити долази до узајамног прожимања категорија које су иначе супротстављене категорије (М. Ивић, 1995). Термин *деликатности* у овој теорији означава суму свих појединости које сачињавају један континуумски однос. Халидеј је у овом светлу испитивао пре свега односе лексике и граматике. У оквиру ове теорије проблемом организације текста недавно се бавила Mozes Huba (1997) у коме је разматрала однос дела и целине текста складно принципима његовог структурирања, према правилима симетрије огледала и правилима златног реза на литерарним делима.

Ann Salazar–Orvig под насловом *Интерпретације и емоционалности дискурзивног простора* (1997), анализира интерпретације саговорника у дијалогу кроз типологију манифестација експлицитних знакова

и језичких интерпретација *in situ*. Даје њихово поређење са анализом дискурзивних кретања, а посебно релација континуитета и дисконтинуитета уланчавања. И све то ради објашњења перцепције смисла коју говорници остварују у циркулацији дијалога у којем је тај смисао подложен сталној модификацији.

Уважавајући појам континуума као нешто што је иманентно језику, лингвистика друге половине двадесетог века ту појмовну категорију не испушта из вида настојећи да нађе праве одговоре на различита питања из свог домена. Тако се, на пример, из континуумске перспективе сагледава проблем посесије у језику. Многи језици показују сличност у погледу континуума лексичко-граматичких релација. Посесија, рецимо у банту језику (Bosch, 1997:39) и не би могла да се правилно опише без вођења рачуна о том теоријском проблему, као што је утврдио Seiler. Само помоћу појмова градијенције и континуума можемо на адекватан начин осветлити тамошњу језичку ситуацију. Наиме, тамо је један континуум, лимитиран са две прототипске конструкције, а то се оличава у једноставној јукстапозицији двеју именица без икакве формалне ознаке и у предикативној конексији два супстантива обједињених једним вербалним елементом. Два примера, међутим, у североисточном банту показују да концептуализација посесије иде и преко границе прототипова. Boschova показује да се екстензија градијенције или континуума проширује са два прототипа на леву и десну страну. Карактеристично је да су слична уочавања релевантне улоге континуума у исказивању посесије граматичким и лексичким формама дошле до изражаја и код нас у лингвистици, објављена у студији Смиљке Стојановић, *Бинарне релације ѿпосесије у енглеском и српскохрватском језику* (1996).

Очевидно је да се свако појединачно питање у лингвистици може третирати и у перспективи теорије континуума, прилагођавајући се разним методолошким и интердисциплинарним приступима. Илустративан је у том смислу когнитивни приступ континууму код Лосева (1982).

Лосев уочава континуум свуда — чак и у низу гласова у оквиру једне речи. Њега он назива *фонетским континуумом*. За њега је континуум и преклапање афикса уз речи, јер без прелазних елемената између речи и суфикса постало би немогуће исказивање значења. У то убраја и везу предлога и њихових односа са именицама као прелазак значења из једног њиховог стања у друго. Занимљиве су код њега констатације континуума у области значења. Лосев налази континуум у односу синонима који се реализују на три начина: 1. Сваки синоним треба да има јасну нијансу значења коју треба да изрази у односу на други синоним. 2. Сваки синоним не мора се једино јасно разликовати у односу на други синоним, него и указати на постојање тог другог синонима, макар овај био само један једини. 3. Не само да један синоним треба да буде везан смислом са другим синонимом, него је дужан да укаже на општи појам или општу реч у оквиру које он има своје специфично значење. Та општост осмишљава синониме, и јавља се као закон на ком се стварају

појединачне варијанте значења синонима. Ти услови искључују схватање језика као низа дискретних јединица.

Сасвим недавно се и међу некадашњим протагонистима генеративне граматике разбуктало интензивније интересовање за континуумски проблем. Тако је Ray Jackendoff у свом раду *Paris and boundaries* (1992) проговорио о њему са позиција свог схватања концептуализације и свог дељења семантике на *Е-семантику* (екстерну семантику) која тражи значења у вези речи и референције и *И-семантику* (интерну семантику) за коју је важан психолошки и генеративни приступ, а чије је теоријско полазиште то да је форма менталних представа заједничка свим језицима који енкодирају људско разумевање света. Да би распривио концептуални домен који се односи на делове и међе, он те међе посматра кроз једнодимензионалне, дводимензионалне и тродимензионалне видове дајући им метафоричко значење *ујуга, реке и шраке*. За међе он наводи више врста: тачку за линију, линију за површину, итд. Сматра да међа има једну димензију мање од онога што повезује. На тој међи он види проблем краја и његовог руба који може бити шири и ужи. Међе имају међупросторе и укрштања елемената делова које повезују.

Као што се види из свега, проблем континуума у простору, времену и кретању вишеструко је значајан и у анализи свих језичких нивоа и стално се усавршава и развија новим елементима разних лингвистичких теорија.

Треба међутим, посебно напоменути да је континуум једна од оних општих категорија која се на различите начине примењује у разним областима сваке науке, па и лингвистичке науке, али првенствено у таквим областима које намећу идеју о неком трајању или ширем простору — једном речју, онда када се ради, рецимо, о односу језика у простору, развоју језика у времену, или о текстуалној лингвистици којој су главни предмети истраживања надреченичне целине и структуре читавих, па и врло дугачких текстуалних дела.

Недовољно је јасно питање обима који континуум може имати. Како прихватити схватање Лосева да је обичан контакт између два гласа *фонетски континуум*. Чињеница је, да се прелаз из једног гласа у други у експерименталној фонетици на вибрацијама и снимцима апарата не може тачно одредити, него се мора због аналитичких разлога ставити једна граница које се испитивач доцније доследно држи у току читавог свог рада на проблему прелаза гласова. Зато *фонетски континуум* узет само као спој једног гласа са другим више личи на оно што су рекли механичари и физичари него језичком фонетском континууму дужих димензија који се може као такав фонетски испитивати (а већ је испитиван континуум говорног ланца, или фонетски континуум дискурса).

Осим тога, у лингвистици је доста присутан континуум имплицитних, тј. виртуелних целина, као део целине коју виртуалне језичке јединице сачињавају са експлицитним деловима континуума језика, али о томе, колико знамо, засад, лингвистика не води довољно рачуна.

Међутим и поред ових недостатака чисто механицистичке примене, континуум текста није, колико нам је познато, испитиван у домену стилистике, јер, кад се анализира нечији стил традиционално, обично се истраживање зауставља на нивоу реченице, па се каже: тај и тај стил је такав и такав, има кратке или јасне реченице и сл. Ту се обично стане. Међутим, опис стила треба да обухвати и надреченичне целине, пасусе, низање пасуса у оквиру веће целине, да укаже на њихову структуру сагледану и из перспективе свих тих поменутих текстуалних јединица.

Уосталом, и у домену написа о континууму дешава се оно што се дешава у другим доменима лингвистике поводом других тема, а то је терминолошка адекватност или неадекватност примене и доказа терминологије која има своје основне, трајне, универзалне па према томе и континуалне вредности, с једне стране, а с друге стране она се понекад своди на израз једног момента стварања лингвиста и остаје околиционална, без континуалне примене.

На крају, треба истаћи да континуум као категорија стварности у времену, простору и кретању остаје веома привлачан и занимљив предмет научног испитивања које сигурно неће остати само на овоме до чега се дошло у општелингвистичким разматрањима.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Bosch Sonja, *Possession in South-Eastern Bantu — a continuum interpretation*, XVIth International Congress of Linguists, Abstracts, Paris, 1997, str. 39.
- Bugariski Ranko, *On the interrelatedness between grammar and lexis*, *Lingua*, 1968, 40/1, str. 233–263.
- Ford Ceclia, *Dialogic aspects of the talk and writing: because on the interactive–edited continuum*, Text, Berlin, de Gruyter, 1994, vol. 14, no. 4, str. 531–555.
- Gudschmidt K, *Појам »језичког савеза« у светлу савремене науке о језику*, Трећи Софијски славистички конгрес »Лингвистика и поезика« посвећен стогодишњици рођења Р. Јакобсона, 1996, Софија, приказ Стане Ристић у Јужнословенском филологу, LIII, 1997, стр. 255.
- Ивић Милка, *Правци у лингвистици*, Београд, XX век, 1996, стр. 252.
- Ivić Milka, *On the Part–Whole Relation and its Linguistic Consequences*, u: *Studies in General and Oriental Linguistics* (presented to Shiro Hattori on the occasion of his Sixtieth Birthday) ed. R. Jacobson, Kawamoto, Sh, Tokio, 1970, str. 281–286.
- Ивић Милка, *Лингвистичке консеквенце различитог присућа односу »део–целина«*, Лингвистички огледи, Београд, XX век, II издање, 1995, стр. 213–223.
- Ivić Pavle, *Balkan Slavic Migrations in the light of South Dialectology, Aspects of Balkan continuity and change*, u: *Contribution the International Balkan Conference, held in UCLA*, 1969, The Hague–Paris, Mouton, 1972, str. 66–86.
- Jackendoff Ray, *Parts and Boundaries*, u: Pinker S, i Levin B, *Lexical and Conceptual Semantics*, Cambridge, Mass., 1992, str. 9–47.
- Kremer Ludger и Niebaum Hermann, *Grenzdialekten, Studien zur Entwicklung Kontinent als westgermanischer Dialektkontinuum*, Hildesheim, 1990.
- Кристал Дејвид, *Кембричка енциклопедија језика*, Београд, Нолит, 1996, стр. 25.
- Livia Onu, *Discontinuité ou continuité dans l'évolution de la langue*, Xe Congrès international des linguistes, Abstracts, Bucharest, 1967, str. 267.
- Лосев А. Ф, *Знак, симбол, миф*, Москва, Универзитет, 1982, стр. 453–475.

- Miller G., Fillbaum C, *Semantic network of English*, u: Lexical and Conceptual Semantics, Cambridge, Mass., 1992, str. 9–47.
- Mozes Huba, *The Semantics of a Textstructure (The Golden Section)*. XVIth International Congress of Linguists, Abstracts, Paris, 1997, str. 200.
- Налимова В. В, *Непрерывность против дискретности в языке и мислении*, Тбилиси, 1978 (докторска дисертација).
- Papi Bertuccelli Marcella, *Le dit, le non-dit et le dit a demi mot*, XVIth International Congress of Linguists, Abstracts, Paris, 1997, str. 29.
- Pottier Bernard, *Sémantique du fini et sémantique du non-fini*, Xe Congrès international des linguistes, Abstracts, Bucharest, 1967, str. 291.
- Prokhorova Svetlana, *Encore une fois sur la continuité de langue*, XVIe Congrès international des linguistes, Résumés, Paris, 1997, str. 244.
- Salazar-Ovrig Ann, *Interpretations and temporality of discursive space*, XVIth International Congress of Linguists, Abstracts, Paris, 1997, str. 260.
- Seriot Patrique, *La double vie de Troubetzkoy ou la cloture des systèmes*, u: Le gré des langues, Lausanne, Hartmann, 1993, no. 5, str. 88–116.
- Стипанић Ернест, *Предговор*, у: Бошковић Руђер, *О закону континуитетa и његовим последицама за основне елементе материје и њихове силе*, Београд, Математички институт, 1975.
- Стојановић Смиљка, *Бинарне релације јосесије у енглеском и српскохрватском језику*, Београд, Филолошки факултет, 1996.

Summary

Vesna Polovina

ON THE NOTION OF CONTINUUM AND ITS APPLICATION IN LINGUISTICS

The history of the general notion of *continuum* can be traced as far back as classical philosophy, reappearing in scientific thought (from mathematics, physics to psychology) until our times. As cognitive aspects gain more and more significance in modern linguistics, in this paper we review the application of such general notion in various linguistic domains and schools: dialectology, sociolinguistics, diachronic linguistics, textlinguistics, systemic linguistics. Also, often synonymously used with terms such as *gradience* for example, it underlines the fact that in many linguistic explanations it is hard to draw absolute borderlines between many grammatical and semantic phenomena. Due to its long usage, it is possible to take a critical view upon the application of the notion of *continuum* in certain domains and suggest further application in yet other contexts.

СТАНИМИР РАКИЋ
(Београд)

О НОМИНАЛИЗАЦИЈИ И НАСЛЕЂИВАЊУ СТРУКТУРЕ АРГУМЕНАТА

Поређећи рекационе одлике наших девербативних именица с рекационим својствима њима одговарајућих глагола, аутор овог рада утврђује које околности погодују у том погледу очекиваној саобразности, а које, напротив, несагласју...

1. У свом утицајном чланку „Remarks on Nominalization“ (1970) Чомски (Chomsky) је заузео становиште да номинализација не може да се опише трансформацијама јер је сувише неправилна. Чомски је такође приметио да допуне изведених именица не могу да се одреде на јединствен начин. Тако имамо:

- (1a) The enemy destructed the city.
- (b) The destruction of the city by the enemy.
- (2a) We desire peace.
- (b) *Our desire of peace.
- (c) Our desire for peace.

Чомски је тврдио да се предлог у допуни не може предвидети и да је једино решење лексичко листање предлога који следе у допуни. Ова и друге неправилности у деривацији навели су га да подржи тзв. лексикалистичку позицију у морфологији. Неки лингвисти сматрају да је Чомски дошао до погрешних закључака зато што је неселективно посматрао и продуктивне и непродуктивне суфиксе. Изведенице од транзитивних глагола помоћу продуктивних именичких суфикса редовно уводе допуну са предлогом *of*. Код изведеница са непродуктивним суфиксима тај предлог може и другачије да гласи, и тада се он нормално мора навести у лексикону (в. Bauer, 1983).

Проблем наслеђа аргуменатске структуре глаголске основе је испитивало више истраживача (Roepert 1987, Randall 1988, Booij and van Naaften 1988). Они су уочили да нпр. у енглеском језику герундски *-ing* потпуно усваја аргуменатску структуру основе (*the putting of books*), док делатно *-er* везује спољашњи аргумент (*the driver of the truck*). Изведе-

ница може, дакле, да наследи аргуменатску структуру основе, али она може да буде и измењена на различите начине (в. Lieber, 1989, 1992).

У овом прилогу испитујемо како поједини именички суфикси утичу на измену аргуменатске структуре глаголске основе. О овој појави је у нас писао Стевановић у књизи *Савремени српскохрватски језик II*, додуше искључиво са синтаксичке и семантичке тачке гледишта. Он разликује субјекатски и објекатски генитив. За субјекатски генитив он наводи примере из лепе књижевности *хуктање и шумљење дивље, необуздане Пливе* (Кочић), *грактање врана и гавранова* (Кочић), *шушањ гуштира и змија* (Шимуновић), *осиштањ укореењених навика* (Андрић), *пуцање оружја и лошта и свјештака* (Крлежа), *мирис зрелих плодова* (Крлежа), *одмор рудара* (Лалић), *шум живог лишаја* (Лалић). За објекатски генитив он наводи примере *даривање цросјака* (Андрић), *љубишељ коцке и вина* (Андрић), *издржавање казне* (Андрић), *осећање животиња* (Кочић), *савладавање оштора* (Крлежа), *проучавање садржаја* (Калеб). Објекатски генитив се јавља као допуна изведеница од транзитивних глагола, а субјекатски од непрелазних. Ови односи нису у Стевановићевом уџбенику довољно разјашњени са морфолошке тачке гледишта јер су њега преваходно интересовала семантичка својства генитива. У овом прилогу желимо да испитамо наслеђивање или пробијање аргуменатске структуре у именица изведених од глаголске основе различитим суфиксима и да евентуално забележимо ограничења која се јављају за поједине суфиксе.

Ми ћемо испитати и преношење (наслеђивање) допуна у дативу, инструменталу, предложних, придевских и реченичних допуна које Стевановић уопште није разматрао. Поред тога разматрићемо различите плодније суфиксе којима се изводе девербалне именице у сх језику. Наши извори су *Речник Матице српске* (1967–1976, прве три књиге са Матицом хрватском), *Матешихев обрнути речник* (*Ruckläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen*, 1965), *Бабићева Творба ријечи у хрватском књижевном језику* (1986), *Стевановићева граматика* (*Савремени српскохрватски језик*, 1981) и *Николић* (1970).

2. У овом раду нам изгледа погодно да применимо класификацију глаголских допуна из књиге *Kontrastive Grammatik Deutsch–Serbokroatisch* (1986). Према анализи датој у тој књизи постоје следећих 10 допуна глагола у сх језику:

- 1) субјекатска допуна: *Свиђа ми се таа њесма.*
- 2) акузативна допуна: *Волим ту њесму.*
- 3) генитивска допуна: *Сећам се ње њесме.*
- 4) дативска допуна: *Радујем се лејој њесми.*
- 5) предлошка допуна: *Мислим на свога њријашеља.¹*

¹ О предлошким објектима у српском и немачком језику видети Бачвански 1980.

- 6) ситуациона допуна: *Он се настанио у њодруму.*
- 7) директивне допуне: *Он стиже из Новог Сада.*
- 8) именичка допуна: *Он је постао професор.*
- 9) придевска допуна: *Он се њрисџојно њонаша.*
- 10) глаголска допуна: *Дао се наговориџи на џо.*
- 11) инструментална допуна²: *Машем марамџом.*

Ми сада желимо да испитамо колико се ове функције преносе као допуне девербалне именичке изведенице плоднијим сх суфиксима. Како тип реакције 8. није за нас релевантан, можемо га изоставити у нашој класификацији именичких допуна.

Питање је такође да ли треба укључити у ово истраживање рекцијски однос 3. Овај рекцијски однос се остварује код врло малог броја глагола, и то скоро искључиво код повратних глагола (*џрихваџиџи се нечега, корисџиџи се нечим, чуваџи се нечега, лиџиџи се нечега, сеџи се нечега, џлаџиџи се нечега, дохваџиџи се нечега, одрицаџи се нечега, доџаџи се нечега*). Преношење ове рекције се са сигурношћу може констатовати само у неколико изведеница на -ње (нпр. *лиџивање нечега, одрицање нечега*); примери чување нечега, дохваџање нечега, корисџење нечега, доџицај нечега нису јасне илустрације јер се могу извести и из истих глагола са допуном у акузативу. Ради економичности приказа изгледа зато погодније изоставити рекцијски однос који се готово нигде другде не остварује.

Примењиваћемо, дакле, следећи списак допуна:

- (P)
- 1) субјекатска генитивска допуна
 - 2) објекатска генитивска допуна
 - 3) дативска допуна
 - 4) предлошка допуна
 - 5) ситуациона допуна
 - 6) директивна допуна
 - 7) придевска допуна
 - 8) глаголска (реченична) допуна
 - 9) инструментална допуна.

Овде се придевска допуна 7. може учинити необичном. Ова врста допуне произилази из глаголских фраза у којима је неопходна и прилошка одредба (нпр. *џрисџојно се џонашаџи, осеџаџи се среџним, сма-*

² Према Engelu i Mrazovićevoj (1986) допуне су нужни елеменат реченице, а додаци (Angaben) факултативни. Они примењују да није увек једноставно разликовати инструменталну допуна од додатака; у ту сврху они наводе два критеријума. Према другом од тих критеријума допуна у инструменталу мора да следи главни глагол, а инструментални додатак не мора. Тако нпр. у реченици *Крава се реџом брани од муџа реч „реџом“* је додатак.

йрайи нешйо лейим, итд. (в. Engel i Mrazović 1986)³. Овде се такође не можемо бавити комплексним глаголским реакцијама⁴.

Испитаћемо колико се ова листа допуна остварује у девербалним именичким изведеницама. Овде се морамо ограничити на плодније суфиксе.

3. У овом послу важно је разликовати изведенице и нетворене (просте) речи. Бабић (1986) констатује да изведенице морају бити повезане двојном везом, „изразом и садржином“. Одатле следи да су речи *брид, град, кров, лој, йлои, убрус* нетворене речи јер се од одговарајућих глагола разликују или формом или садржајем. Овде се може навести запажање да изведене речи могу на више начина да буду лексикализоване (Bauer 1983)⁵. Bauer наводи посебно фонолошку, морфолошку и семантичку лексикализацију изведеница. Не изгледа, дакле, у општем случају оправдано захтевати директну везу и форме и садржине како тврди Бабић, али ни он сам се није строго држао ових услова.

Тако нпр. за формалну везу Бабић не захтева постојање продуктивног правила, већ само аналогije што Bauer (1983) већ по дефиницији сматра лексикализацијом. Сем тога, Бабић често наводи примере чије значење никако није композиционо. Тако нпр. *ујала* је врста болести, а не паљење, *йредсјава* је врста приредбе, а не радња представљања, *йријока* је река која утиче у неку другу реку, *усјанова* је врста друштвене институције, *сјруја* је проток електрона, *брана* је врста грађевине, а не радња брањења, итд. Постоји нека асоцијативна веза са одговарајућим глаголом, која може бити различитога степена, али значења нису сасвим композиционо. Ово је важно уочити јер веза допуне са одговарајућом глаголском фразом може због овог одступања да буде у различитој мери нарушена. Зато се нпр. *ујала йлућа* не може изводити из фразе *ујалийи йлућа*, а *йредсјава Хамлејта* из *йредсјавийи Хамлејта*. Ова околност је важна за разумевање одступања допуна услед могуће лексикализације значења изведеница.

Чини се да допуне изведеница пресудно зависе од њиховог значења. У овом прилогу разматраћемо допуне изведеница са значењем глаголске радње, особа и ствари и, најзад, места. У случају особа, ствари и места природно је очекивати институционализацију и лексикализацију значења⁶ која могу довести до већих одступања од глаголске реакције.

³ О обавезним прилошким одредбама у глаголској фрази писала је и Милка Ивић (1983).

⁴ У књизи Engela i Mrazović о њима се говори као о реченичким моделима. Комплексне глаголске реакције анализира и Ивић (1983:123).

⁵ У генеративној литератури „лексикализација“ значи неку промену у облику или значењу саставних елемената која чини изведеницу бар у извесном погледу „непрозирном“.

⁶ О значењу ових термина видети Bauer (1983:48), Quirk et al. (1985:1525).

4. У следећем одељку размотрићемо допуне изведеница са значењем глаголске радње. Анализираћемо само изведенице произведене плодним суфиксима: *-а, -ај, -ба, -идба, -ња, -ње*. Прво разматрамо изведенице помоћу суфикса *-а*. Овде је користан критеријум који Бабић (1986) наводи за творбени смер:⁷

„Ако једна реч има значење карактеристично за другу онда је прва реч твореница. По томе су творенице речи *бука, цика, дрека, фрка, хука, крика, луја, њиска, рика*.“

-а: 1) *гуљва (гледалаца), буна (народа), бесједа (краља), забуна (владе), бука (водопада), цика (деце), дрека (мајмуна), хука (машина), њиска (мишева), рика (лавова), игра (џарова), услуга (руководиоца), ојомена (џријатеља), свађа (другова);*

2) *игра (караџа), добава (нечега), веза (џериуна), казна (разбојника), замена (књига), клеветџа (владе), разонода (Милана),⁸ хвала (ученика), истџрага (убиство), обуствова (рада), џроба (комада), џроцјена (вриједности), уџаја (џореза), заџлијена (робе), обмана (власти), изрека (загонетке), уџтеда (новца), џреинака (џресуде);⁹*

3) *џонуда (Јовану), џреџрека (Милану)¹⁰, џоруга (Милану), ојомена (неџријатељима);*

4) *џрича о..., сумња у..., ограда од (џроџестџа), ојомена на (оџасности), џобуна џроџив..., свађа с..., захвала за..., расџрава о..., уроџџа џроџив..., игра у џаре, игра на сређу,¹¹ сумња (у народ), дебџџа (о саобрађају), џреџџлаџџа (на часоџис), џагма (за зарадом), дрека (на вука), нагода (с џроџивником), кавга (са суседом), игра (са децом), ограда (од захџева оџозиције), нада (у усџех), џомама (за новцем), расџрава (о изборима), завада (с браџом), удаја (за Јована);*

5) *џрка (џо џољу), узбуна (због џровале);*

6) *џрка (на сасџанак), џровала (у школу), навала (на шалџере);*

7) *(добра) удаја, (брза) одлука, (леџа) џрича;*

⁷ Бабић овде цитира као изворе Uluhanova (1975:38) и Zemsku (1973:65).

⁸ Генитивна допуна може да буде у неким случајевима двосмислена; њој може одговарати у глаголској фрази како акузатив (нпр. *разонодиџи Милана*), тако и номинатив (нпр. *Милан се разоноди*). Ова двосмисленост се јавља уколико допуна може да се прогумачи и као субјекат, и као објекат глаголске фразе. То је случај и у примерима *клеветџа владе* и *обмана власти*.

⁹ Овде не спада израз *џриџока Дунава* јер се изводи из глаголске фразе *џриџеџи у Дунав*. У том примеру се читује трансформација предложног објекта у генитивску допуну. Приметимо, међутим, да реч *џриџока* значи предмет, а не глаголску радњу. Слична промена рекције се јавља и у примеру *радник фабрике* (< *радиџи у фабрици*), али ту опет изведеница *радник* не означава глаголску радњу него особу.

¹⁰ Глагол *џреџречиџи* има комплексну рекцију (нпр. *џреџречиџи џуџи Милану*), али је у изразу *џреџрека Милану* први аргумент везан.

¹¹ Глаголи који значе кретање или промену локације природно допуштају различите предлошке допуне.

8) *намјера да...*, *ојклада да...*, *обавеза да...*, *накана (да дође), ојклада да...*, *одлука да...*, *нада да...*, *дозвола да...*, *јорука да...*, *јоука како (где, иша да)...*, *јирка да...*, *сумња да...*, *јазма да...*, *налјера да...*, *навика да...*;

9) *влада (народом), луја (шерјама), омама (дрогом), јиреска (врашима), игра (лојшом), ојскрба (сјварима), ојрема (оружјем), јоука (игром), јревара (јрејварањем), ујрава (земљом), шкрија (зубима), леј (авионом).*

Видимо да се остварују сви реакцијски односи (Р) јер је творба помоћу суфикса *-а* врло плодна. Ако изведеница означава особу или ствар, онда се реакција не преноси увек. Тако изведенице *маза, гизда, сиса, шийка, брана, дангуба, шејриља, цмиздра, муца* не преносе реакцију. Разлог томе је изгледа лексикализација значења које у случају ствари и особа може у мањој или већој мери да одступа од значења глаголске основе. Тако примери фраза:

(1) (?) *јојара јоврћа* (< *јојариши јоврће*),

**брана деце* (< *браниши децу*),

**сиса млека* (< *сисаши млеко*),

**јсвака меса* (< *јсвакаши месо*)

нису прихватљиви јер лексичко значење одговарајућих именица знатно одступа од значења глаголских основа. Уколико је то одступање мање, одговарајућа именичка фраза је прихватљивија. Тако су нпр. фразе *смјеша бакра и цинка* (< *смјешаши бакар и цинк*) и *ограда башише* (< *оградити башишу*) сасвим прихватљиве јер именице *смјеша* и *ограда* означавају резултат глаголске радње, па њихово лексичко значење не одступа знатније од значења одговарајућих глагола.¹²

6. Реакцијски односи су добро заступљени и код изведеница суфиксом *-ај*.

ај: 1) *шишрај (свеишосиши), дрхшиј (руке), догађај (узбуне), јецај (девојке), ојкуцај (саиша), јоремећај (сшомака), смирај (дана);*

2) *ојрошијај (греха), јрекшијај (јравила), залогјај (хране), јокушај (бексйва), доживљај (јорођаја), гуиљај (воде), издисај (ваздуха);*

3) *угођај (власишима);*

4) *вајај (за истином), извешјај (о ушакмици), најадај (на јолицију), најјечај (за јехар), насријај на..., окријај са...;*

5) *догађај (на дан венчања);*

6) *јремјешјај (у град), уишцај (на власи), исјраћај у...;*

7) *(злу) осјећај;*

¹² Овде ипак треба приметити и једну значајну разлику. Ако изведеница има апстрактно значење резултата, предлошка допуна се не разликује од глаголске. Тако имамо *ограда од захйева ојозиције* (< *оградити се од ...*), али и *ограда на башиши*.

8) *осјећај да..., покушај (да се врати), извештај (да је дошао), обичај да...;*

9) *дошлицај (коленима).*

Неке изведенице на *-ај* не означавају саму радњу, већ њен резултат, али се и тада остварују слични реакцијски односи. Поједине изведенице на *-ај* означавају ствари (нпр. *израшћај, намјешћај, урећај, лежај*); ове изведенице подлежу знатнијим ограничењима реакцијских односа. Тако нпр. нису прихватљиве фразе (?) *намјешћај каје (< намјешћии кају), (?) урећај собе (< уредиити собу)*. Чини се да у знатном броју случајева неприхватљивост проистиче из сужавања значења изведеница које означавају ствари; ствари, предмети су обично објекат радње тако да не могу нормално имати објекатску допуну. С друге стране, чисто субјекатска допунa изведенице у значењу ствари није нимало илuminативна јер се не може разликовати од простог посесивног односа (нпр. *намјешћај Јована*). Чини се да је у овим случајевима применљиво схватање да су могући различити слојеви лексикализације (Бауер 1983).

9. Суфикс *-ба* Стевановић (1981) оцењује као релативно продуктиван, а Бабић (1986) као слабо продуктиван. Изведенице овим суфиксом ипак у приличној мери преносе реакцијске односе одговарајућих глаголских фраза. Одступања која се у неким случајевима јављају морају се посебно испитати.

-ба: 1) *борба (јетилова), гозба (рођака), журба (играча), сеоба (јитица);*
2) *јредоба (неуспеха), диоба (имања), берба (грожђа), дворба (цара), изведба (комада);*¹³

3) *жалба (суду), наредба (полиции), јримједба (директору);*

4) *нагодба (с јрошвишником), диоба (на дијелове), борба (за власт), срџба (због јораза), жалба (на директора);*

5) *наштамба (у јодруму), дружсба (у клубу), јостјројба (у касарни);*

6) *сеоба (на југ), журба (у иностранство);*

7) *(узалудна) срџба, (вешта) химба;*

8) *јужсба да..., жалба да..., јримједба да...;*

9) *наруџба (јоштом), борба (ненасиљем).*

Изведенице на *-ба* могу да значе и резултат радње. И у тим случајевима се преносе реакцијски односи, сем када изведеница значи одређену ствар, предмет. Изгледа да у том случају суфикс *-ба* везује објекат јер се нпр. *молба директора (< молиити директора)* и *жалба ди-*

¹³ Не иде (?) *јредоба свечаностии* јер је реч *јредоба* лексикализована тако да управо значи врсту свечаности. Сем тога, уколико изведеница означава неку ствар, а не радњу, суфикс *-ба* везује објекат. Тако из *молиити директора* не следи *молба директора*, већ *молба директору* — а то је промена реакције. Ова интерпретација је једино могућа ако реч *молба* значи писани документ, тј. једну ствар.

ректјора (< *жалити директјора*) мора протумачити као субјекатска допуна. Ови примери се не могу тумачити као објекатске допуне јер би у том случају дошло до промене рекције; из наведених глаголских фраза произилази само *молба директјору* и *жалба директјору*. Промена рекције је овде изгледа последица околности да суфикс *-ба* везује објекат уколико изведеница има значење ствари. Интересантно је да се предлошка допуна и допуна у дативу чувају у том случају. Тако изгледа могуће и *жалба на директјора* (< *жалити се на директјора*) и *жалба директјору* (< *жалити се директјору*).

10. Изведенице помоћу суфикса *-ња* значе углавном глаголску радњу.

- ња*: 1) *збња* (*полицајца*), *јажња* (*родитеља*), *шејња* (*Јована*);
 2) *радња* (*задајка*), *градња* (*палаће*), *пошражња* (*дувана*), *ношња* (*оружја*), *прајња* (*воза*);
 3) *смейња* (*разговору*), *шежња* (*положају*), *прејња* (*директјору*);
 4) *жудња* (*за лейошом*), *јажња* (*на заграде*);
 5) *шејња* (*пољем*), *вожња* (*по граду*);
 6) *вожња* (*у град*), *крејња* (*из руже*);
 7) (*брза*) *вожња*, (*дрска*) *прејња*;
 8) *јажња да...*, *прејња да...*, *служња да...*;
 9) *прејња* (*бојкошом*), *вожња* (*бродом*).

Бабић (1986) примећује да реч *прајња* значи скуп људи, али то не доводи до противуречности јер та реч значи и глаголску радњу (као нпр. горе у *прајња воза*).

11. Примери изведеница на *-ње* су бројни и добро илуструју преношење аргуменатске структуре.

- ње*: 1) *старење* (*младежи*), *горење* (*вајре*), *мришење* (*кућаца*), *привиђење* (*вампира*), *којњење* (*снега*), *запрејашење* (*новинара*), *блејање* (*оваца*), *бдење* (*стараже*), *хитијење* (*омладине*), *врење* (*вина*);
 2) *дојење* (*бебе*), *стомињање* (*жене*), *унишење* (*црква*), *илејење* (*цемтера*), *млевење* (*кафе*), *печење* (*колача*), *вучење* (*жреба*), *чишење* (*жшља*), *понижење* (*послуге*), *обећање* (*зараде*), *барашање* (*ножем*), *наоружање* (*војске*), *брање* (*јагода*), *клање* (*стиоке*), *издање* (*новина*), *бачање* (*пештарди*);¹⁴
 3) *добацивање* (*девојкама*), *обећање* (*радницима*), *дивљење* (*Јовану*), *служење* (*газди*), *дојдавање* (*Јовану*), *пријдавање* (*некоме*), *веровање* (*Јовану*), *махање* (*Јовану*);
 4) *буљење* (*у екран*), *обавјештење* (*о изборима*), *долажење* (*у сукоб*), *досељење* (*у Београд*), *искуљење* (*за пораз*), *брајимљење* (*са не-*

¹⁴ Именица *звање* (у смислу титуле) је лексикализована тако да уобичајене допуне (нпр. (?) *звање Јована*) нису сасвим прихватљиве, изузев можда у неком посебном контексту.

иријашељем), *бунцање* (у сну), *поуздање* у..., *искључење* из..., *бацање* (на *гомилу*, у *снег*), *жршћивање* за..., *измирење* са..., *уживање* (у *дружењу*), *гледање* (у *карти*), *размишљање* (о *смрти*), *гледање* (за *неким*);

5) *бродарење* (реком), *сједење* на..., *живљење* у (*изобилју*), *бораљење* (у *Београду*), *иешачење* (*иушем*), *остјајање* (у *Београду*);

6) *гледање* (на *улицу*), *кошрљање* (до *иروزора*), *иушовање* у ..., *иужење* (*ипрема зиду*);

7) (*бедно*) *живљење*, (*неоиправдано*) *богаћење*, (*ипривремено*) *зайослење*, (*дуго*) *боловање*, (*иприситојно*) *ионашање*, (*мирно*) *остјајање*;

8) *доиушијење* да..., *овлашијење* да..., *изјашијење* да..., *обећање* да..., *хшење* да..., *убеђење* да...;

9) *поигравање* (*судбином људи*), *руковођење* (*ипредузећем*), *госиодарење* (*људима*), *махање* (*рејом*), *летење* (*авионом*), *бављење* (*занатом*), *умирање* (*ишешком смрћу*), *бављење* (*сиоритом*), *служење* (*комјијушером*), *нуђење* (*колачима*).

Изведеница *иечење* значи и глаголску радњу и резултат радње, али то не омета остварење објекатске допуне као што је нпр. горе *иечење колача*. Изведенице *обећање* и *наоружање* значе резултат радње, али се без сметњи могу допунити одговарајућим објектима. Али изведеница *ишшање* допушта само допуну у дативу — *ишшање Јовану* (< *ишшати Јована*) јер би се *ишшање Јована* нормално протумачило као субјекатска сложеница. Разлог томе је што та изведеница има конкретно значење — одређен тип реченице, док је значење изведеница *обећање* и *наоружање* апстрактно.

12. Видимо да девербалне изведенице помоћу продуктивних суфикса наслеђују у великој мери рекцијске односе одговарајућих глагола, а да се субјекат и објекат остварују као допуне у генитиву. Интересантно је да се различите предлошке допуне по правилу не мењају, тј. изведеница задржава исту предлошку рекцију. Уколико је суфикс мање плодан и подложен већим ограничењима, неки од рекцијских односа могу остати неостварени. Тако за суфикс *-идба* имамо следеће реализације рекцијских односа:

-идба: 1) *женидба* (*Милана*), *ројидба* (*ичала*), *крунидба* (*краља*);

2) *косидба* (*ираве*), *вршидба* (*жшша*);

3) —

4) *ројидба* (*око кошнице*);

5) *иловидба* (*морем*);

6) *селидба* (у *градове*), *иловидба* у *Америку*;

7) (*неумесна*) *хвалидба*, (*ипрејтерана*) *гојидба*;

8) *рјешидба* да..., *хвалидба* да...;

9) *женидба* (*Јованком*), *хранидба* (*месом*).

Овај суфикс је слабо плодан (в. Бабић 1986, Стевановић 1981). Услед тога се рекцијски однос 3. не остварује.¹⁵ Суфикс *-еж*, који је такође слабо плодан, остварује још мањи број рекцијских односа:

-еж: 1) *бридеж* (*ушију*), *смрдеж* (*ђубрејта*), *лавезж* (*џаса*), *дријемеж* (*војника*), *сврабеж* (*коже*), *цвилеж* (*џаса*);

2) *џалеж* (*ђубрејта*), *грабеж* (*џлена*), *крџеж* (*одела*);

4) *грабеж* (*од сиротиње*);

6) *лавезж* (*на џролазнике*), *џрулеж* (*из џодрума*).

У случају суфикса *-еж* не остварује се, дакле, већи број рекцијских односа: 3, 5, 7, 8, 9. Приметимо да неке изведенице овим суфиксом не означавају саму радњу већ њен резултат (нпр. *џрулеж*, *крџеж*, *квареж*). Изведенице на *-еж* имају често и пејоративно значење, што смањује могућност комбиновања у именичке фразе. Неке изведенице са овим суфиксом су лексикализоване са промењеним значењем. Тако нпр. именице *бодезж* и *црџеж* означавају ствари, а *луџеж* особу. Од ових именица једино је именицу *црџеж* могуће смисаоно допунити (нпр. *црџеж куће*). Чини се да је овде значајан моменат локалне блискости, тј. предметни идентитет тих објеката. Овај моменат се јавља и у неким другим примерима када изведеница има значење ствари.

13. Значење резултата радње имају изведенице суфиксима *-џ*,¹⁶ *-(а)к* и *-ка*. Изведенице које означавају резултат радње такође реализују већи број рекцијских односа уколико су, наравно, изведене плоднијим суфиксима. Изведенице које означавају ствари или особе остварују само мањи број рекцијских односа. Наводимо сада допуне изведеница суфиксима *-џ*, *-(а)к* и *-ка* које претежно означавају резултат радње.

Највећи број изведеница овог типа добија се помоћу нултог суфикса. Оне најчешће значе резултат радње, ређе саму радњу или ствар.¹⁷ *џ* суфикс: 1) *џум* (*воде*), *леџ* (*џиџице*), *цвил* (*џса*), *размак* (*граница*), *џо-клик* (*Индијанаца*), *смрад* (*леџа*), *свраб* (*леџа*), *сџиџ* (*Јована*), *кашаљ* (*Милана*), *џубор* (*џоџока*), *сукоб* (*војски*);

2) *додир* (*меџала*), *оглас* (*весџи*), *сџомен* (*џроџлих времена*), *ков* (*гвоџџа*), *оков* (*ланца*), *џоџиков* (*коња*), *ремонтџ* (*маџине*), *наџам* (*радника*), *џоџам* (*силе*), *склоџ* (*маџине*), *сџоџ* (*елеменџа*);

¹⁵ Могући пример (?) *возидба кући* не делује уверљиво.

¹⁶ У новијој литератури се радије говори о конверзији него о нултим суфиксима (в. Quirk 1985, Lieber 1992, Katamba 1993). Ради лакше комуникације ја задржавам термин који је постао уобичајен у нашој литератури.

¹⁷ Изведенице од свршених глагола по правилу означавају резултат радње (*дочек*, *израз*, *намеџ*, *џоџиџис*, *договор*, *судар*), али се тако често могу схватити и изведенице од несвршених глагола (нпр. *џџев*, *зов*, *говор*, *блуд*, *џлач*, *сџор*, *квар*). Чисто значење глаголске радње се добија од одговарајућих несвршених глагола применом суфикса *-ње* (нпр. *договараџи* — *договарање*, *израџаваџи* — *израџавање*, *намеџаџи* — *намеџање*, *џоџиџисваџи* — *џоџиџисвање*, итд.).

- 3) *поклон (сину), прилаз (граду), помоћ (Јовану), зајовијед (армији), одговор (власћима);*
 4) *мисао (на пријатеља), осврћу (на чланак), улаз (у салу), приписак (на комисију), говор (о усреху), говор (са неком), превод (на немачки);*
 5) *пролаз (кроз врати), шайаћ (на уво), досег (до врха), њад (у јаму), скок (кроз обруч);*
 6) *продор (у град), усрћон (на врх), окрещу (према њој), њад (са столице), скок (са моста), шрк (на сасијанак), скок (на земљу);*
 7) *(вриједан) рад, (брзи) лећу, (шежак) гријех, (горак) њлач, (леј) њровод;*
 8) *наук да..., њредлог да..., њриговор да..., доказ да..., захћев да...;*
 9) *лећу (авионом), скок (њадобраном).*

Изведенице суфиксом *-ѡ* могу да значе понекад и глаголску радњу, а ређе ствар (нпр. *сћруг, имрк, накий, оћров, зачин*), место (нпр. *газ, шрг, оћвор, њријевој, њонор, улаз*) или особу (*наход, њријебег, њророк, шумач*).¹⁸ Уколико значе ствар, место или особу, оне подлежу већим ограничењима у односу на остваривање реакцијских односа.

15. Суфикс *-(а)к* је плодан у извођењу девербалних изведеница. *-(а)к*: 1) *развићак (науке), њрестјанак (кише), њрасак (њушака), њочейак (њредстјаве);*¹⁹
 2) *добийак (њремије), додаћак (млека), сћисак (руку), остјайак (млека), нагласак (реченице);*
 3) *задаћак (њаџима), њљесак (Јовану), додаћак (ручку);*
 4) *њрелазак (на Озрен), њрисјанак (на услове), изузетјак од ...;*
 5) *боравак (у селу), њролазак (кроз село), њочейак (музиком);*
 6) *одлазак (одавде), њолазак (у град), улазак (у салу), излазак (на улицу), долазак (у град, на свечаност), ујадак (у клојку), нестјанак (из града);*
 7) *(леј) њочейак, (брз) развићак, (јак) њљусак;*
 8) *њрисјанак да..., задаћак да...;*
 9) *долазак (возом), обилазак (колима), силазак (сћейеницама).*

Као што смо већ поменули, ако изведеница значи неку ствар или предмет, допуна подлеже различитим ограничењима због веће вероватноће лексикализације речи у посебном значењу и употреби. Тако реч *лијейак* значи ствар, једно посебно средство и не може се допунити аналогно глаголу. А реч *сасћојак*, која такође значи ствар, допушта само субјекатску допуну — *сасћојак воде*. У неким другим случајевима

¹⁸ Видети Бабић (1986).

¹⁹ У неким случајевима је могуће двоструко тумачење, тј. *Предстјава* почиње и *Предстјаву* почињу. У случају безличног субјекта изгледа да је тумачење *Предстјава* почиње обичније.

могућа је уместо допуне у генитиву предлошка допуна. Уместо *исјечак новина* може стајати *исјечак из новина*, уместо *џриклучак стџрује* — *џриклучак на стџрују*, уместо *уложак циџела* — *уложак за циџеле*, *уметџак књиге* — *уметџак у књигу*, а уместо *нарезак меса* обичније је *месни нарезак*. Приметимо, међутим, да се предлошке допуне не наслеђују увек из одговарајућих глаголских фраза (нпр. **уложити за циџеле*, **лиџи за воду*). То у ствари значи да је у случају изведеница које означају ствари могућа и трансформација типа *лиџи воду* > *лиџевак за воду*, *лиџити џаџир* > *лиџевак за џаџир*. Који су нужни услови за такву трансформацију, требало би тек испитати посебним истраживањем.

Ако изведеница има апстрактно значење резултата радње, онда је природнија генитивска допуна: *остџаџак млека*, *остџасак стџоџала*, *одбљесак ваџре*, *настџавак романа*. Насупрот томе, именице *ваљак*, *ушџиџак*, које су лексикализоване у значењу посебних ствари не остварују реакције (Р) сем можда придевске допуне 7).

16. Суфиксом *ка* се такође изводе именице које значе резултат глаголске радње.

-ка: 1) *џогрешка* (*министџра*), *џреџирка* (*џосланика*, *Јована са браџиом*), *свирка* (*Цигана*), *џсовка* (*наредника*);

2) *биљешка* (*разговора*),²⁰ *одгонетџка* (*ребуса*), *џостџавка* (*изложбе*), *набавка* (*оџреме*), *варка* (*неџриџаџеља*), *сервирка* (*хране*), *чисџџка* (*официра*), *криџка* (*хлеба*), *збрка* (*редова*), *чесџиџџка* (*џобеди*);²¹

3) *чесџиџџка* (*Јовану*);

4) *грешка* (*у сабирању*), *биџка* (*за мореузе*), *биџка* (*џроџив неџриџаџеља*), *џадиковка за...*, *џреџирка са...*, *џреџирка о...*, *чесџиџџка* (*на џобеди*), *џовика* (*на вука*), *дрека на* (*деџу*), *одвика од* (*џушења*);

5) *џреџирка због грешке*;

6) —

7) *дрска* (*дрека*), *гласна* (*вика*), *џанична* (*вриска*);

8) *џретџостџавка да...*, *досџеџка да...*;

9) *варка* (*џреџиварањем*), *снимка* (*камером*).

Опет се може приметити да уколико изведеница означава ствар реакцијски односи (Р) се не остварују у неким случајевима. Објекатска допуна глагола се у том случају често реализује као предлошка допуна (нпр. *џреџрека на џуџу* (< *џреџречити џуџи*),²² *џедиљка за чај* (< *џједити*

²⁰ У примеру *остџавка џреџиџера* — *остџавка* има лексикализовано значење, напуштање неке званичне функције, обично у форми правног документа. Зато је могућа само субјекатска допуна.

²¹ Речи *џриџовџеџка* и *сиџеџка* су лексикализоване у посебним значењима и не могу се допунити објекатским генитивом.

²² Али је могуће рећи *џреџрека развоју* јер овде реч *џреџрека* има у том изразу апстрактно значење. Именица *џаџриџка* показује изгледа сличну разлику. У реченици *Кувар*

чај), *носиљка за рањенике* (< *носиљи рањенике*), *забиљешка о удесу*. Уколико су изведенице лексикализоване са промењеним значењем, веза са реакцијским односима глаголске основе је поремећена и најчешће се не може успоставити. Такву везу је нпр. тешко утврдити за именице *квочка*, *значка*, *дојка*.

Посебно разматрање захтевају можда и изведенице на *-ојина* које обично значе резултат радње или њен траг. Са изведеницама овога типа могући су реакцијски односи 1. и 2. (нпр. *брљојина полицаје*, *јилојина дрва*, *огребојина лица*, *ојекојина ноге*). Овде међутим ваља запазити да је такође могуће или чак обичније *јилојина од дрва*, *огребојина на лицу* и *ојекојина на нози*, али не и **брљојина од полицаје*. То изгледа опет произилази из чињенице да речи *јилојина*, *огребојина*, *ојекојина* имају конкретно значење ствари, а реч *брљојина* може да има и апстрактно значење. Ако се та реч употреби у свом конкретном значењу, предлошка допуна *брљојина на сјолу* је потпуно у реду. Овде опет имамо промену реакције код изведеница које имају значење ствари (*брљојина сјо* > *брљојина на сјолу*).²³

17. Размотримо сада изведенице које имају значење особа или ствари. Суфикс *-(а)ц* најчешће значи вршиоца радње, а ређе ствар, животињу или резултат радње.

-(а)ц: 2) *косац* (*траве*), *кућац* (*жииа*), *кусац* (*хране*), *јисац* (*романа*), *јоклојац* (*лонца*),²⁴ *јросац* (*девојке*), *јворац* (*васионе*);

4) *борац за правду*, *јемац за улоге*, *јрагалац за истином*;

7) (*несјрејни*) *јейавац*, (*јадан*) *кукавац*, (*храбар*) *борац*, (*вјешћ*) *хинац*;

9) *јрговац* (*сјоком*), *владалац* (*земљом*), *ударац* (*јесницом*).

Речи *јјенушац*, *јикројац*, *јрушац* (камена со) које значе ствари лексикализоване су са посебним значењем и зато подлежу већим ограничењима у односу на реакције (Р), а слично важи и за реч *јијевац*, која значи животињу. Та реч је изведена од глагола *јевати*, али је дошло до промене значења, тако да нису више могуће допуне глаголске фразе (нпр. не иде **јјевац јјесме*).

Lieber (1992:136) констатује да суфикс *-er* у енглеском језику везује спољни аргумент глагола (субјект) тако да преостаје једино његов унутрашњи аргумент (објект) као у примеру *admire — admirer*. Слично томе се понаша и суфикс *-(а)ц* тако да реакцијски однос 1) није могућ за именице које значе особу. Могући примери за 1) би биле именице

још није урадио зајрику јела, фраза *зајрика* има апстрактно значење радње, а у реченици *Зашто ниси кућно зајрику за јело?* конкретно значење ствари.

²³ Слично томе *јид јуца* > *јукјина на јиду*.

²⁴ Објектска допуна изведенице *јоклојац* је могућа јер та реч има значење инструмента.

хройац (болесника), *йољубац* (жене), али оне значе резултат радње, а не ствар или особу. Изузетно је могућ израз *ослонац властии* јер у именици *ослонац* суфикс *-(а)ц* везује објекат, а не субјекат. Према томе схватању у сложеницама типа *часйољубац* и *ичецајорезац* су везани и субјект и објект.²⁵

Приметимо да изведенице од повратних глагола не могу имати допуну типа 2. Такве су нпр. именице *ијенушац*, *грушац*, *усранац*, *гиздац*. Директивна рекција б) је могућа за изразе *ударац у зид* и *йољубац у образ*, али то је зато што именице *ударац* и *йољубац* значе резултат радње.

Суфиксом *-ач* се изводе именице које означавају ствари или особе. Тај суфикс се плодно примењује на несвршене глаголе (Бабић 1986). *-ач*: 2) *омошач* (књиге), *резац* (оловака),²⁶ *осигурач* (стпурује), *возач* (камиона), *извођач* (радова), *иоизвођач* (бицикла), *мењач* (брзине), *запушач* (флаше), *иодуиуирач* (врашпа), *уиуиач* (маспила),²⁷

7) (*вешии*) *рвач*, (*добар*) *иливач*.

Као и суфикс *-(а)ц* суфикс *-ач* везује субјект радње, па се рекција 1) не може остварити. У именици *наслоњач* (< *наслониии*) изузетно је везан објекат тако да није могућ рекцијски однос 2). Изведенице *омошач*, *осигурач*, *уиуиач*, *резац*, *ошасач* имају значење инструмента па могу, иако означавају ствари, да остварују рекцијски однос 2). У именичким изразима *скакач с мошком* и *скакач у даљ* предлошке допуне су могуће вероватно само због институционализованог значења тих израза.

18. Сличне рекцијске односе остварују и изведенице помоћу суфикса *-ар*, *-ашор*, *-л(а)ц*, *-ник*, *-ишељ* уз само неке појединачне разлике. Све изведенице овим суфиксима остварују рекцијске односе 2) и 7),²⁸ а спорадично се код неких изведеница јављају и типови 4), 8) и 9). Изведенице свим овим суфиксима значе особу — извршиоца радње или оруђе којим се радња извршава; сви ови суфикси везују субјекат те изведенице не могу остваривати рекцијски однос 1). Све ове изведенице пружају примере објекатске допуне у генитиву и придевску допуну:

²⁵ Слично наравно важи и за сложенице типа *кавоиуија*, *судошера*, *ишпешочина*.

²⁶ За последњи пример је ипак обичније *резац за оловке*, што је изгледа повезано са сложеношћу инструмента, тј. са његовом способношћу да се посматра као самосталан агенс (в. даље о изведеницама на *-лица*).

²⁷ Да ли објекатска допуна глагола може да послужи као одредба одговарајуће изведенице, зависи од лексичког значења именице. Тако нпр. (?) *бријач браде* није семантички потпуно прихватљив израз јер је главно лексичко значење речи *бријач* „справа за бријање браде“. Насупрот томе израз *бријач длака на ногала* садржи нову, садржајну одредбу и зато се чини прихватљивији.

²⁸ Изведенице на *-ар* подлежу већим ограничењима у остваривању рекцијског односа 2) због лексикализације значења ових именица као занимања.

2) *чувар* (*џруге*), *сликар* (*џејзажа*), *звонар* (*Богородичне цркве*), *декламаџор* (*лирске џоезије*), *експлоатаџор* (*радника*), *имџиџор* (*дикџиџора*), *комбинаџор* (*бројева*), *изолаџор* (*сџирује*), *венџилаџор* (*ваздуха*), *џрансформаџор* (*сџирује*), *гледалац* (*уџиакмице*), *бранилац* (*народа*), *дјелилац* (*џравде*), *доносилац* (*закона*), *чиџилац* (*књига*), *зналац* (*језика*),²⁹ *савјејник* (*џредседника*), *џредсџавник* (*народа*), *џроџовједник* (*нове вере*), *зайовједник* (*дивизије*), *корисник* (*куџаџиџила*), *џредсједник* (*друшџиџва*),³⁰ *браниџељ* (*народа*), *градиџељ* (*куће*), *мучиџељ* (*џаса*), *руџиџиџељ* (*града*), *слуџаџиџељ* (*курса*), *дијелиџиџељ* (*земље*);

4) *аџиџиџор* (*џроџив комунизма*), *раџиџник* (*џроџив неџравде*), *џосредник* (*међу сџиранама у сукобу*), *џреџиџлаџиџник* (*на часоџис*);

7) (*добар*) *кухар*, (*вешџи*) *аџиџиџор*, (*добар*) *мачевалац*, (*искрени*) *џокаџник*, (*надмођан*) *џобедник*, (*одличан*) *говорник*, (*џажљив*) *слуџаџиџељ*, (*вешџи*) *дискуџаџиџи*;

8) *зналац да* (*како*)...;

9) *владар* (*земљом*).

Код знатног броја изведеница на суфикс *-ар* рекцијски однос 2. се не остварује природно због посебне лексикализације њиховог значења. Ово произилази из чињенице да изведенице на *ар* најчешће значе не само извршиоца радње него и одређена занимања. Због тога је објекатска допуна 2. ограничена самим лексичким значењем ових именица. Тако допуне *зидар кућа*, *џекар хлеба*, *клесар камена*, *музар крава*, итд. не звуче сасвим природно јер лексичко значење наведених занимања чини наведене допуне излишним. Нпр. фраза (?)*звонар цркве* не би била потпуно семантички прихватљива јер звонар по дефиницији звони у цркви. Али је фраза *звонар Богородичне цркве* сасвим прихватљива јер придевска одредба даје допуну прави смисао. Ова околност потврђује да су именичке допуне једна врста именичких одредби (в. М. Ивић 1983).

Код неких изведеница чије су основе непрелазни глаголи јавља се промена рекције: *сџановник* (*Београда*) (< *сџановаџи* у *Београду*), *радник* (*фабрике сџакла*) (< *радиџи* у *фабрици сџакла*), *џриџравник* *службе унуџрашњих џослова* (< *џриџравиџи* се за *службу унуџрашњих џослова*), *џобедник* *куџа Југославије* (< *џобедиџи* у *куџу Југославије*). У овим примерима јавља се промена рекције — место предложног објекта генитивна допуна. Ове промене рекције нису укључене у табелу (Р) која региструје само промене субјекатске и објекатске допуне — рекције 1) и 2). Изгледа да се однос припадања илустрован примером *сџановник*

²⁹ Реч *знанац* нема акузативну допуну, а такође ни *резанац*. То је нормално јер су то изведенице од трпних придева.

³⁰ Израз *наставник математиџке* се изводи из *настава математиџке*; и рекција именичких фраза може, дакле, да се пренеси.

Београда не може систематски везивати за глаголске допуне. Из тог разлога и њихово изостављање из табеле (Р) је потпуно оправдано.

Посебно се морају размотрити изведенице на *-лица*. Оне имају претежно значење оруђа и ствари, а у неким примерима и особа. У неким примерима је могућа објекатска допуна у генитиву (нпр. *бруслица (мењала)*, *дробилница (камења)*, *мјешалица (бетона)*), али је често природнија предлошка допуна — *чачкалица за зубе*, *косилица за њраву*, *преслица за вуну*, *џрскалица за воду*.³¹ У тим примерима би била необична допуна у генитиву — **чачкалица зуба*, **косилица њраве*, **преслица вуне*, *(?)џрскалица воде*. Ако ове изведенице упоредимо са неким другим изведеницама које имају објекатску допуну у генитиву (нпр. *изолаџтор (сџрује)*, *вентџлаџтор (ваздуха)*, *џтрансформџтор (сџрује)*, *осиџурач (сџрује)*), чини се да је овде важна чињеница да су последње наведене изведенице у извесној мери самостални агенси способни да, кад се једном поставе или укључе, сами делују. Чачкалице, косилице, преслице и слична оруђа су, пак, просте справе које захтевају да их вршилац радње непрекидно покреће и са њима манипулише. Изведеница *варалица*, чија је основа прелазан глагол, допушта допуну у генитиву — *варалица наивних људи*. Изведенице *луџалица* и *избеглица*, које такође имају значење особа, допуштају само директивне или придевске допуне (нпр. *избеглица из Босне*, *неуморна луџалица*).³²

Допуне неких изведеница су ограничене лексичким значењем саме изведенице. Тако фраза *(?)бубалица историје* у општем случају није прихватљива, јер сама реч *бубалица* значи „ђак који буба (учи напамет) све предмете“. Слично томе, необично је *луџалица градом* (< *луџаџи градом*) јер се претпоставља да особа — луталица има стално ту особину да лута, па не изгледа сасвим умесно ограничавање на једну врсту локалитета. Такође није добро *леџјелица (ваздухом)* јер се летење ваздухом претпоставља у самом појму *леџјелице* (или *леџилице*). Иако је могуће *раџник џроџив неџравде*, израз *(?)верник у Бога* није прихватљив јер по дефиницији верници верују у Бога. У овом случају лексикализација речи *верник* у посебном значењу чини да дати израз није потпуно прихватљив, сем можда у неком посебном контексту.

Изведенице на *-уша* (*блебейуша*, *клејейуша*, *намиџуша*, *џоџркуша*, *џорокуша*, *џовиџуша*, *џресвлакуша*, *крекеџуша*) се не јављају са генитивским допунама, иако обично значе особу (ређе биљку или животињу). Ово је изгледа последица пејоративног значења које се претежно користи за просту квалификацију. У обзир можда долазе једино придевске допуне 7. као нпр. *досадна блебейуша* и *неуморна џорокуша*.

³¹ Изведеница *слушалица* не допушта ни генитивску ни предлошку допуну јер је та реч лексикализована у посебном значењу једног дела опреме телефона. Зато не иде ни **слушалица гласа* ни **слушалица за глас*.

³² Изведеница *џрисиџалица* мења рекцију у изразу *џрисиџалица Обреновића* (< *џрисиџаџи уз Обреновиће*).

Новија творба је изведеница *сачекуша*, али се ни она не користи у могућој фрази *сачекуша противника*, већ обично квалификативно (нпр. у фрази „Била је то класична сачекуша.“, Блиц, 21. 2. 1997).

19. Изведенице суфиксима *-ишиће*, *-лишиће*, *оница* значе место вршења радње. Обичне су само генитивске допуне 1) и 2).

-ишиће: 1) *гледишиће* (радника), *гњездишиће* (орлова), *сјецишиће* (ћутијева), *сједишиће* (поглавара), *исходишиће* (поухваћа), *боравишиће* (гастарбајџера), *лежишиће* (осовине), *ћреноћишиће* (ћросјака), *жаришиће* (кризе), *игралишиће* (вајтерћолистћа), *кујалишиће* (ћудистћа), *ћейћовалишиће* (дјеце), *одмаралишиће* (ћензићонера), *умићваћоница* (ћудбалера), *благваћоница* (дјеце), *ишићедићоница* (радника);³³

2) *ловишиће* (ћрућне дивљачи), *ћасишиће* (сћоке), *налазишиће* (злаћћа), *градилшиће* (сћадићона), *мучилшиће* (родољуба), *ћржићоница* (кафе), *ваљачићоница* (баћра);

5) *ћекаћоница* (на сћаници);

7) (сћалћно) *боравишиће*, (сурово) *мучилшиће*.

Неке изведенице служе само томе да означе место радње (нпр. *сћрелишиће*, *ћрговнишиће*, *раћишиће*, *гледалишиће*) и нормалћно не допуштају никакву допуну.³⁴ То је случај и са речју *обданишиће* која је изведена од глагола *обданићи*, а тај глагол се ретко користи у савременом језику. У појединим случајевима уместо генитивске допуне обичнија је предлошка допуна³⁵ — као код неких изведеница са значећем ствари.

Изведенице са значећем места могу имати допуну само ако та допуна не противуречи лексичком значећу изведенице. Тако нпр. би било могуће *ћекаћоница ћућника*, ако се ради о ћекаћоници на железничкој станици, или *ишићедићоница радника*, ако у штедићоници која се помићње могу само радници да штеде. С друге стране, допуна не сме бити таутолошка у односу на лексичко значеће изведенице. Тако нпр. није могућа допуна **ловишиће дивљачи*, већ само као горе *ловишиће ћрућне дивљачи* — ту у ствари имамо појаву обавезног детерминатора (в. Ивић, 1983:190).³⁶

20. У овом прилогу смо анализирали допуне изведеница од глаголских основа неким најћлодницим суфиксима. Утврдили смо да изве-

³³ Суфикс *-ишиће* допушта пре субјекатске допуне, него објекатске јер су ове последње најћешће одрећене већ самим лексичким значећем.

³⁴ Те именеће онда једноставно именују сћиљ кретаћа или позорницу радње (нпр. на *сћрелишићу*, са *раћишићћа*, у *гледалишићу*, итд...).

³⁵ Нпр. *сћајалишиће за ћублику* уместо *сћајалишиће ћублике*.

³⁶ Слично томе у енглеском језику фраза **a legged spider* није прихватљива, већ само *a long-legged spider*. Овде је на делу комуникативни принцип да оно што се каже мора да садржи корисну, нетривијалну информацију (в. Quirk et al. 1985).

денице са значењем глаголске радње остварују најшири опсег рекцијских односа (P). Оне које значе резултат глаголске радње такође остварују највећи број рекцијских односа (P). Знатно мањи број тих односа се може комбиновати са изведеницама које имају значење особа. Највећим ограничењима у томе погледу подлежу изведенице које означавају ствари или места. Разлог овоме је вероватно то што су по својој природи речи које означавају ствари и места подложније посебној лексикализацији с обзиром на функцију него апстрактна значења глаголских радњи. Изведенице које означавају ствари могу заправо имати праве допуне само ако означавају инструменте и оруђа глаголских радњи. То изгледа није довољан услов јер је *цедилка за чај* обичније него **цедилка чаја*, али је ипак *џоклојац лонца* обичније него (?) *џоклојац за лонац*, а *зайушач флаше* него *зайушач за флашу*. Чини се да овде значајну улогу игра и просторна блискост. У неким другим примерима изгледа да преношење рекције зависи од тога да ли се оруђе може сматрати релативно самосталним агенсом. Тако у изразима *цедилка за чај*, *носиљка за рањенике*, *чачкалица за зубе*, *косилица за траву*, *џреслица за вуну*, *џрскалица за воду* предлошка допуна је обичнија јер изведенице имају значење простих оруђа. У овом прилогу нисмо испитивали изведенице са комплексним рекцијским односима. И делимичан поглед је довољан да утврдимо да се и ти односи у одређеним врстама изведеница прилично доследно преносе.³⁷ То је широка област испитивања у коју се овом приликом не можемо упуштати.

LITERATURA

- Babić, S. 1986. *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, JAZU i Globus, Zagreb.
- Бачвански, М. 1980. Предлошки објекат у немачком и његови еквиваленти у српскохрватском језику. *Зборник радова института за сјеране језике и књижевности*, свеска 2, Нови Сад 1980.
- Bauer, L. 1983. *English Word Formation*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Booij, G. i T. van Haaften, 1988. On the External Syntax of Derived Words: Evidence from Dutch, *Yearbook of Morphology* 1.
- Chomsky, N. 1970. Remarks on Nominalizations, у R. Jakobs i P. Rosenbaum, eds., *Readings in English Transformational Grammar*, Waltham, MA: Ginn.

³⁷ За изведенице на -а могу се навести следећи ad hoc примери: *испорука житија држави*, *додјела сипијендија студентима*, *смјеша брашна са шећером (и шећера)*, *замјена динара за доларе*, *џодјела лубенице на делове*, *смјештај Јована на џаван*, *џобуна народа џрошве диктаџуре*, *џпрема школа комџџџерима*, *захвала Јовану за ус.џугу*, *џорука секретару да дође*, итд.

- Engel, U. i
P. Mrazović, 1986. *Kontrastive gramatik Deutsch-Serbocroatisch*, Институт за стране језике и књижевности, Нови Сад.
- Ивић, М. 1983. *Лингвистички огледи*, Просвета, Београд.
- Katamba, F. 1993. *Morphology*, Macmillan, London.
- Lieber, R. 1989. On Perlocution, u: *Yearbook of Morphology 2*.
- Lieber, R. 1992. *Deconstructing Morphology*, The University of Chicago Press, Chicago and London.
- Николић, Б. 1970. Основи млађе новоштокавске акцентуације, Институт за српскохрватски језик, Београд.
- Quirk, R. et al.
1985. *A Comprehensive Grammar of the English Language*, Longman, London and New York.
- Randall, J. 1988. Inheritance, u: *Syntax and Semantics*, vol. 21. Academic Press, New York.
- Роегер, Т. 1987. Implicit Arguments and the Head-Complement Relation, *Linguistic inquiry* 9.
- Стевановић, М.
1981. *Савремени српскохрватски језик II*, Научна књига, Београд.
- Улуханов, И. С.
1975. Отношение мотивации между глаголом и существительным со значением действия, *Вопросы языкознания* 4.
- Земская, Е. А.
1973. *Современный русский язык — Словообразование*, Москва.

Summary

Stanimir Rakić

ON NOMINALIZATION AND THE INHERITANCE OF ARGUMENT STRUCTURE

In this paper we analyse the complements of nominals derived from verbal stems by more productive suffixes. We try to establish rules which connect these complements with the complements of the corresponding verbs. We established that the most consistent correspondence with verbal complements could be noticed in nominals which retain the meaning of verbal action or its result. Nominals with the meaning of concrete objects and things often change the rection of complements of their verbal bases, especially if they denote simple tools.

ИРЕНА ГРИЦКАТ
(Београд)

ПОТЕНЦИЈАЛ У СЛУЖБИ ИСКАЗИВАЊА ХАБИТУАЛНОСТИ — и неколико напомена поводом ове конструкције —

Изнета је претпоставка да је у српском кондиционалу (аорист глагола *бити* + партицип перфекта актива) и у српском хабитуалу (исти синтаксички састав) примарни заједнички чинилац лежао у интенционалности, у намери да се нека радња врши одн. изврши.

Реченична конструкција типа „Сваког јутра он би пошао у куповину па би се брзо вратио“ (или само: „Он би пошао у куповину па би се брзо вратио“) са значењем уобичајености, навике, понављања, и то пре тренутка говора, даје повода да се размотри питање зашто се овај садржај тако уобличава. Уједно ће се споменути да ово није једини начин изражавања тзв. хабитуала на нашем језичком подручју, а на крају ће се укратко проговорити и о једној принципској страни проблема, о неким појавама карактеристичним при употреби помоћних глагола.

Колико је познато, није дат коначан одговор на питање због чега облик који је једнак кондиционалу ствара у одговарајућем контексту семантику протеклог понављања.¹

Логична је претпоставка о заједничком пореклу уобличења „аорист глагола *бити* + партицип перфекта актива“ за исказивање како погодбеног начина тако и ове врсте хабитуала. Док је оваква форма кондиционала раширена у словенским језицима, иста форма са значењем понављања у прошлости специфична је за српски језик. Управо због евидентне раширености кондиционалне употребе наведеног облика и територијалне сведености једног његовог додатног значења, закључује

¹ Сама та појава помиње се, у нашој стручној литератури, у општим граматичким прегледима одн. уџбеницима. В. још: М. Радовановић, *Потенцијал II у српскохрватском језику*, Зборник за филологију и лингвистику XXI/1, Нови Сад 1978, где на стр. 161. има речи и о потенцијалу I у вези с нашом темом; М. Ивић, *Начини на које словенски глагол овременје понављани радњи*, зборник: *Lingvistički ogledi*, Београд 1983, у чланку (стр. 37-56) на неколико места; С. Халиловић, *Хабитуал у ишюкавском дијалекту*, Књижевност и језик, Београд 1985/1-2, стр. 51-55.

се да српска хабитуална семантика представља млађи огранак кондиционала.

Заједнички чинилац тих двеју иначе неистоветних садржина у истом уобличењу, у потенцијалу, по нашем мишљењу лежи у елементу интенционалности, перспективе, претпостављене сукцесије; а то је после еволуисало у једном језички широко прихваћеном смеру, и у другом, изолованијем.

Старословенски и, очигледно, општесловенски облик за исказивање условљености градио се у раним епохама уз помоћ оптативне форме глагола *bъiti*: *bimъ*, *bi*, *bi*, *bimъ*, *biste*, *bъ* (доводи се у везу са индоевропским, затим са грчким оптативним формама). Поступно се помоћни глагол у тој парадигми почињао укрштати са оним обликом који познајемо као аорист глагола *въти*.² У тако направљеном „аориском потенцијалу“ наглашенија оптативност је очигледно изблеђивала, те се ова донскле преиначена синтаксичка целина устаљивала као општеприхваћени кондиционал — коме тај елемент „жељености“ и перспективе, разумљиво, није ни даље био стран.

Покушаћемо да реконструиремо ова значењска кретања, и то све до данашње хабитуалне семантике.

Појачану оптативност можемо пратити, како у архаичнијем „Нека би било срећно“ и сл., или у старом имену *Дабижив*, тако и у савременом изражавању, као што је, нпр., ово: „Ја бих, ја бих радо приступио том покрету, али сам дао часну реч да нећу“ (разговорно; и даљи примери су разг.). Постепено прелажење из приметније оптативности у кондиционалност (сродну са њом!) замишљамо помоћу примера као што је овакав: „Предузеће је понудило помоћ која би се састојала од намирница и одеће“. Ту постоји моменат намере, изгледа да се нешто организује, али истовремено и непотпуне извесности остварења, која значењски гравитира ка неком условљавању.

Прелазећи на усмереност тог истог облика, који се усталио као кондиционал, према хабитуалности, замислићемо опет поступне значењске измене, и илустроваћемо их даљим савременим примерима. Ево најпре један обичан пример, из кога се да закључити како су трајни перфекат и кондиционал у значењу трајања у прошлости готово истозначни; само ипак треба да се протумачи из чега проистиче тенденција ка употреби кондиционала: „И све док смо / док бисмо седели тамо, они су изводили своје мађионичарске тачке“. Разлика између та два решења је у томе што се код примене кондиционала јавља отприлике овакав подтекст: све док смо још имали намеру, док је било неких побуда или

² О томе се говори у многим граматицама старословенског језика. Наводимо: Н. М. Јелкина, *Старославјанский язык*, Москва 1960, стр. 190–191; Ј. Хам, *Staroslavenska gramatika*, Загреб 1970, стр. 179–180; П. Ђорђић, *Старословенски језик*, изд. Матица српска 1975, стр. 199–200 — где се то изричито наглашава.

услова да тамо останемо, да седимо, они су нам изводили своје мађионичарске тачке.

Ни даљи развој према семантици поновљивости није тешко да се разуме. Једнократност и виšekратност у њој могу се узајамно замењивати.

„Пошто би он на том скупу прочитао правила, свима су даљи поступци постали јасни“. У питању је (овде) једнократни акт читања правила, а подтекст се може представити овако: пошто је читач испунио оно што је намерио, када су се услови за то остварили те је он прочитао шта је имао, будући поступци су свима постали јасни. Међутим, исти читач је могао на том скупу и дуже да чита, и да чита разна правила са прекидима, па да их понови и на више скупова, дакле: „Пошто би он на том скупу / на тим скуповима прочитао / читао правила, свима су даљи поступци постали / постајали јасни“. А исти овај семантички чинилац могао је, разуме се, да се оствари и у главној реченици. Поступцима је на тај начин било омогућено да постану јасни, испуњавали су се услови да постају јасни, те се ово трансформисало у: постали би / постајали би јасни.

Таква кондиционираност односно уобличена кондиционалност све је више улазила у употребу: од прошле омогућености збивања ка прошлој реализованости.

Ево још неких обележја у оквирима дате тематике, поводом употребе свршеног и несвршеног вида — сада у друкчијем аспекту овог питања.

У основном типу српског хабитуала видска разлика код партиципа употребљеног глагола практично је неутралисана. „Сваког јутра он би полазио у куповину“ и „Сваког јутра он би пошао у куповину“ може се казати у потпуно истом значењу, чак и када би се наглашавао тек започети па прекинути чин: „Сваког јутра он би полазио ... али би се већ после првих корака зауставио“. И овде може подједнако да се употреби и *полазио* и *пошао*, као, даље, и *заустављао* и *зауставио*, што ће рећи да су могуће „четири комбинације“. У многим случајевима лексички постојећи свршени вид иступа као замена, као парњак за постојећи несвршени, без разлике у интерпретацији реченог: „Он би сваки пут уђутао“, „Он би после устајања редовно презалогоајио“ и сл., пошто се не употребљава *уђутивао, *презалогоајио. Разлог томе што је вид у *оваквим* синтаксичким положајима небитан лежи у „неиндикативности“ ове категорије, као што и иначе бива у таквој врсти синтаксичких појава: „Хајде, крени већ једном“ — „Хајде, крећи већ једном“.

Али уколико је реченица са хабитуалом у допунском односу према основној, глаголски вид се подређује смислу повезаности та два исказа. Исправно је „Кад год би устао / устајао, погледао би одмах на сат“, али никако (или веома некоректно) „Чим би устајао, погледао би одмах на сат“ (треба: устао); „Тек што би устао, сетио би се“ (никако: устајао). У овим случајевима, без обзира на иначе обухватну поновљивост, једно од зби-

вања је експлицитно ограничено на свршен чин (макар се он *као свршен* понављао); везници *чим, тек* информишу и упућују у том правцу.

Употреба кондиционала за исказивање пређашње поновљивости потврђена је у Рјечнику ЈАЗУ у Даничићевој обради глагола *биџи* *будем* под II 3. б. у старим примерима једино са западнијих територија, јер у српскословенској и старој српској писаној традицији коју је Даничић екскрипировао није било контекстуалних прилика за такву, у суштини дескриптивно-наративну употребу глагола. Стога је немогуће пратити и доказивати еволуцију која би овом достигнутом ступњу претходила.³

У чланку С. Халиловића⁴ изнета су запажања о томе да се понављање у прошлости (по уобичајеном реду како аутор наглашава) може изразити приповедачким потенцијалом (тако он назива нашу проблематику); затим, приповедачким императивом „Ја донеси ...“ и квалитивним презентом „Ја донесем ...“ — што, иначе, не представља синтактизовани него само контекстуализовани хабитуал. Даље аутор показује тзв. „никшићки хабитуал“: „Шћаше он дођи“, и „босанско-херцеговачки“: „Ја би дођи“, „Он би истуци и мени донеси“.⁵ Додаје се да се овде каткада чува стари облик трећег лица множине „Дођи бише они“, као, уосталом, и савремени облик првог лица множине „Кад бисмо отићи на сијело ...“. Видимо, дакле, да је, с једне стране, очувана пуна променљивост глагола *биџи* — „дођи бише“, а с друге, уопштава се *би* — „ја би дођи“. Један од додатних закључака био би овај: када реч — овде глагол *биџи* — не функционише у некој од својих примарних служби, може, услед десемантизовања, долазити до њене петрификације, до улоге обичне партикуле. Као пример нека послужи детаљ из руског језика: *бы* у кондиционалу постало је речца, више него у стандардном српском где се још већином чувају морфолошки облици тог помоћног глагола (осим *бише*, које је, уосталом, готово нестало и из правог аориста, иначе слабо употребљивог када је тај глагол у питању). Та се речца у руском може понављати чак и без икакве функције: „Мне *б* очень хотелось *бы* выйти на прогулку“ (разг.).

³ У семантички удаљеној али ипак не сасвим искљученој вези са овим што је речено о интенционалности приликом формулисања прошлог понављања, а што је типично за српски језик, налази се — опет српска граматичка црта! — можда и казивање о прошлим радњама помоћу будућег времена. (Поновљивост ту није у питању.) На пример: „А он ће на то рећи: за данас смо готови, те смо се сви разишли“. Употребљено време је измештено из свог системског амбијента, али је и за то морало да буде разлога. То би било нешто слично раније наведеном, латентном, наумљеном као предстојеће и затим оствареном: он је учинио оно што му је била намера, што је уследило — закључио је састанак.

Ово је само хипотеза у склопу уопштенијег размишљања о неким значењским флукуацијама.

⁴ В. фусн. 1.

⁵ Императив у оваквој служби постоји и у македонском језику. В., нпр., Б. Конески, *Историја на македонскиот јазик*, Скопље 1965, стр. 149; И., *Грамајтика на македонскиот литературен јазик*, Скопље 1967, стр. 419.

При исказивању хабитуалности, видели смо, употребљава се у неким говорима и *хѡеѡѡи* (шћаше он дођи). О разноврсним службама глагола *хѡеѡѡи* уопште, посебно о његовим улогама у разним модалним значењским варијацијама, има много података у стручној литератури, специјално у вези с балканским словенским ареалом. Појава о којој је реч исто тако постоји у македонском са својим специфичностима, и глагол *хѡеѡѡи* се ту такође употребљава, како у кондиционалном, тако и у хабитуалном значењу.⁶ Облици тог глагола доживљују овде аналогну петрификацију на какву је указано поводом српског (и руског) *биѡѡи*. Позната је употреба непроменљивог *ће* понегде на српским територијама, у македонском је уопштено *ке* (у бугарском *ѡе*).

Занимљиво је да се наведе како, на пример, у енглеском језику облик *would*, тј. пређашње време од *will* = хтети, служи у исте две сврхе — за изражавање понављања („Every morning he would get up and would buy a loaf“), и за грађење кондиционала („He would go for a walk, but...“). — Ова појава би такође потврдила нашу напред изнету претпоставку о заједничком фактору интенције код кондиционалности и код хабитуалности.⁷

*

Резимирајући неколико асоцијација до којих се дошло поводом теме наведене у наслову, рећи ће се још ово. Неки од највише употребљаваних, управо базичних помоћних глагола (и не само у словенским језицима) природно су морали некада да улазе у своје помоћне функције испрва са основним значењима. Такво значење највише је изблеђивало у глаголу *биѡѡи* (у његовом најпримарнијем значењу егзистенције ницала је нијанса настајања, надолажења). Семантика перспективности, предвидљивости, тежње ка нечем, омогућавала је неке службе глаголу *хѡеѡѡи*, свакако службу футура тамо где се футур са њиме градио, а затим се она растакала даље. Најзад, и глагол *имѡѡи*, веома заступљен као помоћни у романској и германској конјугацији, почео је да стиче значењске присенке пребивања радње (са чијим се именом конјугирао) у области субјектових интересовања, што се после ширило у различитим правцима, између осталог и на семантику постојања уопште (у српском: „Тамо има једно забито село“). У овом глаголу такође се јавља код нас

⁶ В.: Б. Конески, *Историја ...* (фусн. 5), стр. 150, 171; И., *Граматика ...* (фусн. 5), стр. 419–420; М. Ивић, *Македонски глаголски облици за овременавање хабитуалне ситуације у њорешњу са српскохрватским*, Македонски јазик XXXII–XXXIII, Скопље 1982, стр. 259–261.

⁷ Илустрације ради за оно што је доведе речено навешће се грчка партикула *ѡѡ* (која по етимологији нема везе ни са једним помоћним глаголом, в., нпр., *Dictionnaire étymologique de la langue grecque — Histoire des mots*, par P. Chantraine, Париз 1968, на стр. 82), а она служи подједнако и за кондиционал и за хабитуал (поред других служби), о чему се сазнаје из граматика грчког језика.

зачетак спомињање петрификације, преласка у партикулу: „Има одмах да дођеш“ и сл.

Током развоја апстрактнијих значења, у речима настају разноврсне метафоре и друге измене у аспектима њиховог семантичког прихватања приликом језичке комуникације. Глаголи који су постали помоћни (а то смо укратко показали на глаголу *бијти*) зато су и постали то јер је у њиховој значењској основи (егзистенција; воља; поседовање) управо било могућности за неједнолинијско и чак, могло би се рећи, непредвидљиво разграновање даљих садржаја и даљих служби. Повезано с тим еволуисали су и граматички спојеви у које су они уносили своје учешће.

Резюме

Ирена Грицкат

ФОРМА ПОТЕНЦИАЛИСА КАК ВЫРАЖЕНИЕ ПРИВЫЧНОСТИ ДЕЙСТВИЯ — и несколько замечаний по поводу данной конструкции —

Автор попытался дать ответ на вопрос — почему сербское условное наклонение типа „Он *би йошао* у куповину, али није могао“ и сербский хабитуалис (повторное, привычное действие в прошлом времени) типа „Сваког јутра он *би йошао* у куповину, па би се брзо вратио“ имеют одинаковую синтаксическую форму. Причина, вероятно, заключается в том, что их первичный общий признак состоял в элементе желательности, намерения исполнить задуманное. В первом случае начал преобладать фактор мыслимости и возможности, а во втором схожий с ним фактор реального исполнения, после чего само исполнение могло быть воспринятым как повторяющееся в прошедшем времени.

Вспомогательные глаголы — в данном случае сербское *бијти*, но это относится и к другим вспомогательным, и в разных языках, осуществляют свои роли в разнообразных грамматических направлениях, и при этом нередко „петрефицируются“ (русское *бы, б*), превращаясь в частицы.

ПРЕДРАГ ПИПЕР
(Београд)

О КОНДИЦИОНАЛНОСТИ У ПРОСТОЈ РЕЧЕНИЦИ

У овом раду разматрају се неки аспекти семантичке категорије кондиционалности који до сада нису привлачили већу пажњу. Предлаже се типологија условних конструкција на основу односа између њихових формалних и функционалних својстава, и разматрају се основни облици структурирања просте реченице са кондиционалним значењем.

Уводне напомене

1. Семантичка категорија кондиционалности у српском као и у другим словенским језицима најбоље је проучена у оквиру синтаксе сложене реченице јер ту има најизразитији и најразвијенији граматички израз (в. Мусић 1896, 1898; Стевановић 1969: 865—872; Станојчић, Поповић 1992: 306—310). И истраживања кондиционалности са општелингвистичког или типолошког становишта усредсређена су на њене облике и значења у сложеној реченици, в. Хајман 1978, 1994; Трогот (уред.) 1986; Храковски 1996 (где се, макар и врло сажето, издваја проблематика кондиционалности у независној реченици, стр 70—71). Иако сразмерно ужа од многих других семантичких категорија, кондиционалност није, дакле, у облицима којима се остварује сведена само на однос независне и зависне клаузе у сложеној реченици. Изражавање кондиционалности у оквиру просте реченице разноврсношћу облика и значења такође заслужује да буде предмет посебног разматрања, природно наслоњених на оно што је о томе до сада, углавном у облику напомена са понеким примером, речено у литератури о синтакси падежа, употреби потенцијала, или о прелазним облицима између различитих семантичких категорија.

Свакако најбогатији теоријски ослонац за проучавање кондиционалности у простој реченици чине резултати проучавања кондиционалности у зависнослуженој реченици. То посебно важи за идентификовање кондиционалности на основу њених функционалних обележја. Ако се за кондиционалност у зависнослуженој реченици може рећи (а) да су условне реченице у свим или скоро свим језицима увек или готово увек зависне клаузе, (б) да однос између протазе и аподозе по правилу ду-

блира асиметрични однос између узрока и последице, (в) да је протаза хипотетичне природе, и (г) да је протаза увек топикалне природе, те да не постоји клауза која испуњава бар један од наведених критеријума, а да нема неко формално обележје условне клаузе (Хајман 1994:685–686), може се такође констатовати да у српском језику кондиционалност у простој реченици има обележја која су или иста или слична наведеним за кондиционалност у зависносложеној реченици, уз наравно низ ужих и специфичнијих обележја. Њиховом разматрању посвећени су редови који следе.

Категорија кондиционалности припада комплексу семантичких категорија каузативности и има превасходно синтаксички израз. У центру тог категоријалног комплекса је каузативност као посебна семантичка категорија око које су груписане категорије чији садржај је на овај или онај начин изведен из узрочно-последичног значења у ужем смислу: кондиционалност, концесивност, консекутивност, интенционалност. Иако термин *кондиционалности* истиче само једну компоненту у двочланом односу који се њиме именује, тај термин се овде и даље употребљава за целину условно-последичног односа и елемената који у њега улазе.

2. У структури прости реченице, у српском као и у другим словенским језицима, могућности изражавања условно-последичног значења знатно су уже него, на пример, могућности изражавања простора, количине, особине и сл. То је један од појавних облика чињенице да су синтаксички системи апстрактнијих и сложенијих значења по правилу слабије развијени од система конкретнијих и једноставнијих значења.

Условна и последична референтна ситуација имају посебан језички израз у структури прости реченице са кондиционалним значењем. Ти синтаксички изрази могу се, аналогно традиционалној терминологији теорије сложене реченице, означити као протаза и аподоза, нпр. *Као директор <протаза> имао би више посла <аподоза>*. Ма који облик добијала, протаза у простој реченици увек има статус трансформа протазе у зависно-сложеној реченици нпр.

(1) Као директор имао би више посла. (← Ако би био директор, имао би више посла.)

(2) У случају победе тим добија награду. (← Ако победи, тим добија награду.)

(3) Освајањем националног купа тим стиче право да учествује у међународном такмичењу. (← Ако освоји национални куп, тим стиче право да учествује у међународном такмичењу.)

(4) Без позива она не би отишла на тај пријем. (← Ако не би имала позив, она не би отишла на тај пријем.)

(5) Са порастом температуре снег почиње да се топи. (← Ако температура расте, снег почиње да се топи.)

(6) Радећи заједно, могли би се спријатељити. (← Ако би радили заједно, могли би се спријатељити.)

(7) Обишавши све музеје, она би се сигурно уморила. (← Ако би обишла све музеје, она би се сигурно уморила.)

(8) Замољен за сагласност, он би је вероватно дао. (← Ако би био замољен да да сагласност, он би је вероватно дао.)

3. Категоријална ситуација кондиционалности, као ситуативна константа језичке реализације датог категоријалног значења сложене је природе и обухвата (1) узрочну ситуацију, као ситуативни агенс у условно-последичном односу, (2) полазну ситуацију, која је пацијентивне природе, а у реченици са условно-последичном конструкцијом присутна је само као пресупозиција, (3) каузативни агентивно-пацијентивни однос између (1) и (2); као и (4) последичну ситуацију, као резултат деловања ситуације (1) на ситуацију (2). Поред тога, категоријална ситуација кондиционалности обухвата, као специфично обележје у односу на каузативност, и (4) алтернативни плуралитет узрочних ситуација од којих се једна издваја као хипотетички узрок (услов) последичне ситуације (више о концепту категоријалне ситуације в. Бондарко /ур./ 1987, такође Пипер 1997: 42).

Типови кондиционалности у простој реченици

4. Кондиционалност као хипотетични узрок обично хипотетичне последице, и као категорија прелазне природе, функционише на пресеку већих семантичких категорија. То су, пре свега, каузативност и модалност. Однос између каузативности и кондиционалности одређен је претежном подударношћу категоријалних ситуација каузативности и кондиционалности. Семантички однос између каузативности (в. примере 9–10) и кондиционалности (примери 11–13) умногоме је сличан односу између реалности индикатива и иреалности потенцијала у систему граматичке категорије начина. Формални израз те функционалне сличности јесте у чињеници да просте реченице са прототипичним кондиционалним конструкцијама (без наглашеног присуства пратећих значења, нпр. темпоралних, аспектуалних и других) обично имају предикат у морфолошком облику потенцијала или футура или сложен предикат са модалним глаголом (футур се у том погледу понаша пре као коси начин него као грамема индикатива). Упор.

(9) Девалвација изазива поскупљења.

(10) Девалвација је изазвала поскупљења.

(11) Девалвација би изазвала поскупљења.

(12) Девалвација ће изазвати поскупљења.

(13) Девалвација је могла изазвати поскупљења.

5. Са друге стране, однос између кондиционалности и модалности одређен је чињеницом да су условне конструкције у простој реченици међусобно издиференциране према критеријумима модалне природе, међу којима је основни критеријум реалности/иреалности референтних си-

туаџија. Ако се упореде примери (14), (15), (16), види се да пример (14) репрезентује случајеве када се референтна ситуација схвата као иреална (неостварена), пример (15) случајеве када се референтна ситуација може схватити као остварена бар у једном од више случајева, док пример (16) илуструје случајеве који су неодређени у погледу датог семантичког принципа реалности/иреалности јер дозвољава како интерпретацију (17а) тако и интерпретацију (17б):

(14) У случају победе тим ће добити награду.

(15) У случају победе тим је добијао награду.

(16) У случају победе тим добија награду.

(17а) Кад год победи, тим добија награду.

(17б) Ако победи, тим добија награду.

Другим речима, кондиционалне конструкције у простој реченици разликују се, пре свега, према томе да ли су модално одређене или су модално неодређене, а у првом случају (кондиционалне конструкције са значењем модалне одређености) према томе да ли је у питању иреална кондиционалност или реална кондиционалност.

6. Иреална кондиционалност овде се ставља испред реалне кондиционалности јер је карактеристична за прототипичне кондиционалне конструкције. Свим иреалним кондиционалним конструкцијама заједничка особина је пресупозиција неостварености последичне ситуације. На пример, за реченице (18)–(22) пресупозиција је „није добио награду“:

(18) У случају победе тим ће добити награду. (← Ако победи, тим ће добити награду.)

(19) У случају победе тим ће добијати награду. (← Ако буде побеђивао, тим ће добијати награду.)¹

(20) У случају победе тим би добио награду. (← Ако би победио, тим би добио награду.)²

(21) У случају победе тим је могао добити награду. (← Да је победио, тим је могао добити награду.)

(22) У случају победе тим би био добио награду. (← Да је био победио, тим би био добио награду.)³

¹ У реченицама типа (19) могућна је семантичка конгруенција итеративности предиката са плуралношћу именица у именским групама, нпр. *У случају победе тим ће добијати награде* и сл.

² Значење реченице (20) може се интерпретирати и као потенцијално-прошло кондиционално значење: *У случају победе тим би добио награду.* (← Да је победио, тим би добио награду.)

³ Примери са тзв. потенцијалом прошлим (22) ретки су у савременом српском књижевном језику и стилски обележавају такву конструкцију као књишку или архаичну.

Према ужим значењима у оквиру иреалне кондиционалности разликују се А. *обична будућа кондиционалност* (18) и *хабиџуално-будућа кондиционалност* (19); Б. *поштенцијално-будућа кондиционалност* (20) и *поштенцијално-прошла кондиционалност* (21, 22). Из изложеног се види да је основ ужег семантичког разврставања у оквиру иреалне кондиционалности у томе да ли у реченици са кондиционалном конструкцијом преовладава значење футуралности (А) или значење потенцијалности (Б).

7. Семантички типови кондиционалности у простој реченици већим делом се подударају са семантичким типовима кондиционалности у зависно-сложеној реченици. Главни узрок извесних семантичких разлика између та два синтаксичка облика изражавања кондиционалности јесте у чињеници да је протазу у простој реченици именска група, која представља резултат синтаксичке кондензације и номинализације пропозитивне структуре чији се развијени облик појављује у условној клаузи зависносложене реченице (в. Радовановић 1977: 104–107). Чињеница да номинализоване структуре никада нису функционално еквивалентне својим реченичним корелатима исте пропозитивне структуре потврђује се и у случају односа између граматичког значења протазе у простој реченици и у зависносложеној реченици.

За разлику од аподозе, у којој се иреална последица исказује и граматичким и лексичким средствима, у структури протазе експлицирање хипотетичности ситуације услова је ређе и заснива се на употреби доста ограниченог круга лексема (*у случају, могући, евентуални, очекивани* и сл.). Упор.

(23) У случају победе били су у прилици да добију неку награду. (← Да су победили, били су у прилици да добију неку награду.)

(24) У евентуалном спору требало је ангажовати адвоката. (← Да је било дошло до спора, требало је ангажовати адвоката.)

(25) У могућим окршајима имали су на располагању ново оружје. (← Да је дошло до окршаја, имали су на располагању ново оружје.)

(26) У могућим окршајима имаће на располагању ново оружје. (← Ако/Када дође до окршаја, имаће на располагању ново оружје.)

(27) У могућим окршајима имали би на располагању ново оружје. (← Ако би дошло до окршаја, имали би на располагању ново оружје.)

У зависности од односа лексичког састава и граматичке структуре реченице иреална кондиционалност може бити праћена или потиснута неким другим категоријалним значењем, нпр. начинским, аспектуалним или темпоралним, упор.

(28а) Победом ће доћи до награде. (← Ако победе, доћи ће до награде.)

(28б) Победом ће доћи до награде. (← Победа је начин да дођу до награде.)

(29) С порастом температуре може доћи до пораста водостаја. (← Ако би температура расла упоредо с тим могао би да расте и водостај.)

(30) У спору су могли ангажовати адвоката. (← Ако/Када је дошло до спора, могли су ангажовати адвоката.)

8. У оквиру иреалних кондиционалних конструкција разликују се, према комуникативним особинама, кондиционалне конструкције које су са становишта њима реализованих говорних чинова одређене (31), или неодређене (32а, 32б), упор.

(31) У случају квара заустави машину!

(32а) У случају квара зауставићеш машину. (← Ако дође до квара зауставићеш машину.)

(32б) У случају квара зауставићеш машину. (← Ако дође до квара, заустави машину.)

Комуникативно одређена кондиционална конструкција представља јасан израз одређеног говорног чина, нпр. директива, као у (31), а са футурално уобличеним предикатом може се интерпретирати и асертивно (32а), и директивно (32б). Императив или прохибитив у предикатском делу реченице са кондиционалном конструкцијом, који означава последичну референтну ситуацију, увек је јасан сигнал одређености кондиционалне конструкције у погледу говорног чина који се реченицом са том конструкцијом остварује (о кондиционалности у вези са говорним чинovima в. за зависносложену реченицу — Ван ден Аувера 1986, за просту реченицу Храковски 1996).

9. Реална кондиционалност је карактеристична за реченице које не садрже пресупозицију о неостварености садржаја аподозе (као код конструкција са значењем иреалне кондиционалности). Таквим реченицама се реферише о најмање једнократној остварености условно-последичног односа. Дакле, значење иреалности у њима је на специфичан начин комбиновано са значењем реалности: „ако *p*, онда *q*, што се и остварује/остварило“. У зависности од временског значења конструкције са значењем реалне кондиционалности, могу означавати *хабиџуалну садашњу кондиционалност* (33), *хабиџуалну прошлу кондиционалност* (34, 35), или *свевременску кондиционалност* (36), упор.

(33) У случају победе тим добија награду. (← Када/Ако побеђује, тим добија награду.)⁴

(34) У случају победе тим је добијао награду. (← Када/Ако је побеђивао, тим је добијао награду.)

⁴ Друга могућна интерпретација реченице (33) је модално неодређена, нпр. У случају *победе тим добија награду*. (← Ако победи, тим добија награду.)

(35) У случају победе тим би добијао награду. (← Када/Ако је побеђивао, тим би добијао награду.)

(36) Загревањем тела се шире. (← Ако/Кад год се загревају, тела се шире.)

10. Хабитуална кондиционалност према својој двојној природи представља прелазан случај између ирреалне кондиционалности и чисте хабитуалности, као у примеру: *Он би ујуџуру често долазио на кафу* и сл. Конструкције са потенцијалом употребљеним за означавање ситуација које су се понављале у прошлости представљају типолошку специфичност граматичке структуре српског језика у поређењу са другим словенским језицима, који за такву употребу не знају (Молошнаја 1995: 12). Пишући о конструкцијама типа *Кад би му досадило бацање њо ња-ињаку, он би се враћао дједу Алекси* (Б. Ђоковић), М. Стевановић констатује „Како је дошло до тога да се облик глаголског начина не употребљава више у функцији модуса, већ темпорално у релативној квалификативној служби — посебно је питање, на које још није дат одговор.“ (Стевановић 1969:692) Поређење примера са предикатом у потенцијалу и значењем прошле хабитуалне кондиционалности (нпр. *У случају њо-беде тим би добијао награду.*, *У случају невремена осћајали бисмо код куће*, и сл.), и примера са предикатом у истом облику и значењем обичне прошле хабитуалности (нпр. *После сваке уџакмице тим би добијао награду.*, *Увече бисмо осћајали код куће*) показује да је пут од кондиционалности до хабитуалности могао ићи преко прошле хабитуалне кондиционалности. Карактеристично је да поред индикативне употребе облика потенцијала за означавање понављања радње у прошлости, о којој као типолошки својственој само српском језику пише Молошнаја, умесно видећи у томе граматичку транспозицију (1995:12), други словенски језици не знају ни за значење прошле хабитуалне кондиционалности, као једно од варијантних, а не транспонованих значења српског потенцијала.⁵

Хабитуална или свевременска компонента реалне кондиционалности може бити појачана увођењем у аподозу посебних лексичких показатеља одговарајућих темпоралних значења (*увек, обично, сваки њуџи* и сл.), в. (37). Ако је то једини показатељ неререференцијалности, његовим изостављањем, без неког другог облика који би сигнализирао хабитуал-

⁵ А. Мусић у раду „Кондиционал у хрватском језику“ (1896), скоро у целини заснованом на српском језичком корпусу (Вук, Његош и др.), претпоставља да је „итеративни претерит“ настао у прасловенском језику, и наводи (позивајући се на Миклошићеву синтаксу) да је сачуван у чешком и горњолужичкосрпском (што за савремени књижевни чешки и горњолужичкосрпски више не важи, в. и Молошнаја 1995). У реконструкцији настанка прасловенског потенцијала и „итеративног претерита“ (посебно на стр. 169–170) А. Мусић не разматра однос између употребе потенцијала у значењу хабитуалне прошле кондиционалности и транспоноване употребе потенцијала у значењу „итеративног претерита“, којима је заједничко понављање радње у прошлости, али кондиционално схваћено у првом случају и без кондиционалног значења у другом случају.

ност или потенцијалност, реченица може имати не само нереференцијалну интерпретацију (38а) него и референцијалну интерпретацију каузативне природе (38б), упор.

(37) Кашњење воза увек изазива незадовољство путника. (← Ако воз касни, путници су увек незадовољни.)

(38а) Кашњење воза изазива незадовољство путника. (← Ако воз касни, путници су незадовољни.)

(38б) Кашњење воза изазива незадовољство путника. (← Путници су незадовољни зато што /тај/ воз касни.)

Синтаксис условних конструкција у једној реченици

11. Кондиционалност се у простој, као уосталом и у зависној реченици остварује као сложена веза лексичких и граматичких значења у протази и аподози, при чему се тежиште у изражавању кондиционалности може разликовати од једног до другог типа кондиционалности, или од једног до другог појединачног случаја реализације тог категоријалног значења.

У протази, која у простој реченици најчешће има облик именске групе, постоје две основне могућности. Конститутивни елемент именске групе може бити конкретно-просторног значења (нпр. *кућа*, *улица*, *град* и сл.) или може имати значење апстрактне, најчешће процесуалне природе (нпр. *кашњење*, *долазак*, *ћораси* итд.).

Ако је конститутивни елемент именске групе у протази именица конкретно-просторног значења, протаза у простој реченици представља редуковани (елидирани) облик протазе у одговарајућој зависносложеној реченици, нпр.

(39) На тераси би вам било пријатније. (← Ако бисте били на тераси, било би вам пријатније.)

Предлог у таквим случајевима не утиче на изражавање кондиционалности, што показује могућност супституције наведене конструкције у реченици (39) или у сличним реченицама другим именским групама (нпр. *ћред кућом*, *иза куће*, *за сћолом*, *у соби*, *крај ћрозора* итд.) без промене кондиционалног значења и опште функције протазе. Међутим, избор падежног облика у таквим случајевима није без утицаја на реализацију кондиционалног значења и зависи од предикатског значења у аподози, упор. (40) и (41):

(40) У Будви би се одмарала. (← Ако би била у Будви, одмарала би се.)

(41) У Будву би радо отпутовала.

12. Ако је конститутивни елеменат именске групе у протазу именица која нема конкретно-просторно значење, протазу у простој реченици може представљати номинализацију протазе у зависносној реченици, нпр.

(42) У шетњи би вам било пријатније. (← Ако бисте шетали, било би вам пријатније.)

(43) При сусрету бисте се препознали. (← Ако бисте се срели, препознали бисте се.)

13. Пошто је протазу у простој као и у зависносној реченици по правилу испред аподозе, њена инверзија у простој реченици, дакле померање у за њу секундарну, финалну позицију, може водити потискивању кондиционалног значења у други план или његовом потпуном елиминисању, чиме и сама протазу губи функцију протазе, упор. (40) са примерима (44–46)

(44) Одмарала би се у Будви.

(45) Живела би у Будви.

(46) Летовала би у Будви.

Интерпретација (44) као „одмарала би се ако би била у Будви“, иако није искључена, свакако је секундарна и уступа место потенцијалној или оптаивној интерпретацији „У Будви би могла да се одмара“, или „У Будви би желела да се одмара“. Још би теже било видети кондиционално значење у примерима као што су (45) и (46), поготову ако не постоји могућност (у писаном тексту) ослоњања на интонацију као средство маркирања односа између топикалног дела реченице и његовог комуникативног коментара.⁶

14. Кондиционална интерпретација садржаја прости реченице умногоме се свакако наслања на облик и лексичко значење предиката у аподози. На граматичком плану облици потенцијала (47, в. Тошовић 1991:70–71), футура (48) или императива (49) обичнији су у типичним кондиционалним конструкцијама него неки други глаголски облици, упор. (47), (48), (49), са (50), (51):

(47) Као директор би много радио. (← Ако би био директор, много би радио.)

(48) Као директор ће много радити. (← Ако/Када буде директор, много ће радити.)

⁶ О распореду реченичних чланова у вези са интерпретацијом реченице (на примеру проблема двозначних реченица, идентификовања субјекта и објекта, субјекта и именског дела предиката и интеракције реченичног и синтагматског реда речи) в. Поповић 1997: 228–232.

- (49) Без куцања не улазити. (← Ако улазиш, претходно куцај.)
 (50) Као директор много ради.
 (51) Као директор је много радио.

Тамо где у изражавању кондиционалности више учествује протаза (именске групе са *без*, у *случају*, *као* и сл.), мање су потребе да у изражавању кондиционалности учествује и граматички облик предиката у аподози (пре свега потенцијал, футур, императив или конструкције са модалним глаголима), упор.

- (52) Без сагласности директора не би то урадила.
 (53) Без сагласности директора неће то урадити.
 (54) Без сагласности директора — ништа не радити.
 (55) Без сагласности директора ништа не ради.
 (56) Без сагласности директора ништа није радила.

Међутим, могућност кондиционалне интерпретације реченичног садржаја зависи и од лексичког састава аподозе. То, на пример, илуструје поређење реченица (57–59) са примерима (60–63), из којег се види да лексичко значење предиката (и њиме условљен облик адвербијала) могу да искључе могућност кондиционалне интерпретације без обзира на ред речи:

- (57) У Будви би се радо одмарала. (← Ако би била у Будви, тамо би се радо одмарала.)
 (58) Из Будве би се радо јављала. (← Ако би била у Будви, одатле би се радо јављала.)
 (59) У Будву бисмо јој радо отишли. (← Ако би била у Будви, тамо бисмо јој радо отишли.)
 (60) У Будву би радо отишла.
 (61) Радо би отишла у Будву.
 (62) У Будви би радо живела.
 (63) У Будви би радо летовала.

Примери (59) и (60) показују да под одређеним лексичким условима у структури предикатског дела просте реченице кондиционална интерпретација може да зависи и од неидентичности субјекта у протазу и субјекта у аподози.

15. Иако су кондиционалне конструкције у простој реченици релативно малобројне, оне нису увек синонимичне него су међусобно семантички или стилски издиференциране.

Најопштији начин изражавања кондиционалности простом реченицом у српском језику заснива се на експлицитном именовану услова у протазу, са различитим могућностима граматичког оформљавања рече-

нице, укључујући и такве код којих аподоза није обавезно у предикатском изразу реченице, упор.

- (64) Победа је услов за улазак у финале.
- (65) Услов за улазак у финале је победа.
- (66) Победом би био испуњен услов за улазак у финале.
- (67) Улазак у финале условљен је победом.
- (68) Улазак у финале зависи од победе.

Као што показује пример (69), појам условљавања може бити предикатски исказан различитим глаголима. Са друге стране и именске групе у реченицама са лексички експлицираним категоријалним значењем услова могу имати различите облике у зависности од тога које су лексеме у њиховом саставу. Тако док је у (69) у саставу именске групе која реферише о аподози предлог *за* са акузативом, у примеру (70) то је беспредлошки генитив.

(69) Услов за њено учешће је промена термина одржавања састанка. (← Ако се промени термин одржавања састанка, она ће учествовати.)

(70) Услов напретка је мир. (← Ако постоји мир, постоји могућност напретка.)

16. Уколико се у семантичком фокусу нађе последица, то захтева друкчије граматичко и лексичко оформљавање реченице. Поред лексичког експлицирања датог категоријалног значења, кондиционалност (умногоме заклоњена консекутивношћу) у таквим реченицама најјасније се истиче обликом потенцијала у предикату, нпр.

- (71) Њихова непажња имала би за последицу велику штету.
- (72) Њихова непажња имала би као последицу велику штету.
- (73) Последица њихове непажње била би велика штета.
- (74) Из њихове непажње следила би велика штета.
- (75) Услед њихове непажње могло би доћи до велике штете.

17. Кондиционалност може бити изражена и реченицом са номинативном групом у протази ако је предикат у аподози исказан лексемом каузативне семантике у граматичком облику са значењем иреалности (најчешће у облику потенцијала). И ту долази до изражаја могућност варирања сигнификативног значења (тзв. икониичност у синтакси, в. нпр. Хајман, уред., 1985) уз непромењено денотативно значење реченице. Као што лексичко експлицирање последице ставља у семантички фокус консекутивну компоненту кондиционалности (71–75) тако и лексичко експлицирање узрочног односа у оквиру кондиционалности ставља у семантички фокус каузативну компоненту кондиционалности. Упор. (76, 77) са (78–80).

- (76) Пиће би га одвело у пропаст.
 (77) Ниске температуре би изазвале смрзавање.
 (78) Брза возња је могла узроковати губитак контроле над воланом.
 (79) Претерано знојење би проузроковало дехидрацију организма.
 (80) Уплитање са стране би могло бити узрок нових сукоба.

18. Именске групе у протази могу имати поред номинативног облика као у (76–80) и друге падежне и предлошко-падежне облике, што је делимично илустровано претходно наведеним примерима, нпр. именске групе према минималним синтаксичким моделима: *без* + *Ngen* (81), *на* + *Nloc* (82), *код* + *Ninstr* (83), *у* + *Nloc* (84), *уз* + *Nacc* (85), *у случају* + *Ngen* (86), *са* + *Ninstr* (87), *Ninstr.* (88), *уру* + *Nloc* (89) и друге, као и облик са везником *као* према моделу *као* + *Nnom* (90), нпр.

- (81) *Без сведочанства* не би могла да се упише.
 (82) *На тренингу* би се могао повредити.
 (83) *Под бајинама* би могао проговорити.
 (84) *У буницу* би се можда одала.
 (85) *Уз више најора* више бисте постигли.
 (86) *У случају смрти* отворити.
 (87) *Са новом девалвацијом* дошло би до нових поскупљења.
 (88) *Победом над Партизаном* ушли би у финале.
 (89) *При повећаном оштрећењу* може доћи до оштећења зупчаника.
 (90) *Као нови играч* морао би много да се доказује.

Упор. још неке примере из различитих извора, као:

Нема зиме *без* вјетра ни зла госта *без Турчина* (Нпосл Вук, РСАНУ, 382). — *Без јуна бокала* ни за сто не седам (Ј. Ј. Змај; Стевановић 270). — Воду са Зете нико не пије *без невоље*, кажу да је <...> нездрава (Нен. Љ. РМС 159). — *При овом начину трансијорџа* готово и нема губитака (Стевановић 501). — Један део тога новца решили су да остане, нека се нађе *за случај нужде* (Р. Домановић; РМС 271). — Ми хоћемо праведно осигурање *у случају старости, болести и друге немоћи* (Хорв. РМС 871). — *Пројив ножа* и овца би се побунила (Д. Ћосић; Стевановић 687).

19. Искључиво у функцији изражавања кондиционалности употребљавају се у протази и именске групе према моделу *у случају* + *Ngen*, нпр.

- (91) *У случају победе* тим би добијао награду.
 (92) *У случају победе* тим добија награду.
 (93) *У случају победе* тим је добијао награду.
 (94) *У случају победе* тим ће добијати награду.

И у таквим реченицама, као и у свим другим простим реченицама са условним конструкцијама, именске групе у протази представљају номинализоване пропозитивне структуре са условним или условно-временским значењем, нпр.

(91) У случају победе тим би добијао награду. (← Ако би победио, тим би добијао награду.)

(92) У случају победе тим добија награду. (← Ако/када победи, тим добија награду.)

20. У реченицама са предлошким изразом у *случају* које функционишу као директиви у административним порукама, посебно у натписима на јавним местима, предикат може имати облик инфинитива уз који се подразумева модални глагол *йиребайи* или неки модални израз сличног значења (*йойребно је, неойходно је* и сл.). Та модална реч може бити у предикату експлицирана (95, 96), али може бити и изостављена (97, 98), чиме такав предикат постаје случај синтаксичке елипсе, обичније у натписима него у другим облицима дискурса, нпр.

(95) У случају опасности треба отворити вентил.

(96) У случају хаварије треба разбити стакло.

(97) У случају опасности отворити вентил. (← Ако дође до опасности, треба отворити вентил.)

(98) У случају хаварије разбити стакло. (← Ако дође до опасности, треба разбити стакло.)

21. Конструкције са моделом *без + Ngen* у основи представљају номинализације пропозитивних структура са негацијом у предикату, а имају уз условно, као пратеће, и начинско значење, нпр.

(99) Без позива она не би ушла. (← Ако не би имала позив, она не би ушла.)

У реченицама са кондиционалном конструкцијом према моделу *без + Ngen* у предикату је по правилу негација, осим у неким специјалним случајевима, какве су, на пример, глаголске групе са рестриктивним квантификаторима (дакле, са имплицитном негацијом), нпр.

(100) Без позива су улазили само хитни случајеви. (← Без позива није улазио нико осим хитних случајева.)

Квалификативна компонента у значењу таквих конструкција појачава се ако је конструкција употребљена у функцији апозитивног атрибута, нпр.

(101) Било који човек, без предрасуда, учинио би исто. (← Било који човек, ако/који не би имао предрасуде, учинио би исто.)

и готово сасвим потискује кондиционалност у случајевима када је таква конструкција употребљена као неконгруентни атрибут, нпр.

(102) Било који човек без предрасуда учинио би исто. (← Било који човек који нема предрасуда учинио би исто).

Начинска компонента у реченицама типа (100, 103 и сл.) видљива је такође из синтаксичких особина њихових потврдних конверзива (104), упор.

(103) Овамо се не улази без позива.

(104) Овамо се улази само са позивом.

У дијалошком, упитном дискурсу у функцији питања са којим корелира адвербијал у реплици (овде: *само са позивом*) обичније је *Како се овде улази?* него *Са чиме се овде улази?* или *Под којим условом се овде улази?*

22. Супротно реченицама из претходне тачке условне конструкције према моделу $c(a) + Ninstr$ представљају номинализације клауза без нагице у предикату, нпр.

(105) Са порастом температуре снег би почео да се топи. (← Ако би порасла температура, снег би почео да се топи.)

Облик потенцијала и овде најјаче истиче потенцијалну компоненту кондиционалности, која је слабије наглашена или је нема тамо где је предикат друкчије морфолошки уобличен, нпр.

(106) Са порастом температуре снег ће почети да се топи. (← Ако/када температура порасте, снег ће почети да се топи.)

Потенцијалност као део значења условне конструкције може бити лексички наглашена, в. (107, 108) као и примере (23–27):

(107) Са евентуалним порастом температуре снег је могао почети да се топи.

(108) Са евентуалним порастом температуре снег би могао почети да се топи.

У условним конструкцијама према моделу $c(a) + Ninstr$, у зависности од лексичког састава таквих конструкција, може бити присутно и посебно аспектуално (прогресивно) значење, што чини могућним и семантичке интерпретације које одражавају тај моменат, нпр.

(109) Са евентуалним порастом температуре снег може почети да се топи. (← Како температура буде расла, снег може почети да се топи.)

23. Инструменталне условне конструкције без предлога, уместо пратећих темпоралних и аспектуалних значења, карактеристичних за инструменталне условне конструкције са предлогом *c(a)*, ближе су значењу начина, нарочито ако кондиционалност није појачана обликом потенцијала у предикату, нпр.

(110) Освајањем купа играчи би добили награду. (← Ако би освојили куп, играчи би добили награду.)

(111) Освајањем купа играчи добијају награду. (← Ако освоје куп, играчи добијају награду.)

или

(112) Освајањем купа играчи добијају награду. (← Пут за добијање награде је освајање купа.)

Као и у другим случајевима употребе условних конструкција њихова интерпретација умногоме зависи од граматичког облика глагола у предикату, упор. (111), (112) са примерима (113), (114), у којима је видљивија темпорална компонента (у примеру (113) са могућношћу итеративне интерпретације):

(113) Освајањем купа играчи су добијали награду. (← Ако/када би освојили куп, играчи су добијали награду.)

(114) Освајањем купа играчи ће добити награду. (← Ако/када освоје куп, играчи ће добити награду.)

24. У протази просте реченице са кондиционалним значењем могу се појавити и нелични глаголски облици, глаголски прилози (115), (116) и глаголски придеви (117), (118), упор.

(115) Радећи хонорарно, он би зарађивао знатно више.

(116) Отишавши на годишњи одмор, она би имала више времена за свој хоби.

(117) Обавештен на време он не би закаснио на седницу.

(118) Промрзли од хладног ветра они би се сигурно разболели.

Конструкције са неличним глаголским обликом у протази функционишу као кондензовани облици пропозитивних структура које могу имати и облик условне клаузе. Њима се изражава иреална кондиционалност, која у зависности од глаголског облика у предикату, лексичког састава реченице и контекста, може имати различита ужа значења, упор.

(115) Радећи хонорарно, он би зарађивао знатно више. (← Ако би радио хонорарно, он би зарађивао знатно више.)

(116) Отишавши на годишњи одмор, она би имала више времена за свој хоби. (← Да је отишла на годишњи одмор, она би имала више времена за свој хоби. / Да је била отишла на годишњи одмор, она би имала више времена за свој хоби. / Ако би отишла на годишњи одмор, она би имала више времена за свој хоби.)

(117) Обавештен на време он не би закаснио на седницу. (← Да је био обавештен на време, он не би закаснио на седницу.)

(118) Промрзли од хладног ветра они би се сигурно разболели. (← Да су промрзли од хладног ветра они би се сигурно разболели. / Ако би промрзли од хладног ветра, они би се сигурно разболели.)

25. Најзад, протаза у простој реченици са кондиционалним значењем може имати облик адвербијала у чијем је саставу анафорски елемент који упућује на реченицу која именује референтну ситуацију услова. Иако у српском језику нема заменичких прилога са условним значењем као јединим или примарним, у тој функцији секундарно могу бити употребљени неки показни заменички прилози или адвербијали са показном заменицом. У таквим реченицама, и због саме природе анафорских речи, кондиционална интерпретација у већој мери зависи од ослоњаца на контекст, а примарно значење заменичког прилога, нпр. временско (*тада*) или месно (*ту*) наслања се на кондиционално, упор. (119–121):

(199) Могоа би да игра краљем. У *шом случају* не би било опасности од шаха. (← Ако би играо краљем, не би било опасности од шаха.)

(120) Могоа би да игра краљем. *Тада* не би било опасности од шаха. (← Ако би играо краљем, не би било опасности од шаха.)

(121) Могоа би да игра краљем. *Ту* не би било опасности од шаха. (← Ако би играо краљем, не би било опасности од шаха.)

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Бондарко (уред.): Теорија функционалне грамматики: Введение. Аспектуалност. Временна локализованост. Таксис. — Ленинград: Наука.
- Ван ден Аувера 1986: Johan van den Auwera, Conditionals and speech acts. — У књизи: Трогот (уред.) 1986, 197–215.
- Молошнаја 1995: Т. Н. Молошная. Об аналитических формах сослагательного наклонения в славянских языках. — В. сб.: *Этюды по типологии грамматических категорий в славянских и балканских языках*. — Москва: Индрик, 9–13.
- Мусић 1896: August Musić, Kondicional u hrvatskom jeziku. — *Rad JAZU*, CXXVII, 141–209.
- Мусић 1898: August Musić, Rečenice sa konjunkcijama *ako*, *neka*, *li* u hrvatskom jeziku, — *Rad JAZU*, CXXXIV, 1–79.
- Пипер 1997: Предраг Пипер, *Језик и њпростор*. — Београд: XX век, 1997.

- Поповић 1997: Љубомир Поповић, *Ред речи у реченици*. — Београд, Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Радовановић 1977: Милорад Радовановић, *Именица у функцији кондензайора*. — Нови Сад; Матица српска (Препштампано из *Зборника за филологију и лингвистику XX/1, XX/2*)
- Станојчић, Поповић 1992: Живојин Станојчић и Љубомир Поповић, *Граматишка српског језика: Уџбеник за I, II, III, IV разред средње школе*. Друго, прерађено издање. — Београд—Нови Сад: Завод за издавање уџбеника, 1992.
- Стевановић 1969: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (Грамаћички системи и књижевнोजезичка норма)*, 1, 2. — Београд: Научна књига, 1982.
- Тошовић 1991: Јадранка Тошович. *Функционирование сослагательного наклонения в русском и сербохорватском языках*. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва: Филологический факультет МГУ.
- Трогот (уред.) 1986: Elizabeth Closs Traugott et al. (ed.) *On conditionals*. — Cambridge University Press.
- Хајман 1978: John Haiman, Conditionals are topics. — *Language*, 54, 3, 564–590.
- Хајман (уред.) 1985: John Haiman (ed.) *Iconicity in Syntax*. — Amsterdam: Benjamins.
- Хајман 1994: John Haiman, Conditionals, grammatical. — In: *The Encyclopedia of Language and Linguistics*, volume 2, Oxford, New York, Seoul, Tokyo: Pergamon Press. 685–689.
- Храковски 1997: В. С. Храковский, Анкета для описания условных конструкций. — *Вопросы языкознания*, 6, 49–71.

Резюме

Предраг Пипер

О КОНДИЦИОНАЛЬНОСТИ В ПРОСТОМ ПРЕДЛОЖЕНИИ

Категория кондициональности в сербском языке, также как и в других славянских языках, является частью категориального комплекса каузативности, объединяющего несколько семантических категорий, связанных общим семантическим признаком причинно-следственного характера, представленных в категориях данного комплекса в более или менее неосложненном виде (собственно каузативность) или осложненном виде (кондициональность, concessивность, консекутивность, интенциональность).

Кондициональность в славянских языках выражается единицами разных языковых уровней — и морфологически (сослагательное наклонение) и синтаксическими, а также лексическими. Категориальное значение кондициональности как правило проявляется во взаимодействии единиц разных языковых уровней.

В настоящей статье сделана попытка типологии условных конструкций в простом предложении в современном сербском литературном языке с точки зрения соотношения формальных и функциональных признаков этих конструкций, а также с учетом взаимоотношений между значениями каузативности, темпоральности и модальности в условных

конструкцијах, и возможности включения этих конструкций в высказывания, выражающие определенные речевые акты. В статье также рассматривается природа функциональной связи между двумя типами употреблений сослагательного наклонения в сербском языке, не имеющими аналога в других славянских языках: между транспозицией сослагательного наклонения в сферу выражения действия, повторяющегося в прошлом (напр. *Он би ујутру обично долазио на кафу*) и частным значением сослагательного наклонения, обозначающего действие, которое при определенном условии могло повторяться в прошлом (напр. *У случају победе њим би добијао награду*).

АСИМ ПЕЦО
(Београд)

УПОТРЕБА ПРЕТЕРИТАЛНИХ ВРЕМЕНА У КЊИЖЕВНОМ ДЕЛУ ДЕСАНКЕ МАКСИМОВИЋ

У раду се даје општији поглед на употребу претериталних времена у писаној речи Десанке Максимовић. Као што је познато, Десанка Максимовић је из Бранковине, Шумадија, у чијем говору не постоје, или се врло ретко јављају, имперфекат и плусквамперфекат. У писаној речи Десанке Максимовић, међутим, и облици тих гл. времена могу се јавити, што се објашњава утицајем Вукова језика, на једној страни, и професионалне опредељености наше песникиње, проф. језика и књижевности, на другој страни.

Када се приступа проучавању језика једнога писца, без обзира на то да ли је у питању испитивање целокупне граматике тога писца или само неких њених делова, нужно је да се знају два податка из пишчевог живота: а) да се зна његова биографија: где је рођен и где је одрастао; затим, б) какво је образовање стекао, какве је школе завршио. Ови подаци су нужни због тога јер од њих могу зависити многи други чиниоци који су релевантни за пишчево стваралаштво. Тако, на пример, од првога податка умногоме зависи „дијалекатска“ основица на којој писац ствара. Ту се, и без великих потешкоћа, лако сазнаје шта је писац понео из роднога дома, из роднога краја, а шта је добио у току свога образовања, тј., другачије казано, лако ћемо сазнати шта је писац носио у властитој „граматици“, а шта је примио из школских граматика. За ово није потребно трагати за потврдама. Довољно је узети било које дело Михаила Лалића и Иве Андрића. Као што је познато, у питању су савременици.¹ Обојица су имали у основи своје граматике граматiku нашега стандардног језика. Па, ипак, граматичка структура ове двојице писаца никако није идентична. И не само да се разлика међу њима огледа у коришћењу једнога од двају наших стандардних изговора: Лалићу је својствен ијекавски изговор, а Андрић се, у највећем броју својих дела, придржава екавског изговора, мада се и код њега могу осетити

¹ За језик писане речи Иве Андрића в. Живојин Станојчић, *Језик и стил Ива Андрића*, Филолошки факултет Београдског универзитета, Београд 1967. За језик Михаила Лалића, в. Торац, М, *Језик и стил Михаила Лалића*, Цетиње 1976.

трагови ијекавштине. И, што је за нас овде важно, неки од тих ијекавских трагова су „намерни“². Разлике између ових двају писаца, када је у питању граматичка структура њиховог дела, огледају се у низу других појединости, што су показали новији радови о њиховом језику.

Не малог значаја за ову проблематику има и образовање које је стекао писац. Није свеједно да ли је писац, чијем се делу приступа, по професији филолог или економиста, лекар и сл. Први ће, без сумње, уносити у своје дело и своја филолошка знања. Други, пак, ако на то не утичу лектори, неће много бринути и о тој компоненти своје писане речи. Или је почесто тако. Тако, рецимо, сасвим другачију граматичку нуди нам роман *Лагум* Светлане Велмар-Јанковић од граматике коју нам нуди роман *На Дрини ћурџија* Иве Андрића, мада је Андрић био међу нашим најстандарднијим писцима и чија се реч узима као пример за узорну реч на нашем језику. Или, да узмемо још овај пример. Меша Селимовић и Тамил Сијарић не само да су били савременици, него су, почесто, имали подоста заједничког и у својим полазиштима. Па, ипак, разлике између граматичке структуре њиховог језика је несумњива. И не огледа се само у особинама које припадају идиомима родних крајева ове двојице писаца. Дакле, да би се могло приступити књижевном делу некога литерарног ствараоца, нужно је познавање и свега онога што је претходило настанку тога дела. Само тако ћемо бити у могућности да разликујемо језичке особине које припадају личној граматичкој од оних које су стечене у школи. И још једно. Писац, ма колико својом животном стазом био одвојен од роднога краја, никада није у стању да покида све нити које га везују за оне просторе по којима је у раном детињству трчкарао и спознавао свет који га окружује. Истина, ово вреди за све људе. Ми никада не можемо да потиснемо из наших сећања оне дане, и све што су нам они подарили, када смо проходили и упознали свет око себе.

За све ово као пример може нам послужити и писана реч Десанке Максимовић³.

I

У овоме раду ја ћу указати на неке одлике писане речи Десанке Максимовић које су везане за употребу претериталних времена. Одмах напомињем да је у питању писана реч једнога литерарног ствараоца чије је животно опредељење била просветна струка, и то језик и књижевност. Сама та чињеница говори нам да имамо пред собом писца који је не само потекао из краја где жива народна реч поседује граматичку структуру која је врло блиска нашем језичком стандарду, него и да имамо

² Станојчић, исто, 53, исп. и код мене: Писци и њихов језик, Просвета, Београд 1995, стр. 294–301.

³ Исп. о томе у мојим другим радовима о језику Десанке Максимовић.

писану реч литерарног ствараоца који добро познаје и правопис и граматику нашега језика и који, сасвим разумљиво, не жели да одступа од прихваћених језичких норматива. Али, са друге стране, када је у питању слободно исказивање пишчевих осећања, пишчевих размишљања, нарочито оних која су везана за биљни и животињски свет о коме пише, ту долазе до изражаја и особине које не морају бити у потпуности у складу са језичком нормативистиком, али које потичу из говорног идиома пишчевог завичаја. То јест, другачије речено, и поред тога што је наша песникиња професор језика и књижевности, у њеној писаној речи наићи ће се и на особине које имају дијалекатски карактер. Истина, таквих особина код Десанке Максимовић нема много. И то је разумљиво.

Намера овога рада није да да целокупну грађу коју нам за претеритална времена нуди писана реч Десанке Максимовић. То није нужно урадити да би се стекла општија слика о томе у ком односу стоји неки од ових глаголских облика у писаној речи Десанке Максимовић, па макар то било везано само за њене књиге које су коришћене за овај рад [а то су: *Песме* (1924), *Звездана свейковина* (1988), *Песме* (1966), *Прадевојчица* (1970), *Писма из шуме* (1969)], мада је књижевни опус Десанке Максимовић знатно богатији од наведених њених дела, и ови њени текстови пружаће нам довољно материјала да сагледамо принципе по којима је она бирала поједино глаголско време из групе претериталних времена.⁴ Одмах ваља указати и на то да литерарни стваралац није подједнако слободан у одбиру појединих глаголских облика када пише поезију и када пише прозу. Прозно дело омогућава своме ствараоцу да се слободно креће и кроз речник и кроз граматику језика на коме ствара. Поезија ту не пружа толике слободе. Наравно, много зависи од тога у које време један литерарни стваралац смешта радњу свога дела. Али, сигурно је да је песничка реч у овим одбирима мање слободна од прозне речи. И још једно, што ће потврдити и писана реч Десанке Максимовић, поетско изражавање намеће и неке речи и неке облике које, можда, исти тај писац не би употребио у прозном тексту. Ту, свакако, има удела у овом одбиру и то да ли је у питању слободни стих или писац настоји да ту постигне одређене риме. Несумњиво, бар када су у питању претеритална времена, овде се никако не сме запоставити ни грамика коју писац носи у своме језичком осећању.⁵ Јер, да укажем само на један пример, не може један писац да у својој писаној речи употребљава неко глаголско време чије право значење лично не осећа. Не може се, на пример, употребљавати имперфекат ако се не зна његова семантичка вредност. И зато није нимало случајно што се тај облик врло ретко јавља у писаној речи, рецимо, Алексе Шантића. Тај облик он није носио у своме говору и није му могао дати праву вредност у својој поезији.

⁴ Исп. R. Simeon, Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, Матица хрватска, Загреб 1969, s.v. претерит.

⁵ Станојчић, исто, 221.

Ово тим пре што он није ни у школи нешто више научио о вредностима овога глаголског облика. Нешто слично, мада не у потпуности тако, може да се каже и за Десанку Максимовић.

Мада су, некада, сва четири глаголска облика која се овде разматрају била у честој употреби, данас више није тако, или, тачније, у свим нашим народним говорима није тако. А пошто писци, почесто, као што смо већ нагласили, нуде слику свога родног краја, није тако ни у делима наших књижевника. И у писаној речи наших литерарних стваралаца, као и у народним говорима њиховог завичаја, данас се најчешће јављају аорист и перфекат. Имперфекат и плусквамперфекат, нарочито имперфекат, све су ређе у употреби. Тако, на пример, у текстовима Ива Андрића имперфекат се може наћи „у већем броју примера... једино у првим његовим приповеткама, које је писао првобитним својим, ијекавским наречјем“. У каснијим делима Иве Андрића, чак и у говору лица ијекаваца, овај облик је изузетно редак, ако се изузме облик имперфекта од глагола *бићи*⁶. У језику Проте Матије Ненадовића, као и у говору Бранковине, то јест завичајног краја Десанке Максимовић, како нам саопштава др Јован Јерковић „имперфекат се своди на 3. л. сг. глагола *бићи*: *бијаше* и *беше*“⁷. У језику Бранка Радичевића наилазимо на овај облик, мада он „није могао имати сасвим прецизно, потпуно развијено осећање“ за његову правилну употребу, пошто тај облик није присутан у сремском говору. Бранко се при употреби имперфекта угледао на народну поезију, на Вука и Његоша⁸. Језик Лазе Лазаревића, исто тако, нуди повећи број потврда за употребу овога глаголског облика, за 3. л. сг. и 3. л. пл., што је, опет, као и код Бранка, плод утицаја његових узора⁹. Слична констатација могла би се дати и за језик Петра Кочића. Мада у његовом родном Змијању имамо само у употреби облик *бјеше*, у његовим делима често се јавља овај облик, нарочито „у публицистичком стилу“¹⁰.

Код писаца са подручја Црне Горе, овај глаголски облик је врло обичан, како, рецимо, код Његоша и Љубише, тако и код Чеда Вуковића¹¹. Свакако, и Вуковић, као и његови претходници, носили су овај облик у својој граматичкој и он је за њих био само један од глаголских облика чија су семантичка нијансирања врло добро распознавали. А зашто је то тако, тј. зашто је овај глаголски облик још увек жив у народ-

⁶ Станојчић, исто, 226–227.

⁷ Јован Јерковић, Језик и писци, Нови Сад 1991, стр. 33.

⁸ Војислав Илић, Песнички језик Бранка Радичевића, Матица српска, Нови Сад 1964, стр. 189.

⁹ Др Живојин Станојчић, Синтакса језика Лазе Лазаревића, Институт за српскохрватски језик, Библиотека Јужнословенског филолога, н.с., књ. 5, Београд 1980, стр. 46.

¹⁰ Милан Шипка, Језик Петра Кочића, Институт за језик и књижевност у Сарајеву, Институт за језик, Радови XIII, Сарајево 1987, стр. 175.

¹¹ Зорица Радуловић, Језик и стил Чеда Вуковића, Никшић 1994, стр. 126–128.

ним говорима ијекавског изговора, и то претежно оним херцеговачког и црногорског подручја, можда би се могло објашњавати и екстралингвистичким моментима: начином живљења и брзином уклапања у савремене животне токове који су поодавно изменили и темпо живота и темпо говора у другим нашим крајевима, а који се тек у наше време јасније осећају и у тим „имперфекатским“ говорима.

Оно што је констатовано за употребу имперфекта код неких наших писаца, могло би да се каже и за употребу плусквамперфекта. Нарочито плусквамперфекта типа *бејаш радио*, тј. са имперфектом гл. бити и радним придевом глагола који се мења. Тако код Бранка Радичевића, ако се полази од онога што нам о његовом језику нуди студија В. Илића, нема овога глаголског облика. Управо, В. Илић констатује постојање потенцијала плусквамперфекта (*Одужио би се већ био...*) што прати и објашњење да је плусквамперфекат у говору Срема, као облик, замењен прошлим временом. Основ за овакву тврдњу налази у монографији о сремском говору Берислава Николића¹². Јерковић не указује на овај гл. облик у језику Проте Матије Ненадовића. Код Лазе Лазаревића, како нам саопштава Ж. Станојчић, плусквамперфекат није редак облик, и то оба његова морфолошка типа: *био сам...умро* и *беше угасио*. А ту је присутан и пасив плусквамперфекта типа: *Други су сви били занейти* и: *Ја ипростио бејаш занесен*¹³. Уз ово иде још једна констатација, на коју је раније указао М. Стевановић: овај облик најчешће се гради од глагола свршеног вида¹⁴. И Андрићева писана реч зна за овај облик. И он ту зна за двојак морфолошке ликове: *било се ипрочуло* и: *бијаше одмакао*. Истина, овај други тип плусквамперфекта обичнији је у првом периоду пишевог стваралаштва, а касније се „губи напореда са губљењем имперфекта“ а овај се гл. облик, такође, у томе периоду губи из Андрићеве писане речи¹⁵. И Петар Кочић зна за оба типа овога гл. облика: *бијаху иодалеко измакли* и: *сунце је било одскочило*. Шипка констатује да је овај облик у писаној речи Петра Кочића „релативно чест, посебно у приповједачком дјелу“¹⁶. У дјелу Ч. Вуковића плусквамперфекат је „веома риједак глаголски облик“, а ако се и јави, он има облик по обрасцу *бијаш радио*¹⁷.

Аорист и перфекат не траже да се о њиховој употреби и посебно указује, када је у питању језик наших писаца. Оба та гл. облика су савсвим обични, како је и у нашем језичком стандарду.

¹² Војислав Илић, исто, 198.

¹³ Ж. Станојчић, Лазаревић, стр. 30–31.

¹⁴ Станојчић, исто, 32, као и наведену литературу.

¹⁵ Станојчић, Андрић, стр. 202–203.

¹⁶ М. Шипка, исто, стр. 179.

¹⁷ З. Радуловић, исто, стр. 125–126.

Када су у питању народни говори, указаћу само на стање које нам нуди говор Шумадије. За централношумадијску област С. Реметић констатује да је и у том дијалекту, као и у другим говорима шумадијско-војвођанског типа, имперфекат или нестао или је сведен на мањи број примера, „практично је сведен на 3. л. јед. гл. бити“¹⁸. Највише је потврда за облике *беше*, *бејаше*, *бијаше*¹⁸. Тако је и у другим говорима овога типа. То значи да је у свим тим говорима имперфекат или нестао, или се његова употреба свела на мањи број, најчешће устаљених и окамењених примера. За разлику од овога глаголског времена, употреба аориста је и у народним говорима врло честа и обична. За централношумадијски говор Реметић каже да је ту облик аориста, нарочито у приповедању „сасвим обичан и жив“¹⁹. Мада су и ту облици 3. л. јединице и 1. л. множине најфреквентнији, што има објашњење у суштини саме поруке и говорничког односа према њој.

II

Десанка Максимовић, као што се зна, писала је и поезију, она је превасходно песник, али и прозу. Ако бисмо сада хтели одговорити на питање: по чему се њена поезија разликује од њене прозе?, чини ми се најсрећнији одговор би био у речима Виславе Шимборске, која, на такво питање, одговара: „Мањим бројем употребљених речи“¹⁹. Чињеница је, наиме, да су и поетски и прозни текстови Десанке Максимовић интересантни за испитиваче њеног језика. Тачно је, уз то, да је њена проза, мада обимом мања, лексички богатија и граматички слободнија, па, према томе, и интересантнија.

Десанка Максимовић нуди нам у својој писаној речи потврда за сва претеритална времена. Истина, не у подједнакој мери, али, а то је битно, ту налазимо и аориста, и имперфекта, и перфекта, и плусквамперфекта. Наравно, ја овде нећу давати целокупну грађу. Ја ћу указати само на неке примере ради потврде присутности тих облика у њеној писаној речи, не претендујући при томе на исцрпност.

а) *Аорисѿ*

Аорист је често у употреби у делима Десанке Максимовић. Илустрације ради ја ћу овде навести само неке од тих примера. Као прво навешћу једну строфу из песме *Покошена ливада* у којој се облици аориста употребљавају у индикативном значењу, уп.:

— Јутрос *дођоше* неки | дивови као храшће | у домовину трава | и мртво *паде* безброј | љупких, шарених глава | и безброј нежних тела | *зднуше* у плашће —.

¹⁸ Слободан Реметић, *Говори централне Шумадије*, СДЗБ. XXXI, Београд 1985, стр. 315–316.

¹⁹ Вислава Шимборска, *Наивна питања*, АБЦ графика д.д., Београд 1996, стр. 5.

Пред нама се овде глаголске радње нижу једна за другом. Ми смо, посредством песника, учесници процеса који се обавља на једној ливади и све то као да гледамо властитим очима.

У песми *Речи*, која је дата, безмало, само у облицима аориста, имамо и ове стихове:

— Нас двоје на земљи *заволесмо* речи | од њих је била наша љубав
здана | њихова кобна моћ *знаде* да спречи | сан наше ноћи радост
нашег дана —.

Ту још имамо:

— Ми *веровасмо* да имамо права | поради речи да зборимо лажи |
мишљасмо да Онај због кога ниче трава | и звезда на небу, од свих
блажи | нама све прашта.

Речи ради он *знаде* нежно да ме пресреће... речи ради ја *бејах* узрок
наше несреће | те *јрошоше* вечери тешке као мутни вали | Само кроз
звуче *бејах* у сну његовом гост | звуци његово срце преда ме *јросуше*
| реч *беше* једини трошни мост | између душе нам и душе.

Чудна коб *беше се* тако над нама стекла | ближи *бесмо* једно другом
од свег света | а између нас увек је песма текла | као река између два
пољска цвета —.

Цео процес глаголске радње овде се даје у једном времену које није одређено. То може бити свако време и у њему се могу низати наша осећања. Ту је јасно да су облици: *заволесмо*, *знаде*, *веровасмо*, *јрошоше*, *јросуше*, *бесмо* — облици аориста. И сви имају карактер свршености, у питању су глаголи перфективног вида. Истина, облици *беше* и *бесмо*, од глагола *биџи*, могли би се сматрати и као облици имперфекта, исто онако као и облици: *бејах*, *мишљасмо*. Морфолошки, то су облици имперфекта. Семантички, пак, они овде врше службу аориста. Песникиња нам нуди глаголске радње које су се десиле у прошлости и које су биле краткотрајне. Управо, песникиња нам их нуди као процесе без жеље да нам их приказује као временски низ, као нешто што је имало своје трајање, али то није битно. Битно је да се то десило и да нам то она исказује обликом прошлосвршеног времена, обликом аориста. Облици: *мишљасмо*, *бејах*, морфолошки су облици имперфекта, али се радња ту може схватити као радња која се у „одређеном времену у прошлости“ вршила, без истицања њеног трајања, као посебног обележја имперфекта, управо би се могло рећи да су се и те радње у прошлости извршиле, да су пратиле све друге радње које су овде исказане облицима аориста. Дакле, *мишљасмо*, *веровасмо*, као и *бејах*, временски су ограничене на трајање других радњи које су исказане обликом аориста. Истина, писана реч овде не даје и квантитативне вредности поста акценатских слогова, а у говору то може бити ознака аориста/имперфекта: *мишљасмо* = аорист, *мишљасмо* = имперфекат, односно: *вѣровасмо* : *вѣровѣсмо*, *бејах* : *бејѣх*, *бејасмо* : *бејѣсмо*. У сваком случају наведени примери не припадају

групи примера типа: *дођоше, знаде, заволесмо* где имамо облике аориста свршених глагола и где је њихова релативна вредност аориста несумњива.²⁰

Ево још једнога примера за употребу аориста у релативу. У питању је песма: *Једна смрт*:

— *Заволе* зумбул лепи | јуче кад зора *свану* | и сунце *пољуби* цвеће,
шуме и пољану | и на њој росну траву | љубичицу плаву *заволе*
зумбул лепи — (Песме, 1924, 10).

У истој песми имамо и: У истом жбуну *беху* | и кад вече *идаде* |
он јој на свежа уста пољубац први *даде* | на чедна, росна уста | *ћушташе*
шума густа | У истом жбуну *беху* |.

И ови примери нуде могућности за различита тумачења. Примери: *заволе, свану, пољуби, идаде, даде* су аористи у својој релативној употреби. Примери: *беху, ћушташе* су облици имперфекта које нам нуде и граматике нашега језика²¹. Значењска компонента њихова, међутим, у одређеним контекстима може бити и аористна, тј. могу се ти облици уврстити међу облике аориста имперфективних глагола.

Из прозног текста Десанке Максимовић навешћу два краћа одломка са облицима аориста:

— И тако, у слушању, седи чобанин *засја*; дрвеће се *сави* до самог
гла, можда се и њему *иридрема*; птице мало *послушаше* па и оне,
једна по једна, *одоше*; и бубе се такође *разиђоше*; јер их као лептира
уилаши прича старог камена — (Писма из шуме, 27);

— Ојха *ојаз*и како гуштерак рубинске боје *склизну* низ лист Гавине
ноге...

Ојха *се сети*и једног топлог дана из своје младости ... Она *ириђе*
девојчици, *ириви* је неспретно, са тугом уза се, затим јој косе *сави* и
иодиге над чело као круну — (Прадевојчица, 60–61).

Наравно, ово су све потврде за употребу аориста у релативном значењу. И, коначно, таквих потврда је највише у оваквим текстовима наше песникиње.

Навешћу још неколико примера са обликом аориста: Близина пролећа душу ми *оји* | *оји*, па жудно *удисах* зрак | С нежношћу *гледах*
стопа ти траг | ...и *знадох*, да ћеш бити ми драг (Предосећање, Песме,
1924); Тада наједном болно над пољем | *задрхти* песма тешка од страсти
(Пауку, Песме, 1924, 62); *удисах* зрак (Песме, СКЗ, 1966, 22), с нежношћу *гледах*, и *знадох*, *иознадох* *шек* (исто, 22); *заволех* мирис скривен,
ја *заволех* сенке у нечијем гласу (исто, 27); *расуше се* косе (исто, 28),
Ал врели зрак на поља *идаде* родна... па *исии* росу младу, *исии* до дна |

²⁰ Ж. Станојчић, Лазаревић, II, 44–45, и напомене уз текст.

²¹ Станојчић, исто, 66 и даље.

и све што беше *јосџа* намах ништа... што сунчани је зрак са класа *оџе* (исто, 34).

Свакако, оваквих примера из целокупне писане речи Десанке Максимовић, могло би се навести знатно више. Али то, за наше потребе овде, није нужно. Битна је констатација да је облик аориста често у употреби. Његова употреба може бити разнолика. И, што је, такође, вредно истаћи, ту имамо, углавном, облике аориста од свршених глагола, глагола перфективног вида, што је, опет, у складу са мишљењем које налазимо у нашим језичким нормативима²².

А ако би се и могло, у неким случајевима, двоумити да ли имамо пред собом облик аориста имперф. глагола или, пак, облик имперфекта, као што су раније разматрани примери *мишљасмо*, *беху*, *веровасмо*, или, пак: *гледах*, поготово тамо где и облик аориста и облик имперфекта имају исти гласовни склоп, разлика се може огледати у њиховој квантитативној компоненти (уп.: *глѣдах* и *глѣдѣх*), наше опредељење зависиће од тога како ми схватамо пишчеву реч. То јест, другачије речено, да ли у стиху: *С нежношћу гледах сџоја џи џраг*, видимо дужи процес глаголске радње или, пак, ту имамо само један њен тренутак који прати и облик аориста: *знадох* (и *знадох* да ћеш бити ми драг). Наиме, овде је битно наше опредељење за који временски период ми вежемо песничке спознаје и какве временске одреднице прате њене поруке. Ако су у питању тренуци, онда облик *гледах* је облик аориста; ако су, пак, у питању дужи временски периоди, то јест, ако се радња глагола *гледаџи* временски не ограничава само на један тренутак, онда је у питању облик имперфекта. Наравно, тада и облик аориста глагола *знаџи* (*знадох*), може да се веже за све те моменте, за цео процес трајања глагола *гледаџи*, за цело време гледања, то јест: *докле год сам џе гледала, ја сам знала*. Отуда *гледах*, и *знадох* нису временски синхронизовани, насупрот оном првом случају када и *гледах* и *знадох* означавају одређени временски тренутак, што карактерише облике аориста.

Када је у питању однос доживљеног и недоживљеног који се исказује облицима аориста, примери које нам нуди писана реч Десанке Максимовић потврђују мишљење да ту није, увек, лако дати прецизан одговор. Управо, како констатује М. Стевановић „У књижевном језику, тачније речено — у језику уметничке књижевности мање више се све што се излаже у виду нечега што се десило сматра доживљеним“, односно: „да употребу аориста може условити и сама одређеност тренутка у прошлости за који се везује тим обликом означена свршеност, односно извршеност радње“²³. Несумњиво, доживљеност, песничку, радњи казаних аористом имамо у примерима као:

22 М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, II, Београд 1969, 609 и даље.

23 М. Стевановић, исто, стр. 624–625.

— С нежношћу *гледах* стопа ти траг... и *знадох*, да ћеш бити ми драг
— (Предосећање, Песме, 1924, 7), или:

Давно се нисам уз планину пела | *одох* да тражим звонко срце њено
| и кремен који муње сву ноћ *креса*... *иадох* вам јутрос рано на
огњиште (На планини, Песме, 1966, 113).

Те, и такве, доживљености, свакако, немамо у примерима као:

— *Заволе* зумбул лепи | јуче, кад зора *свану* | и сунце *пољуби* цвеће...
— (Песме, 1924, 10), или:

— Долина му глас *не одврати*, али у грудима девојчице Буков глас
одјекну неколико пута као усред планине... *позва* он ојађен... (Пра-
девојчица, 34).

У свим овим примерима песникиња је могла да употреби облике перфекта. Семантички би било исто, или, скоро исто, али не и стилистички. Овде су облици аориста, мада се они почесто смењују са облицима перфекта, у истом тексту, унели више експресивности, више поетичности. А то је за песнички исказ било пресудно.

б) *Перфектаи*

Перфекат се данас, почесто, јавља у служби других прошлих времена, како од глагола свршеног, тако и несвршеног вида. Мада у делима Десанке Максимовић налазимо сва четири претеритална времена, перфекат је и ту најчешће у употреби. И у свим својим синтаксичким вредностима, тј. и у индикативној, и у релативној служби. Ја ћу овде указати само на понеки пример за та значења.

а) *Индикативне вредности перфекта*

Ако је основна одлика индикативног значења перфекта однос према времену говорења, тј. ако је за индикативну вредност перфекта „битно да између времена говора и радње у перфекту не сме бити никаквог момента (означеног или претпостављеног) у коме се констатује да се перфектом означена радња пре њега вршила или извршила“ (М. Стевановић), онда индикативна значења перфекта имају примери који следе:

— *Било је* то у некој земљи сељака | на брдовитом Балкану | *умрла*
је мученичком смрћу | чета ђака | у једном дану.

Исте су године | сви били рођени | исто *су* им *ишли* школски дани
| на исте свечаности *су* вођени | од истих болести сви пелцовани | и
сви *умрли* у истом дану...

А педесет и пет минута | пре смртног трена | *седела је* у ђачкој клупи
| чета малена | и исте задатке тешке | *решавала*: колико може | путник
ако иде пешке... | и тако редом | Мисли *су* им *биле* пуне | истих бројки
| и по свескама у школској торби | *бесмислених лежало* безброј |
петица и двојки | Прегршти истих снова | и истих тајни | родољуби-

вих и љубавних | *сјискали* су у дну цепова | И *чинило се* сваком | да
ће дуго | да ће врло дуго | трчати испод свода плава | док све задатке
на свету | не посвршава...

Дечака редови цели | *узели се* за руке | и са школског задњег часа |
на стрељање *йошли* мирно | као да смрт није ништа | Другова редови
цели | истог часа *се узели* | до вечног боравишта.

Истина, сам почетак ове песме: *Било је јо...*, могао би се схватити као да имамо пред собом класичан пример перфекта у релативу, као: *Био једном један цар*.²⁴ Али, није тако. Ако је за одређивање индикативног значења овога гл. облика битно да „између говора и радње у перфекту не сме бити никаквог момента (означеног или претпостављеног) у коме се констатује да се перфектом означена радња пре њега вршила или извршила“²⁵, онда је цела *Крвава бајка* наше песникиње дата у индикативу. Песникиња нам, наиме, поетским језиком саопштава једну тужну страницу наше скорашње историје. Нама су познате и чињенице које су претходиле настанку ове песме²⁶. Све радње, које су дате у облику перфекта, посматране су као из момента говора, без другог временског посредника и све је то дато као песнички доживљај. Истина, песникиња није присуствовала тој „крвавој бајци“ (уп. „Мислим да је за песму боље што за време крагујевачке трагедије нисам била тамо, што сам све видела само очима срца и маште...“), али она нам је све то понудила као нешто што се дешавало пред њом, што је она то доживљавала као „крваву бајку“.

У целој песми имамо ове облике перфекта од глагола несвршеног вида: *су шекли, седела је, решавала, лежала*. Од глагола *чинити*: *чинило се* имамо облик перфекта, али је његово значење „изгледало је“.

Индикативна значења имамо и у песми *Змија*:

— Испод сухога откоса | *измилела* змија... Усамљен шум *се зайлео* | у
траву | Она слуша | у зрак будно | *дигла* главу... Ту су јој *убили* мајку...

Радње се дају као песнички доживљај који претходи настанку песме.

Сасвим другачији однос имамо у песмама као *Зелени сумрак* — Око мене некад *је морао* | зелени сумрак бити | и мирисати смрека | и као да је јастреб или орао | *сјушишао се* у моју близину... И можда *је* голубица мека | једно јутро мртва *осванула* | на мом зеленом длану |

²⁴ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, II, стр. 582. За облике типа: *Био један цар...*, које понеки граматичар сврстава у категорију релатива, исп. на стр. 597–598. Према мишљењу проф. Стевановића и примери тога типа не значе „синтаксички ништа друго“ него праву прошлост, и ту је „индикативно употребљен“ овај глаголски облик.

²⁵ Исто, стр. 592.

²⁶ в. код мене: Из живота наших речи, Просвета, Београд 1996, стр. 304–305.

Звезде су *гледале* у мој дом | и месечину *йио* | с воденог цвећа
јелен... —.

Радње дате у овој песми могле су се дешавати „некад“, а управо та временска одредница, тај временски прилог, искључује моменат говора и целом низу ових радњи даје неки други временски моменат као полазну тачку према којој се одмерава време њихових остварења.

Таква значења имамо и у песми *Поноћ*:

— И одједном чудно се нешто *догодило* | као реч чаробна нека да се
рекла | *оживела* је на зиду слика | и река широко *йошке*ла | и кишом
у њу *йоувирали* | листови *йоумирали*...

Оваквих примера писана реч Десанке Максимовић нуди у изобиљу. Мада она зна и за остала претеритална времена, ипак је и код ње перфекат најчешће у употреби. То нам лепо показује њен роман *Прадевојчица* који је сав прожет облицима овога глаголског времена, уп.:

— Насеље Белих пећина, где је пре тридесетак хиљада година *живела* Прадевојчица, било је познато међу ловцима тога доба. *Нализило* се покрај реке, на обронку кречњачких стена, више којих се *дизала* висока планина. Стене су *обиловале* пећинама... —

и тако је дата радња целог романа. Писац нас овде враћа у то далеко доба када се човек почео осамостаљивати као посебна врста живих створења на Земљи и, природно, писац нам то нуди у прошлом времену.

Писана реч Десанке Максимовић нуди потврда и за употребу облика перфекта у свевременској служби, тј. облика перфекта са квалификативним значењем. Такви су примери:

— *Заволела* сам га. Вечером сваким *одлазила* сам у ливаде и у сваку цветну круну *сиушћала* нежним шапатам његово име, и потом га ујутру, намирисано и росно, редом пољупцима *вадила*.

Волела сам га. Вечером сваким *остјављала* сам у његовој души јата нежних, тек рођених шапата; и затим их свако јутро, пуне његове душе, с његових усана *йримала*. — (Изабрane песме, БГЗ, 1972, 56).

Као и:

— Дечаци и девојчице на Белим пећинама *волели* су да се забављају са мајмунима. Играти се с њима *било* је још занимљивије него играти се међу собом. Мајмуни су *умели* да до земље спусте гране дрвета на коме су се *њихали*...*умели* су да се гађају шишаркама — (Прадевојчица, 24).

Песникиња нам овим облицима перфекта описује једно стање, везано за њу лично, или некога другог из њенога ономастикона, које није својим трајањем ограничено на један одређени временски период. Те радње су се или дешавале, или су се могле дешавати у различитим временима и неодређен број пута. Управо, оне су, као такве, имале обележје свевремености. Још раније је констатовано да перфекти оваквих синтак-

сичких вредности, тј. квалификативни перфекти, долазе само од глагола несвршеног вида.²⁷ И то је разумљиво. Иза констатације: *заволела сам га*, то јест, иза остварења радње глагола *заволејти*, глагола свршеног вида, јавља се љубав, као обележје таквога стања, а иза тога су следиле радње других глагола исказане перфектом којим се исказивао и процес трајања њиховог: *одлазила сам, стиуићала сам се, волели су*. Наравно, у свим оваквим примерима битна је констатација да су радње исказане облицима перфекта вршене и да се могу вршити у било које време. Том својом семантичком компонентом они добијају општевременско обележје.

Таква семантичка обележја имамо и у примерима:

— Ни моји преци, ни сељаци мога завичаја | издајници нису били |
Стизали су на време где правда чека | где је домовина звала—

Ту имамо квалификатив који се односи на људе песникињиног завичаја. И та квалификација вреди за сва времена, и за све нараштаје, према њеном схватању.

У вези са употребом облика перфекта у свом правом, индикативном значењу, и наши примери показују да се уз пуне облике овога гл. времена: радни придев уз облик помоћног глагола, у индикативној служби, јављају и облици крњег перфекта, уп.: и сви *умрли* у истом дану, и исте задатке тешке *решавали* или — *Ишао* путник *ишао, ишао...* Је ли то на тужнокосу врбу *наишао...*“ (Песме, 1966, 134). У свим оваквим примерима битно је да између говора и времена вршења радње глагола који се употребљава нема неког другог временског посредника, тј., битно је да се радња крњег перфекта непосредно веже за време говора. Управо у томе, у постојању или непостојању неког другог времена осим времена говорења, и имамо разлику у примерима типа: *Био једном један цар* и: *Био један цар* — Примери прве врсте, са постојећом временском одредницом, прилошком речју *једном*, и примери друге врсте без такве одреднице, садрже разлику у индикативној (*Био један цар*) и релативној служби (*Био једном један цар*). Ти граматички односи налазе се и у песми *Крвава бајка*, тј. све радње које су исказане обликом перфекта у овој песми дају нам се као непосредни доживљаји и као такви имају индикативно обележје.

Облици перфекта пасива, такође, јављају се у писаној речи Десанке Максимовић. А, да се и тога подсетимо, пасив се „добива када се место радног (уколико су у питању сложени облици...) узме трпни придев“²⁸. Према томе, облик пасива перфекта имамо у примерима као:

— заједно су вођени | од истих болести сви *йелцовани* (Песме, 1966, 85); Из храста под којим је спавао | *садељан* му је ковчег прости

²⁷ Исп. о томе код М. Стевановића, *Савремени српскохрв. језик*, II, 597–600, као и наведену литературу.

²⁸ М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, Београд 1964, стр. 366.

(исто, 46), све је сјаљено (исто, 72), ја сам рођена (исто, 73); Рођена сам да живим за другог (Звездана светковина, 128), Доста је живота. Познај ми је као родно село (исто, 205); У њој је суђено онима који се огреше о правила лова — (Прадевојчица, 7), Врачеве речи су... дочекане клицањем... (исто, 122), Моја земља је... одувек комадана (Песме, 1966, 79); Омладини испод три дана забрањено (Писма из шуме, 239), Сањала сам како сам зајворена — (исто, 347).

На основу моје грађе могло би се закључити да облици овога типа нису тако чести у писаној речи Десанке Максимовић. У сваком случају на њих ређе наилазимо него на облике пасива плусквамперфекта (в. ниже).

в) Имперфекат

У говорима Шумадије, па и Бранковине, како је већ показано, употреба имперфекта се свела на врло мали број облика. Углавном се наилази на облик 3. л. синг. глагола *бићи*: *бијаше* и *беше*. Иначе, данас би се могло констатовати да се употреба овога гл. облика везала, претежно, за ијекавска говорна подручја зетскога и источнохерцеговачког говорног типа. Чини се да се за ту појаву разлози могу наћи у темпу живота у овим крајевима и својеврсној повезаности између тога начина живота и радњи исказаних имперфектом. Брзи темпо живота изискује и бржи темпо говора. Није без разлога, да и на то укажем, што су класични дуги акценти и класичне дужине очувани управо у таквим пределима штокавског наречја. У свим другим зонама штокавске територије или су дужине скраћене, или су акценти, заједно са дужинама, доживели извесне редукције квантитативног карактера. И то је све схватљиво. Ново време и нови темпо живота изискују и бржи темпо говора. Наравно, за све ово била би потребна експериментална мерења, али, и на основу постојеће грађе, такви се закључци намећу. Према томе, сасвим је разумљиво што ни шумадијска зона, као ни друге из ове средине, не зна за имперфекат као облик који чини саставни део глаголске системе. А ако се своди на облике *бејаше*, *беше*, ев. *бијаше*, и у овим крајевима, то је више под утицајем старине. Посебно народне поезије. Да то није особина само нашега времена, показује језик Проте Матије Ненадовића. Јован Јерковић, да то и поновим, за Протин језик констатује исто стање. Ту налазимо: *бѣше*, *бејаше*, *бијаше* (исто, 33). То значи да је талас губљења овога гл. облика захватио шумадијске говоре још знатно раније и да се његова употреба у првој половини прошлога века сводила на мањи број потврда. За све ово налазимо потврда и у централнохерцеговачком говорном типу.

Писана реч Десанке Максимовић овде не иде заједно са говором њеног ужег и ширег завичаја. Њена писана реч, како она поетског карактера, тако и прозног, зна за овај облик. Истина, с обзиром на квантитет овога дела, на број дела које је објавила наша песникиња, и број употребљених облика имперфекта, долази се до закључка да ни њој овај гл. облик није био одвећ обичан. Није му, наиме, осећала све синтаксичке вредности,

а и оно што је уносила у своју писану реч, више је под утицајем литературе, струке, него на основу властитог језичког осећања.

Облици имперфекта јављају се у поезији Десанке Максимовић:

— *Чињаше* ми се већ давно знан; С нежношћу *гледах* стопа ти траг (Песме, 1924, 7), *Ћућаше* шума густа (исто, 10), Као да јуче *бејаш* млад | *Ја мишљах...* | А скоро кроз плач *ћићаше* мала | у исти неба *гледаху* кут (исто, 55), што брегом нашим | *ћеваше* он по вечер целу — (исто, 61).

Интересантно је да у прозним текстовима, који се налазе у овој збирци песама, нема имперфекта. Ту се јавља перфекат и тамо где би се, семантички, могао очекивати имперфекат. И то би говорило да је у поезији употреба имперфекта више нужда, потреба стиха, него потреба изазвана семантичким разлозима.

У збирци песама из 1972 (БГЗ) налазимо ове облике имперфекта:

— како смели *беху*, због мене *мишљаше* (стр. 25), далеки дани који ми *беху...* на земљи род (15), *чињаше* ми се, лебде њена перја; *мишљах*: Бог је с неба пушта... (33), Давног пролећа у сутон *сањах* (исто), жудно *удисаху* сласт осунчаног зрака (исто, 79), а ја му *бејаш* бол и светиња — (исто, 82).

Из збирке: *Звездана светиљковина* наводим ове примере имперфекта:

— Ми *веровасмо* да имамо права | *мишљасмо* да Онај због кога ниче трава... | речи ради *ја бејаш* узрок наше несреће... | Само кроз звуке *бејаш* у сну његовом гост... | реч *беше* једини трошни мост... | Чудна коб *беше* се тако над нама стекла | *ближи бесмо* једно другом од свега света (стр. 34–35)... —.

Из збирке *Песме* (1966) имам ове примере:

— *Чињаше* ми се већ давно знан (стр. 22), С нежношћу *гледах* стопа ти траг (23), *Блићаше* капља росе поврх влата... И *чињаше* се пола целог света (34) што *мирисаху* на поток и смреке (177) —.

Из збирке *Небески разбој* (Београд 1991) имам ове потврде за облике имперфекта:

— Где ли *беше* наш црквени торањ...(65) Говорио је много томе слично, све попамтити *не могах* — (90).

Из збирке *Писма из шуме* (1969), углавном прозни текст, имам ове примере

— ... и *не вероваше* својим очима (331), висибабa, јагорчевина и љубичица *махаху* му са бусена (350); *ћућяху* уплашено (352), која у чуду *гледаше* ову необичну слику (352), па *ћрисушкиваше* хоће ли чути разговор (322)... и кокошке *ћрелетяху* с дрвета на дрво (322)... и *не знађяху* шта да раде — (323) —.

У мојој грађи, из ексцерпираних збирки песама и прозних текстова Десанке Максимовић, није се нашло више потврда за употребу импер-

фекта. Уочљива је чињеница да се овај облик чешће јавља у збиркама из њених ранијих стваралачких година и да се чешће јавља у песмама него у прозним текстовима. Чини ми се да се разлози за то могу тражити у говорној реалности. Наиме, ако облик имперфекта није обичан ни у шумадијским говорима, као дијалекатској целини, ни у говору Бранковине, као делу те целине, сасвим је логично што овај облик у својој граматици није носила ни наша песникиња. А што га, ипак, налазимо у њеним песмама, и првенствено у песмама, разлоге треба тражити како у утицају Вука и народне поезије, тако и у чињеници да је Десанка Максимовић по своје животном опредељењу била професор језика и књижевности. То значи, она је знала за постојање имперфекта, знала је и где се јавља и какве су његове синтаксичке вредности. Све је то могло да утиче на њену стваралачку мисао и да, бар понекад, укључи и овај облик у своје песме.

Указујем овде и на чињеницу да се имперфекат јавља у делима Лазе К. Лазаревића. Ж. Станојчић у опису језика тога писца констатује да је ту врло „уочљив факат огромно доминантног броја примера за 3. л. сг. и 3. л. пл“ и да је тај облик „уведен у књижевност, под великим утицајем језика народних умотворина, језика Вука и Даничићева превода Библије, као и Његошева и Љубишина језика“, како је раније констатовао М. Стевановић.²⁹ Несумњиво је да су ово били извори који су утицали и на нашу песникињу и да је она овај облик укључивала у своју писану реч више под тим утицајима него под утицајем властитог језичког осећања. Потврде за то налазимо у одсуству овога облика из њених прозних текстова, где су наведени утицаји били искључени.

Наши примери показују да је Десанка Максимовић укључивала у своје текстове и облике 1. л. синг.: *гледах, бејах, мишљах, сањах*, као и 1. л. пл.: *веровасмо, мишљасмо, бесмо...*

Али, то и посебно истичем, у оволиком књижевном делу, у оволиком обиму писане речи, број потврда за употребу имперфекта је одвећ мали. И то говори да овај облик наша песникиња није носила у својој граматици, није осећала његове синтаксичке вредности и, само га је за нужду, ретко дакле, уносила у своју писану реч.

Што се тиче синтаксичких вредности имперфекта у писаној речи Десанке Максимовић, ја ћу овде навести мишљење о синтаксичким вредностима имперфекта уопште у нашем језику, како то даје М. Стевановић, који је не само много о томе писао, него и који је носио овај гл. облик у својој граматици:

— Имперфекат управо значи радњу која се у одређено време у прошлости вршила, која је трајала, дакле, напоредо с неком другом радњом, означеном било којим претериталним временом, неком прилошком

²⁹ Ж. Станојчић, Синтакса језика Лазе К. Лазаревића, II, стр. 46.

временском одредбом, или је пак, то време одређено самом говорном ситуацијом³⁰.

Оваква значења могла би се констатовати у свим примерима које налазимо у писаној речи Десанке Максимовић.

Посебно, овде, указујем на примере 3. л. пл. аориста од глагола бити: *бише*. Овде је већ указано на семантичку компоненту облика *бише* и *бесмо* који морфолошки припадају имперфекту, тј. у питању су, са граматичке тачке гледишта, облици имперфекта³¹, а чија значења, у одређеном контексту, могу да се схвате и као облици аориста. Такви закључци могу се, понекад, донети и за облик *бише*. Морфонолошки, зна се, то је облик аориста. У контексту, међутим, његово значење је врло блиско и значењу имперфекта. Такви су примери: — и кад се дана који некад *бише* — (Песме, 1924, 17) — очи кад његове први пут моје *бише* — (исто, 52) — А ја ти никад не реко' | шта мени *бише* | твоје топле приче (исто, 57), биљке којих нема више | звери које давно *бише* — (Писма из шуме, 26). Сви наведени примери семантички се могу схватити и као облици имперфекта. А њихова морфолошка замена тим обликом (*бејаху*) или обликом перфекта (*били су*), ништа не би мењала семантичку поруку. Што је песникиња овде управо узела овај облик, облик *бише*, најпресуднија је била песничка рима, уп. *бише: више* (Песме, 17, 52, 57, Писма, 26). Према томе, употреба облика *бише* у свим наведеним примерима више је дошла као жеља за успостављањем риме, са *више*, него за исказивањем процеса гл. радње. Наиме, према целом контексту, радње које се исказују у датим сегментима песникињине речи, више би упућивале на дужи процес и ту би сасвим лепо могли да дођу и облици имперфекта и облици перфекта. Тачно је да се обликом аориста исказују „радње које су се вршиле или извршиле у прошлости, пре тренутка говора“ (Стевановић), али њихово трајање није ограничено. Ту је битан крајњи тренутак глаголске радње, не и њен процес (уп. Читавог радног века *радих* овај посао: Ево, сада, то *урадих*). Дакле, облици аориста овде истичу само крајњи тренутак трајања гл. радње. Тако се, у крајњој компоненти, могу схватити и наведени примери са обликом *бише*.

д) *Плусквамперфекат*

Плусквамперфекат се све ређе јавља у нашим народним говорима; нарочито говорима централних говорних зона. Овај облик није тако чест ни у писаној речи, посебно у језику савремених литерарних стваралаца. За шумадијску говорну зону С. Реметић констатује да овај облик није „особито чест“³². То вреди и за суседне говоре (исто). У језику Лазе

30 М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик, II, стр. 631.

31 М. Стевановић, Савремени српскохрватски језик, I, 364.

32 С. Реметић, исто, 333.

Лазаревића³³, Иве Андрића³⁴, Петра Кочића³⁵ овај облик је доста чест, док га у писаној речи Чеда Вуковића ретко налазимо³⁶. А да се и тога подсетимо, овај глаголски облик зна, у стандардном језику, за двојаке морфолошке облике: имперфекат глагола бити + радни придев глагола који се мења: *бејаш радио*; и перфекат глагола бити и радни придев глагола који се мења *Био сам радио*.

Писана реч Десанке Максимовић познаје овај гл. облик. И чешће га налазимо у прозним него у поетским текстовима. Потврде за то су:

а) из *поезије*: када сам с тобом дражи од свих | свих дана *провела била* (Песме, 1972, 20), и почело опет да стари | све што се *било подмладило* (исто, 51), Чудна коб *беше се* тако над нама *стекла* (Звездана светковина, 35), сазвежђа одевена у светле одоре | као и ноћас *била су стекла* рано (исто, 141), сав свет у мени *беше* на ноге *устио* — (исто, 82).

б) из *прозе*: Тако се једном *био занео* градећи путању (Писма из шуме, 15); До недеље *су била остала* још два-три дана (исто, 43); А ноћ се у тај час *била стиснула* страшна (исто 49); да су јој ветрови *били отишли* балоне (исто, 84), како их *је била она... послала* (исто, 84); Једне године *била се зима много одужила* (исто, 90); јер је већ *био малаксао* од глади и лутања (исто, 99); *Остало му је било* само још три њих да нађе (исто, 102); кад су трчуљци *били наручили* хлеб (исто, 259); *било је прошло* два и по часа (исто, 260), његов друг *је... био научио* напамет све (исто, 261–262); који *су били изнемогли* (исто, 267); на неке *је било јало* лишће... који се већ *био мало ойоравио* од онога пораза (исто, 284); И до ње *је био дојро* глас о Кратковечној (исто, 287); уп. и: *беху се йосакривали* — (324)...

Из романа *Прадевојница* навешћу само неколико примера:

— која је једном *била йоморила* цео свет (стр. 5), човек који *је био йронашао* много лековито биље (исто, 8), она *није била нацртала* ирваса; од кога *је Гава била направила* себи огртач (исто, 22); Сликара *се већ био враћио* у свој камени атеље (23); птице *су биле узлетеле* на горње гране (25), којима *је дрвеће крај понора било обрасло* (34); *Био је сувише казао* за свој узраст (37), јер *је био йочео* неки нови цртеж (40), него *је неки овећи камен већ био зрео* да падне са планине као плод са дрвета (42)...

Наша песникиња нуди нам и облика плусквамперфекта пасива. То су примери као:

³³ Ж. Станојчић, Лазаревић, II, 30–36.

³⁴ Ж. Станојчић, Андрић, 201–208.

³⁵ М. Шипка, Кочић, 179–180.

³⁶ З. Радуловић, Вуковић, 125–126.

Пепелом била ми је *йосуџа* рука (Песме, 26), *Је ли било* негде суђено и неизбежно да тебе волим (исто, 29), *Били су благословени* све часови (59); Исте су године | сви *били рођени* — (Песме, 1966, 85);

односно: *били су разайџи* кожом покривени шатори (Прадевојчица, 5); *Био је* слично уважаван и његов Мртви брат (исто, 6); Оружје и оруђе *било је џу сређено* (исто, 10), неколико лептира *је било* брзо ухваћено (исто, 20) толико *је била очарана* својим проналаском — (исто, 21), где је већ *било љрипремљено* сало дивљачи (исто, 41), *биле су* и очи мајмунове *уцрџане* (стр. 48), *кад су* и она *била расџргнуџа* канцама звери (стр. 56), као да *је била расџољућена* (исто, 63).

Потврда за облике плусквамперфекта, како актива, тако и пасива, нуди овај роман Десанке Максимовић у доста великом броју. То је и схватљиво, с обзиром на то где се смешта радња, а то је било „пре тридесетак хиљада година“ (стр. 5) и тај временски период, ако се посматра из данашњег времена, изискује радње исказане обликом плусквамперфекта.

Наведени примери, а они никако не претендују за свеобухватност, упућују на закључак да је наша песникиња носила у својој граматици двојке облике овога глаголског времена: *било се љодмладило* и *беше се сџекла*. За нас, овде, није битно да ли су ти облици, и у таквим морфолошким ликовима, били стварно саставни део граматике Десанке Максимовић. Чињеница је да нам њена писана реч потврђује оба морфолошка лика овога гл. времена. И још једно. Наши примери потврђују да и писана реч Десанке Максимовић зна за облике овога времена од глагола свршеног вида. У мојој грађи се није нашла ни једна потврда овога гл. облика од глагола несвршеног вида. Када је у питању пасив овога гл. времена, ту су присутни облици и од глагола несвршеног вида: *је ли било суђено*, *био је уважаван*, али и ту преовлађују облици глагола свршеног вида.

На крају разматрања проблематике везане за употребу претериталних времена у писаној речи Десанке Максимовић могло би се рећи да нам њена реч нуди облике свих тих времена. Истина, не у подједнаком броју, али, чињеница је, ту налазимо сва четири облика. Друго је питање, колико је она у своме идиолекту носила те облике, колико је у свакодневном говору посезала за употребом и имперфекта и плусквамперфекта. Ако се полази од стања које нам нуде савремени говори Шумадије, сигурно је да наша песникиња није ту била веран представник свога дијалекта; сигурно је, уз то, да је на њу имала утицаја школа и књига. С обзиром на њен животни позив, просветна струка, уз то језик и књижевност, све је то и разумљиво и схватљиво.

Посебан је проблем како објашњавати неке од наведених примера. Постоје стандардна објашњења. Постоје велика неслагања у тумачењу вредности појединих гл. облика. Ово нарочито вреди за синтаксичка тумачења облика имперфекта. Ја у сва та тумачења овде нисам ни желео, ни хтео да улазим. Моја је намера била да само понудим нешто од грађе

коју нам нуди, за све те облике, писана реч Десанке Максимовић. Када неко буде приступао детаљнијем разматрању ове проблематике у писаној речи Десанке Максимовић, имаће могућности да разматра и ту проблематику. Великих открића и новина неће бити. Писана реч наше пеникиње не одступа, много, од наших језичких норматива. Ово, прво, због тога што је она рођена и одрасла у крају који чини ужу основицу нашега језичког стандарда екавског изговора; друго, због тога што је она прошла филолошку школу засновану на вуковском језичком обрациу, дакле, школу наше класичне вуковске граматике. Све то, на извештан начин, налази одраза и у њеној писаној речи, па и у употреби претериталних времена.

Резюме

Асим Пецо

УПОТРЕБЛЕНИЕ ПРЕТЕРИТАЛЬНЫХ ВРЕМЕН В ПИСЬМЕННОЙ РЕЧИ ДЕСАНКИ МАКСИМОВИЧ

В работе дается общий взгляд на употребление претеритальных времен в письменной речи Десанки Максимович. Как известно, Десанка Максимович родом из Бранковины (Шумадия), в говорах которой имперфект и плюсквамперфект не существуют, или являются очень редко. В письменной речи Десанки Максимович, между тем, встречаются и формы данных глагольных времен; это объясняется влиянием языка Вука, с одной стороны, и профессией нашей поэтессы, преподавателя языка и литературы, с другой.

БЕРА ВАСИЋ
(Нови Сад)

СИНТАКСИЧКА КОРЕФЕРЕНЦИЈАЛНОСТ

Синтаксичка кореференцијалност се заснива на односу идентитета синтаксичке функције двају реченичних конституената. Овакав однос најчешће се успоставља између конституента са централном синтаксичком функцијом — агентивном, односно субјекатском, и објекатском, а знатно ређе између конституената у предикативној или адвербијалној функцији. Између типично формализованог и кореференцијалног конституента успостављају се односи комитативног, ексептивног или супститутивног типа.

Синтаксичка кореференцијалност се у начелу не разликује од семантичке кореференцијалности. Исти они прагматички принципи који су карактеристични за успостављање кореференцијалности на концептуално-семантичкој разини омогућавају и синтаксичку кореференцијалност. Вреднован са прагматичког становишта однос кореференцијалности је веома економичан и функционалан. У случају семантичке кореференцијалности економичност је, по правилу, ограничена на домен исказа или параграфа, док је у случају синтаксичке кореференцијалности њен домен заправо цео дискурс, премда се и она обично остварује у оквиру једног исказа или два исказа у контакту. Заједничко знање говорника и саговорника основа је за извођење контекстуално одговарајуће пресупозиције. Омогућавајући супституцију значењски или функционално репрезираниог конституента — ПРО-формама у случају семантичке кореференцијалности, а предложно-падежним или прилошко-падежним конструкцијама у случају синтаксичке — принцип кореференцијалности омогућава и правилан распоред фокуса пажње, односно он је једно од средстава перспективизације исказа.¹

¹ Типолошке разлике међу језицима различитог степена и домена флексивности утичу на то да је однос синтаксичке кореференцијалности у језицима с развијеном флексијом по правилу граматикализован, а у језицима аналитичког типа лексикализован. Уп. примере и коментар поводом њих у: Quirk, R. — S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik (1974) *A grammar of contemporary English*, у поглављу о координацији (9.129) „Another reason for not treating them as fully coordinative is that in subject position they do not normally bring about plural concord unless the first noun is plural: John, as much as his brothers, was responsible for the loss. — They therefore resemble in this respect prepositions such as WITH or IN

Основни услови за успостављање синтаксичке кореференцијалности су иста синтаксичка функција типично формализованог и кореферентног конституента и реприза предиката. Репризирани предикат се подвргава операцији брисања, те се тако базично двопредикатски искази реализују као једнопредикатски. Типичну формализацију задобија конституент који је носилац рематске информације, а нетипичну носилац тематске, те он, стога, по правилу и заузима иницијалну позицију; овакав распоред конституената одговара уобичајеном распореду координираних клауза комитативног, ексцептивног или супститутивног типа, из којих се ове реченице и генерирају.

Односи синтаксичке кореференцијалности обично се успостављају између конституената у централној синтаксичкој функцији — агентивној, односно субјекатској, и објекатској, а само по изузетку у предикативној и адвербијалној.

Коагенс

Координирана агентивна синтагма или плуралски (именички или заменички) агенс средство су изражавања равноправности два или више агенса. Као и у случају успостављања кореференцијалних односа и у случају координације или плурализације сингуларских/плуралских агенса услов је реприза предиката, која обухвата сва категоријална обележја предиката осим лица и броја. Површински знак репризе предиката на дубинској структури је плурализација. За операцију плурализације агенса релевантна су два услова: реприза сингуларског агенса, његово умножавање — именички плуралски агенс, или непотпуна лексичка реприза уз могућност уопштавања и свођење на јединствену плуралску форму. У случају прономиналне плурализације обавезно мора бити испуњен услов идентичности лица плуралског агенса са лицем бар једног сингуларског агенса.

Фокус пажње може, међутим, бити у већој мери усмерен на једног од вршилаца радње, те се тада други, са прагматичког становишта подређени агенси, представљају неком за дату функцију нетипичном формом, а предикат је конгруентан само са агенсом у типичној форми.

Три су основна типа коагенса — социјативно-комитативни, ексцептивни и супститутивни. Основна разлика између социјативног (*са + И*) и комитативног типа (*уз + А, њоред + Г*) последица је различите перспективизације исказа.² Док се социјативном конструкцијом најчешће

ADDITION TO rather than coordinators such as AND: John, with his brothers, was responsible for the loss". (619) Лексикализација кореференцијалне синтаксичке функције може бити изведена у оквиру једног исказа (као у наведеним примерима) или у оквиру два исказа у следу, уп. примере у Quirk, R. — S. Greenbaum (1974) *A University Grammar of English*, A: Mary drives a car. B: So does Bob. (298); A: John buys his drinks at the local supermarket. B: So do we. (299)

² У одговарајућим контекстима социјативни тип коагенса може изразити и конструкција *међу + И*, а у начелу и њој конкурентна *између + Г*; уп. нпр. Само неколико,

упућује на више или мање подразумевану или очекивану заједницу између агенса и коагенса, а само по изузетку и на то да је коагенсом означен пресупонирани агенс, комитативним конструкцијама се готово увек означава пресупонирани агенс, коме се накнадно прикључује агенс означен номинативом, који је у односу на њега носилац нове информације. У оквиру комитативног подтипа не успоставља се разлика у погледу пресупонираниог агенса, већ у степену очекиваности везе између агенса и коагенса; конструкција *уз + А* је у том смислу неутралнија од *иоред + Г*, која ту значењску нијансу по правилу не изражава. Семантичке разлике у оквиру социјативно–комитативног типа коагенса формализују се и на ниво организације исказа: присуство везника/партикуле *и* испред агенса у номинативу потврђује да коагенс има статус пресупонираниог агенса, одсуство *и* упућује, пак, на то да је заједница агенса и коагенса подразумевана и очекивана.³ Коагенс нерципрочних глагола означава се и социјативним и комитативним, реципрочних само социјативним, а социјативно–аблативних социјативним и аблативним конструкцијама⁴. Уп. нпр.:⁵

са + И: Од рана јутра до мркла мрака Турци су, заједно са својим ханумама, набијали барут у фишеке, правили нове и оправљали старе пушке, ... С њима на рад ишли су Јевреји, Грци, Цинцари, сви који су се заједно с Турцима затекли у вароши. (Поповић 36)⁶

међу њима и Вук, били су родом из неписмене Србије, ... (Поповић 38); Обогаћене војводе, и Вељко међу њима, непрестано су се разметале како ће Турке, ако их нападну, на самој граници дочекати и разбити. (Поповић 58)

³ Статус везника *и* остварује на основу копулативног односа међу клаузама из којих су ове конструкције генериране, а статус партикуле на основу прагматичких обележја исказа.

⁴ Примери социјативно–аблативних глагола (*расијати се, развесити се, оипросити се, поздравити се* и сл.) искључени су из анализе будући да је код њих избор форме коагенса у великој мери регулисан емпатијом, те се коагенс доживљава понекад готово као пацијенс.

⁵ Примери су ексцерпирани из М. Поповић — Вук Стеф. Карачић, 1787–1864, Нолит–Београд, 1964. (Поповић), Сабраних дела И. Андрића, Просвета, Београд (Андрић /1/ — Омерпаша Латас, Андрић /2/ — Кућа на осами, Андрић /3/ — Знакови поред пута, Андрић /4/ — Ех ponto, Андрић /5/ — Травничка хроника), корпуса говорног језика са пројекта Психолингвистичка истраживања Одсека за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду (НК — новосадски корпус: НК — Доктор /Доктор–пацијент/, НК — Стенограм /Стенограм 95, седница Председништва СФРЈ/, компјутерског корпуса Непнина Моерка, Slavisk Institut, Aarhus Universitet (ХМ — Капор /1/ — Капор, М. Зос, Знање, Загреб, 1984; Капор /2/ — Капор, М. Уна, Знање, Загреб, 1983; Тишма — Тишма, А. Употреба човека, Нолит, Београд, 1977; Селимовић — Селимовић, М. Дервизи и смрт, Светлост, Сарајево, 1968; Исаковић — Исаковић, А. Трен 2, Просвета, Београд, 1983), из књиге С. Басаре — На Граловом трагу, Акваријус, Београд, 1990, (Басара), Грађе за Речник српскохрватског књижевног језика Матице српске; неки примери су преузети из уџбеника Савремени српскохрватски језик, књ. II, М. Стевановића.

⁶ Уп. и сл. примере у којима је исти појам у функцији другог агенса различито представљен: После свих наговештаја и говоркања дошао је заиста дан да у Сарајево уђе сераскер Омерпаша са својом војском. (9); Због свега тога је улазак сераскера и његове војске био догађај од значења и важности. (Андрић /1/ 11)

йоред + *Г*: Поред двојице његових телохранитеља, са њим је увек неко од послуге или пријатеља. (Андрић /2/ 16)

уз + *А*: Уз Јефта Савића, једини је он у целом селу знао да чита, пише и тефтерише. (Поповић 16)⁷

Социјативни тип укључује у себе и контрасоцијативни подтип (*без* + *Г*), будући да се овај у пресупозицији остварује као прави социјатив, а разлика међу њима тиче се начина формализације негације; нпр.:

без + *Г*: Добар и душеван човек, он би стизао из Херцеговине у јадранска села сам, без љутих харачлија и бесних атова, ... (Поповић 18)⁸

Ексцептивни тип коагенса формализује се са *осим/сем, до, мимо, изван, изузев* + *Г* и прилошко–номинативном синтагмом (*осим/сем, до* + *Н*).⁹ Од номинативом означеног агенса коагенс се разликује на основу обележја негираности радње: према негираној радњи номинативног агенса стоји ненегирани коагенс, а према ненегираној радњи номинативног агенса на дубинској структури негирана радња коагенса,¹⁰ нпр.:

сем + *Г*: Доле у снегом завејаним сремским шумама, сем Лукијана Мушицког, на километре околу није било ниједног ученог човека. (Поповић 94)

осим + *Г*: Такве инструкције осим мене нико није могао да ти да! (Грађа Речника МС)

до + *Г*: За дјевојком не пристајаше нико више до самога царевога сина. (Стевановић 278)

мимо + *Г*: За тих стотину и неколико година било је мимо тих цетињских владика још и других владика. (Стевановић 314)

изузев + *Г*: Констатујем да седници присуствују сви чланови Председништва, изузев Стјепана Месића. (НК – Стенограм)

⁷ У зависности од значења глагола и карактера односа између именичког појма у функцији агенса и појма представљеног комитативном конструкцијом, функција овог другог може варирати од коагенса до каузатора или локализатора, уп. нпр. Убрзо, уз Југовића, и Вук ће замрзети русофиле. (Поповић 39)

⁸ Наведени пример је двозначан јер је због лексичког значења именице *аи* други конституент у функцији објекта негираног глагола. Уп. и прим. са анонимизираним агенсом: Према томе, изашњавати се даље о будућности Југославије без две републике у светлу овога што је данас овде речено, а да претходно не чујемо све уставне факторе у својим републикама и да се одговарајуће за то припремимо, мислим да је веома тешко. (НК — Стенограм)

⁹ У старијем језику ексцептивном типу припадале су и конструкције *кром(е), окром, сврх, разма* + *Г*; уп. Даничић, Ђ. (1858) Србска синтакса, стр. 141, 207, 275). Маретић, Т. (1963) Граматика хрватскога или српскога књижевног језика, стр. 575) и Стевановић, М. (1969) Савремени српскохрватски језик II, стр. 277, 278.

¹⁰ Ако се именички чланови кореференцијалног односа разликују само по присуству/одсуству детерминатора, може доћи и до редукције репризиране именице; у том случају предлог преузима улогу показатеља датог односа, нпр. Посебних трошкова, осим за такси, није било. (ХМ — Капор /2/)

изван + *Г*: Не постоји ништа изван књига. Иако су моје спаљене, поново су се родиле у једном другом времену... (Басара 39)¹¹

адверб + *Н*: И сада, наједном, нико други до лично царски библиотекар и цензор Јернеј Копитар назива их јавно мрачањцима и проглашава говор простака за српски књижевни језик. (Поповић 106); То не чини ни једна ни друга животиња осим човек. (Стевановић 276)

Супститутивни коагенс (*место/уместо/наместо* + *Г*) разликује се од агенса у номинативу по обавезном обележју негираности радње. Уколико је радња номинативног агенса ненегирана, адверзативни однос се успоставља на нивоу клауза са репризираним предикатом; уколико је, пак, радња номинативног агенса негирана, адверзативност се успоставља у односу на пресупозицију, а површински сигнал таквог односа је двострука негација; нпр.:

место + *Г*: Но, ако би она себи место њих поставила то питање, тек тада ју је обузимала страва,... (ХМ – Тишма); Уместо жустрог Давидовића, Вукову љубав освојили су Сава Мркаљ и тихи Лука Милованов. (Поповић 49)

Кообјекат

Прагматички захтев издвајања једног објекта, концентрација фокуса пажње на њега, проузрокује, као и у случају коагенса, нејављање координираних објекатских синтагми, већ субординацију пресупонираног објекта. У зависности од типа пресупонираног објекта (директан / индиректан) и начина његове формализације (слободан падеж / предлог + падеж) кообјекат се формализује предложно–падежном или прилошко–падежном односно само прилошко–падежном конструкцијом.

Три су основна типа кообјекта: комитативни (*пored* + *Г*, *уз* + *А*), ексцептивни (*осим/сем*, *до* + *Г*; *до*, *осим/сем* + *А*) и супститутивни (*место/уместо/наместо* + *Г*). Конструкције *пored* + *Г* и *уз* + *А* међусобно се супротстављају по томе што се *уз* + *А* јавља као кообјект директног акузативног објекта и индиректног инструменталног, а *пored* + *Г* директног објекта у генитиву (партитивни и словенски генитив) и индиректног у дативу. Кообјекат уз индиректан објекат у локативу изражава се само прилошко–падежном (предложно–падежном) конструкцијом. Присуство везника *и* у комитативном типу разрешава потенцијални амбивитет између кообјекатске и адвербијалне (месне) функције; уп. пр.:

пored + *Г*: Тако они који се боре за ново и боље имају, поред познатих, још и своје невидљиве противнике,... (Андрић /3/ 118)¹²

¹¹ Двозначност у првој реченици (*изван* + *Г* — коагенс/место) укида друга реченица.

¹² Уп. и сл. пример у коме се комитативна конструкција са глаголском именицом јавља према глаголу2 + Обј: Поред страсног превођења Новог зајета, Вук пише путештвије српског лексикографа по Русији, ради на немачко–српском речнику, прибира грађу за историју првог устанка, ... (Поповић 135); уп. и прим. супститутивног типа: Али пре

уз +Г: Лазукић је код доктора Матковића имао, уз плату, и стан, собу с меким диваном и дебелим засторима од зеленог сомота... (ХМ – Тишма)¹³

сем/осим + Г: Ништа немам осим увјерења да сам частан, ако и то изгубим, бићу рушевина. (ХМ – Селимовић); ... ничег се нисам сјећао од синоћ осим бијеле кошуље и оштрог лица, ... (ХМ – Селимовић); Да ли сте, овај узимали раније неке друге лекове осим овога што сте ту? (НК – Доктор); Али ја немам другог пута, никоме не могу да кажем осим себи и хартији. (ХМ – Селимовић); Годинама је лутао по истоку, трагајући у чувеним библиотекама за историјским дјелима, и вратио се у свој родни крај, са великим завежљајем књига, сиромашан а богат, пун знања које никоме није требало, осим њему. (ХМ – Селимовић)

до + Г: Није ништа окусио до воде и зелена воћа. (Речник МС)

место + Г: И она, место секире, пружи ми своју руку, голу до лакта. (ХМ – Исаковић)

уместо + Г: У предговору он не говори ништа о Копитару. Уместо њега, велича ученог калуђера Лукијана Мушицког, тврдећи да је он још 1805. у Сремским Карловцима тражио од њега песме. (Поповић 77)¹⁴

до (адверб) + А: ... а сам ништа не зна до то и ничега нема до својих високих мерила, и свог бескрајног задовољства због њих. (Андрић /3/ 110); Ти немаш шта изнијети до сиротињско срце и старе руке с траговима рада и безгласне сузе,... (Андрић /4/ 27)

Коредикатив

Међу конституентима у функцији лексичког дела предиката коредиференцијални однос је углавном само комитативног и ексцептивног типа, формализован прилошко-падежном или предложно-падежном конструкцијом.¹⁵ У случају предложно-падежне формализације у функцији коредиференцијалног конституента јавља се нека лексема са деиктичним,

него што свеску остави, тако рећи покопа уместо обећаног спаљивања, помишља да свом решењу, које осећа као врсту одрицања и издаје у исти мах, мора ипак дати и неко спољно, паметљиво обележје. (ХМ – Тишма)

¹³ Двочластост комитативне конструкције карактеристична је и за кообјект као и за коагенс, уп. нпр. Уз харач, Милош је узимао понешто и за себе. (Поповић 103); У њој је, уз народне песме, штампао песме и Срба из Угарске. (Поповић 81)

¹⁴ Уп. и прим. у коме кообјект у генитиву стоји према објекту у акузативу са предлогом: Право очајање може да обузме човека кад код оних које сматра блиским уместо разумевања и усрдне помоћи наиђе на хладне, оштроумне анализе својих схватања и поступака. (Андрић /3/ 175). Уп. и сл. прим. у коме кообјект стоји према објекатској клаузи — Сада, уместо љубавних писама, Ана му је писала из Беча како је очи порођаја остала без новца и средстава за живот. (Поповић 131), као и прим. у коме није остварена потпуна реприза предиката: Уместо писама Ани, Вук се те године дописивао са Саром Карананчић (Поповић 124)

¹⁵ Уп. и прим. са супститутивним типом коредиференцијалног предикатива: Уместо пријатељи непријатељи су једно другом.

анафорским, значењем. Интерполација кореференцијалног конституента у копулативни предикат указује на то да је анафоризацијом захваћен конституент из ширег контекста; у контактном положају типично формализованог и кореференцијалног конституента анафорска јединица се првенствено користи за градирање или чак и успостављање својеврсне хијерархије; нпр.:

ћоред + *Г*: Према странцима и он је био, као и Османлије, и спор и неповерљив, и лукав и упоран, а поред тога још и одсечан и груб у говору. (Андрић /5/ 54)

уз + *А*: По природи је био озбиљан, уз то побожан и дружеван. (Поповић 11); Док је сиромашан, а уз то и сакат, могу радити с њим шта хоће. (Поповић 57);

сем + *Г*: Ништа не сме да се прескаче. Не смеш ред да изгубиш. Шпанија је, сем осталог, и војска. (ХМ – Исаковић)

до (*адверб*) + *Н*: То што називамо љубав према животу није, добрим делом, друго до везаност за одређене животне облике и навике. (Андрић /3/ 70); Отпочинимо и ми у том мирном трену који, иако изгледа непомичан, није друго до део кретања, општег и вечитог, ... (Андрић /3/ 219)

Кoadвербијали

Кореференцијални однос међу конституентима са адвербијалном функцијом може се успоставити и у случају истог (падеж са адвербијалним значењем / падеж у функцији коадвербијала) и у случају различитог типа формализације (прилог / падеж у функцији коадвербијала). Комитативни тип кореференцијалности изражава се конструкцијом *ћоред* + *Г* и *уз* + *А*, ексцептивни — *сем/осим* + *Г*, *сем/осим* (*адв*) + *Casus*, и супститутивни *место/уместо/наместо* (*адв*) + *Casus*. С обзиром на то да се ови прилози јављају и у везничким комплексима адверзативних клауза, дате конструкције могле би се третирати и као редуковане клаузе.

ћоред + *Г*: Животна снага једног човека мери се, поред осталог, и његовом способношћу заборављања. (Андрић /3/ 67)

осим + *Г*: Било је нечега, за Арсена увредљивог, у брзини са којом су куповани, једни у бесцење, други прецењени, али увек без икаквог другог мерила осим неког њему неразумљивог, трговачког. (ХМ – Капор /1/)

адверб + *Casus*: Све је те особине имао увек, осим у тренутку кад је требало да их покаже према људима са којима живи. (Андрић /3/ 54); Да ли сте сем код лекара опште праксе још негде ишли? (НК – Доктор); ... возим се трамвајем уместо таксијем; не путујем и имам много више времена за себе, књиге, размишљање и пријатеље. (ХМ – Капор /2/)

Закључна напомена. Прагматички захтев хијерархизације реченичних конституената с истом синтаксичком функцијом (агентивном или

субјекатском, објекатском, копредикатском и адвербијалном) у реченицама с истим глаголом као предикатом може бити и граматикализован на тај начин што се између типично и нетипично формализованог конституента успоставља однос синтаксичке кореференцијалности. Три су основна типа овог односа: комитативни (*јоред* + *Г*, *уз* + *А*, а за коагенс и *са* + *И* и *без* + *Г*), ексцептивни (*до*, *осим/сем* + *Г*, *адверб* + *Casus*) и супститутивни (*место/уместо/наместо* + *Г*).¹⁶ Типично формализовани конституент је по правилу носилац рематске, а нетипично тематске информације.

Summary

Vera Vasić

SYNTACTIC CO-REFERENCE

The basic condition for syntactic co-reference is the identity of the syntactic function of two sentence constituents — usually with an agent or object function, and very rarely between constituents with a predicative or adverbial function — and the repetition of the predicate. The repeated predicate is exposed to the operation of deletion, in this way basically bi-predicate utterances are realised as mono-predicate. The typical formalisation has the constituent with the rhematic function, and the untypical with the thematic one. There are three types of syntactic co-reference — comitative (*pored* + *G*, *uz* + *A*, and for the agent also *sa* + *I* and *bez* + *G*), exceptive (*osim/sem*, *do* + *G* and also, but not very often *izuzev*, *mimo*, *izvan* + *G*), and substitutive (*mesto*, *namesto*, *umesto* + *G*).

¹⁶ Однос синтаксичке кореференцијалности успоставља се и између контактних клауза са истом синтаксичком функцијом, односно између пропозиција неконтактних клауза, на што указује присуство конектора типа: *уз њо*, *јоред њога*, *осим њога*, *уместо њога* и сл.

СРЕТО ТАНАСИЋ
(Београд)

ЈЕДАН ТИП БЕСУБЈЕКАТСКЕ РЕЧЕНИЦЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се говори о безличној реченици чију структуру карактерише конструкција *до + генитив* у саставу предиката. Овај тип бесубјекатске реченице, поред посебности на синтаксичком плану, има посебност и на семантичком плану: њоме се износи садржај какав се не исказује другим типовима бесубјекатске реченице.

У српском језику, познато је, проста реченица се јавља у два различита модела: као двочлана или као једночлана реченица. Двочлана реченица у својој структури има предикат и субјекат. Ту се субјекат увијек може јавити, али није обавезно да увијек и буде експлицитно изражен. У једночлавној реченици, пак, никада се не отвара синтаксичка позиција субјекта.

Ова два основна модела просте реченице у нашој научној и стручној литератури нису подједнако описана. Много више пажње се посвећивало двочлавној реченици. Истина, одавно се у граматичкој литератури истиче да у српском језику постоје и реченице „без субјекта“ и наводе се примјери једночланих реченица. Углавном се при том тачно идентификују оне ситуације које се најчешће именују оваквим реченицама¹. М. Стевановић у својој универзитетској синтакси овоме моделу просте реченице посвећује посебно поглавље у оквиру описа просте реченице². Ту је већ јасно указано на чињеницу да у српском језику једночлане реченице представљају језичку реалност исто тако као и двочлане ре-

¹ Новаковић 1894, на стр. 250: „Има реченица у којима се мисли само радња, или бивање, или стање како, а не мисли се ко га чини, нити се помиње од чега би то бивање или стање долазило. Такве врсте реченица немају подмета, зову се реченице без подмета, и тога ради се глагол у њима употребљава у трећем лицу и у средњем роду у једнини (ако је облик у коме се може род разликовати).“ Даље он наводи примјере таквих реченица. Маретић 1931, на стр. 360, наводи примјере реченица које не могу имати субјекат.

² Стевановић 1991: *Безличне реченице*, 88-95. Треба истаћи и средњошколску граматику Станојчић-Поповић 1993, у којој се, уз навођење најчешћих типова једночлане реченице, даје објашњење појма такве реченице и терминологије која се користи за њено именување у српској литератури — стр. 237-244.

ченице. М. Стевановић ту наводи главне типове оваквих реченица, по-редећи српску ситуацију са руском, гдје је — истиче аутор — овој проблематици посвећивано много више пажње него код нас.

Мало је радова у србистици који се баве питањем прости једночлане реченице. Овоме проблему неколико радова посветила је М. Ивић³, усмјеривши своје интересовање првенствено ка теоријском осмишљавању појма једночлане реченице и критеријумима за разграничавање једночлане и двочлане реченице. Она истиче да немогућност увођења синтаксичког субјекта у оваквим реченицама потиче или а) отуда што семантика глагола у предикату искључује такву синтаксичку позицију у реченици или б) отуда што је отварање синтаксичке позиције искључено из синтаксичких разлога: предикат у споју са неком другом синтаксичком јединицом не дозвољава увођење синтаксичког субјекта у реченицу; кад се дата синтаксичка јединица изостави, отвара се синтаксичка позиција субјекта у реченици⁴. Уз ово, М. Ивић је у овим радовима указала и на основне типове уобличавања једночланих прости реченица у српскоме језику. Један рад посвећен проблемима типологије бесубјекатских реченица у словенским језицима, и посебно у српском, објавио је и Р. Симић⁵.

Данас се нема нешто битно ново рећи о теоријској страни питања српске једночлане реченице. Остаје као најзначајније да се, на основу репрезентативног корпуса савременог српског језика, напишу и опишу сви типови оваквих реченица. А кад се то буде учинило, отвориће се и могућности за евентуалне нове опсервације теоријског карактера, а свакако ћемо моћи изградити потпунији граматички опис српске прости реченице. Онда ће тек бити остварљиво и адекватно поређење српске ситуације са одговарајућом ситуацијом у другим словенским језицима. А сви словенски језици, за разлику од већине других европских језика⁶, поред двочланог модела реченице, имају и једночлани — бесубјекатску (имперсоналну) реченицу.

У овоме раду ја ћу указати на један тип безличне реченице о коме се код нас није посебно говорило. Тај тип се, наиме, не наводи у актуелној граматичкој литератури ни међу илустративним примјерима, а нема га ни тамо гдје се наводе обрасци прости једночланих (безличних) реченица. Кад су у питању обрасци једночланих речени-

³ То су радови Ивић 1963 и 1965. Ова проблематика захваћена је и у њеним радовима који се тичу прости реченице Ивић 1965а и Ивић 1983.

⁴ Ивић 1963, 22; Ивић 1965а, 440. И Стевановић 1991 указује да је могућност постојања субјекта у облику номинатива мјерило према коме се одређује да ли је реченица безлична или није — в. стр. 93, на примјер.

⁵ Симић 1977.

⁶ Такви су, нпр., енглески, њемачки и француски — в. Ивић 1965а, стр. 438; Ивић 1983, стр. 62.

ца, данас је у томе погледу најпотпунија граматика П. Мразовић и З. Вукадиновић⁷.

Прије него што пређем на приказивање најављеног типа једночлане реченице потребно је напоменути да се и у оквиру такве реченице предикат остварује у два основна вида: као пунозначна глаголска лексема или као конструкција глаголске копуле са неком именском ријечи или прилогом којима се износи одговарајући значењски садржај. Реченични тип о коме ће се овдје говорити један је од типова безличне реченице која има предикат са именском ријечи уз глаголску копулу. Такве безличне реченице илуструју сљедећи примјери:

/1/

1. Вири Јовандека из вагона, нујан је нешто, па нит му се прича, нит му је до *икаква друштва* (Ђопић, 206).

2. Дубоко у ноћ горела је уљаница у Лаушевим одајама. *Није ми било до сна*, па сам шетао бедемима и гледао у тамне обресе брда при слабој светлости звезда. Погрбљена Лаушева сенка на прозору. Ни он те ноћи изгледа није ока склопио (Ненадић, 66).

3. Мада јој *није било до њесме*, и мада беше уплакана, пила је и певала (Црњански, 54).

4. Њему *није било до чекања*. Згрозивши се, због онога што је хтео да учини, он је журио (Црњански, 62).

5. Познао је био вишег официра, из тога некад Подунавског полка — који су били чувени као убојице, прегоркије. *Није му било, ту, до двобоја* (Црњански 2, 65).

6. Исакович, коме је исто тако *било до њога* да смотра прође што лепше, не одговори, већ занеме (Црњански, 138).

7. Али је Висарион био другог мишљења. Њему је *било до круне Немањића*, а не *до оних косију*, за које је као трезвен Србин врло сумњао да су баш светитељске (НИН, 15. 1. 98; Додатак, 26).

8. Шта је писац хтео да каже овом по стил погубном дигресијом? (*Коме је још до стишла.*) (НИН, 15. 1. 98, 64).

9. Ко пева зло не мисли, а ко мисли, *није му до њесме* (разг.).

Како се запажа, сви наведени примјери потичу из новијег времена. Не треба, међутим, закључивати да наша граматичка литература овакав тип реченица није забиљежила зато што је ово новија појава у језику. Овај тип реченице познат је и одраније, што потврђују сљедећи примјери:

⁷ Од укупно 46 образаца просте реченице, колико се овдје наводи, моделу једночлане, бесубјекатске реченице припада 16, и то 1. и 32–46. Овдје треба поменути и типологију безличне реченице коју даје Симић 1977, и због тога што се овдје са два примјера илуструје и тип једночлане реченице о коме се говори у овоме раду.

/2/

1. Рече патка из воде:
„Прођи ме се, прођи,
ако ти је до игре,
а ти к мени дођи“ (Змај).
2. А мој ђуле, не круни се на ме,
Није мени до чега је теби,
Већ је мени до моје невоље:
Млад ме проси, за стара ме дају (Вук, 288).
3. Вечерајте, мене не чекајте,
Није мени до ваше вечере,
Већ је мени до моје невоље (Вук 1, 350).

На основу досад наведених примјера видљиво је да се у овом реченичном типу јавља именски предикат: уз копулу се јавља именска ријеч у генитиву са предлогом *до*. У структури овога типа реченице обавезно се, такође, налази именска ријеч у дативу. Карактеристика те ријечи јесте да се њоме увијек указује на живо биће, понајчешће се ради о људском бићу. Ријеч у дативу именује оно лице (биће) на које се односи ситуација која се исказује предикатом дате реченице. Посредно, овај обавезни члан реченице сигнализује и тип ситуације која се оваквом бесубјекатском реченицом именује: те ситуације су везане за одређена човјекова унутрашња стања и расположења.

Наведени примјери, даље, показују да се у генитиву јављају два типа именица: девербативне именице и оне које нису таквога постања. И ово ће се нешто касније показати као релевантно за опис овога типа бесубјекатске реченице. У једноме примјеру, шестом у првој групи примјера, није обликом генитива именовано то што се у датом случају приписује лицу означеном дативском формом: за замјеницу *што-га* непосредно се веже клауза којом се исказује тај садржај — *да смо-тира прође што леише*. Може се одговорити и на питање зашто је искоришћена оваква форма реченице у овоме случају. Реченични садржај ове клаузе не би се могао вјерно пренијети у случају реченичне кондензације; у овој прилици постојећа именичка рјешења не задовољавају: *пролазак/пролажење*.

У српскоме језику постоје и други типови бесубјекатских реченица у чијој се структури обавезно јавља допуна предиката у дативу којом се указује на лице кога се тиче нека ситуација исказана предикатом. Предикат таквих реченица може бити глаголски или је копулативно-лексички. Ради се о таквим бесубјекатским реченицама код којих се предикатом исказују нека психолошка или физиолошка стања која се тичу лица означеног ријечју у дативу⁸. Пошто се и реченицом са конструкцијом *до + генитив* у саставу предиката исказује извјесно стање које

се тиче лица означеног именском ријечју у дативској допуни предиката, интересантно је упоредити ова два типа реченица. Чини се да су управо реченице са глаголским предикатом интересантне за поређење са реченицама о којима се говори у овоме раду. Овдје би било од интереса утврдити да ли ова два типа бесубјекатских реченица служе за исказивање истог садржаја и ако не служе, каква је разлика у том погледу међу њима.

Већ је речено да се у реченици са конструкцијом *до + генијтив* у саставу предиката јављају не само девербативне именице него и такве које то нису. Лако се утврђује да се у реченицама са конструкцијом *до + генијтив* именицама које немају девербативан карактер исказују ситуације какве се не исказују оним другим овде помињаним бесубјекатским реченицама — са глаголским предикатом.

Остаје да се утврди да ли су, можда, сродног значењског садржаја бесубјекатске реченице са пунозначним глаголским предикатом и допуном у облику датива и реченице чији је предикат оличен помоћним глаголом у конструкцији са *до + генијтив* девербативне именице, уз који такође стоји датив. Да би се дошло до одговора на ово питање, потребно је упоредити реченице једнога и другог типа. Зато наводим прво неколико примјера реченица са глаголским предикатом:

/3/

1. Уљуљале се мисли, *дријема се* човјеку, па не зна је ли све ово миран јесењи сан усред бијела дана (Ђопић, 210).

2. Крајишко момче још није ни стигло у свој нови завичај, а већ му пјесму пјева, већ види дјевојку, врелу и знојну, у пшеничној пљеву, цуру којој *се*, богме, лако *не сјава*, а и кад заспи, враг сам зна шта ће та сањати (Ђопић, 191).

3. Командиру *се сјавало*. Умор га је притезао земљи (Андрић, 142).

4. Сад кад је морала да иде, *није* јој *се ишло*, и желела је да остане бар само толико да може једанпут да проведе несметано један сат (Црњански, 118).

5. Вири Јовандека из вагона, нујан је нешто, па нит му *се йрича*, нит му је до икаква друштва (Ђопић, 206).

6. Тога дана Милану *се журило*.

7. Дјеци *се* нешто *сјавало*.

Као што је већ истакнуто, оваквим реченицама се исказују одређена психолошка или физиолошка стања која се приписују лицу озна-

⁸ Ивић 1963, стр. 23; Стевановић 1991, стр. 92, истиче да се тим обликом указује на кога се односе *сјања*, *расјоложења* или *осјећања*.

ченом дативском допуном предиката. Ако би се исти садржај исказивао реченицама са конструкцијама *до* + *генијтив* у саставу предиката, онда би се овдје наведене реченице могле трансформисати у реченице са оваквим именским предикатом без икаквих посљедица на семантичком плану. Међутим, да ствар у томе погледу није једноставна, показује разматрање тих одговарајућих трансформа:

/3/

1'. Уљуљале се мисли, *било је* човјеку *до дријемања*, па не зна је ли све ово миран јесењи сан усред бијела дана.

2'. Крајишко момче још није ни стигло у свој нови завичај, а већ му пјесму пјева, већ види дјевојку, врелу и знојну, у пшеничној пљеву, цуру којој богме *није* лако *до сјавања*, а и кад заспи, враг сам зна шта ће та сањати.

3'. Команданту *је било до сјавања*. Умор га је притезао земљи.

4'. Сад кад је морала да иде, *није* јој *било до идења*, и желела је да остане бар само толико да може једанпут да проведе несметано један сат.

5'. Вири Јовандека из вагона, нешто је нујан, па нит му *је до њиче*, нит му је до икаква друштва.

6'. Тога дана Милану *је било до журбе*.

7'. Дјечи *је нешто било до сјавања*.

Ако се овако трансформисане реченице прочитају пажљивије у своме окружењу, може се запазити да ова два типа безличних реченица не исказују исто значење. То ови, овдје наведени, примјери на различите начине показују. У неким случајевима је то уочљивије, у другим је мање уочљиво. Тако се у првом и трећем примјеру уочава да се садржај ових безличних реченица више не усклађује са садржајем који је исказан реченицама у непосредном окружењу њиховом. У примјерима 6' и 7' видимо нешто другачију ситуацију: овакве реченице се не би нашле у језичкој пракси, што опет говори у прилог тврдњи да ова два типа бесубјекатских реченица не исказују истовјетне садржаје. У примјерима 2', 4' и 5' не би се имало шта замјерити реченицама, само што се овдје не износи садржај који је исказан реченицама у примјерима 2, 4 и 5 у групи /3/ наведених примјера. Да је то тако, говори и чињеница да у примјеру 2' бесубјекатска реченица (клауза) не трпи прилог *лако*, који сасвим регуларно долази у одговарајућој реченици са глаголским предикатом, што је и видљиво на примјеру 2 из групе /3/ примјера за такав тип бесубјекатске реченице.

Све ово упућује на то да између ова два типа бесубјекатских реченица постоји разлика у погледу значењског садржаја који се њима износи. Бесубјекатска реченица са глаголским предикатом исказују одређена психолошка или физиолошка стања која се тичу лица именованог

дативском допуном; то лице је обухваћено таквим стањем, процесом. За бесубјекатске реченице са конструкцијом *до + генитив* у саставу предиката не може се констатовати таква карактеристика. Овим реченицама се исказује одређени став лица исказаног дативском допуном према таквој ситуацији, и не само према ситуацији — овдје се у форми генитива јављају и именице које не сигнализирају радње, процесе и сл. У оваквим реченицама тај став лица којем се он приписује увијек је на неки начин осмишљен, док се за ситуације које се исказују бесубјекатском реченицом са глаголским предикатом то исто не може рећи. До истих резултата би се дошло ако би се извршила трансформација реченица са генитивом девербативних именица у безличне реченице са глаголским предикатом. У том погледу је врло поучно прибојећи сучељавању тзв. „минималних парова“ да би се јасно уочила значењска разлика о којој је ријеч: *не иде ми се у позориште* = 'не осјећам потребу за тим да идем у позориште' / *није ми до идења у позориште* = 'имам пречих прекупација од те да идем у позориште'.

Закључак овога разматрања гласи: Овдје приказан тип бесубјекатских реченица не одликује се од других типова бесубјекатских реченица само својим посебним предикатом — разлика ту постоји и на семантичком плану; то, наиме, што се исказује овим реченицама не исказује се ни једним од оних типова бесубјекатских реченица који су досад описивани у нашој граматичкој литератури.

ЛИТЕРАТУРА

- Ивић 1963 — М. Ивић, *Основне лингвистичке карактеристике српскохрватске имперсоналне реченице*, Књижевност и језик X/1, 18–24.
- Ивић 1965 — М. Ивић, *Опйозиция „односительное предложение“ — „двухословное предложение“*, Филологические науки 4, Москва, 181–184.
- Ивић 1965а — М. Ивић, *О неким проблемима структуре словенске просте реченице*, Slavia XXXIV/3, Праг, 438–442.
- Ивић 1983 — М. Ивић, *О структури српскохрватске просте реченице с глаголским предикатом*, у књ. М. Ивић, *Лингвистички огледи* (2⁰ 1995), 59–83.
- Маретић 1931 — Т. Маретић, *Грамађика и синтаксика хрватскога или српскога књижевног језика*, (1⁰ 1899).
- Мразовић—
 Вукадиновић 1990 — П. Мразовић — З. Вукадиновић, *Грамађика српскохрватског језика за странце*, Сремски Карловци — Нови Сад.
- Новаковић 1894 — С. Новаковић, *Српска грамађика*, Београд.
- Симић 1976 — Р. Симић, *Теоријско-методолошки проблеми у лингвистици словенске реченице*, Јужнословенски филолог XXXII, 47–119.
- Симић 1977 — Р. Симић, *О лингвистичким проблемима периферних структура словенске реченице*, Јужнословенски филолог XXXIII, 33–51.
- Станојчић—Поповић 1995 — Ж. Станојчић — Љ. Поповић, *Грамађика српскога језика*, уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе (1⁰ 1989).
- Стевановић 1991 — М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II Синтакса* (1⁰ 1969).

ИЗВОРИ

- Андрић — Иво Андрић, *Жена на камену* (приповетке), Београд 1962.
 Вук — *Српске народне њесме*. Скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. Књига прва, Беч 1841.
 Змај — Јован Јовановић Змај.
 Ненадић — Доброло Ненадић, *Дорошеј*, Београд 1981.
 НИИ — НИИ, *Недељне информативне новине*, Београд.
 Топић — Бранко Топић, *Не џугуј бронзана сџражо*, Сабрана дела Бранка Топића, књ. пета, Београд 1983.
 Црњански — Милош Црњански, *Сеобе*, књига прва, Београд 1973.
 Црњански 2 — Милош Црњански, *Сеобе*, књига друга, Београд 1973.

Резюме

Срето Танасић

ОДИН ТИП БЕЗСУБЪЕКТНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

В данной работе автор описал являющийся в современном сербском языке тип безсубъектного простого предложения. Это предложение с именным сказуемым, лексическим ядром которого является конструкция *до + родительный*, имеющее в своем составе определение в форме дательного. Именное слово в форме дательного всегда обозначает живое существо, чаще всего человека. Этот тип безсубъектного предложения, кроме формальной специфичности — конструкции *до + родительный* в составе сказуемого, отличается и семантической специфичностью: им высказывается содержание, которое не высказывает никакой другой тип безсубъектного предложения. Этим предложением лицу, обозначенному именным словом в форме дательного, приписывается определенное отношение к тому, что обозначено сказуемым.

ЛИЛИ ЛАШКОВА
(София)

ЗА НЯКОИ АКТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ НА СЪПОСТАВИТЕЛНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ НА СЛАВЯНСКИТЕ ЕЗИЦИ*

Придржавајући се неких фундаменталних опаски Романа Јакобсона о принципима језичког устројавања, ауторка овог рада на нов начин сагледава, и контрастивно осветљава, поједине конкретне граматичке ситуације својствене словенском језичком свету. Примењујући, наиме, елиминаторни тест, она утврђује које су језичке датости у разматраним граматичким ситуацијама толико комуникативно релевантне да их је немогуће изоставити, које се, с друге стране, и под којим условима, могу евентуално елиминисати (с тим, наравно, да се при том ипак жртвује одређена значењска обојеност текста — нпр. његова емфатичност) и, најзад, које је могуће испустити из исказа без штете по његову поруку.

До момента може с пълно основание да се смјата, че съпоставителното изследване на различни видове езици, вклучително и на славјанските, вече има достатъчно внушителна традиция, която вече има своя принос в общата методология на лингвистичните изследвания¹. В известен смисъл се налага известна преоценка на отделните общи и частни изследвания, сумиране на възможностите, които предлагат за системни обобщения, набелязването на нови контрастивни параметри и разкриването на нови типологически очертания на езиковото развитие.

Методологическата мотивация на предложенијата от мене подход всъщност представлява нов прочит на някои лингвистични приноси на Р. Јакобсон², а по-конкретно: а) идејата за стратификация на значимоста в езику, самијат факт, че изобщо се търси стратификация б) идејата за йерархия на граматическите значенијата, самото търсене на такава йерархия, за което говори Јакобсон в коментара си за концепцијата на Боас относно приоритетнијата характер на граматическото значение в) идејата за задължителната информация при речевата комуникация „Основна

* Овај рад је шира верзија текста реферата намењеног за 12. конгрес слависта у Кракову, 27. VIII — 2. 9. 1998.

¹ Л. Лашкова, Съпоставка при типологијата и типологија при съпоставката, Јужнословенски филолог LI, Београд 1995.

² Р. Јакобсон, Избранные работы, Москва 1985.

разница между языками не в том что возможно или не возможно быть выраженным, а в том что должно или не должно быть в сообщении говорящего...³ / примери с изразяване на определеност при съществителните и завършеност на глаголното действие г) идеята за приоритетния характер на граматическите значения, изразяването на които в едни езици е задължително, в други факултативно. Първоначалните ми наблюдения и изводи се базираха на категориални граматични значения и техните реализации, но в процеса на работата се разкриха възможности и за приложение на избраните принципи на анализ върху други равнища—оф фонологичното до равнището на текста с оглед правилата на оформянето им. Става дума за необходимостта от разграничаване на отделни степени на релевантност на езиковите единици: 1) релевантност (даже свърхрелевантност — напр. частиците-изречения) 2) редундантност (с 2 разновидности-емфатична и структурно-граматична, стилистично неутрална) 3) ирелевантност. Тези степени се определят в зависимост от възможностите за изключване на езиковите единици от състава на конструкциите, без да се нарушава тяхната структурна и комуникативна интегралност. В зависимост от такъв подход релевантността на една и съща единица или на отделните компоненти на една и съща категория може да варира, при което са възможни и преходни състояния (дори в различните стилове или в различните исторически периоди на един и същ език). Най-високата степен на релевантност има този елемент, който пръв или единствен (според езиковата йерархия или генеративните операции) изразява съответната информация на повърхностната структура. Например при синтактичната категория *отрицание* с компоненти: негиран предикат като ядро (за славянските езици), отрицателни съюзи-частици и специализирана падежна форма на прякото допълнение, на първо място в скалата на релевантността е негираният предикат, който е синтактичен център на категорията. Срв. бъл той *не* идва. пол. *Nie o maszyny to chodzi* бъл. *Нито* той, *нито* тя усетиха нещо. (В тази позиция отрицателният съюз има най-висока степен на релевантност, защото единствен извежда информацията за негация.) Но, ако кажем: *Не* почувстваха нещо (= нищо) *нито* той, *нито* тя-отрицателните съюзи са редундантни могат да се заменят -срв. И той, и тя *не* почувстваха нещо (= нищо).

При тези случаи се проявява една интересна тенденция в български език, която е отбелязвана и при други случаи⁴ — стремежът към съкращаване на редундантните и ирелевантни елементи при езиковия израз. Срв. сх. *Ни он, ни она се нису* јавили. Тук не може да стане замяна с положителен съюз (и-и), както в български, въпреки наличието на негиран предикат.

³ Р. Якобсон, цит. тр.

⁴ Л. Лашкова, Средства, функции и дистрибуция на синтактичното отрицание в сърбохърватски и български, Јужнословенски филолог, Београд 1977.

В случай на редундантна употреба е очевидно, че става дума за повторение на вече изведена информация⁵, а самият елемент може да бъде обусловен от състава на дълбинната структура, според характерните за съответния език модели (напр. отрицателните съюзи, посесивните маркери, лексемата „един“ и членните форми при изразяване на определеност-неопределеност) или от отношенията на повърхностната структура (напр. отрицателните частици при емфаза, както и изобщо всички емфатични частици в несамостоятелна употреба).

Следователно може да се говори за *два вида редундантност*: 1.) *емфатична*, която е най-лесно откриваема и най-прозрачна. Срв. рус. Это меня *нисколько не* утешает. сх. То ме *нимало не* теши. пол. *Nie masz ani palta, ani butów, ani czapki*. В тези примери редундантни са отрицателните съюзи и местоименни наречия, тъй като основната информация за отрицание извежда негацията към предиката *-не*. Доказателство за това е българският пример — Даже и те *не* идват, който на другите славянски езици ще се преведе задължително с допълнителна отрицателна емфатична частица, независимо от наличието на отречен предикат. В такива случаи често се употребяват фразеологизирани адвербиални конструкции от типа на: бъл. в никакъв случай, сх. ни у ком случају, рус. ни в коем случае, бъл. ни най-малко, сх. нимало, никако, ни пошто. Употребени паралелно с негиран предикат, те са редундантни емфатични маркери. При самостоятелната им употреба, напр. в диалогична реч, като единствен носител на информация за негация, те стават релевантни. Напр. бъл. — Съгласен ли си? — В *никакъв* случай! За *нищо* на света! Благодаря ти. — За *нищо* (т.е. Няма защо. Няма за какво да ми благодариш.)

2.) *немаркирана* редундантност, структурно обусловена от повърхностно-структурни фактори, свързани със задължителното съчетаване на предикатна негация и негативни местоименни квантори или съюзи в процеса на структуриране на славянското изречение, чийто синтактичен център остава предикатът. Срв. бъл. *Никой не* идва. *Никой не* ми каза. *Никой* никога *не* каза нищо в никакъв случай за никого. В последния пример остават неподчергани емфатично редундантните отрицателни компоненти, които могат и да се изключат, без да бъде нарушена основната информация. Срв. и пол. *Jej założenia centralnie nie są właściwie nigdzie i przez nikogo sformułowane. Nikt nie* przemówił i słowa. Тези примери наподобяват състоянието в български език, дори и употребата на емфатичната частица (i), вместо негативната.

Когато се говори за редундантност в български език, могат да бъдат споменати и някои типични балкански експликации — удвояването на допълнение при местоименните форми, задължителното изразяване на посесивност чрез местоименните клитики при някои

⁵ Л. Лашкова, Средства, функции... В тази студия за пръв път се въвежда и представя понятието „степен на релевантност“.

съществителни, експлицитно дублиращи тази информация. Напр. Счупих си ръката. рус. Сломал руку. сх. Сломил сам руку. Тук редувантността е структурно-обусловена, неизбежна при изграждане на правилни структури. Това показва и съпоставката с другите славянски езици Срв. и: *Него* го търся вече час. *Него* търся вече час. *Него* го взеха войник. *Него* взеха войник. При емфаза местоименната клитика е редувантна и може да се изключи. От друга страна, началната позиция в изречението задължително налага употребата на пълна местоименна форма, а тя е същевременно и дублирана чрез клитика, когато се маркира определен обект. В тези случаи става дума за структурно-обусловена редувантност.

В случаите на *ирелевантност* присъствието на съответния езиков компонент е обусловено главно от повърхностноструктурни фактори и взаимоотношения в процеса на изграждане и свързване на различните видове изречения в рамките на по-големи текстови цялости. Доста често това са случаи на модална употреба на отрицанието, когато то всъщност е псевдоотрицание, транспонирано да експлицира други видове семантична информация.

а) Най-фреквентни са подчинените изречения с модални глаголи, които съдържат инплицитна отрицателна презумпция — бъл. боя се, страхувам се, опасявам се, плаша се и синонимите им. Те имат съответствия във всички славянски езици. Отрицанието на предиката в подчиненото изречение маркира по-скоро нежелания отрицателен ефект от евентуалното предполагаемо действие или представата за него, т.е. Аз не желая Срв. бъл. Боя се (страхувам се, опасявам се, изпитвам страх, ужасявам се...) да *не* дойде (да *не* се забави, да *не* чакаш напразно...) Тези подчинени изречения могат да бъдат трансформирани в утвърдителни еквиваленти с предикат във футур. Срв. бъл. Боя се, че ще дойде. Опасявам се, че ще закъснее. Въвеждането на двата вида подчинени изречения става чрез стриктно специализирани 2 различни съюза (да, че) при видово разграничаване на глаголите в главното (несвършен вид) и в подчиненото изречение (свършен вид). Български език сравнително често предпочите структурите без отрицание — Боя се, че ще дойде.

б) Чести са и случаите на отрицание в подчинени темпорални изречения, въведени от съюза *докато*, при което са точно очертани границите на двете действия и е фиксиран преходът към второто. И тук отрицателният компонент може да се изключи като ирелевантен за основната вербална информация. Срв. бъл. Не мигна, докато (не) чу как часовникът удари 6 часа. Почакай, докато (не) стане тъмно. Такива изреченски структури познават и другите славянски езици, а конкретното оформяне зависи от преобладаващите тенденции в съответната граматична структура.

в) При съответното лексикално попълнение същите подчинени изречения със съюза *докато* могат да изразяват и условие — напр. бъл.

Ще чакам, докато (не) се върне. Останах, докато (не) обеща да ми върне парите. Подобна употреба е позната и в другите славянски езици.

г) В някои славянски езици съществуват специфични подчинени адвербиални изречения за цел, които са трансформи на въпросителни изречения и отрицателният компонент е резултат на това директно включване. Срв. сх. Донела је голуба не би ли (= да би, како би) обрадовала децу.

Много граматични показатели на определена категория или просто на някои видове езикови единици са специализирани в рамките на съответното равнище и показват много неразкрити и неописани възможности за вариране на степента на тяхната релевантност. При това съществува определена пропорционалност в регулирането на тези взаимоотношения. Още повече, че от такава възможност не са изключени също и еднокомпонентните единици. Интересни резултати би дал един преглед от тази позиция на удвоените форми, а също и на редубликациите в славянските езици (на първо място — в български) и преоценката на възможностите за комуникативна реализация чрез такива структури. Тук възниква проблемът и за евентуалните граници на езиковата икономия и нейните механизми. Кога то се говори за двойни предлози, не става дума за старите славянски удвоени форми от типа на рус. *изза*, *изпод* и *под.*, а вторично установилите се в някои славянски езици съчетания на 2 самостоятелни предлога, което е в най-голяма степен характерно за български, но е познато и на сърбохърватски⁶. И в двата южнославянски езика тази употреба е проява на влиянието на балканската езикова среда. Освен предлози, удвояват се също така наречия, частици (включително и частици-съюзи), съюзи, наречия-предлози.

1) От групата на удвоените съюзи може би само българският *без да* (еквивалент на отрицателните деепричастия) в качеството на отрицателен предикативен маркер в рамките на хипотаксиса запазва своята интегралност и висока степен на релевантност. Той не може да бъде изключен от конструкцията. Напр. *Отиде се, без да се сбогува.* рус. *Ушел, не простившись.* Затова пък неговият антоним-другият двоен съюз, също балканско новобразование, *за да* понякога може да се освободи от първия си компонент (предлога *за*) в случаите на дублиране на подчинителния съюз *да*, който очевидно е повишил релевантност. Срв. бъл. *Отиде на пощата, (за) да провери телефонната сметка.* сх. *Оде на пошту да проконтролише телефонски рачун.* Но при отречен предикат такава трансформация е по-трудно осъществима: *Отиде си, за да не се върне повече.* Съюзите *щом като*, *след като* въвеждащи подчинено отстъпително (концесивно) изречение могат да се употребят и с редуциран пръв компонент, като релевантността на втория се повишава поради самостоятелната му употреба. Срв. *Остани, (след, щом) като вече*

⁶ Л. Лашкова, Кратка сърбохърватска граматика, София 1985.

си дошъл. Като вече си дошъл, остани. Но може да се остави и първият компонент на съюза *щом като* — срв. *Щом* вече си дошъл, остани (разговорно). Съюзът *тъй като*, въвеждаш подчинено изречение за причинно-следствени отношения, по-рядко може да бъде освободен от първия си компонент, поради силната степен на семантичната си и синтактична интегрираност. Срв. *И(тъй)* като не знаеш нищо, оставям те да си помислиш.

Невъзможно е да се изключи първата част на темпоралния съюз *преди да* — напр. *Тръгна си преди да* е съмнало. Но сам предлогът *преди* се употребява в адвербиални съчетания със съществителни — напр. *Върна се преди мръкване*. Очевидно, при двойния съюз се намесват допълнително функционално-интеграционните възможности и на двата компонента — степента на автономност; съчетанието на характеристиките на информацията. Колкото по-еднозначна е фиксирана информацията (напр. без *да*, *преди да*), толкова по-малки, почти невъзможни са условията за вариране на релевантността при евентуална редукция на структурата.

2.) При еднозначните отговори на въпроси частиците сами по себе си имат висока степен на релевантност в сравнение с други видове употреби в текста (южносл. *да*, *не*, рус. *нет*, *да*, *есть*, пол. *tak*, *nie* и др.). Това се отнася и за въпросителната частица *ли*, когато не е употребена при транспозиция (сх. и др. славянски езици). Резултатите от вече направени съпоставителни изследвания⁷ вече показват, че в български език тя се предпочита при въпросите като по-еднозначен маркер в сравнение с въпросителната интонация, използвана по-често в някои други езици.

3.) При удвояването на предлози и наречия важни са както степенуването на признака, така и степенуването на значимостта на информацията. Необходимо е да се изготви предварително списък на единиците с отчитане на точните условия за актуализиране на различните комбинации. Срв. напр. *Ела на* (посока, цел, предназначение) *по* (дистрибутивност) *едно* (маркер за неопределеност) кафе. *Ела на по* кафе. *Ела на кафе*. Примерите показват, че с най-висока степен на релевантност е предлогът *на*. Вторият предлог и неопределеният маркер са редундантки. Неопределеността може да се изрази и с нулев маркер, а вторият предлог е доминиран от първия, поради функционалното им прекриване.

Интересни наблюдения се съдържат в статията на И. Ликоманова върху структурната характеристика на двупредложни конструкции в българската разговорна реч⁸. Изнесените факти и резултати от описанието доказват разширяването на обхвата на явлението в български език. Двата предлога напълно ясно и отчетливо се разграничават семан-

⁷ Д. Савова, За употребата на някои въпросителни частици в сърбохърватския и българския език, Съпоставително езикознание 1988, кн. 1.

⁸ И. Ликоманова, Опыта структурного описания двупредложных конструкций (на материале болгарской разговорной речи), Јужнословенски филолог, Београд 1994.

тично и функционално, но те също така се съчетават и допълват отделните семантични информации. Постига се по-голяма прецизност в изразяване на зададената информация. В случая е важно кой от двата предлога е водещ и кой може да се редуцира. Важно е и как варират техните степени на релевантност - взети поотделно, единично и в състава на интегрираната единица. Срв. Купих го *за по* два лева = Купих го *по* два лева. = Купих го *за* два лева. Всеки от двата предлога може да бъде самостоятелно употребен при запазване на основната информация на конструкцията. Двата предлога могат и да разменят словоредните си позиции също без някаква съществена промяна в информативната стойност на структурата — напр. Купих го *по за* два лева. Относно степента на релевантност няма разлика между двата предлога при самостоятелната им употреба, но при удвоените форми по-висока степен на релевантност има първият предлог, а вторият в известен смисъл модифицира изведената вече информация. При тези случаи не е изключено и присъствието на емфаза, но то не е и задължително. Това се определя от контекста.

От друг тип са примери като: Правя го (за) *без* пари = Правя го *без* като изразяваш негация, а първият предлог (за) е ирелевантен. И в тези случаи емфатичното присъствие не е изключено може би поради известна антонимична асоциация при двата предлог. Ако за това предразполага контекстът, тогава първият предлог ще се определи като емфатично редундантен. В стилистично неутралния пример: Слизам (на) *под* колоните първият предлог се определя като редундантен.

Значително по-различно е състоянието на конструкциите с глаголи, налагащи изразяването на опозицията „посока-място“. Балканизационните процеси водят до неутрализацията при падежното изразяване, но след разпадането на деklinацията, предложната система отчасти поема експликацията на въпросните релации. Така се стига и до паралелната употреба на два различни предлога с цел постигането на по-прецизно изразяване на зададената информация. Срв. Тръгвам *за към* гарата. = Тръгвам *за* гарата. = Тръгвам *към* гарата. Всеки един от двата предлога може да бъде употребен самостоятелно, при еднаква степен на релевантност. При паралелната им употреба не могат да променят разположението си (*към за гарата), а първият предлог (*за*) е в по-голяма степен на релевантност, поради по-широката си семантична и функционална специализация.

При други случаи вторият предлог или изразява статичност, за разлика от първия, или даже влиза в антонимична опозиция (от-до). Според мене става дума за самостоятелен синтактичен блок на втория предлог и съществителното, който вече като интегрална цялост се въвежда от първия предлог. Срв. Изпратих я *до пред* вратата = Изпратих я *до* вратата. Пренесох сака *от до* колата = Пренесох сака *от* колата. Срв. сърбхърв. Испратило сам га до пред врата. В тези примери релевантен е

първият предлог. Вторият предлог не може да се употреби самостоятелно, без да настъпи съществена деформация на изразяваното значение — срв. Пренесох сака при колата (до колата). Изпратих я пред вратата. В посочените двупредложни структури (до пред, от до) вторият предлог е редундантен.

При наречията възможностите за различни комбинации са още по-големи в зависимост от вида и функционално-семантичните им възможности. Срв. Живея (*тяк*) *наблизо*. Отивам (*там*) *отсреща*. Заминавам (*някаде*) *далече*. Заградените в скоби наречи местоименни наречия могат да се изпуснат в този случай като редундантни. Те дават по-обща информация, за разлика от второто наречие, което е по-конкретно (*наблизо, отсреща, далече*). Същите отношения се забелязват при съчетаването на някои основни темпорални наречия с допълнителни адвербиални показатели за интензитет и квалификация с доста неопределен семантичен спектър, които могат да бъдат изключени като ирелевантни. Срв. (твърде, прекалено, значително, доста, много, малко) *рано, късно*.

В условията на оформяне на по-големи изреченски комплекси, с оглед и на евентуални още по-широки текстови отрязъци също може да се говори за вариране на релевантността на съюзите. Тя намалява при обикновено присъединяване на изреченски цялости в рамките на паратаксиста. Например съчинителният съюз *и*, употребен във верига от подобни структури, които могат да се свържат и безсъюзно, става ирелевантен. Срв. Музиката засвири *и* шествието тръгна *и* скоро се скри от очите на изпращачите. Музиката засвири, шествието тръгна — скоро се скри от очите... Но когато има степенуване, градация на действието, съюзът не може да се пропусне. Напр. *И* дойде, *и* замина, *и* от това не излезе нищо. Релевантността на съюза *и* е повишена и при въвеждане на координативни двойки съществителни — напр.: бял *и* ръжен хляб, грах *и* моркови, дядо *и* баба, брат *и* сестра. Същото се отнася и до съчетаването на глаголни предикати с разнотипни семантични характеристики — напр. Четеше *и* пиеше кафе. Лежеше *и* гледаше в тавана. Пееше *и* подскачаше. В сърбохърватски съюзът *а* (бълг. еквив. *и, а*) е с по-висока степен на релевантност при изразяване на противопоставяне: Она ради по цео дан, *а* он лешкари (също и в бълг. Тя работи по цял ден, *а* той се излежава.). Но при обикновено присъединяване (бълг. еквив. *и*) релевантността му намалява — напр. Седи у башти, *а* певуцка кроз зубе. Тук съюзът би могъл и да се изключи и свързването да стане безсъюзно. Присъединителната употреба на съюза *а* е по-характерна за западнославянските езици.

Съединителният съюз *и* в източнославянските езици има една характерна само за тази група редундантна употреба, свързвайки два повтарящи се предиката, като по такъв начин се постига изразяването на континуитет. Свързването би могло да се осъществи и без съюза, с тире. На български тези примери се превеждат със съставен глаголен преди-

кат. Срв. рус. Он болел (и) болел. Она шла (и) шла. Белорус. Ен хвареу (ѣ) хвареу. бъл. Той продължаваше да боледува.

Повторението на предиката (глагола или именната част) в източно-славянските езици по начало изразява интензитет на действието или качеството. В българския превод се прибавя задължително квантификатор. Нпр. рус. Волосы светлые-светлые. белор. Вымак я *і* замерз-замерз. Валасы белыя-белыя. бъл. Косите й-съвсем светли. Прогизнах и съвсем измръзнах. При тези случаи повторението е емфатично редувантно.

Отделните периоди на праславянски или цялостното историческо развитие на отделните славянски езици могат да се преразгледат от гледна точка на промените в скалата на релевантността на отделните категории, единици, равнища. Така например праславянският ерови гласни (ъ, ь) в началото на появата си са имали постоянна релевантност. Но когато започваме да говорим за силни и слаби ерове, появява се и редувантно, а в краесловието и ирелевантно — сттам започва и процесът на изпадане на еровете. Като езиково релевантна характеристика назалността сега е релевантна само в полски език, но в определени позиции (краесловието) тя е ирелевантна. Така и консонантната палаталност може да се разглежда от позицията на общата характеристика на консонантизма на определен език и по отношение на конкретна консонантна двойка. Например в полски език тя е високо релевантна, доколкото е представена отпо-голямо количество консонанти. По отношение конкретно на консонанта *r* тя е ирелевантна, тъй като старото палатално *r'* е веларизирано. Същото се отнася за белоруски и сърбохърватски.

В заключение биха могли да се направят следните обобщения:

- 1.) За степени на релевантно би могло да се говори и в рамките на други езикови равнища с други единици.
- 2.) Започвайки от категориалните граматически значения, анализът естествено води към комуникативната насоченост и текста, в търсене на по-глобални параметри.
- 3.) Въпросният вид степенуване дава възможност за преструктуриране на езиковите списания спрямо търсенето на динамиката на облигаторността.
- 4.) Очертава се възможност за съпоставително-типологически изследвания на славянските езици с оглед на степените на релевантно на отделните единици в условията на динамичния развой.

Резиме

Лили Лашкова

О НЕКИМ АКТУЕЛНИМ ПРОБЛЕМИМА КОНТРАСТИВНОГ ИСПИТИВАЊА СЛОВЕНСКИХ ЈЕЗИКА

Методолошка мотивација приступа предложеног у овом раду заснива се на новој интерпретацији неких лингвистичких доприноса Романа Јакобсона, а то је: а) Идеја о стратификацији вредности лингвистичких елемената, односно сама чињеница да је та стратификација узета у обзир; б) идеја о хијерархији граматичких значења; в) идеја о обавезној информацији приликом говорног чина; г) идеја о приоритетној вредности оних граматичких значења чије је изражавање у једним језицима обавезно, а у другим факултативно. Степени обавезног се одређују с погледом на могућности искључивања језичких јединица, односно редуцирања синтаксичких конструкција, а да при том не буде битно оштећен њихов структурални и комуникативни интегритет. Разликују се три степена значаја које јединице подвргнуте таквом тесту имају у обезбеђивању правилне комуникације: 1. релевантност у дословном смислу термина; 2. редундантност (са две подврсте: емфатичком и структурно-граматички-стилски неутралном); 3. ирелевантност. Комуникативни значај једне исте јединице или појединих компонената једне те исте категорије може, у ствари, варирати, при чему су могућа и прелазна стања. Сва изложена разматрања илустрована су на одговарајући начин словенским језичким фактима.

ЗВЕЗДАНА ПАВЛОВИЋ
(Београд)

О МЕТОНИМИЈИ У ОНОМАСТИЦИ (ХИДРОНИМ — ОЈКОНИМ)

Један од начина настајања нових властитих имена у ономастици, посебно у топонимији и хидронимији, је путем аналошког преношења онима из једног слоја у други, из топонимије у хидронимију и обрнуто, из хидронимије у топонимију и ојконимију.

Метонимија као стилски манир, стилско средство, односи се на употребу имена једног појма, предмета за име / као име другог појма, предмета, који је у блиској вези са њим. Метонимијом у ономастици може се дефинисати појава преношења имена са једног објекта на други у ситуацији када су ти објекти територијално блиски један другоме; преношење властитог имена лица на географски објекат ако је лично име на неки начин повезано са географским објектом.

Метонимијско име настало преношењем са једног лица на објекат или предмет, објекта на други објекат, задржава првобитну семантику, семантику коју је имало примарно настало властито име. То значи да метонимијом настало име није подложно промени семантичке структуре, па због тог својства непромењивости постаје, у семантичком смислу, лапидарни назив.

Метоними у ономастици могу да настану на више начина:

1. преношењем антропонима (личног имена или презимена), обавезно након суфиксације, на микротопоним, ојконим, ретко хидроним;
2. преношењем фитонима на микротопониме, ојкониме, хидрониме. Ово је чест начин именовања у ономастици;
3. преношењем микротопонима на ојкониме и хидрониме;
4. преношењем зоонима на топониме, ојкониме, хидрониме;
5. преношењем микротопонима, ојконима на хидрониме;
6. преношењем хидронима на микротопониме, ојкониме.

Метонимијом настали хидроними, преношењем назива микротопонима, а посебно ојконима, веома су бројни, чести. Такав начин номинације хидронима је врло фреквентан међу хидронимима Србије.¹

У овом раду ће бити речи о другом виду настајања онима, о ојконимима именованим властитим именима река, хидронимима. Коришћен је материјал из слива Јужне Мораве.²

Анализом хидронима из овога слива запажено је да само тридесетак хидронима или хидронимских апелатива учествује у номинацији ојконима. Ако се тај број упореди са око 1400 хидронима колико има тај слив, види се да је то мали број. Као један од начина номинације ојконима овај тип је, без обзира на њихову малобројност интересантан, треба о њему поговорити, и видети који су то хидроапелативи и хидроними који их формирају.

Уз сваки метонимијски ојконим подразумева се присуство, или раније присуство, воденог тока, чак иако податак о њему не постоји у записима и на картама. Није потребна провера постојања воденог тока јер се информација о њему већ садржи у самом ојкониму.

1. а. *Бисџирица* је насеље код *Црне Траве*. Крај њега протиче река *Бисџирица* л. притока *Власине*.

б. Насеље *Бисџирица* налази се и код *Лесковца*. Туда протиче река *Бисџирица* л. притока *Јужне Мораве*.

Оба ојконима су идентична хидронимима. Исто име *Бисџирица* носе још четири насеља. Она се налазе у близини Петровца, Лазаревца, Лепосавића и Нове Вароши.

2. Ојконим *Брза* (околина Лесковца) је по својој форми једнак хидрониму **Брза река*. Квалификативом је окарактерисано насеље и његово прво име **Брза вьсь*, а изостављањем апелатива само *Брза*. Име реке по коме је номиновано насеље данас је *Брзанка* л. притока *Вешернице*, и секундарно је име од првобитног **Брза река*.

3. Насеље *Врело*, које се налази крај *Ниша*, названо је по реци *Врело* л. притоци *Нишаве*, која се зове и *Кориџиница река*. Ојконим је настао директно од хидронима, без суфиксације. У сливу *Алексиначке Мораве* и *Власине* налази се место *Врело*, а у Србији има још три места са таквим именом. Она се налазе код Куршумлије, код Уба и код Липљана.

4. Име насеља *Дикава* крај *Сурдулице* одговара хидрониму *Дикава* који туда протиче, и десна је притока *Кознице*. Суфикс *-ава* упућује на то да је примарни оним име реке (из *дикъ* 'дивљи').

¹ О хидронимима насталим овим путем било је речи у раду „Језичке фигуре у хидронимима“, штампана се у ОП XIV, Београд 1998.

² Материјал се налази у књизи З. Павловић „Хидронимски систем слива Јужне Мораве“, Београд 1994.

5. Ојконим *Добра Вода* (*Бојник*) налази се уз водени ток са именом *Доброводска река* л. притока *Јужнице*. Позната је и као *Мала река*. Хидроним је доживео поновно именовање. Примарни облик хидронима **Добра вода* сачуван је у облику који има ојконим. Извршено је поново, повратно, именовање реке по ојкониму извођењем помоћу суфикса *-ска*. Треба скренути пажњу на још два ојконима са истом структуром *Добра Вода* који се налазе крај Јагодине и Клине. Нема забележене потврде о воденом току крај њих, али је јасно да су они били мотив за настајање ојконима.

6. Топоним *Дубочица* се односи на област око реке *Дубочице* л. притоке *Јужне Мораве* (стари назив, XII–XIV в.), данас *Вейтерница* или *Пољаничка река*. Река је добила име према изгледу њеног корита. Она протиче кроз клисуру, корито је дубоко усечено у обронке, са већом количином воде. Ове особине никако не могу да се односе на само поређење које је добило име *Дубочица*. У сливу *Јужне Мораве* и у Србији нема насеља са тим именом али се у Црној Гори код Пљеваља налази насеље *Дубочица*, ИММ.

7. Ојконими *Доња* и *Горња Корийница* налазе се у околини *Беле Паланке*. Крај њих протиче река *Корийница* л. притока *Нишаве*. Према апелативу *корийца* који се, иако орографски, односи на реку јер се њиме истиче специфичност изгледа и облика усеченог терена којим протиче река, настао је оним **Корийник*. То је име за земљиште, нерегистровано, као прелазни облик према облику *Корийница*. Аналогично, према имену реке, настала су имена села.

8. Име села *Криваја* крај *Блаца* настало је по имену воденог тока *Криваја река* л. притока *Мерошинске реке*. Првобитни облик хидронима је био **Крива река*. Од њега је старим типом суфикса изведен именички облик *Криваја*, као скраћено име реке. Следећа фаза у развоју оних је његово преношење на насеље и појава ојконима *Криваја*. Паралелу овим онимима налазимо у Срему. Тамо је, исто тако, по реци са именом *Криваја* названо село *Криваја* (код *Шайца*).

9. Име села *Лева Река* код *Враћа* само собом указује на везу са реком, а то је *Лева река* д. притока *Тибушке реке*. Хидроним је изведен из оријентационе одредбе *леви* која означава положај реке према већој реци у коју се улива. Таква одредба је неспојива са положајем села јер село не може да се одређује као *лево* или *десно* према другим објектима у простору, а ојконим ипак постоји. Истоимено место налази се у Македонији у области *Ресен*.

10. Данас познати ојконими *Горњи* и *Доњи Ливоч* (раније записани као *Ливоча*, XIV в.) налазе се крај реке *Ливочка река*. Ако се у корену ових онима налази корен **lei* — 'лити, тећи'³, тада је примарни облик био име воденог тока. Његов облик је могао бити **Ливоч* (река) 'вода

³ З. Павловић, Корен **Lei*- у властитим именима, ЗбФЛ XXXIII, Нови Сад 1990.

која лије, која се слива'. Посесивним наставком *-јъ* изведено је име села *Ливоча* **въсь*. Данашњи облик ојконима без финалне фонеме *-а* је новијег датума. Хидроним *Ливочка река* је секундарно име реке изведено од облика *Ливоч* наставком *-ска*.

11. Крај села *Горњи* и *Доњи Макреш* протиче *Макрешки њојок*. Хидроним јесте изведен из ојконима суфиксом *-ски*, али је то његово секундарно, новоизведено име. Примарни хидроним је морао имати облик **Макреш* из *Макресъ* у чијој је основи корен **так-*, **ток-*.⁴

12. Село *Мирница* се налази код *Куришумлије* и крај реке *Мирничка река* л. притока *Бањске д. Тојлице реке*. Уочава се да је име реке изведено од имена насеља, али нам семантика и грађа ојконима говоре да је он настао метонимијом, по имену воденог тока. То првобитно водено име могло је бити **Мирна река* које је потом дало **Мирница*. Наставак *-ица* у *Мирница река* није деминутивске већ хидронимске природе. Његова семантика није 'који је миран, спокојан' пошто је реч о планинској реци која се слива са обронака преко хиљаду метара, већ је у вези са *њырѣи* 'изнирати, појављивати се, израђати'. Име реке **Мирница* је аналогизмом пренето на насеље.

13. Ојконим *Моклишије*, код *Беле Паланке*, је послужило за именовање хидроним *Моклишијански њојок* д. притока *Нишаве*, али је он сам изведен наставком *-ишије* од старих хидронимских база **ток-*, **так-*. Хидроапелатив је прерастао преко топонима у ојконим, а по њему је именован хидроним.

14. Поменути корен **так-*, **ток-* налази се, у проширеној верзији **токр-*, у ојкониму *Мокра* из **Мокра въсь*, код *Беле Паланке*. Исти облик има и хидроним *Мокра река* л. притока *Коришнице* л. *Нишаве*. Варијанта имена реке је *Мокранска река*, накнадно изведено име наставцима *-ан-ска* од *Мокра река*. Јасно је да је ојконим именован аналогизмом према хидрониму.

15. Два ојконима *Речица* која се налазе у близини *Бојника* и *Жишорађе* указују на то да су лоцирани уз водене токове који се називају само апелативима *река*. Истоимени ојконими само одређени квалитативима *Горња* и *Доња Речица*, у близини *Прокујџа*, налазе се крај *Речице* д. саставнице *Трнавске л. Тојлице*. Уз хидроним — апелатив *Речица* тај водени ток има још једно, накнадно настало име као дериват ојконимског облика — *Речичка река*.

16. Насеље *Сџудена*, околина *Врања*, налази се уз *Сџудену реку* д. притоку *Вештернице*, која има и имена *Сџуденска река* и *Горинска река*. Прво име насеља названо по реци је **Сџудена въсь*. После губљења апелатива *въсь* (општа појава у нашој топонимији) остаје само квалитатив *Сџудена* као самостална форма. Варијанта хидронима —

⁴ И. Дуриданов, Принципы установления славянских топонимических ареалов на Балканском полуострове, Перспективы развития славянской ономастики, Москва 1980.

Сшуденска река је каснија и необична конструкција посесивног облика изведеног од *сшуден*.

17. Апелатив *сшуденац* у функцији хидронима *Сшуденац река* д. притока *Тојлице* је аналогјом дао и ојконим *Сшуденац*, околина Житорађе.

18. Сасвим необично име за насеље је ојконим *Сува Морава*, по рукавцу Мораве који пресушује, и исто се зове *Сува Морава*, река л. притока Ј. Мораве.

19. Семантички сродан претходном је и ојконим *Сувојница* код Сурдулице, назван по реци *Сувојници* л. притоци *Врле* — 'оно што је усахло, сасушени ток, суваја'.

20. Ороним *Сушица*, име очигледно нетипично за планину, настао је по реци која се зове *Сушица* л. притока *Вејтернице* или још *Дрводељска река*.

21. Насеље *Сушица* је именовано по реци, свакако истог имена. Забележено је име реке које је касније изведено по насељу — *Сушичка река* л. *Рибарске реке*, и има придевску посесивну форму.

22. Према хидрониму *Тојлац њојок* или *Тојлачки њојок* д. притока Ј. Мораве, добило је насеље име *Тојлац*, околина Врања. Једна од варијанти хидронима — *Тојлачки њојок* је секундарно име, изведено је према ојкониму *Тојлац*.

23. *Црвена Река*, ојконим код *Беле Паланке* изведен је аналогјом према хидрониму *Црвена река* л. притока *Нишаве*. Река је именована по боји воде која настаје према црвенкастом земљишту богатом рудама такве боје.

24. *Црна Река* је насеље код Трговишта, а налази се уз реку *Црна река* д. притока *Бањске* д. *Ј. Мораве*.

25. Ојконим *Црна Бара* (код Алексинца) је уз реку *Црнобарска река* или *Црнобарски њојок* л. притока *Пруговске* д. *Кайунске*. Обе хидронимске варијанте и са апелативом река и поток, изведене су као секундарно име, по други пут је примењен начин метонимијског именовања, суфиксацијом од ојконима.

26. Насеље *Црна Бара* је крај потока *Црна Бара* из слива *Јелашинице* л. притоке *Нишаве*, и именовано је аналогјом према имену воденог тока.

У последња три случаја водени токови су именовани на основу визуелног утиска, према боји воде која је због црног каменитог корита тамна, непрозирна.

У сливу Јужне Мораве забележено је 24 ојконима, један топоним и један ороним, који су настали као метоними, путем аналогје према хидронимима.

Прву групу чине хидронимски апелативи или прави хидроними у функцији ојконима или топонима. Преузимајући нову функцију задр-

жавају своју ранију хидронимску структуру, не подлежу деривацији. Променама не подлежу ни сами хидроними:

Ојконими су	
<i>Бистрица</i> x 2	<i>Г. и Д. Речица</i>
<i>Врело</i>	<i>Ситудена</i>
<i>Дикава</i>	<i>Ситуденац</i>
<i>Г. и Д. Коритница</i>	<i>Сува Морава</i>
<i>Криваја</i>	<i>Сувојница</i>
<i>Лева Река</i>	<i>Тойлац</i>
<i>Мокра</i>	топ. <i>Дубочица</i>
<i>Речица</i>	орон. <i>Сушица</i>

Другу групу, у материјалу из овога рада, чине ојконими који су аналогни хидронимима али за разлику од прве групе они чине основу за нов процес. По њима настају поновним метонимијским путем, после деривације, нове хидронимске структуре, секундарни хидроними. Овде се сусрећемо са реверзибилном метонимијом.

Резюме

Звездана Павлович

О МЕТОНИМИИ В ОНОМАСТИКЕ (гидроним — ојконим)

Автор в статье говорил об одном значительном явлении, в ономастике до сих пор еще не отмеченном. Речь идет о весьма распространенном способе возникновения онимов посредством метонимии, перенесением названий из одного ономастического пласта в другой. Чаще всего является о менее обыкновенном направлении, именно о перенесении названий водных течений на объекты, населенные пункты, находящиеся вблизи.

СВЕТОЗАР СТИЈОВИЋ
(Београд)

ПРИЛОГ РЕЧНИКУ СРПСКИХ ЛИЧНИХ ИМЕНА

Аутор даје преглед извора за речник српских личних имена и наводи имена из Ибарског Колашина, Бјелопавлића и белопаланачког краја којих нема у *Речнику личних имена код Срба* Милице Грковић, закључујући да се у историјским изворима, сакупљеној ономастичкој грађи и оној коју тек треба сакупити, чува велико лексичко богатство — драгоцен фонд за израду речника српских личних имена.

О развоју српске ономастичке науке у последњој четвртини века писано је у прошлом броју Јужнословенског филолога¹, где је показано да су у назначеном времену у овој код нас релативно новој научној дисциплини постигнути значајни резултати: у организацији Одбора за ономастику Српске академије наука и уметности (основаног 1974. године) сакупљена је, под руководством Павла Ивића, комплетна ономастичка грађа (акцентована и у дијалекатском лику) из разних крајева, највише из Србије (пре свега са Косова и из Метохије) и Црне Горе (од 1975, када се почело са сакупљањем, до краја марта 1997, предато је Одбору преко 600.000 картица с ономастичким одредницама, а у међувремену, до краја марта 1998, још тридесетак хиљада; картотека, дакле, садржи топонимију, етнике и ктетике, презимена с породичним надимцима, лична имена, хипокористике и личне надимке); Одбор је покренуо Ономатолошке прилоге, чијих је тринаест књига (са преко 6.500 страна) обухваћено поменутиим чланком у Јужнословенском филологу (прва је објављена 1979, а тринаеста 1997 — у време писања тог чланка била је преломљена), док је у међувремену (са преко 270 страна) преломљена четрнаеста (највећи број страница ове ономастичке публикације, чији је главни уредник од првог броја Павле Ивић, посвећен је грађи, а у оквиру ње — материјалу из Метохије и са Косова); у Ономатолошким прилозима штампана су и најбоља остварења српске историјске ономастике, као и чланци различите ономастичке садржине; значајан број драгоцених ономастичких радова објављен је и у другим публикацијама, нашим и страним, а један део чине посебна издања.

¹ Светозар Стијовић, *Развој српске ономастичке науке у последњој четвртини века*, Јужнословенски филолог, Београд, 1997, књ. LIII, 203-210.

Сакупљена (и објављена) грађа значајна је база за израду ономастичких речника (ојконима, са етницима и ктетицима, топонимије, презимена, са породичним надимцима, имена, хипокористика и личних надимака), без којих се не може замислити даљи развој српске ономастике, нити увид у многе чињенице значајне за лингвистику, историју, географију, етнографију и друге науке. За исцрпне речнике, тј. лексикографска дела са потпуном грађом, недостаје материјал из многих крајева, те израда оваквих ономастикона још није могућа.² Могуће је, међутим, приступити изради ономастичких (историјских и савремених) речника појединих мањих или већих регија, каквих већ има у нашој литератури.³

За израду ономастикона свих поменутих дисциплина на укупном српском простору потребно је још много грађе, што значи — још много стручнога рада. Охрабрује, међутим, чињеница што се у послу одмакло и што је све више лингвиста заинтересованих за теренска истраживања, која су предуслов овим капиталним делима. (Могућа препрека лежи само у финансијским приликама.)

Посебну бригу ваља посветити изради речника српских личних имена, односно припреми грађе за ово многоструко значајно лексикографско дело. За овакав подухват, мора се то истаћи, потребан је тим истраживача, и то не само за сакупљање и припрему материјала него и за његову обраду. Као што је већ речено, Одбор за ономастику Српске академије наука и уметности поседује грађу из разних српских крајева, понекад и целих регија⁴, те би сада, пре почетка истраживања нових подручја, ваљало сагледати српски етнички простор и одредити пунктове (имајући у виду не само дијалекатску карту него и све могуће остале релевантне чиниоце: географске одлике, тип насеља, културне прилике и сл.) за допуну речничке грађе. Чекање да се сакупи сав материјал

² Овде се не убрајају разни спискови без акцента и граматичке обраде, као на пример административни имици насељених места, поштански приручници и железнички даљинари.

³ В., нпр.: Гордана Вуковић — Љиљана Недељков, *Речник ђрезимена Шајкашке (XVIII и XIX век)*, Нови Сад, 1983, стр. 202; Ђорђе Јањатовић, *Презимена Срба у Босни, Сомбор*, 1993, стр. 403 [речник урађен на основу Шематизма митрополије и архидијецезе Дабро-босанске за годину 1882]; Милица Грковић, *Имена у Дечанским хрисовујама*, Нови Сад, 1983, стр. 232; Милица Грковић, *Речник имена Бањског, Дечанског и Призренског власћелинства у XIV веку*, Београд, 1986, стр. VII + 220. — Значајна су за науку и следећа дела, иако свакоме од њих недостаје неки од важних елемената: Атанасије Урошевић, *Топоними Косова*, Београд, 1975, стр. [VI] + 164 [неакцентована и некомплетна грађа, без граматичке обраде]; Драгомир Вујичић, *Хидроними (имена вода) у лијевој сливу Дрине*, Сарајево, 1982, стр. 237 [студија са хидронимима, без имена извора, датим према сливовима већих притока Дрине, дакле, без речника, али са регистром]; Звездана Павловић, *Хидронимски систем слива Јужне Мораве*, Београд, 1994, стр. 208 [дело настало на основу литературе и географских карата, дакле — грађа није исцрпна, а акцентовани су само рећи облици, које је ауторка проверавала на терену. — Речник Звездане Павловић *Хидроними Србије* (Београд, 1996, стр. 421 + Карта хидрографске поделе) и по обухваћеном простору и по значају надмашује поменута сродна дела, али и он је некомплетан, и неакцентован, јер је рађен на основу литературе и географских карата.

⁴ Уп. Светозар Стијовић, *н. д.*, 205–206.

довело би у питање израду речника у скоројој будућности и штетило би развоју ономастике. Уосталом, значајан корпус личних имена лежи у презименима и топонимији, те и ова чињеница искључује сваку помисао о изради речника српских личних имена на основу комплетне ономастичке грађе у догледно време. Ова лична имена (сачувана у презименима и топонимији), међутим, треба ексцерпирати за речник, јер то не представља веће тешкоће, пошто је у свим местима у којима су записана лична имена забележен комплетан ономастички материјал, што ваља чинити и у допунским пунктовима за ово неопходно лексикографско дело, како се не би расипале снаге на парцијалним истраживањима и како би ова истраживања остала у оквиру сталног плана и програма Одбора за ономастику Српске академије наука и уметности.

У речник српских личних имена ваља унети све облике записане у функцији такозваног правога имена, укључујући и форме хипокористичког и надимачког порекла. (Ове се форме, иначе, у неким крајевима јављају у улози хипокористика односно надимка, а у неким су „необојена“ односно „неутрална“ имена. Израда речника хипокористика и речника надимака унапредила би науку о именима и показала богатство ових антропонимијских категорија и њихове специфичности у разним крајевима.) Корпус историјских извора и густину савремених пунктова треба да одреди будућа редакција, која ће решити и друге проблеме око израде речника, на пример проблем уношења акцента.

Речник српских личних имена треба да пође од пионирског дела српске ономастичке лексикографије, од *Речника личних имена код Срба* (у даљем тексту РЛИ) Милице Грковић (Београд, 1977, стр. 324), који садржи имена из 38 писаних извора (од српских средњовековних повеља до дневних београдских листова с почетка седамдесетих година двадесетог века) и 92 пункта из разних српских крајева ондашње Југославије, из којих је грађа сакупљана од 1971. до 1973. године, тако што су сарадници у списку који им је послала ауторка потврђивали и у њега уносили имена која постоје или су постојала (ова друга су посебно означавана) у њиховом месту или крају.⁵ Нажалост, Срба у неким ме-

⁵ *Просвјетин именованослов* (у даљем тексту ПИ) Милана Босанца (Загреб, 1984, стр. 446) и *Речник особних имена* (у даљем тексту РОИ) Мате Шимундића (Загреб, 1988, стр. XXXII + 571) не лоцирају имена (такође их, као ни РЛИ, не акцентују), а корпус им је шири од српског, што су прецизно саопштила оба аутора: „*Просвјетин именованослов* обухваћа хрватско-српско односно српско-хрватско језично подручје. Тај дио наслова означава да су збирком обухваћена само она имена која се могу наћи међу становништвом које говори хрватско-српским односно српско-хрватским језиком. Наравно, то се углавном односи на данашње социјалистичке републике Босну и Херцеговину, Црну Гору, Хрватску и Србију“ (ПИ, 6); „Податке сам збирао по цијелој подручју Босне и Херцеговине, Црне Горе, Хрватске и Србије (с Косовом и Војводином), и то у изравну додиру и разговору [...] У именовану су се нашала она особна имена што се у нас надијевају. Једино нема муслиманских оријенталнога подријетла. Изостављена су стога јер такав рјечник већ постоји [...] Ипак се по које ово име нађе у употреби и међу представницима осталих наших народа и народности па сам унио свако такво име“ (РОИ, V). Овако дати вокабулари (без икаквих извора) лишени су озбиљнијих могућности научне употребе.

стима из којих су имена унета у РЛИ више нема, па је због тога ово дело као извор још драгоценије. Имена у овом речнику нису акцентована, што је и разумљиво, јер то начин сакупљања грађе није омогућио.

Значајан је корпус антропонима обухваћен РЛИ, али, наравно, не и исцрпан, што и ауторка истиче у предговору овога дела: „Не сме се мислити да су овде сакупљена сва имена која су постојала или живе у народу. Потпуност је немогућа јер је број извора који садрже податке скоро неограничен. Поред тога не може се мислити да је код сваког имена сасвим поуздана етимологија и да неће бити потребне допуне и исправке“ (стр. 10). У сваком случају, РЛИ је, као што је речено, приорско дело, па се и у овоме раду од њега полази, тј. доносе се имена којих у њему нема. Овога пута то су антропоними из дела Ибарског Колашина (необјављена грађа), тачније — из 17 села ове области (укупно их је 26: 13 мушких и 13 женских), Бјелопавлића и белопаланачког краја (објављено у Ономатолошким прилозима⁶). Доносе се, најпре она из Колашина, мушка па женска, азбучним редом, са скраћеницама села (у загради) у којима су записана: *Анџије* (ГВ)⁷, *Видољуб* (ГВ, 1951)⁸, *Госићбор* (Г, 1960), *Добрија* (Д, В, Ј, О, У, 1952, Ц), *Здрвоград* (Т, 1968), *Змајко* (ВБ, 1971, У), *Јџица* (К, 1969), *Кџмићан* (Др), *Магрен* (ДВ, 1950), *Маџијас* (П)⁹, *Сакија* (О), *Самајле* (Ј), *Срдољуб* (ЗП, 1946); *Винаџика* (ДЈ, 1944; родом је из студеничког краја), *Винаџина* (О), *Гаруша* (Б), *Добрунка* (Г), *Задарка* (У, 1973), *Лазаринка* (Б, 1942), *Маџица* (ВБ, ЗП, Г), *Милобрџанка* (Дг, два пута), *Пављина* (Д, ЗП, 1939), *Православка* (Б, 1972), **Рисџија* (Т)¹⁰, *Тџлка* (Б), *Тџка* (Др). После кратког осврта на ова имена следе диференцијални спискови (опет према РЛИ) облика из Бјелопавлића и белопаланачког краја, који ће још јаче указати на богатство антропонима којих нема у ономастичкој лексикографској литератури и на потребу израде великог речника српских личних имена.

⁶ Уп.: Жељко Ђупић, *Анџијонимија Бјелопавлића*, Ономатолошки прилози, Београд, 1996, књ. XII, 399–405; Љубисав Ђирић, *Ономастичка белопаланачког краја*, Ономатолошки прилози, Београд, књ. XIII, 272–287.

⁷ Употребљене су следеће скраћенице: Б — Брњак, ВБ — Вељи Бријег, Г — Газиводе, ГВ — Горње Варате, Д — Доброшевина, ДВ — Доње Варате, Дг — Драгалице, Др — Дрен, ДЈ — Доњи Јасеновик, ЗП — Зубин Поток, Ј — Јагњеница, К — Коваче, О — Оклаце, П — Придворица, Т — Тушиће, У — Угљаре, Ц — Црепуља. У селима Б, ГВ, Дг, Др, К, О, Т и Ц грађу је сакупио Радислав Пумпаловић 1989. године, а у осталим аутор овога рада 1981.

⁸ Број после ознаке села означава годину рођења носиоца имена код лица за која је тај податак забележен. Када више особа носи исто име бележи се, после скраћенице одговарајућег села, година најстаријег носиоца.

⁹ Ово је друго име, поред *Зоран*, детета рођеног у Немачкој, чији су родитељи Србин и Немица.

¹⁰ Звездицом су обележена имена чији су носиоци живели у дотичном насељу, где данас не живе (преминули или одсељени).

Циљ овога рада није решавање етимологија нити опис грађења антропонима, него питање вокабулара српских личних имена. Не мора се, дакле, овде улазити у те проблеме, али свакако ваља изнети неколико запажања. Имена *Видољуб*, *Госпибор*, *Здравоград* и *Срдољуб* двочлани су антропоними од словенских основа. Сложеним словенским формама припадају и имена *Милобранка* и *Православка*, с тим што је прво саграђено према типу *Милоранка*, а друго је настало транспозицијом апелатива *православка* ('припадница православне хришћанске вере') у лично име. Фонду српских народних имена припадају и изведени облици *Добрија* (РЛИ има женско име *Добрија*), *Змајко* (РЛИ доноси женско име *Змајка*, с једном потврдом: Стојан Новаковић, *Српски поменици од XV–XVIII века*, Гласник СУД XLII, Београд 1875, 64) и *Добрунка* (РЛИ има *Добруна*). Име *Гаруша* свакако је надимачког порекла (РЛИ доноси облик *Гара*: „од Гаврилка, а може бити и име одмила које се даје прномањастој деци“), док је антропоним *Задарка* направљен од (несловенског) назива далматинског града додавањем суфикса *-ка* (уп. у РЛИ више женских имена изведених од назива градова, нпр. *Варадинка*, *Негојинка*, *Призренка*). Не изискују нека посебна тумачења ни облици *Анисије* (календарско грчко име), *Јожица* (< *Јоже* < *Јосиф*; библијско име *Јосиф*), *Комњан* (варијанта грчкога *Комнен*), *Лазаринка* (према библијском имену *Лазар*), *Маѝрица* (< *Мара* < *Марија* и сл.)¹¹, *Маѝијас* (немачка варијанта библијског *Маѝија*), *Павлина* (варијанта имена *Паулина*), *Сакија* (понародњени облик календарског имена *Исакије*) и *Самиле* (понародњена форма библијског имена *Самуило*), док за објашњење ликова *Виназика*, *Виназина*, *Магрен*, *Рисимија*, *Толка* и *Тујка* у ономастичкој лексикографској литератури нема довољно поузданих елемената. Забележена је само последња поменуто форма, *Тујка*, коју РОИ доноси као хипокористик од *Тугомира*, *Тугослава* и *Тудора*, али се у конкретном случају, у Ибарском Колашину, где бар данас нема антропонима у овом лику, као ни мушких имена *Тугомир*, *Тугослав* и *Тудор* (овде су, иначе, обични облици *Тодор* и *Тодора*), — пре може претпоставити да је у питању име надимачког порекла. Овде ваља поменути и то да *Рјечник Југославенске академије знаности и умјетности* (у даљем тексту РЈА)¹² доноси српске историјске потврде за форме *Тујкић* (презиме) и *Тујковић* (а) презиме; (б) име села, „*по презимену сѝановника*“, односно *Тујковићи* (односи се на поменуто село *Тујковић*, односно означава село и кнежину у Грбљу).

¹¹ Вероватно је у питању омашка што овог имена нема у РЛИ, јер је оно обично, па и често, у многим српским крајевима (аутор овога рада познаје више особа с овим именом, које је, иначе, добро засведочено и у списковима у овом раду). Интересантно је, међутим, да форму *Марица* Пи, РОИ и РЈА не доносе као „право“ лично име, него као деминутив (ПИ и РЈА), односно као „одмилицу“ (РОИ).

¹² У Загребу, 1880–1882 — 1975–1976, књ. I–XXIII.

За осталих пет облика (*Виназика*, *Виназина*, *Магрен*, *Рисимија* и *Толка*) дају се овде неке напомене, са циљем да се укаже на њихов могући настанак. РЈА доноси име монахиње *Финазиџа* (из Новаковићевих већ поменутих *Поменика*), док ПИ бележи лик *Винасета* (као варијанту имена *Финазиџа*, које не даје као одредницу) и *Виназета* (опет као варијанту антропонима *Финазиџа*). У РЛИ и ПИ постоји форма *Магра* (у РЛИ као хипокористик од *Маргарџа*, а у ПИ — од *Магриџа*¹³, *Маргиџа* и *Маргарета*), према којој је могло настати име *Магрен*, као и према календарском имену *Макрена*, које РЛИ, ПИ и РОИ доносе као варијанту имена *Макрина*, док РЈА ова два лика испоређује, дајући за први (*Макрена*) потврду из Вуковог *Српског рјечника*, а за други — из *Цвиџа светих* Франциска Главинића (Венеција, 1628). За име *Рисимија* ваља упоредити форме *Риџимија* (с варијантом *Реселија*) и *Рисим*, које РЛИ и ПИ изводе из грчког (светитељска имена). И РЈА доноси облике *Риџимија* и *Рисим*, и *Рисима* (овај последњи испоређује са *Ридим*, док га РЛИ и ПИ дају као хипокористик од *Риџимија* „или женско име према мушком Рисим“ — РЛИ, односно „женски облик имена Рисим“ — ПИ), као и презиме *Рисимић* (с потврдама из Србије за све ликове), док РОИ даје форме *Риџинија*, *Рисима*, *Рисим* и сл. Име *Толка* изведено је, вероватно, према именима од словенских основа *Толмир* и *Толислав*, која доносе РЛИ, ПИ, РОИ и РЈА (РЈА има и женска имена *Толмира*, *Толмирка* и *Толислава*), мада ваља имати у виду и лик *Тола* (РЛИ: од *Тодора*, односно „од Тодор, Толислав, итд.“; РЈА: „мушко име од основе, која је у Толмир“; ПИ: „хипок. од Анатолија, Толеда и др.“, односно „хипок. од Тодор, Толуш и сл.“), према којем је ово име могло настати (уп. и име *Толко* у РЛИ и ПИ и презиме *Толковић* у РЈА).

У Бјелопавлићима су нађени следећи облици којих нема у РЛИ: *Ѓиџа*, *Ѓиџа*, *Бџиџа*, *Бобиџа* (СЕЗБ 27, 186)¹⁴, *Вџаши*, *Вушко* (Р. Бошк. 63), *Гџгарин* (1965), *Гџраш*, *Дамјо* (СЕЗБ 27, 193), *Бџаши*, *Зџенко* (1982), *Љовика*, *Љокша*, *Љоџа*, *Јоча* (СЕЗБ 27, 191), *Кадија* (СЕЗБ 27, 188), *Кадо* (СЕЗБ 27, 195), *Калеџа* (СЕЗБ 27, 180), *Кџлим*, *Кџлиман* (СЕЗБ 27, 186), *Кџрмен* (1984), *Кџајо*, *Колунџислав* (1944), *Крџесо*, *Крџиџијан* (мајка носиоца имена је Холанђанка), *Крџаши*, *Лакаџ* (СЕЗБ 27, 186), *Љџего*, *Љџичин* (СЕЗБ 27, 191), *Љџиџовид*, *Мџаџа*, *Мџаџа*, *Милек* (СЕЗБ 27, 185), *Миџица* (Р. Бошк. 31), *Михајле/Михајло* (РЛИ нема прве варијанте), *Мрџуд*, *Мрка* (СЕЗБ 27, 193), *Мураџи*, *Ненеџа* (СЕЗБ 27, 182), *Носак*

¹³ Лик *Магриџа* РЛИ и ПИ доносе као варијанту имена *Маргиџа*, а РЈА, дајући једину потврду (као и РЛИ — из Новаковићевих *Српских поменика XV–XVIII века*), бележи Новаковићеву опаску да овај облик „може лако бити и погрешка уместо Маргита“.

¹⁴ Нису акцентована имена која потичу из писаних извора, чије ће се скраћенице доносити како их је аутор дао: Р. Бошк. (Војвода поп Ристо Бошковић, *Историјске приче из Повјеснице Бјелопавлића*, Никшић, 1972); СЕЗБ 27 (Петар Шобајић, *Бјелопавлићи и Пјешивци*, СЕЗБ XXXVII, Београд, 1923).

(СЕЗ6 27, 192), *Њаго* (Р. Бошк. 86), *Одо*, *Пело* (СЕЗ6 27, 218), *Петрушин(а)* (СЕЗ6 27, 180)¹⁵, *Плачко*, *Пуљан* (Р. Бошк. 86), *Раза* (СЕЗ6 27, 185), *Ра̄слав*, *Рудо*, *Смајо* (СЕЗ6 27, 186), *Стаљен* (СЕЗ6 27, 185), *Сидо̄чко*, *Тијом̄ир*, *Туса*, *Фра̄нџо*, *Чејан* (СЕЗ6 27, 187), *Шакоје*, *Ша̄летӣа*, *Ша̄ро*; *Бирка*, *Бла̄жа* (и хип.), *Бла̄жџӣја*, *Будисла̄вка*, *Вай̄рѣнка* (1962), *Венѣра* (1966), *Верона̄да*, *Дајана*, *Да̄мица*, *Дмӣтра̄на*, *Ђикана* (Р. Бошк. 60), *Ђурђијана*, *Елисав̄џӣа*, *Ирѣна*, *Ирма* (мајка носиоца имена је Немица), *Јефтан̄ија*, *Кармена* (1980), *Косӣана*, *Крѣса*, *Леона̄да*, *Ма̄њуша*, *Ма̄рица*, *Медӯна*, *Милӣсавка*, *Павлӣна*, *Пеливан̄ка*, *Прека*, *Сав̄џӣа*, *Ситан̄исла̄вка*, *Том̄аса*, *Фин̄иша*, *Ха̄на* (1956).

У раду о белопаланачком крају дата су имена из Беле Паланке и девет села. Овде се, како је већ речено, доносе само она којих нема у РЛИ: *Ана̄ђија*: Б¹⁶; *Божидер*: Ш; *Бра̄ишӣсов*: Мр³¹⁷; *Ва̄ца*: Ш; *Велӣзер*: Ш; *Велӣзор*: БП (С)¹⁸, *Видӣмир*: Д; *Делӣбор*: М; **Дел̄ча*: Д, М, П¹⁹; *Дукатӣин*: П; **Јана̄ђија*: В; **Јана̄чко*: П; **Јена̄кса*: Ш; **Јена̄ђија*: Ш; **Јена̄ђко*: Мр; **Јена̄чко*: Мр, П, С; **Калама̄да*: БП (Грк — предак рода Јањића); **Косӣандија*: Д, ЦР; *Крум*: ЦР; *Љубивоја*: Ш; *Љубисов*: Ш²; **Мано̄ило*: М; *Ма̄рио* Ш (1981); *Мија̄јл*: Ш; **Милан̄ча*: М; **Мил̄ађија*: Д; *Милӣвоја*: Ш³; *Мило̄сов*: Т²; *Мра̄ишӣнко*: Мр; *Негослов*: В², М, Мр, Ш; *Нико̄дија*: Мр, Ш³; **Никола̄ја*: В; **Никола̄ђија*: С; **Никол̄ча*: БП (С), Д, М; *Пега*: П; **По̄ша*: В, М; **Радӣвоја*: Мр; *Радӣјан*: Мр (1963); *Радӣсов*: М. Мр⁸; *Ра̄нђел*: Мр, П, С, Т, ЦР, Ш; **Са̄ишӣја*: С; **Са̄ишко*: Д, М, ЦР; *Светӣислов*: Мр²; *Светӣисов*: МР; *Севр̄онија*: М; *Се̄ма*: БП (Р), МР; *Синӣшко*: Ш; *Сречко*: БП (С)²⁰; *Сид̄аврија*: Т, Ш; **Та̄ча*: С; *Тин̄ча*: Д; **Товил*: П; **То̄фил*: С; *Христӣивоја*: В; *Ша̄нко*: М; *Ајша*: БП (Р), Мр; *Алӣса*: БП (С, Р); *Анӣва*: БП (Р²), М; *Анђа*: Мр, П, С; **Анђелӣна*: М; *Анђел̄ка*: ЦР; *Анђӣца*: БП (Р)²¹; *Бођина*: Ш; *Бона*: Ш; *Борисавка* (ЦР); *Босӣљна*: В; *Бранӣслова*: Мр; **Василӣка*: БП (С), Д; *Василӣћа*: М; **Ва̄ца*:

¹⁵ РЛИ доноси само форму на -а: *Петрушина*.

¹⁶ Скраћенице насеља преузете су из Тирићевог рада: БП — Бела Паланка; В — Вргудинац; Д — Долац; М — Моклиште; Мр — Мокра; П — Пајез; С — Сињац; Т — Тамњаница; ЦР — Црвена Река; Ш — Шљивовик.

¹⁷ Број уз скраћеницу места преузет је из Тирићевог рада и означава колико је носилаца имена у одређеном насељу.

¹⁸ После БП и ЦР долазе скраћенице С (Србин) и Р (Ром), пошто у овим насељима, поред Срба, живе и Цигани, од којих су се многи, како аутор тврди (н. д., 327), покрстили и примили српска имена. Тирић ове скраћенице није давао доследно, због чега су оне и у овом раду на неким местима изостале.

¹⁹ Звездицом су и код Тирића обележена имена чији су носиоци живели у дотичном насељу, где их данас нема, него су преминули или су се одселили.

²⁰ Поред lika *Сречко* постоји и *Срећко* (ЦР), без ознаке о националној припадности његовог носиоца. РЛИ има само форму *Срећко*.

²¹ Име је записано код Цигана, али се, као и три претходна облика, уклапа у српски именослов, те је узето, самим тим што знамо да су се многи овлашњи Цигани покрстили и примили српска имена (в. нап. 18).

В; Ваџка: В, Т, Цр; *Верушићка: Мр; Видара: Ш; *Видоса: В; Видосова: Мр2; Видоска: В; *Воса: М²²; Вукосова: Мр5; Гозденка: Ш; *Дела: М, Мр; *Димитраћка: Д; Добрисавка: Цр2; Добрунка: Д; Драђина: В, М2, Мр4; Дукадићка: Д; *Биздава: БП (С); Живојика: С; Живојна: М2; Зада: Цр; Ивона: БП (С, 1966); Именија: Ш; Ирѐна: БП (С2, 1969, Р), М, С2 (1978); Јарина: Д; Јевгѐнија: Мр; *Јевдођија: Д; Јевресија: М; Јевросимка: С, Ш; Јевруна: М, С; *Јелинија: БП (С); Јелисовка: М, Мр; *Јерда: Т; *Јонка: Мр, С; *Јосивка: М; *Јоска: Цр; *Конија: С; Коска: Ш; Крсмѐнка: Д; Лейосова: Ш5; Лѐска: Д; Ливра: С; Љубисова: Ш; Маријела: БП (С, 1987); Марија: П, Ш; Марица: В, Д, М, С3, Т, Цр; Мајија: Цр; Милицовка: Ш3; *Милођа: С; Милосовка: В, Мр, Ш2; Милуванка: М, Ш; Мирдија: Цр; Мирслова: Мр, Цр; Мирсловка: Ш; Најденка: П; Неђица: Ш (1960); *Неђа: П; Никосова: П; *Паласија: П; *Парасеђа: Мр; *Пересеђа: Ш; Пејтрађија: С; Пејтроњија: В; Пива: Ш5; Пловдивка: С; Радивка: В; *Ранча: Мр; Рањелка: Д; Раија: С; Резика: БП (С), П2; *Рисејева: Цр; Русалѐна: БП (С); *Руселѐна: Мр; Санѐла: Т, Цр (1980); *Сѐвка: БП (С), М; Симионка: В; Славда: Ш2; Славђица: Цр; Слободана: БП (С); Словѐна: Цр; *Совија: Д; Сођа: Мр; Сребрна: Цр; Сремица: П2; Сѐтанђија: М3, П, С, Цр; Таномија: Ш2; Тодоринка: М4; Тева: Мр; *Тѐрима: В; *Тѐија: Д, М, Т; Филма: Д; *Цѐка: С; Цурка: П; *Цурка: В, Мр.

У два наведена списка имена има око 250 форми (око 90 у Бјелопавлићима и око 160 у белопаланачком крају), односно са онима из Ибарског Колашина око 275, којих нема у РЛИ. Број би био далеко већи када би се додала и имена која су у овом речнику недовољно потврђена, једном или два пута. Ово је нормално, јер је грађа у организацији Одбора за ономастику Српске академије наука и уметности исцрпно сакупљана, што никако није могао радити тим који је проверавао и допуњавао списак антропонима за РЛИ. Једноставно, за дела какав треба да буде речник српских личних имена потребан је систематски дугогодишњи тимски рад, јер је грађа за његову израду огромна и скоро необухватна. Овде изложени спискови, иако садрже и ликове који су обичне фонетске или морфолошке варијанте неких имена, сведоче о специфичности материјала од краја до краја и намећу закључак да се у овој области још увек скрива огромно лексичко богатство. На то веома сугестивно упућују ова три изложена узорка диференцијалних антропонима у односу на РЛИ, од којих се ниједан (ако изуземо антропоним Марица, који је, вероватно, грешком остао ван РЛИ) не јавља у сва три списка, док су два садржана у по два: *Павлина* у колашинском и бјелопавлићком и *Добрунка* у колашинском и белопаланачком; два дуга списка ових имена, бјелопавлићки и белопаланачки, без иједног су заједничког облика.

²² Уп. и ликове *Вона и *Воца, који су записани код Цигана (БП), али би по свом склопу могли припадати српским именима хипокористичке форме и порекла.

Резюме

Светозар Стийович

МАТЕРИАЛЫ ДЛЯ СЛОВАРЯ СЕРБСКИХ ЛИЧНЫХ ИМЕН

Автором рассматривается собранный ономастический материал, который должен послужить источником при составлении словаря сербских личных имен, и приводятся списки антропонимов из Ибарского Колашина (неопубликованный материал), из Бьелопавличей (материал опубликован в «Ономатолошки прилози», кн. XII) и из белопаланачской области (материал опубликован в «Ономатолошки прилози», кн. XIII), которых нет в *Словаре личных имен у сербов* Милицы Гркович, капитальном труде по сербской ономастической лексикографии. Дифференцирующихся имен в трех упомянутых пунктах в общей сумме около 275, и весьма существенно то, что имена в этих списках не повторяются, т. е. ни одно имя не встречается во всех трех названных списках; однако два имени встречаются в двух различных списках: *Павлина* в колашинском и бьелопавличском, и *Добрунка* в колашинском и белопаланачском. В двух длинных списках этих имен, в бьелопавличском (около 90 форм) и белопаланачском (около 160 форм), нет ни одной общей формы. Большое число дифференцирующихся имен в трех упомянутых пунктах направляет нас на вывод, что в данной сфере сохраняется большое лексическое богатство, значительная часть которого зафиксирована при полевых исследованиях. На основании имеющегося ономастического материала, затем исторического материала и пунктов, которые следует определить для проведения полевых исследований, можно было бы приступить к составлению нового словаря сербских личных имен.

РАЈНА ДРАГИЊЕВИЋ
(Београд)

О СРПСКО-ХРВАТСКИМ* ОНОМАТОПЕЈСКИМ ИМЕНИЦАМА С ЕЛЕМЕНТОМ -Т- У СУФИКСУ

Предмет овог рада је творбена и семантичка анализа ономатопејских именица с елементом -т- у суфиксу у српско-хрватском језику. Наводе се напомене о пореклу именица с овим суфиксима, анализирају се значења творбених основа и утицај суфикса на значење ових речи, а затим се испитују њихове полисемантичке структуре и деривациони системи.

1. Схватање Ф. де Сосира да су „ономатопеје и узвици од споредног значаја“ и да је „њихово симболично порекло делом спорно,¹ вероватно је утицало и на наше лингвисте да проблем ономатопеја скоро у потпуности занемаре.²

2. За анализу ономатопејских изведеница на *-āti*, *-ēti*, *-ōti*, *-yīti* одлучили смо се из два разлога.

Прво. Творбени и семантички преглед лексема које чине лексички фонд нашег језика показује да није занемарљив број оних лексема које су ономатопејског порекла³ и да, самим тим, ономатопејама треба посветити више пажње.

* Напомена уредништва. Ауторкино сагледавање ствари у овом раду обухвата не само српску, него и ону језичку стварност која се некада, на просторима бивше Југославије, називала *српскохрватским језиком*, а која се сад више нигде, на тим просторима, званично тако не зове. Имајући у виду ту околност, ми смо се овде определили за израз *српско-хрватски*, што је дослован превод енглеског *Serbo-Croatian*, термина устаљеног у светској лингвистичкој науци.

¹ De Sosir (1977:137)

² Од радова објављених на српском језику у последње време, издвајамо само Кликовац (1995:175-184).

³ Навешћемо и пример за ову констатацију. Наше истраживање показује да је од 400 придева који означавају људске особине тридесетак оних који су ономатопејског порекла. Придеви су преузети из Речника српскохрватскога књижевног језика Матице српске и представљају, по азбучном реду, првих четиристо придева с овим значењем, укључујући и речи с почетним словом *а* међу којима су углавном позајмљенице, што смањује број ономатопеја у укупном салду.

Друго. П. Скок убраја суфиксе *-āīī*, *-ēīī*, *-ōīī*, *-ūīī* у ономатопејске суфиксе.⁴ Изненадило нас је постојање ономатопејских суфикса уопште, а нарочито убрајање ових суфикса у ту категорију, јер, на први поглед, у њима нема елемената фонетског симболизма, који говорницима једног језика, без нарочитих анализа, омогућавају препознавање ономатопеја.

3. Навешћемо неколико општих напомена о суфиксима *-āīī*, *-ēīī*, *-ōīī*, *-ūīī* са синхронијског и дијахронијског становишта.

3.1. Именице које се завршавају на *-āīī*, *-ēīī*, *-ōīī*, *-ūīī* могу бити прасловенске речи или посуђенице. Ако су прасловенског порекла, можемо их поделити у две групе — на оне које имају ономатопејско значење и на оне које имају неко друго значење. Ми ћемо се у овом раду бавити ономатопејским именицама. Изван наше пажње остаће посуђенице (*адвокаџи*, *деканџи*, *жакџи*, *солдаџи*). Нећемо се бавити ни неономатопејским прасловенским именицама на *-āīī*, *-ēīī*, *-ōīī*, *-ūīī* (*врлеџи*, *голеџи*, *Мијаџи*, *џеруџи*, *својаџи*). Оваквих именица нема много и њихови суфикси се другачије објашњавају у односу на суфиксе који се додају на ономатопејску творбену основу.

3.2. Суфикси *-āīī*, *-ēīī*, *-ōīī*, *-ūīī* у ономатопејским именицама воде порекло од прасловенског и свесловенског суфикса *-īīī*. Ово је, изворно, суфикс који се додавао ономатопејама. Тврди полугласник је касније давао различите рефлексе једначећи се са вокалом основе.⁵

Прасловенско порекло суфикса *-īīī* и свесловенску појаву додавања овог суфикса на ономатопејску творбену основу показаћемо наводећи примере за овакве именице из неких словенских језика. Руски језик: *гогоџи*, *грохоџи*, *клокоџи*, *рокоџи*, *џоџоџи*, *хохоџи*.⁶ Чешки језик: *dupot*, *klapot*, *pleskot*, *skřipot*.⁷ Пољски језик: *brzękot*, *chichot*, *glegot*, *grochot*, *gruchot*, *grzmot*.⁸ Словеначки језик: *hehet*, *kreket*, *treskot*, *grgot*, *grohot*, *cvrkut*, *prhut*.⁹

4. Аутори наших значајнијих граматика и приручника нису посветили много пажње именицама на *-āīī*, *-ēīī*, *-ōīī*, *-ūīī*, првенствено због њихове малобројности. Примери који се наводе за ове именице углавном нису разврстани по пореклу ових речи.

4.1. А. Белић експлицитно издваја само суфикс *-ōīī* као суфикс којим се обележавају „махом, какви шумови“: *гломоџи*, *грохоџи*, *клокоџи*,

⁴ Skok (1971–74: 1–496).

⁵ За дијахронијски пресек значења суфикса *-āīī*, *-ēīī*, *-ōīī*, *-ūīī* користили смо Skok (1971–74).

⁶ *Толковый словарь русского языка*: в 4 т. под редакцией Д. Н. Ушакова. Москва, 1994.

⁷ Tešitelova, Petr i Kralik (1986).

⁸ Karłowicz, Kryński i Niedźwiedzki (1900). Наглашавамо да је реч *glegot* архаизам и да се не налази у новијим речницима.

⁹ Hajnšek-Hölz i Jakopin (1996).

рокоѝ, ѝоѝоѝ. За суфиксе *-аѝ*, *-еѝ* и *-уѝ* констатује само да су ретки. Међу Белићевим примерима на *-аѝ* нема оноματοпеја: *бушаѝ, кружаѝ, Мијаѝ, својаѝ, Хрваѝ*. Међу примерима на *-еѝ* и *-уѝ* има оноματοпејских речи (*звекѝ, клеѝеѝ, ѝреѝеѝ, шаѝуѝ, шкрзуѝ*) и оних које нису оноματοпеје (*врлеѝ, голѝеѝ, кочѝеѝ, ѝресѝеѝ, бобуѝ, Босуѝ*).¹⁰

4.2. М. Стевановић пише само о суфиксу *-оѝ*, наглашава мало-бројност именица са овим суфиксом и примећује њихов оноματοпејски карактер: *грохоѝ, клокоѝ, кихоѝ, рокоѝ, ѝоѝоѝ*.¹¹

4.3. С. Бабић не говори о оноματοпејности ових суфикса и наводи примере са другачијим значењима. За *-аѝ*: *адресаѝ, деканаѝ, лекѝо-раѝ, сеѝараѝ*, за *-еѝ*: *вагонѝеѝ, камионѝеѝ, голѝеѝ, ѝлаветѝ*, за *-оѝ*: *жи-воѝ, галијаѝ, рижоѝ*, и за *-уѝ*: *колуѝ, ѝренуѝ*.¹²

4.4. М. Стакић у свом прегледу именичких суфикса не помиње суфиксе *-аѝ*, *-еѝ*, *-оѝ*, *-уѝ*,¹³ а о њима се не говори ни у граматичком приручнику за средње школе.¹⁴

5. Грађу за овај рад чини невелики број именица. Оне су ексцерпирание из Матешићевог обратног речника¹⁵, а придодато им је нешто речи из РМС-а¹⁶ и РСАНУ¹⁷. Наша грађа сигурно није потпуна, али верујемо да није много речи изостављено. То су следеће речи: *бахѝѝ (бахѝѝ), блебѝѝ, бобоѝѝ, брбоѝѝ, бурлоѝѝ, дрхаѝѝ, гломоѝѝ, гргоѝѝ, гро-хоѝѝ, громоѝѝ, гугуѝѝ, звекѝѝ, јекеѝѝ, кекѝѝ, кикоѝѝ, клеѝеѝѝ, клокоѝѝ, клоѝоѝѝ, крекеѝѝ, лейѝеѝѝ, ломоѝѝ, лойоѝѝ, мекѝѝ, мрмоѝѝ, ѝискуѝѝ, ѝр-хуѝѝ, рокоѝѝ, роѝоѝѝ, скакуѝѝ, сркуѝѝ, ѝоѝоѝѝ, ѝреѝеѝѝ, ѝроѝоѝѝ, хихоѝѝ, хохоѝѝ, ѝеѝеѝѝ, ѝикоѝѝ, ѝоѝоѝѝ, ѝвокоѝѝ, ѝвркуѝѝ, шаѝѝѝѝ (шаѝѝѝѝ), ша-ѝуѝѝ, шкамуѝѝ, шкриѝуѝѝ, шкрбоѝѝ, шкрзуѝѝ, шкрѝебѝѝ, шкрѝоѝуѝѝ, шо-боѝѝ, шоѝоѝѝ, шѝроѝоѝѝ, шумоѝѝ*.

5.1. Оноματοпејске именице са суфиксима *-аѝ*, *-еѝ*, *-оѝ*, *-уѝ* дво-сложне су речи мушког рода. Оне имају једносложну творбену основу и, наравно, једносложни суфикс. Акценат им је краткосилазни, а суфикс има дужину.¹⁸

Многе од ових именица имају међусобно сличан гласовни састав. Изгледа као да постоје варијанте неких именица које се разликују само

¹⁰ Белић (1949:120–122).

¹¹ Стевановић (1989:514).

¹² Babić (1986:313–319).

¹³ Стакић (1988).

¹⁴ Станојчић и Поповић (1997).

¹⁵ Matešić (1967).

¹⁶ Речник српскохрватскога књижевног језика, у даљем тексту РМС.

¹⁷ Речник српскохрватског књижевног и народног језика, у даљем тексту РСАНУ.

¹⁸ Донекле се разликују именице на *-аѝ* чији суфикс може и не мора бити дуг (исп. *бахѝѝ* и *бахѝѝ*, *шаѝѝѝѝ* и *шаѝѝѝѝ*).

по једном гласу.¹⁹ Нпр. *ломой̄* — *гломой̄*, *гломой̄* — *громой̄*, *шобой̄* — *шойой̄*, *шойой̄* — *шйройой̄*, *шйройой̄* — *йройой̄*, *йройой̄* — *шйойой̄*, *шйойой̄* — *ройой̄*, *ройой̄* — *рокой̄*, *хихой̄* — *хохой̄*, *хихой̄* — *кикой̄*, *шрейей̄* — *шресей̄*. Догађа се да чак и суфикси варирају: *громой̄* — *громор*, *мрмой̄* — *мрмор*, *шумой̄* — *шумор*.

6. О значењу ових изведеница. Овим именицама се означава: а) покрет праћен звуком, б) само звук и в) само покрет. Пре него што пређемо на обраду ове три групе, навешћемо напомену која се односи на прве две групе. Звук који се означава овим именицама може бити један кратки звучни титрај (шум или тон) или више њих испрекиданих паузама. Најчешће се једном истом именицом може означавати и једна и друга врста звука. Тако је, нпр., *звекей̄* звук који се чује када се удари чашом о чашу, али и звук који се чује када се удара мачем о мач. Неке од ових именица не могу означавати само једну звучну секвенцу, већ обавезно више њих (нпр. *шйойой̄*), а има и оних, додуше њих је најмање, које примарно означавају само један звучни титрај (нпр. *сркуй̄*).

Чини се да се значење појединачног звучног титраја (независно од тога да ли је праћен покретом или није) може остварити у опозицији према глаголским именицама на *-ње* од глагола на *-ей̄шай̄и*, *-ош̄шай̄и*, *-уш̄шай̄и*. Нпр. *Цео дан је слушао шкриуш̄шанье врай̄а. Још један шкриуш̄ш*, *и он ће се изнервирати*.

А сада ћемо се задржати на свакој од група које смо означили са а), б) и в):

а) Највећи број ономатопејских именица на *-а̄й̄и*, *-е̄й̄и*, *-о̄й̄и*, *-ӯй̄и* означава покрет праћен звуком. Постоји неколико подгрупа у оквиру ове групе.

(1) када се покреће неки људски или животињски орган, нпр, вилице у човека или крила у птице: *бахай̄и* (*цокула*, *койиш̄а*, *срца*), *бобой̄и* (*зуба*), *лейей̄и* (*зуба*), *йрхуй̄и* (*крила*), *шйойой̄и* (*койиш̄а*, *корака*), *цейей̄и* (*зуба*), *цвокой̄и* (*зуба*), *шкрзуй̄и* (*зуба*).

(2) када се покреће механизам: *гломой̄и* (*шочкова*, *шерей̄них кола*), *громой̄и* (*шйой̄а*), *клойой̄и* (*млинова*, *ланаца*, *йароброда*, *машина*), *ломой̄и* (*кола*, *шерей̄њака*).

(3) када се покреће нешто у природи: *брбой̄и* (*водених мехурића*), *мрмой̄и* (*воде*), *ройой̄и* (*мора*), *шобой̄и* (*шуй̄љег сйабла*, *йљуска*), *шумой̄и* (*кише*, *валова*), *шкрйой̄уй̄и* (*кише*).

¹⁹ Ово је честа појава за ономатопеје. П. Скок у свом речнику често доказује ономатопејско порекло неке речи постојањем њене варијанте која се разликује само по једном гласу. В. нпр. *жвакай̄и*: „Како *жвакай̄и* иде у експресивне (ономатопејске) глаголе, мијења самоглас а < о: *нажвокай̄и се*.“ Или, говорећи о *костирешиш̄и се* и *костирешиш̄и се*, П. Скок каже да „е варира са у, ономатопеизира се“, а под одредницом *клий̄и*, пишући о *клий̄иш̄и* и *клий̄иш̄иш̄и*, П. Скок каже да су то „ономатопејски пријеводи (подвукла Р. Д.) од *клей̄иш̄и*, *клай̄иш̄и*“. Тиме је појава настајања дублета заменом гласова у ономатопејским речима добила чак и име.

б) Нешто је мање именица које означавају само звук. То су обично оне које подражавају оглашавање људи или животиња.

(1) оглашавање људи: *блебети*, *јекети*, *кекеји*, *кикоји*, *хихоји*, *хохоји*, *цикоји*, *шайаји*.

(2) оглашавање животиња: *векети* (козе), *гугуји* (голуба), *крекети* (жабе), *мекеји* (овце), *рокоји* (свиње), *цвркуји* (пшенице), *шкamuји* (шешетца).

в) Најмање је оних именица које означавају само покрет. Тај покрет је (као и звук код именица које га означавају) обавезно испрекидан паузама. Такве су именице *дрхаји*, *скакуји* и *шрејеји*. *Трејеји* у секундарним значењима може означавати и звук (нпр. *шрејеји харфе*)²⁰. Навешћемо овде још један пример дат уз именицу *громор* у РСАНУ: *Међу њлесаче уиаде громор коњског шойоша* (С. Крешић). Именица *шойош*, која обично означава звук и покрет, у овом примеру је ономотопеја само за покрет. На то упућује именица *громор*, којом се дочарава звук топота.

6.1. Творбена основа ових именица носи информацију о врсти звука који се именицом означава, односно, мање или више, сам тај звук. У основи је информација о звекетању, клепетању, цвокотању, клокотању и о томе да су звучни титраји кратки. На то упућује или би могло упућивати, и то што је творбена основа једносложна.

6.2. Сада се поставља питање ономотопејности суфикса *-аји*, *-еји*, *-оји*, *-уји*. На први поглед, они нису ономотопејски, јер није довољно само то што се додају на ономотопејску творбену основу.

Ови творбени форманти не уводе у значење речи још један референт (као нпр. *-ач* које у именицу *јевач* уноси информацију — вршилац радње). Деривати на чију се основу они додају нису двореферентне, већ једнореферентне речи (као нпр. именице субјективне оцене).²¹ То би нас могло упутити на идеју о томе да ови суфикси, поред тога што служе за граматичко уобличавање именица, вероватно имају улогу у допуњавању информације о врсти звука који се тим именицама означава. Овим бисмо проширили списак једнореферентних деривата.

Рекли бисмо да је ономотопејност ових суфикса у њиховој једносложности и у асонанци, која се постиже изједначавањем вокала основе и вокала суфикса.²² Додавањем једносложног суфикса на једносложну основу остварује се утисак одређеног ритма, смењивања, промена, а овим именицама се заиста означава смењивање звучних титраја паузама. Асонанцом се постиже утисак понављања истоврсних звучних ти-

²⁰ Пример је из РМС.

²¹ О једнореферентним и двореферентним дериватима в. Горган-Премк (1997:127).

²² Морамо рећи да до изједначавања вокала основе и суфикса понекад не долази, исп. нпр. *бурлоји*, *јрхуји*, *кикоји*. То су, међутим, само изузеци. Код оваквих именица, пак, често долази до алигације (повнављања истог сугласника унутар творбене основе). Алигација има подједнаку ономотопејску улогу као асонанца. Исп. нпр. *лрмоји*, *брбоји*, *гргоји*, *хихоји*, *кикоји*, *скакуји*.

траја²³, а ако именица означава само један звучни титрај, асонанцом и једносножношћу суфикса постиже се утисак еха.²⁴

6.3. Изгледа да ономатопејност старог суфикса *-ѝи* можемо показати и на историјском језичком нивоу, и то идејама А. Мартинеа и П. Скока. Њихове опаске се не односе директно на овај суфикс, већ на стару ономатопејност консонанта *ѝ*. Тако, А. Мартине, говорећи о показној заменици, каже: „Задржаћемо се на овој показној заменици која намеће различите проблеме. Изгледа да је она првобитно била искључиво деиктика, то јест имала је скоро вредност геста који се састоји у показивању прстом. Када се гест више не чини прстом већ језиком, врх овог органа улази у игру. Фонетски продукт је аликал [т] иза којег следи [а] или неки вокал предњег реда. Свој деци ова заменица изгледа природна, а одрасли је тумаче као деформацију неке од постојећих речи у језику, у француском *tiens!* („гле, држи, чуј!“), италијанском *dai* или *togli* „узми“, у енглеском *there* „тамо“, немачком *da* „тамо“ итд. Сељак који даје живини зрневље наглашава свој покрет говорећи *ѝа, ѝа, ѝа!*“²⁵ Из овога следи да је покрет још у праиндоевропској заједници био у језичком смислу повезан са консонантом *ѝ*.

Под одредницом *леѝеѝи* П. Скок у свом етимолошком речнику пише и ово: „Индоевропски је коријен **leq-*, који је у прасловенском био проширен на *t*, упор. латински *plecto*. Сугласник *t* долази често у раширењима глагола ономатопејског подријетла. Варијанту индоевропске ономатопеје **leq-* в. у *леѝеѝаѝи*, *леѝеѝур*“²⁶ И ови примери нам показују да се сугласник *t* у прошлости везивао за речи које означавају покрет.

6.4. Из свега овога можемо да закључимо да ономатопејност ових суфикса није спорна, да они заиста доприносе опису звука означеног именицом, али да се њихова ономатопејност остварује, ипак, само у споју са ономатопејском творбеном основом. Дијакронијске напомене нас упућују на то да је у суфиксу смештена информација не само о звуку,

²³ Понављање једног гласа, слога, морфеме или неке друге секвенце у речи има важну ономатопејску функцију. Тако се у *Кембричкој енциклопедији језика* наводи чак десет значења редупликације у разним језицима. То су множина, понављање, интензитет, раштрканост, простор, продужавање, маленост, деминутивност, прошло време, придевска ознака. У енциклопедији се наводе примери из различитих, углавном егзотичних, језика као што су белакула, карок, нутка, сомалски, нахуатл, не персе, сахаптин..., Кристал (1996:175).

²⁴ Улога асонанце очигледнија је, можда, ако упоредимо значење именица на *-ѝи*, *-ѝи*, *-ѝи*, *-ѝи* са именицама сличног значења на *-ак* или *-ор*. Именицама *жубор*, *жамор* означава се континуирани звук, а именицама *ѝресак*, *ѝрисак* означава се појединачан, кратак, снажан звук. Недостатак асонанце (осим у изузецима *ромор*, *ѝрасак*), као важног ономатопејског средства, вероватно утиче на наш утисак о начину распрострањања звука који се казује именицама на *-ак* и *-ор*.

²⁵ Martine (1987:199).

²⁶ Skok (1971–74), одредница *lejeti*.

како нам се чини на први поглед, већ и о покрету који се означава већином именица из ове групе. Суфикси *-а̑и̑*, *-е̑и̑*, *-о̑и̑*, *-у̑и̑* ипак не спадају у праве ономатопеје, јер се ономатопејност неке језичке јединице остварује најчешће самостално, без контакта са другом језичком јединицом.

7. На самом крају, видећемо како се развијају полисемантичке структуре и деривациона гнезда ових именица, односно како се у језику користе семе које се односе на испрекидани звук.

7.1. Најопштија је појава да у секундарним семантичким реализацијама долази до укрштања значења ових именица и до проширења значења на буку, ларму уопште. Тако, *ломои̑* секундарно значи *звекети̑*. *Лейети̑* може да значи *клойои̑*. *Бобои̑* значи *цвокои̑*. *Клейети̑* и *клокои̑* — *клойои̑*. *Трејети̑* и *грохои̑* — *звекети̑*. А буку, ларму уопште секундарно означавају, нпр., *џрејети̑*, *џојои̑*, *гломои̑*, *грохои̑*, *џиџројои̑*, *лејети̑*, *ломои̑*, *гломои̑*, *громои̑*, *џројои̑* и многе друге речи из ове групе.

Занимљиво је да РСМ и РСАНУ бележе многе примере, чак и у основним значењима, у којима се ове именице реализују у колокацији са именицама *џочкови*, *коњска кола*, *койиџа*. Тако се нпр., може чути *гломот*, *грохот*, *штропот* *точкова*, *звекет*, *гломот*, *клокот* *кола*, *топот*, *клопот* *копита*.

7.2. Неки примери показују да се овим именицама у секундарним значењима могу називати и конкретни предмети. Именица *сркуи̑* означава звук када се једанпут сркне, срк, али, метонимијски, и оно што је сркнуто, гутљај неке течности. Именица *грохои̑* може означавати *гомилу камења*; *сиџније камење*, *џљунак* (Наспе гроб *грохотом*). *Грохои̑* значи и *камење*, *кри* (Одломљено камење се котрљало низ *грохоте*).²⁷

И у другим словенским језицима слична је ситуација. Илустроваћемо то примерима из пољског језика. У пољском се језику архаична именица *glegot* односила на звук који се чује при испирању грла, а метонимијски и на течност за испирање грла. *Gruchot* метафорички означава клопот старих костију, а затим, метонимијски, и стару особу.²⁸

7.3. Многе од ових именица у српском језику метафорички развијају и значење *грдња*, *карање*, *џребаџивање*, *свађа*, *кавга*, нпр. *Јелица се уџворила*, *џа је сад она добра*, *а све џо Анђи клейети̑*. Неке од ових именица, метафорички, могу значити и говор, уз пејоративну експресију. Овде се мисли на начин на који неко говори (*Они добро разумију ружни ломои̑ његова језика.*) или на садржај онога што се говори (*У џоме клейети̑ џа-џириоџске фразеологије*, *Јаков Игњаџовиџ сџоји сам. Ал, док дође једна џака џесма свети̑а*, | *Колко морам слушати̑ бљуџава крекеџа*).²⁹ Пози-

²⁷ Примери и дефиниције су из РСАНУ.

²⁸ Karłowicz, Kryński i Niedźwiedzki (1900).

²⁹ Ово је само још један пример за опаску И. Клајна да је „одавно познато, уосталом, да негативне особине јаче стимулишу језичку креативност него позитивне“, Клајн

тивну конотацију, у овом смислу, опет индуковану метафором, имају само именице *гугуџи* и *цвркуџи* (*Ал грлом њуним слајких гугуџа | Кћи краљева је чекала. Чула се [...] вика њродаваца новина, дрека носача, цвркуџи деџих гласова.*)

7.4. Бројни су деривати именица на *-аји*, *-еји*, *-оји*, *-уји*. Њихова су значења заснована метафорички или метонимијски. Ево једног покушаја разврставања тих деривата по групама.³⁰

а) имена предмета

(1) звоно: *грохоџуша*, *звекетјало*, *звекетјуша*, *клејетјало*, *клејетјац*, *клејетјуша*, *клојоџар*.

(2) играчка (звечка): *грохоџуша*, *звекетјаљка*, *клејетјаљка*, *клејетјуша*.

(3) чегртаљка: *клејетјаљка*, *крекетјало*, *икребетјаљка*.

(4) део млина: *клојоџешка*, *крекетјало*, *крекетјаљка*.

(5) остали предмети: *грохоџина* (гомила камења), *грохоџуља* (гомила камења), *клејетјуша* (направа за обраду лана), *клокоџка* (врста оружја), *клокоџуша* (посуда), *клокоџуша* (стари неисправан сат), *клојоџац* (страшило), *џрејетјаљка* (украс).

б) лица

(1) особа која много прича: *блебетја*, *блебетјуша*, *блебетјавац*, *блебетјало*, *блебетјуља*, *бобоџало*, *брбоџало*, *клејетјавац*, *клејетјало*, *клејетјача*, *клејетјуша*, *клојоџало*, *клојоџац*, *клојоџача*, *ломоџало*.

(2) вршилац неке друге радње означене творбеном основом: *звекетјар*, *кекетјалица*, *кекетјало*, *кикоџало*, *крекетјаши*.

в) имена биљака

грохоџуша, *гугуџва*, *гугуџина*, *звечац*, *клокоџица*, *клокоџица*, *лојоџика*, *џрејетјаљка*.

г) имена животиња

гугуџар (голуб), *гугуџка* (голуб), *звекетјара* (змија), *клејетјалица* (сврачак), *клејетјаши* (орао), *клокоџаши* (орао), *крекетјаљка* (жаба), *крекетјача* (жаба), *крекетјина* (жаба), *крекетјуша* (жаба), *лејетјара* (патка), *џрејетјаши* (глисте), *џрејетјаљкаши* (животиње са трепљама).

Међу дериватима има и појединачних, издвојених примера. Нпр. орган — *блебетјан* (језик), место вршења радње (*крекетјиниџе*), болест, стање (*цвокоџавица*).

Највећи број деривата представљају именице. Нагласићемо да према свим именицама на *-аји*, *-еји*, *-оји*, *-уји* стоје глаголи (са којима ове именице имају заједнички корен). То су глаголи на *-ајаји*, *-ејаји*, *-ојаји*, *-ујаји*, који се, такође, сматрају ономатопејским, нпр. *звекетјар*.

(1994:224). Исто сведоче и придеви који се односе на човекове особине у говору околине Лебана, а који су претежно негативне конотације, Жуџић (1997:135–145).

³⁰ Деривати су из РСАНУ и РМС.

йајиш, *йойойајиш*, *цвркуйајиш*. Према овим именицама стоје и одговарајући прилози и придеви. Придеви су најчешће изведени суфиксима -ав, -ан, -асй. Њима се одређују именице уз које стоје по особини исказаној придевом, нпр. *зугујтав*, *звекеттав*, *шрејеттан*, *громойтан*, *йрхушасй*. Придеви и прилози углавном нису вишезначни. Глаголи се у процесу семантичког варирања користе истим семама као и именице на -ајш, -ејш, -ојш, -ујш.

8. Закључак. Именице на -ајш, -ејш, -ојш, -ујш могу бити ономатопејског или неког другог порекла. Ако имају ономатопејско значење, суфикси су им прасловенског порекла, потичу од суфикса -ајш и представљају његове варијанте. Ако имају неко друго значење, онда су суфикси -ајш, -ејш, -ојш, -ујш другачијег (најчешће страног) порекла.

Суфикси -ајш, -ејш, -ојш, -ујш имају ономатопејско значење, али само у споју са ономатопејским творбеним основама, што значи да они не спадају у праве ономапеје. Ово остваривање ономапејности само у одређеној позицији представља још један пример семантичко-функционалне непредвидљивости језичких јединица и њихових конститутивних елемената посматраних независно од њиховог непосредног окружења. Полисемија и деривација ових именица говоре нам о уклопљености ових речи у лексички систем српског језика.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Babić, S. (1986) *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Zagreb: JAZU.
- Белић, А. (1949) *Савремени српскохрватски књижевни језик, Наука о грађењу речи*, Београд: Научна књига, 120–122.
- Гортан-Премж, Д. (1997) *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- De Sosir, F. (1949) *Opšta lingvistika*, preveo S. Marić, Beograd: Nolit, 1977.
- Жутић, Р. (1997) Придеви који се односе на човекове особине у говору околине Лебана, *Јужнословенски филолог* LIII.
- Karłowicz, J., Kryński, A., Niedźwiedzki, W. (1900) *Słownik języka polskiego*, Warszawa.
- Клајн, И. (1994) *Лисци и йисмењаци*, Нови Сад: Матица српска.
- Кликовац, Д. (1995) Ври, штркља, кљечка: о фонетском симболизму у српскохрватском језику, *Зборник Матице српске за лингвистику XXXVIII/1*
- Кристал, Д. (1987) *Кембричка енциклопедија језика*, превод приредили Б. Хлебец, И. Клајн, С. Трудић, Београд: Нолит, 1996.
- Martine, A. (1986) *Indoevropski jezik i „Indoevropljani“*, prevod i predgovor Jasmina Grković, Novi Sad: Književna zajednica, 1987.
- Matešić, J. (1967) *Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen*, Wiesbaden.
- Речник српскохрватског књижевног језика* (1967–76), Нови Сад: Матица Српска.
- Речник српскохрватског књижевног и народног језика* (1959–96), Београд: САНУ.
- Skok, P. (1971–74) *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV, Zagreb: JAZU.
- Стакић, М. (1988) *Деривациона фонетика именица и придева у јужнословенским језицима*, Београд: Филолошки факултет.
- Станојчић, Ж., Поповић, Љ. (1997) *Грамајтика српског језика*, уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе, V исправљено издање, Београд: ЗУНС
- Стевановић, М. (1989) *Савремени српскохрватски језик I*, Београд: Научна књига.
- Těšitelová, M., Petr, J., Králík, J. (1986) *Retrogradní slovník současné češtiny*, Praha.

Толковый словарь русского языка (1994) 4 т. под редакцией Д. Н. Ушакова. Москва.
Hajnšek-Holz, M., Jakopin, P. (1996) *Odzahnji slovar slovenskega jezika*, Ljubljana.

Summary

Rajna Dragičević

ON SERBO-CROATION ONOMATOPOEIC NOUNS WITH THE ELEMENT -T- IN THE SUFFIX

This article deals with the word-formation and semantic analyses of the onomatopoeic nouns with the element -t- in the suffix in Serbo-Croatian language. These nouns are treated from the diachronic and synchronic point of view. The meanings of the word-formation bases and the roles of the suffixes concerning meaning of these words are analyzed, and their polysemantic structures and derivative systems are investigated.

ЦЕНКА ИВАНОВА
(Велико Търново)

ЕЗИКОВА ИСТОРИЯ И ЕЗИКОВА ПРОГНОСТИКА — ВЪЗ ОСНОВА НА СЪПОСТАВИТЕЛНОТО ЕЗИКОЗНАНИЕ (Перспективи на балканославянския ареал)

1. Поставяне на частен научен проблем в рамките на съвременните постижения на езикознанието цели да се обобщят и припомнят досегашни наблюдения и изводи, от една страна, а от друга — да се посочат нови източници и гледни точки в стремежа към по-пълна интерпретация на езиковия факт или явление както в ретроспекция, така и в неговата предполагаема перспектива.

Всеки съвременен език е резултат от дълъг исторически развой, който се проучва чрез комплекс от методологически похвати [Головин 1983: 189-206; Цъхун 1988: 3]. Погледната в цялост, статиката на езиковата система в определен хронологичен отрязък (както и на подсистемите и отделните им компоненти), е следствие от минали и носител на бъдещи езикови развойни тенденции. Относителността ѝ е функция на нуждите на комуникациите и езиковата приемственост в съответното общество. Теоретичната лингвистика на XX век утвърди по безспорен начин, че синхронният и диахронният подход (или хронологичен план на изследване) спрямо езиковите факти и явления са взаимно обуславящи се и допълващи се гледни точки — описателна и историческа — към обекта на проучване [Сосюр 1992: 128-130; вж кратък преглед на основни мнения у Бояджиев 1995: 45-48; Будагов 1983: 232-234; Джамбазов 1992: 176-178; Харалампиев 1996: 11-12]. Предходни езикови състояния се установяват чрез синхронно проучване на съответните хронологични пластове или чрез т. нар. синхронен разрез в диахронията. На базата на съпоставките между различните хронологични „отрязъци“ се установява историческата езикова закономерност на развитие на явление, факт или система, обяснява се и се йерархизира синхронната езикова вариативност, търсят се опорни точки в диахронната променлива за езиково прогнозиране. В методологическо отношение изпитана и водеща за диахронния тип изследвания в рамките на един език е комбинацията от филологическия метод (изводите се базират на писмено засвидетелствани данни с различна хронология на поява) и метода

на вътрешната реконструкция (фономорфологичен анализ), подчинен на принципа за относителната хронология на езиковите явления в рамките на структура, за която писмеността в качеството ѝ на източник на изследването не е релевантна във всички случаи. В рамките на генетичната общност обаче, особено когато става въпрос за близки и съседни езици с висока степен на родствени отношения и паралели, прибягването до данните на сравнителното езикознание чрез частните му дисциплини [Петков 1978: 7–18] дава в определени случаи допълнителна светлина върху поставения проблем и благоприятства двустранно осветляването на езикова история, съвременно състояние и предполагаемо бъдещо развитие [вж за методите на езиковедските изследвания у Петков 1978: 7–18; Петр 1984: 127–132; Селимски 1983: 7–35].

Към сравнителното изследване на езиците като безспорни се отнасят преди всичко мехните генетични и ареални връзки. За основен методологичен подход или за изходна точка в сравнението се възприема установяването на твърдествени емпирични данни за явленията, които по-нататък се подлагат на системен анализ, за да бъдат разкрити всички техни сходства, а установената общност предопределя анализ на различията „като признаци на отделни видове, които се обединяват от една родова характеристика“ [Петков 1978: 8].

2. Съвременното ареално членение на южнославянския езиков континуум представлява твърде сложна картина преди всичко поради констатирания факт, че изоглосите, които отразяват диахронните изменения в този ареал имат нееднороден характер. Езиковедската славистика различава два типа изоглоси, които разпределят южнославянската езикова територия първо според промени от генетичен характер и второ — по типологическа класификация. Генетичните закономерности имат общославянски характер, въпреки че по редица свои характеристики в синхронен план южнославянските езици се противопоставят по специфичен начин на останалите две славянски групи (източна и западна), за които има по-убедителни доказателства за принадлежност към единни макродиалекти в предполагаемия праезик. Специфичните южнославянски черти, определяни като балканизми, дават основание в науката да се въведе терминът „балканославянски ареал“ [Соболев 1989: 216] и теоретично да се представи като наслагване на два многоезични ареални комплекса — южнославянски и балкански [Цыхун 1981: 9; Цыхун 1988: 15–16; Павлович 1957–58: 207–236]. Този ареал се отличава с откритост на северозапад, което означава, че всеки от непринадлежащите към приетите относителни граници на балканския езиков съюз южнославянски диалекти може в рамките на историческото си развитие да придобие от набора структурни признаци на балканския езиков тип.

В класическата „схема“ на балканския езиков съюз от южнославянската територия се вписва изцяло българо-македонският ареал,

докато за сръбско-черногорския, хърватския и босненския мненията за степента на балканизация са различни и не винаги се приемят в комплексност доказателствата за постепенно придвижване в определената посока [Георгиев 1972: 398–417 и цит. лит.]. Въпреки посочените резерви в последните години са публикувани допълнителни резултати от конкретно наблюдения [Соболев 1989; Лашкова 1993; Грицкат 1993 и др.].

Посочената методология, приложена спрямо балканославянския ареал, цели двустранното привличане на съвременни и исторически данни за доизясняване на диахронията в рамките на един „балканизирал се“ език (език А) чрез етапи на прехода, които се илюстрират отчетливо в съвременното или в по-близо до съвременното състояние на друг, гравитиращ към някои от балканските структурни черти език (език Б) от една страна, а от друга — прогнозиране на очаквано състояние в език Б на базата на вече изминат път на „балканизация“ в съседния близкородствен език А. Приложение на посочения подход може да се потърси при съпоставката на някои специфични черти, характерни за българо-македонския и сръбско-хърватския езиков ареал в качеството им на генетично близки и ареално преливащи се идиоми. Най-новото обособяване или отделяне на езикови стандарти чрез специфично изтъкване на собствен набор от дистинктивни признаци на базата на обща в структурно отношение диалектна основа е предмет на друг тип анализ, подвластен предимно на социолингвистичната интерпретация на съвременните езикови ситуации.

3. Сложното пресичане на ориентири във времето и пространството при цел от посочения ранг изисква комбинирано привличане и приложение на съответни източници, които могат да се групират в следните основни направления:

- досегашни проучвания;
- езикови данни от писмени паметници с различна датировка и локализация;
- съпоставка между структурни черти и явления от диалекти, принадлежащи към сравняваните езици, както и от други езикови идиоми като разговорна реч, книжовноезикова норма и т.н.;
- авторска реч от художествени и друг тип произведения с различна датировка, отразяващи отстъпления от утвърдената норма в единия език и приближаване към типични черти на другия език;
- данни от регионално детерминирани говорни зони, които в качеството си на преходни говори са обект на изследване на ареалната лингвистика.

Към някои от посочените източници трябва да се подхожда изключително внимателно поради самата им същност. Незадоволителни и несигурни според специалистите са на първо място данните от писмените паметници, особено от средновековния период, по две основни причини: отдалечена съотнесеност с живия народен език поради

задържачката роля на писменоезиковата норма и трудности при локализираната на отразения в писменият патемник авторски говор, чиито индивидуални черти обикновено се проявяват под формата на „грешки“ или отстъпления от нормата, особено когато става въпрос за преписи на оригинали с друг диалектен, т.е. ареален произход. Появата на аналитично по тип езиково образуване в подобен източник дава сведения само за това, че явлението е факт до момента на създаване на съответния паметник в някой от териториалните говори, но не е възможно да се определи езиковият му статус, нито пък да се моделират етапите на прехода според принципа на относителната хронология [Соболев 1989: 221].

В балканославянския ареал открай време съществуват зони, в които единствено комплексно формираното езиково самосъзнание на индивида го причислява към единия от двата съседни и близкородствени езика поради факта, че както и при останалите славянски езици, установилите се в резултат на закономерна езикова еволюция фонологични, морфологични и лексикални различия не заличават хармонията на генеалогично мотивираната цялост, а по правило политически минали и настоящи граници не съвпадат с езиковите и се очертават говорни територии, осъществяващи плавен преход от един съседски език към друг [Цонев 1984/І: 13–14 и 1984/ІІ: 226; Стойков 1993: 49–50; Славски 1956; Ивич 1957–58: 179–181]. Тази специфика е елемент от така наречения лингвистичен пейзаж, който според специалистите е дял от територия, на която се говорят един и същ или толкова близки езици, че разликата между пограничните им диалекти не стига степен на неразбираемост [Ивич 1990: 35]. Исторически променливите и нетрайни българо-сръбски граници през вековете например предопределят нестабилност в езиковото самоопределение на част от населението в преходните езикови зони именно поради нерелевантната езикова същност на преходните говори и разнопосочния характер на процеси, ускоряващи или забавящи приобщаването към съответната водеща съвкупност от езикови характеристики [Соболев 1994: 83–105]. За дискутираната тема изключително интересен феномен са говорите от призренско-тимошката област, които в структурно отношение гравитират към аналитичния тип.

Показателни в подкрепа на тезата за сложния комплекс от фактори и критерии за определяне на балканославянския ареал са съпоставките на езикови факти от един и същ район, но с разлика в състоянието им от едно столетие: нишкият говор, представен от сръбския писател от XIX век Стеван Сремац [Сремац 1988], във втората половина на миналия век притежава много повече черти от преходен тип, свързани в случая с аналитична по тип структура, отколкото съвременния градски говор, чийто узус по безспорно социолингвистични причини, за разлика от говорите в малките и застаряващи откъм население околнини селища, в края на XX век е моделиран от съвременния сръбски езиков стандарт [Тома 1994: 137–147; Иванова 1997]. В съответствие с поставената цел

съществени ще бъдат езиковите факти, които, взети по-отделно или като снопове от изоглоси с различен обхват, присъстват в определени български и сръбски говори, но не се числят към нормативните комплекси на книжовните езици [Ивич 1979].

Посочените аргументи водят до извода, че освен теоретичния анализ за същността и последиците от езиковите контакти, особено за проницаемостта на съответните езикови равнища при характеристиката на балканския езиков съюз, твърде съществена за достоверността на излаганата теза е йерархизацията на посочените източници.

4. На т. нар. балканизация на сръбския и хърватския език, въпреки поставяния по различен повод проблем от не едно поколение учени, са посветени няколко задълбочени изследвания от най-ново време [Грицкат 1993; Лашкова 1993; Попов 1984]. Съществените белези се проявяват на всички езикови равнища, което според вече констатираните механизми на структурна промяна е твърде значителен факт: съвпадение на падежни окончания в синтетичния тип именна парадигма, което формално води до специфична редукция на падежната система; замяна на инфинитива с даконструкция; анализация на числителните форми (от типа *идем са своје две другарице*); граматикализация на предлози предимно в сръбския ареал (*идем код лекара — чекам код лекара*); употреба на посесивен Датив; бъдеще време с помощен глагол със значение 'искам' — *хтејти*, който е със съкратен (в стандартната норма) или неспрегаем облик (в диалекти); определени интонационни, фонетични и лексикални особености. Тези „отклонения“ от закономерности, които са заложени още в праславянския език-основа у към които се придържам в по-голяма степен останалите представители на славянската езикова група, са структурни характеристики не само на някои от източните сръбски говори, но са същностна характеристика и на книжовноезиковите норми (доскоро една двувариантна норма); нещо повече — посочената отвореност на северозапад за иновациите постепенно „пълзи“ и към западните зони на южнославянския езиков ареал [Грицкат 1993].

От гледна точка на теорията и критериите за принадлежност към езиковия съюз интерес представлява въпросът за чертите, по които сръбско-хърватският езиков ареал може и би трябвало да се определи като представител на периферна балканска езикова структура. В науката тази гледна точка е известна и се базира както на типологически съпоставки, така и на конкретни наблюдения [вж цитираната литература, също бележки в конкретните авторски разработки]. Прието е аналитичният тип езикова структура да се свързва преди всичко с именната система и със загубата на падежите, но за балканизми се сочат и някои особености на глаголната система, които се отклоняват от историческата закономерност на езиковата еволюция [Грицкат 1993: 38–46].

5. Предмет на конкретния анализ, който би могъл да допълни представата за механизмите на ориентация и към аналитизъм в балканославянския ареал, са начините за образуване на бъдеще време в диахронна, съвременна и предполагаема перспектива.

5.1. В историческите езиковедски изследвания няма единно мнение за начина на утвърждаване на форми за изразяване на Futur в праславянския език и в последвалата следпраславянска еволюция. Безспорен е фактът, че те не са от индоевропейски произход, тъй като в най-ранните славянски писмени паметници няма регистрирани специални футурни форми [Грамматика 1991: 301]. По косвени доказателства се съди, че изразяването на бъдещо действие е било свързано с вида на глагола [Баряктаревич 1981:324]. Старите паметници регистрират два начина за конструиране на бъдеще време, всеки от които продължава своите функции в определени славянски езици. Първият е чрез т. нар. прости или презентни форми от свършен и несвършен вид, като в по-късното състояние на повечето славянски езици от източната и западната група се установява само свършеният вид на глагола. За описателните форми се използват спомагателни глаголи, в които не е елиминирана докрай известна модалност: НМЪТН, ХОТЪТН, НАЧАТН плюс инфинитив на глагола-носител на основното лексикално значение или БЪТН плюс инфинитив или елово причастие. Поради реална възможност за нееднозначно тълкуване на текста с бъдещи форми, образувани с модални глаголи, повечето славянски езици са се ориентирали към помощната функция на БЪТН, чиято семантика се отличава с повече неутралност. Доказателство за по-късната поява на описателните конструкции е също обстоятелството, че не е установен само един спомагателен глагол, а последвалата конкуренция между тях води до специфични крайни решения на южнославянска територия и поконкретно — в балканославянския ареал. За определено предимство на ИМЪТН по пътя на граматикализацията съдим по данни от конкретни наблюдения [Мирчев 1978:223], като в някои се стига до извода за гръцко влияние, което е определило именно глаголят с това значение да играе водеща роля [Грамматика 1991:304].

Косвените доказателства свидетелстват за трайно навлезли в системата същностни черти и именно устойчивият им характер поражда известни съмнения относно категоричността на някои твърдения. Още в началото на нашия век видният български езиковед Стефан Младенов констатира, че включването на НМЪТН в парадигмата на бъдеще време се среща и у други славянски езици (например аглутинативните украински футурни форми от типа *йисайтиму*, *йисайтимеш* и т.н.) и не би трябвало да се абсолютизира прокламираното румънско влияние от друг български историк на езика — Б. Цонев [Младенов 1979:24], или трябва да се търси друга проекция на присъствието му в славянски езикови формации. Грамматикализацията на негативната форма за бъдеще време в българския език е може би най-красноречив пример за експанзията

на този помощен глагол от старобългарския период до днес. В научните констатации обикновено се акцентира върху уникалната асиметрия между позитива на по-късно наложилите се облици от ХОТЪТН и негатива на ИМЪТН (*ще четѣа — няма да четѣа*), но не би трябвало да се подмине явно широката застъпеност на ИМЪТН тази службена функция още в старите български говори.

По данни от паметници от т. нар. среднобългарски период (XII–XIV в.) историците на българския език констатираха, че именно могава се наблюдава очертаващото се предимство на ХОТЪТН като служебен и десемантизиращ се глагол [Грамматика 1991:305] и се застъпва становище, че налагането на тенденцията има паралели с други балкански езици [Мирчев 1978:224]. Тази документирана констатация се предхожда от междинен етап на двойка функция на ХОТЪТН — с ясно изразено футурно значение и с модално значение. Както за отминалия вече български период, така и за съвременното аналогично състояние в сърбохърватския ареал, отсъстват сигурни критерии за разграничаването на двете значения¹.

Паметниците на сръбската средновековна писменост по познати причини (общославянските функции в различните редакции на средновековния тип книжовен език) регистрират аналогични тенденции като в българския ареал: ИМА ПЛАТНТН; НЕМА ПРНТН НН СЕ ПОТВОРНТН; ХОКЕТЕ ВРАТНТН; НЕЪЕ ПРНТН [Баряктаревич 1981:325].

5.2. Граматикализацията на спомагателния глагол ХОТЪТН, която напълно се вписва в постулата за неравномерния характер на езиковия развой, е източник на търсената двойноориентирана информация: съвременното състояние в сръбско-хърватския езиков континуум показва вероятностния път на минали промени в българския ареал, а характеристиките на българския Futur показват очакван някога краен резултат от заложените съпадащи си развойни тенденции в сръбско-хърватската зона.

В сръбската книжовна традиция от XVIII век насам се установявам континуантите на глагола *хѣити* в сегашно време и енклитични форми, които с редки изключения все още стоят пред инфинитива: *хоће сѣавити, не хоће бежати, хоћемо ѿустити; ћеш држати, ће видети; но: вићитемо* [Йеркович 1993:161]; *ѿосѣарати се хоћемо, назначити хоћемо* [Младенович 1989:86].

¹ Тази двойственост поражда съмнения и за по-ранна поява, която се илюстрира от два старобългарски надписа, които според самата си същност (предполага се, че в качеството си на надписи със свободен текст могат да не съблюдават изцяло писмената норма и да се прокраднат особености или поне нюанси от говоримия език) не би трябвало да получат еднозначно тълкувание:

ИМА ЪНЪ ХОШТН КАЛОУТЕРЪ — надпис от Мурфатлар;

ВАРАКУР ЕКДА ХОШТЬ КОМЪКАТН — надпис от с. Равна, Провадийско [текстовете са предоставени от проф. д-р К. Попконстантинов].

Грамматикализираните български форми на същия помощен глагол по аналогичен начин са се съкратили до облиците *щъ* (*йравойсно ща*), *щеш*, *ще*, *щем*, *щете*, *щѣти* (*йравой. щати*) и образуват бъдеще време със скращения инфинитив от типа *щеш йозна*, *щем види*, *щеш осѣави* и т.н. [Мирчев 1978:224]. Очевидна е аналогията със съвременния аналитичен начин за образуване на Futur в повечето сръбски диалекти и в книжовния език от типа на *йи ћеш видеѣти*, *ми ћемо йознати*, *нећемо осѣавиѣти* и т.н. Паралелен е и другият начин за образуване на футурни форми — чрез спрегаемия помощен глагол и да-конструкция: *щемъ да сѣанем*, *ще да ми каже* (такива форми бяха в употреба в новоизграждащия се български книжовен език през XIX век), както и отрицателните от типа *не ще да ѣе моля* при вече явно морфологизирано 3 лице ед. ч., т.е. превърнало се в частица.

Приетата норма в сърбохърватския езиков ареал, която е всъщност стандартна новошокавщина, показва определени отстъпления от по-стари състояния и нови тенденции, които могат да се определят като балканизми:

— в деklinацията на помощния глагол *хѣѣти* третите лица (ед. и мн. ч.) са изравнени по посока на 3 л. ед. ч. — *ће*, което е аналог на българската частица *ще* (със същия произход);

— особено в източните сръбски говорни зони инфинитивът все по-често се заменя с да-конструкция: вм. *он ће чувати* — *он ће да чува*; *ја ћу да учим* и под. [Симич 1994:558].

5.3. Пренебрегването на пълното спрежение на спомагателния глагол в български, а също неговият по-особен статус в сръбски и хърватски доказват настъпваща граматикализация.

Поради службените функции на позитивната форма на помощния глагол, модалното значение в български език се поема от друг семантично близък глагол — *искам*, чиято парадигма не е нарушена в позитивния и негативния си облик (*искам* — *не искам*). Отрицателната форма на ХОТЪТН също не е натоварена с допълнителни граматически функции. Поради създалата се асиметрия обаче (вече отсъства положителната форма), тя „слиза“ в по-нисък стилистичен пласт — в разговорната реч: *щеш не щеш*, / *искаш ли* — *не щъ* / и подобни.

Много по-сложен е въпросът за съотношението между пълната и кратката форма на спомагателния глагол на сръбска и хърватска територия. Примери от типа *Хоћу да гледам* — *Ја ћу да гледам* показват нюанси в предаваното значение и понякога е изключително трудно да се разграничат модалността и „истинският“ футур [Половина 1985:101]. С други думи, пълната десемантизация на ХОТЪТН е настъпила в български, а сръбски и хърватски все още имат случаи на двойка и подвеждаща употреба. Напр.: *Хоћемо ли у шейњу?* (в см. 'искаме' или 'ще отидем'); разг. *Оћеш ићи?* — *Оћу* и под. Друга, също балканославянска особеност, са кратките форми, които са в основата на елиптични изрази

(*Ко ќе ићи? — Ја ћу.*), или са средство за образување на т. нар. синтетични форми на бъдеше време (*ојџићу, џиџаћеш*).

Интерес за проследявање във времето на придвижването и интензитета на балканистичните изоглоси предизвикват преходните говори, особено тези от призренско-timoшкия ареал: футурни форми от типа *ќе одимо, ќе ѝи речем, ми ќе се ласно ѝогодимо и ценимо* [Сремац 1988: 12–15], които са преминали от инфинитив (пълен или съкратен) към спрегаем облик на смисловия глагол.

От друга страна, някои български диалекти дават ценни сведения за вече изминати етапи от основния диалектен масив и служат като източник за диахронията, но могат същевременно да служат като нагледен модел в езиковото прогнозиране на развойните тенденции на съседния език. Примери за съкратен инфинитив (*аз џа ѝи да*), за да-конструкции със спрегаем помощен глагол (*џа да ѝиа, џем да ѝием*) и др. могат да подпомогнат възстановяването на отделни етапи от историческите преходи на езика [Стойков 1993: 31; Харалампиев 1988: 397].

6. Сравнявайки статуса на стария глагол ХОТЪТН в останалите славянски езици (рус. *хочу*, пол. *chcę*, чеш. *chci*, слш. *chcem*) със ситуацията в балканославянския ареал стигаме до заключението, че на местна почва са се развили непознати или периферни за праславянските тенденции функции, черти и облици. Пълната десемантизация в български и прогнозираните в същата посока промени в сръбско-хърватския езиков ареал сочат, че генетично заложените структурни черти могат да заглъхнат или да се трансформират в резултат на качествено нови и дълготрайно действащи фактори.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Баряктаревич 1981: Д. Баряктаревич. Развојни пут конструкции за казивање будућности. — Научни састанак слависта у Вукове дане, 1977. Београд, 1981.
- Бояджијев 1995: Ж. Бояджијев. Увод в езикознанието. Пловдив, 1995.
- Будагов 1983: Р. А. Будагов. Язык — реалност — язык. Москва, 1983.
- Георгиев 1972: Вл. Георгиев. К вопросу о балканском языковом союзе. — В: Новое в лингвистике, вып. VI, Москва, 1972.
- Граматика 1991: Граматика на старобългарският език. София, БАН, 1991.
- Грицкат 1993: И. Грицкат. О неким ефектима вишеслојне миксоглоотије на јужнословенском земљишту. — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XXXVI/1, Нови Сад, 1993.
- Головин 1983: Б. Н. Головин. Введение в языковедение. Москва, 1983.
- Джамбазов 1992: П. Джамбазов. За основните подходи в словообразователните проучавања. — Бълг. език, 1992, N3.
- Иванова 1997: Ц. Иванова. Типолошки осврт на језик Стевана Сремца. — Књижевно дело Стевана Сремца — ново читање. Ниш, 1997.
- Ивич 1957–58: П. Ивич. Значај лингвистичке географије за упоредно и историјско проучавање јужнословенских језика и њихових

- односа према осталим словенским језицима. — Јужнословенски филолог, XXII, 1957—58.
- Ивич 1979: П. Ивић. О пореклу и особинама пиротског говора. — В: Пиротски зборник, 8–9, Пирот, 1979.
- Ивич 1990: П. Ивић. О језику некадашњем и садашњем. Београд, 1990.
- Ивич 1994: П. Ивић. Српскохрватски дијалекти, књ. I. Сремски Карловци — Нови Сад, 1994.
- Јерковић 1993: В. Јерковић. Морфолошке одлике језика рукописа „Косовски бој“. — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XXXVI/2, Нови Сад, 1993.
- Лашкова 1993: Л. Лашкова. За балканизацијата на србохрватски и български език. — Јужнословенски филолог, LIX, 1993.
- Мирчев 1978: К. Мирчев. Историческа граматика на българския език. София, 1978.
- Мирчева 1962: Д. Иванова-Мирчева. Развој на бъдеще време (Futurum) в българския език от X до XVIII век. София, 1962.
- Младенов 1979: Ст. Младенов. История на българския език. София, 1979.
- Младеновић 1989: Ал. Младеновић. Славеносрпски језик. Нови Сад, 1989.
- Павловић 1957–58: М. Павловић. Перспективе и зоне балканистичких језичких процеса. — Јужнословенски филолог, XXII, 1957–1958, 1–4.
- Петр 1984: Jan Petr. *Zaklady slavistiky*. Praha, 1984.
- Половина 1985: В. Половина. О употреби глаголских времена у савременом српскохрватском разговорном језику. — Научни састанак слависта у Вукове дане. Београд, 14/2, 1985.
- Селимски 1983: Л. Селимски. Същност, методологија и проблематика на сравнителаната граматика на славянските езици. Велико Търново, 1983.
- Симић 1994: Р. Симић. Лингвистички статус и главне особине „стандардне штокавштине“. — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XXXVII, Нови Сад, 1994.
- Славски 1956: Фр. Славски. Взаимоотношенията между јужнославянските езици. — Бълг. език, 1956, N2.
- Соболев 1989: А. Н. Соболев. Сербохрватска диалектологија и изучение истории балканославянских языков. — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, XXXII/2, Нови Сад, 1989.
- Соболев 1994: А. Н. Соболев. Тимочко-лужнички говори у јужнословенској Ч-Ц зони. — В: Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката. Ниш, 1994.
- Сосјур 1992: Ф. дьо Сосјур. Курс по обща лингвистика. — изд. София, 1992.
- Сремац 1988: Ст. Сремац. Ибиш-Ага. Ниш, 1988.
- Стойков 1993: Ст. Стойков. Българска диалектологија. С., БАН, 1993.
- Тома 1994: Paul-Louis Thomas. Говори Ниша и околних села у социолингвистичкој перспективи. — Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката. Ниш, 1994.
- Харалампиев 1988: Ив. Харалампиев. Из диахронната проблематика на българския глагол. — Бълг. език, 1988, N5.

- Харалампиев 1990: Ив. Харалампиев. Езикът и езиковата реформа на Евтимий Търновски. София, 1990.
- Харалампиев 1996: Ив. Харалампиев. За предмета на историята на езика (история на езика и езиково прогнозиране). — В: Българистични проучвания. В. Търново, 1996.
- Цыхун 1981: Г. А. Цыхун. Типологические проблемы балканославянско-го языкового ареала. Минск, 1981.
- Цыхун 1988: Г. А. Цыхун. Арзальная тыпалогія славянскіх моў. — X Міжнародны з'езд славістаў (даклады). Мінск, 1988.
- Цонев 1984: Б. Цонев. История на българския език (фототипно издание), т. I–III, София, 1984.

Резиме

Ценка Иванова

ЈЕЗИЧКА ИСТОРИЈА И ЈЕЗИЧКА ПРОГНОСТИКА — НА ТЕМЕЉУ КОНТРАСТИВНЕ ЛИНГВИСТИКЕ (Перспективе балканскословенског ареала)

У раду се расправља о могућностима да се одређени научни проблем смести у оквиру достигнућа савремене лингвистике, уопштавајући и уважавајући досадашња запажања и закључке, на једној страни, и да се понуде нови погледи у циљу што потпуније интерпретације језичких факата и појава — како у ретроспективи тако и у перспективи, на другој страни.

ЗАМИР К. ТАРЛАНОВ
(Петрозаводск)

ТЕНДЕНЦИЯ К АБСОЛЮТИЗАЦИИ СУБЪЕКТА В РУССКОМ СИНТАКСИСЕ: НОМИНАТИВНОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ КАК ЕЕ РЕАЛИЗАЦИЯ

У овом раду аутор разматра настанак и функцију номинативних реченичних конструкција у руском језику. Он указује на то да су те конструкције биле формиране у периоду до XVI века, док је њихова шира распрострањеност у културном изразу била остварена већ крајем XVIII и почетком XIX века.

Желание синтаксистов экстраполировать на древнерусский язык все то, чем характеризуется современный русский, безотчетно и удивительно постоянно. Усилия, подчиненные его удовлетворению не только неопозволительно упрощают и искажают задачи синтаксического исследования языка, но и настраивают на ложные пути и бессмысленные поиски.

Практически а priori принимаемый тезис о том, что тысячелетием разделенные периоды истории языка совпадают по принципиальной парадигме (типологии) и качеству синтаксических единиц, оставляет исследователям лишь одну главную возможность — снабжать одни и те же как бы исторически неизменные синтаксические единицы иллюстрациями из разновременных и разножанровых памятников письменности. При этом новизна выполняемой работы определяется по тому, привлекался соответствующий источник в синтаксических исследованиях прежде или нет.

При всей важности и подобного рода изысканий в плане накопления фактических данных и выявления степени активности и распространенности описываемых явлений в соответствующих памятниках письменности они достаточно далеки от решения задач собственно структурного синтаксиса.

Так же обстоит дело и с номинативными предложениями. Ограничусь некоторыми иллюстрациями такого рода подходов.

Особенность древнерусского языка по его древнейшим памятникам Я. А. Спринчак видит в том, что в нем «номинативные предложения встречаются сравнительно редко»¹.

В существовании их в то отдаленное время у автора сомнений нет. В качестве примеров номинативных предложений приводятся следующие формулы грамот и заголовков: *Благословенье от владыкы, князю Ярославу* (Дог. Новг. с Яр. Яр. 1265 г.); *Поклоно от Карпа к господину. Михаила къ отцю ко владыцѣ* (Новг. гр. 1301 г.); *Соудъ Ярославль Володимирица* (Заголовок к Русской правде по сп. Новгород. Кормчей 1282 г.); *Писание о преставлении и о погребении князя Михаила Васильевича Шуйского, рекомого Скопина* (Заголовок повести); *Въ лѣто 6651 стояше вса осенина дѣждева. от гѣина дни до корочюна. тепло дѣжсѣ* (1 Новг. лет., 23); *И стаща денье зли: мразь. вѣялица... страшно сѣло* (1 Новг. лет., 15)².

Далее констатируется, что в памятниках письменности XVI–XVII вв. они употребляются чаще, напр.: *а се моя печать* (Грамм. XVI в.); *Всегда бы над рукодѣлиемъ сидѣла сама, то ей честь и слава, а мужу похвала* (Домост.); *В памяти Никонъ пишет. Год и число... И горе, и смѣхъ*. Иногда ребенка погонят (Аввак., Жит.).

Заключая проиллюстрированную примерами эволюцию номинативных предложений, Я. А. Спринчак пишет: «Следовательно, номинативные предложения, которым свойственна сжатость и выразительность речи, в дальнейшем развитии русского языка получают все большее распространение»³.

Сопоставив показания древнерусских памятников по синтаксическим построениям, подводимым под номинативные предложения, с номинативными предложениями в современном русском языке, автор продолжает: «Сопоставление номинативных предложений, употреблявшихся в древнерусском и употребляемых в современном русском языке, показывает, что в современном языке они употребляются чаще и количество их структурных типов возросло»⁴ (Курсив мой. — З. Т.).

Таким образом, согласно Я. А. Спринчаку, выходит, что номинативные предложения в русском языке существовали уже в древнейший период. Изменения, происходившие в их истории, — чисто количественные: росли их употребительность и количество.

В принципе аналогично решается вопрос о номинативных предложениях в древнерусском языке и в других работах по русскому историческому синтаксису.

¹ Спринчак Я. А. Очерк русского исторического синтаксиса (Простое предложение). Киев, 1960, с. 106.

² Там же, с. 107.

³ Там же, с. 107.

⁴ Там же, с. 109.

Так, в коллективной монографии по исторической грамматике русского языка говорится: «Собственно-бытийные предложения представлены в наших примерах единичными примерами. Классические образцы их типа: *Зима. Ночь.*, получившие широкое распространение в описательных жанрах современного русского литературного языка, отсутствуют вообще»⁵.

В процессе последующего рассмотрения эти половинчатые суждения и вовсе сводятся на нет. Выясняется, в частности, что:

1) собственно-бытийные предложения, обычно встречающиеся в памятниках *повествовательно-разговорного жанра*, употребляются не самостоятельно, а, как правило, в составе сложных конструкций, чаще бессоюзных;

2) номинативное предложение могло выступать как в поясняемой, так и в поясняющей частях сложного целого, ср.: *Брачный обычай* не хожаше зять по невѣсту, но при вожажу вечер, а заоутра приношаху по неи что владуче (Лет. Тр., с. 57); *Жалоба нам, господине, на них*, покосили у нас пожни и луги Федоровские земли сильно (Акты феод. XIV–XVI вв. № 117, л. 132); *бе бо время холод велик и дожди с ледяным градом частые днем и ноцию* (Лет. сказ., л. 24–24 об.); и тово привести нелзе *потому бездорожища* (Моск. дел. и быт., с. 41);

3) номинативные предложения употребляются с указательными частицами *ото, вото / вот, восе / вось, се*: «ото Давыд» (Лет. Тр., с. 186); *се родь единь и языкь единь* (Лет. Тр., с. 53);

4) номинативные «оценочно-эмоциональные предложения»: *Туга и тоска сыну Глѣбову!* (Сл. о плк. Иг., с. 21); *О горе нам!* яко приближается конец нашему житию (Каз. ист., л. 88 об.); *О великое чудо, братия!* (Девг. д., л. 16); и др.⁶

Сюда же, в группу номинативных предложений, вслед за А. Поповым включаются также *формулы, выражающие приветствие, пожелание* (*А милость Божья на вас и мое благословенье* — АИ, 1395 г., с. 19), *композиционные части документов* (*Правило 2: «Иже съ изверженнымъ, причетникъ сыи...»* — АИ, с. 36), *оглавления, заголовки* и т.д.⁷

Хотя в монографии (автор раздела — А. М. Сабенина) говорится о номинативных предложениях и номинативных конструкциях⁸, нет ожидаемых указаний на то, что их сближает и чем они отличаются друг от друга. Более того, как бы в продолжение этого ряда конструкций следует и так называемый «именительный темь»⁹.

⁵ Историческая грамматика русского языка. Синтаксис. Простое предложение. М., 1978, с. 296.

⁶ Там же, с. 297–300.

⁷ Там же, с. 301–303.

⁸ Там же, с. 304.

⁹ Там же, с. 303–304.

Таким образом, в рассматриваемой монографии сама суть и границы номинативных предложений оказываются расширенными и размытыми: номинативное предложение как особая и самобытная единица синтаксиса не отграничена от неполных предложений, в силу своей неполноты лишь внешне напоминающих номинативное; от формул пожеланий и приветствий; от разного рода названий-заголовков, названий-разделов и т.д., а также от конструкций представления (темы).

Между тем, такое отграничение принципиально важно не только потому, что речь идет о структурно между собой совершенно не связанных явлениях языка, но и потому, что номинативное предложение среди всех упомянутых принадлежит к числу самых поздних образований. Названия-заголовки, формулы приветствий и пожеланий, неполные предложения и конструкции представления — это то, что существует задолго до номинативных предложений и не зависит ни от строя языка, ни от стоящих за ним словесно-художественных традиций, в то время как для становления и функционирования номинативных предложений чрезвычайно существенно и последнее обстоятельство.

Опровергая мнение А. Попова, относившего к номинативным предложениям разного рода заглавия, А. А. Потебня писал: «Я думаю, что заглавия, как «Временник», «Начало повести», «Уставы Владимировы», «О убийстве», «Грамота такого-то» по строю новее, чем двучленные и многочленные предложения, каковы: «Се — повѣсти времяньныхъ лѣтъ, откуда естъ пошла Русьская земля, кто въ Киевѣ нача первѣе княжити...»; «се начнемъ повѣсть сію»; «а се покони вирьнии»; «а се уроци скоту»; «а се устави Володимиръ», «а се — наклади»; «а се — о женѣ, оже върчеться сѣдѣти по мужи»; «а се — о купци, оже истопиться»; «а се — оже холопъ ударить» (и без «се»: «оже свержетъ виру»); а се — закладаюче городъ» (Русс. правда); а се — мѣстѣ Архангела Михаила, гдѣ явися Иусу Навгину» (Хождение Игум. Данила); «се язъ князь Володимѣрь сынъ Василковъ, внукъ Романовъ, пишу грамоту: Даль есмь княгинѣ своей и проч. (Ип., 505)»¹⁰.

Я привел эту пространную цитату прежде всего с тем, чтобы еще раз продемонстрировать метод и логику научных аргументаций А. А. Потебни, в деятельности которого трепетное отношение к огромному фактическому материалу сочетается с непревзойденной глубиной плодотворного синтаксического анализа. А. А. Потебня безусловно прав в том, что разного рода названия, обозначения разделов, частей документов и т.д. производны, вторичны по отношению к структуре двучленных (двусоставных) предложений, утвердились с опорой на двусоставное предложение, а лишь потом, позже многие из них трансформировались в формулы, клише лексико-фразеологического типа.

¹⁰ Потебня А. А. Из записок по русской грамматике, т. 1–2. Харьков, 1889, с. 79.

Объясняя отсутствие «собственно-бытийных предложений» в книжных памятниках древнерусской письменности, исследователи исходят из того, что основной областью их бытования еще оставалась разговорная речь. Тем самым вопреки истории постулируется, допускается, что раньше всего номинативные предложения зарождаются и функционируют в разговорной речи.

Однако такое предположение не только лишено реальной фактической базы, но и антиисторично по сути. Оно лишь констатирует устоявшуюся традицию, согласно которой всякое языковое изменение начинается в разговорной речи. Следовательно, по этой логике и номинативные предложения сначала утвердились в разговорной речи, а затем переместились в язык книжного типа в широком смысле.

В действительности же дело обстоит совсем по-другому: речь идет о случае, когда языковая инновация возникает в книжной (письменной) речи как одна из историко-культурных примет именно этой и только этой речи. Такова судьба номинативных предложений, книжных по своей природе и происхождению. Следовательно, если их не было в древнерусской книжной письменности, то их еще не было вообще.

Прежде чем обратиться к вопросу о происхождении и истории номинативных предложений, рассмотрим на нескольких примерах, являются ли номинативными те конструкции, которые обычно считаются таковыми в специальной историко-синтаксической литературе, напр.: *Брачный обычай* не хожаше зять по невѣсту, но привожаху вечерь...; и стаща дѣные зли: *мразь, выалица*, страшно зѣло...

Оба выделенных фрагмента не имеют ничего общего с номинативными предложениями: это обычные конструкции представления (темы), в свое время названные А. М. Пешковским именительными представлениями¹¹. В них ничего не сообщается, ничто не констатируется, ничего не описывается. Они называют, обозначают, представляют то, по поводу чего речь идет в последующей (а иногда и в предыдущей) части текста. Это синтаксические компоненты, участвующие в выражении эмоциональной оценки, но сами по себе, в контекстуальной изоляции, не составляющая предложения. Характерно, что Е. С. Истрина эти и подобные конструкции не причисляла безоговорочно к номинативным. Она, в частности, пишет: «В Синод. сп. сюда могут быть отнесены предложения: «мразь, выалица, страшно зѣло» 30, 11, если их не ставить в синтаксическую связь с предшествующим предложением: «и стаща дѣные, зли» и не признавать в силу этого неполными, с имен. пад. подлежащего...»¹².

¹¹ См. подр.: Гарланов З. К. Язык. Этнос. Время. Петрозаводск, 1993, с. 65–70.

¹² Истрина Е. С. Синтаксические явления Синодального списка 1-й Новгородской летописи, Пг., 1923, с. 51.

Что же касается конструкций типа *вот, бес, жертва твоя*, мне не надобе (Аввак., Письма, с. 240; ... и *се вамъ изгоумень* (Жит. Феод. Печ., с. 91), то это разновидности двусоставных предложений¹³.

Нельзя не заметить, что обозначившееся в последние десятилетия XX в. широкое толкование номинативного предложения, ставшее результатом не критического восприятия одной из сомнительных традиций описательного синтаксиса, не могло не сказаться отрицательно на качестве историко-синтаксических разысканий.

Таким образом, теоретические установки и реальное положение с изучением номинативных предложений в русском историческом синтаксисе трудно считать вполне удовлетворительным. С одной стороны, исследователи утверждают, что номинативные предложения хотя и ограничено, но функционируют в русском языке с древнейших времен. С другой стороны, те же исследователи не могут представить достаточные и убедительные языковые факты, подтверждающие верность этого положения.

Следовательно, проблема не решена. Она требует иных подходов с учетом имеющихся данных и полученных исследовательских результатов.

Итак, когда и какие процессы привели к жизни номинативные предложения в русском языке?

Прежде всего обратимся к суждениям на эту тему крупнейших деятелей русского языкознания.

Одно из таких суждений, восходящее к А. В. Попову, в сущности, уже излагалось, когда речь шла о номинативных предложениях в древнерусском языке в обобщающем описании «Исторической грамматики русского языка».

Тот же подход в известной мере прослеживается и в других работах по историческому синтаксису (см., напр., «Очерк русского исторического синтаксиса» Я. А. Спринчака).

А. В. Попов, строя свою гипотезу происхождения номинативных — и в целом одночленных — предложений, отталкивается от двух положений:

во-первых, от предположения Г. Габеленца о том, что самостоятельно функционирующие в современных языках междометия, звукоподражания, «наречные и прилатательные восклицания, примыкающие к междометиям: *reizend! entsetzlich!*», «звательные падежи, повелительные наклонения»¹⁴, свидетельствуют о принципиальной возможности предложения без финитной формы; следовательно, предикативность изначально не была ограничена исключительно глаголом, как считал А. А. Потебня;

¹³ О них в современном русском языке см.: Тарланов З. К. Язык. Этнос. Время. с. 74–80.

¹⁴ Цит. по: Потебня А. А. Из записок по русской грамматике, т. 1–2, Харьков, 1889, с. 78.

во-вторых, от того, что наиболее древними являются наиболее простые языковые формы. К таким простейшим и тем самым древнейшим синтаксическим формам, по А. В. Попову, и относятся не двучленные и многочленные, а одночленные предложения типа «Пожар!» «Пора!» «Стыд!» и под.

Защищая этот тезис и пытаясь доказать вторичность двусоставного глагольного предложения, А. В. Попов пишет: «Термины *подлежащее*, *объект* предполагают уже значительную сложность предложения; так подлежащее предполагает при себе сказуемое, а объект предполагает подлежащее и сказуемое (за исключением безличных предложений, в которых подлежащего может и не быть). Между тем факты дают возможность взойти к более простому и первоначальному виду предложения, к одночленному предложению»¹⁵. Развивая ту же мысль, А. В. Попов продолжает: «Едва ли кому-нибудь удастся доказать, что, напр., при виде горящего предмета первоначально кричали: «Это есть пожар!» или «Есть пожар!» и потом стали кричать просто «Пожар!»¹⁶.

Однако суждения А. В. Попова остались заявлениями и декларациями, лишенными научных доказательств. Да и доказать их лингвистическую адекватность едва ли возможно в силу их антиисторичности, что убедительно было показано А. А. Потемней¹⁷.

На примере слов-предложений «Хорошо!», укр. «Пробі!» «Прощай! Цобе!» А. А. Потемня прослеживает сложный и длительный путь, пройденный их праформами, прежде чем обрести ту лаконичность и предикативную значимость, которыми они характеризуются в современных языках¹⁸.

Иронизируя по поводу того, что первоначально при виде пожара не могли кричать вместо «Пожар!» «Есть пожар!», А. В. Попов не учитывает валентностных возможностей этого субстантива. Скорее всего «Есть пожар!» никогда и не кричали. Но вполне могли кричать, например: «Загореса пожарь!», и отсюда просто «Пожар!» — как неполный вариант глагольного предложения, ср. соответствующие тексты: Лучися погорѣти подолие все и цѣкви, в неи же иконы ты бяхоу, по пожарѣ обрѣтошася цѣлы. Пат. Печ. Отъ пожара изгорѣ. Полик. Посл. (Пат. Печ. 11). Бысть пожарь великъ Киевѣ городѣ..., яко церквии единѣхъ изгорѣ близъ 6 соть... Лавр. л. 6632 г. Загореса пожарь отъ Деигоуницъ. Новг. л. 6683 г.¹⁹

¹⁵ Попов А. Синтаксические исследования, Воронеж, 1881, с. 30.

¹⁶ Там же, с. 31–32.

¹⁷ Потемня А. А. Из записок по русской грамматике, т. 1–2. Харьков, 1889, с. 79–81.

¹⁸ Там же, с. 79.

¹⁹ Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка, т. 2. Спб., 1895, с. 1079.

В новейший период к тому мнению, что номинативное предложение, как и всякое одночленное, могло существовать изначально, независимо от глагола, склонялся и И. И. Мещанинов²⁰.

Другая точка зрения на происхождение номинативных предложений последовательно вытекает из общей историко-синтаксической концепции А. А. Потебни. Хронологически она была первой, а суждения А. В. Попова появились как реакция на нее.

Согласно А. А. Потебне, то, что называют номинативным предложением, — это позднейший продукт в развитии синтаксического строя языка, становление которого связано с пропуском глагольной связки. Чисто именного (номинативного) предложения в общепринятом смысле, по А. А. Потебне, не может и быть, поскольку предложение как таковое невозможно без глагола, точнее — без его спрягаемой формы²¹.

Таким образом, высказывания А. А. Потебни касаются не столько генезиса номинативных предложений, сколько истории тех многовековых процессов, в результате которых в языке утверждается то, что именуется одночленной синтаксической конструкцией. Такой конструкции не было изначально, ко времени формирования предложения, его членов и соотносительных с ними частей речи, по крайней мере, к началу и в ранние этапы исторического периода. В качестве отдельной самостоятельной единицы синтаксиса ее нет и в современных языках. Таков заключительный вывод А. А. Потебни, согласно которому предложение вообще немыслимо без *verbum finitum*.

Отголоски такой концепции не преодолены до сих пор. Тому подтверждение — «Русская грамматика» 1980 г., в которой вопреки очевидным синтаксическим фактам номинативные предложения объявляются несуществующими даже в современном русском языке. Им приписывается парадигма обычных двусоставных глагольных предложений. В отличие, однако, от последовательно исторической концепции А. А. Потебни, «Русская грамматика» предлагает некую теоретическую мешанину, в которой под понятие *номинативное предложение* подводится почти всякое синтаксическое построение, отмеченное по той или иной причине отсутствием глагольной формы²².

Фрагментарно и противоречиво представлен вопрос о номинативных предложениях в «Синтаксисе русского языка» А. А. Шахматова.

²⁰ Мещанинов И. И. Члены предложения и части речи. М., 1978, с. 300–302.

²¹ А. Мейе считал именное предложение достоянием уже индоевропейского периода: «Такого рода предложения (именные. — З.Т.) не выражают никакой глагольной идеи, и в индоевропейском в них, по-видимому, не было глагола в том случае, когда не надо было выразить ни наклонения, ни лица, ни времени, т.е. когда глагол, если бы он был, стоял бы в 3-м лице настоящего времени изъявительного наклонения». — Мейе А. Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков. М.; Л., 1938, с. 360.

²² Русская грамматика, Т. 2. Синтаксис. М., 1980, с. 364–369.

Исходя из того, что не знает древнеиндийских, древнегреческих и латинских соответствий приводимым им русским примерам, А. А. Шахматов заявляет о трудности определения времени зарождения номинативных предложений. Что касается фактов старорусского языка в его иллюстративных материалах, то они исчерпываются двумя примерами из «Жития» Аввакума, причем оба сомнительны в качестве номинативных предложений. Например, первая часть, заканчивающаяся восклицательным знаком, в высказывании *Охъ горе! вездѣ отъ діавола житія нѣтъ* никак не может быть осмыслена как номинативное предложение. Это — восклицание, выполняющее роль именного предиката. Это рема по отношению к последующей части высказывания. Единственное, что объединяет ее с номинативным предложением — это конструирующая ее форма именительного падежа, которая тем не менее к номинативному предложению отношения не имеет. В принципе то же самое можно сказать о формулах приветствий, пожеланий, восклицаний, которые приводятся из других славянских и неславянских языков²³.

Вместе с тем, факт существования номинативных предложений в современном русском языке для А. А. Шахматова не подлежит сомнению.

Сопоставляя предложения *Зима, Мороз*, «выражающие наличность названных явлений или предметов в настоящее время, в настоящую минуту»²⁴, с двусоставными предложениями *Была зима, Будет мороз*, в которых «глагол означает наличность в прошедшем или будущем»²⁵, А. А. Шахматов указывает на следующие существенные различия между ними: «во-первых, если бы исторически указанные предложения даже и восходили к *зима есть, мороз есть*, то в настоящее время они все-таки могут быть рассматриваемы только как односоставные предложения, ибо для полноты их значения не требуется вставка 3-го лица еднств. глагола *есть*; во-вторых, самая грамматическая форма этих предложений, их ударение, их сопровождаемое эмфазой произношение с очевидностью отделяет их, как предложения односоставные, от двусоставных предложений, подобных таким, как *была зима, будет мороз*; для выражения наличности в настоящ. времени, по-видимому, исконно имя сопровождалось эмфазой, что делало излишним его расчленение; для выражения же наличности в прошедшем или будущем требовалось расчленение словопредложения в предложение двусоставное; в-третьих, предложения, как *зима, пожар, мороз*, известны и в тех языках, в которых нет пропуска форм настоящ. времени глагола *быть*...; следовательно, и в русском языке их нельзя объяснить из двусоставных с пропуском *есть* во втором составе»²⁶.

23 Шахматов А. А. Синтаксис русского языка, Л., 1941, с. 50–51.

24 Там же, с. 51.

25 Там же.

26 Там же, с. 51–52.

Судя по приведенной пространной цитате, А. А. Шахматов не склонен связывать генезис номинативных предложений с пропуском вспомогательного бытийного глагола в настоящем времени. Они сложились в результате сочетания имени с эмфазой наличности, экзистенциальности, как итог взаимодействия между именем в именительном падеже и особой интонацией.

Такое объяснение представляется вполне возможным, однако это не устраняет вопроса: когда и при каких условиях *именительный падеж + эмфаза* дает *номинативное предложение*?

Но подобного вопроса А. А. Шахматов и не ставит, ибо его задача в данном случае — систематизация типов и подтипов предложения в современном русском литературном языке. В соответствии с этой общей задачей подробно описываются и выделяемые им подтипы номинативных предложений, куда отнесены:

1) восклицательные: [Катерина (с ужасом) *Гроза!* Побежим домой! Поскорее! (Гроза, 1);

2) указательные с *вот*: *А! вот и твоя невеста!* (Кап. д., XIII);

3) в соединении «с другими наречиями»: (Никита) *Ну, дела* (Вл. тьмы, IV);

4) с междометием: *Ах! дела, дела!* (Вл. тьмы, IУ);

5) описательные: Ступайте хуть на двор-то. *Теснота* (Слец. Ноч-лег);

Сейчас подошла корова к его пруду напиться — *итраф*... Мужик проехал мимо саду, зацепил за плетень — *итраф* (Там же); Да расходитесь. *Утро*. Что-с? (Г. от у., 1, 1)²⁷.

Воздавая должное А. А. Шахматову за огромный материал, которым иллюстрируется выделяемая им типология номинативных предложений в современном русском языке, нельзя не заметить, к сожалению, слишком частого недосмотра в синтаксической квалификации соответствующих конструкций. Это тем более достойно сожаления, что именно А. А. Шахматов впервые не только отчетливо выделил номинативное предложение как синтаксическую единицу с ее собственным статусом, но и предложил убедительные принципы отграничения его от двусоставного предложения, исходя из законов его внутренней, иерархической организации²⁸.

Если подойти к разновидностям выделяемых А. А. Шахматовым номинативных предложений с позиций им же предложенных критериев их распознавания, то едва ли какая из них устоит: все они предстанут как варианты актуально-речевых или в разной степени клишированных неполных (эллиптических) предложений.

²⁷ Там же, с. 52–54.

²⁸ Там же, с. 55–56.

Так, например, первое предложение в ряду *Гроза! Побежим домой! Поскорее!* не укладывается в рамки номинативного предложения, с которым его роднит исключительно внешнее сходство — форма именительного падежа. Однако в этом случае, как и во всех аналогичных, именительный падеж лишен интонации номинативного предложения — интонации бытийности, экзистенциальности, которая возможна лишь в определенном контексте, в определенном типе речи, предназначенном для *описания, наглядно-статичного воссоздания* того, что подлежит передаче языковыми средствами.

Высказывание *Гроза!* отнюдь не статично, не располагает собеседника к спокойной созерцательности, в чем и заключается одна из главных коммуникативно-эстетических задач номинативного предложения. Это совершенно очевидно из высказываний, следующих за ним — призывно-императивных, требующих немедленных ответных реакций. О том же свидетельствует авторская ремарка, характеризующая внутреннее состояние автора высказываний — Катерины, которая произносит их с *ужасом*. В таком синтагматическом окружении и на столь выраженном эмоциональном фоне высказывание *Гроза!* не дает ни малейшего основания для интерпретации его как номинативного предложения. Это неполное предложение, в котором представленная форма именительного падежа может быть осмыслена либо как подлежащее при незамещенной позиции сказуемого (ср.: *Гроза началась! Побежим домой! Поскорее!*), либо как именное сказуемое при незамещенной позиции подлежащего (ср.: *Это — гроза! Побежим домой! Поскорее!*). В обоих восстановленных предложениях время — настоящее. Это, по-видимому, и дало повод А. А. Шахматову отнести исходное высказывание к номинативному типу предложения. Однако, как уже говорилось, такое толкование вступает в явное противоречие с тем, что все три высказывания исходного текста составляют контекстуально согласованное синтаксико-стилистическое целое.

В принципе так же обстоит дело и со всеми прочими типами выделенных А. А. Шахматовым номинативных предложений, ср., напр.: *Садись чай пить, вот и разговор весь...* (Власть тьмы, 1)²⁹.

Выделенная часть высказывания опять-таки ничего общего с номинативным предложением не имеет. Это фразеологизированное сказуемое при пропущенном формальном подлежащем *это*, синтаксически замещающем первую часть высказывания, ср.: *Садись чай пить, вот это и разговор весь*. Что это так, доказывается возможностью замещать исходный фрагмент синонимичными выражениями, ср.: *Садись чай пить, это и весь разговор*; *Садись чай пить, это и все*; *Садись чай пить, и дело с концом*; и т.д.³⁰

²⁹ Там же, с. 53.

³⁰ О конструкциях с *вот* см.: Тарланов З. К. Язык, Этнос. Время. С. 74–78.

Сомнителен ряд случаев и среди описательных номинативных предложений.

В современной русистике подходы к определению синтаксических границ и природы номинативных предложений настолько различны, что говорить о них как о чем-то единообразно понимаемом языковом феномене практически невозможно. Состояние этих представлений в описательном синтаксисе — один из тех факторов, которые определяют положение дел с номинативными предложениями и в историческом синтаксисе.

Но это вовсе не значит, что исторический синтаксис не имеет собственного «участка» в осмыслении номинативных предложений, собственного видения того, что составляет их специфику в контексте русского синтаксиса в широком смысле. К числу таких проблем в первую очередь относится проблема происхождения номинативных предложений: когда и как они сложились?

Среди рассмотренных выше концепций происхождения номинативных конструкций наиболее убедительной представляется та, которая представлена исследованиями А. А. Потевни. Она единственная предстает в качестве теории, провозглашающей системность как важнейший принцип изучения синтаксиса и выстраивающей синтаксические изменения, инновации в последовательный ряд зависимостей. При таком подходе обычные в подобных случаях ссылки на случайность, недостаток фактического материала, трудность проблемы теряют свою убедительность. Наука не вправе выбирать между этической приглаженностью стиля изложения и тем, что этим стилем сообщается. Ценность научных поисков отнюдь не определяется их стилем. Важно другое: что и как объясняется.

Современное состояние и история индоевропейских языков не дают повода для предположения о древности и изначальности одночленных именных (номинативных) предложений. То же самое подтверждается данными и других, нефлективных, языков.

То, что обычно принималось за номинативное предложение (например: *Пожар! Вина!* и под.), — это одночленные неполные предложения, факты позднейшей жизни языка. Полнота/неполнота актуализации грамматического состава предложения целиком и полностью зависит от речевой ситуации или конситуации. Функционально-грамматический же статус номинативного предложения зависит не от речевой ситуации, а от типа речи, степени ее монологичности, описательной протяженности, расширенности, продолженности во времени. Синтаксические условия функционирования одночленных номинативных и одночленных неполных предложений кардинально различны. Это продукты разных эпох со своими непохожими судьбами.

Выделяющиеся в русском языке нового времени три основных типа простых предложений — двусоставные, односоставные глагольные и односоставные именные — существовали не во все времена. Как уже отмечалось и как это в принципиальном плане убедительно доказано

исследованиями А. А. Потебни, предложение, включавшее в себя части речи с их специфическими функциями, у истоков своих было двусоставным. Это единственный тип, заполняющий историю языка с древнейших времен до наших дней.

Впоследствии на его базе, в результате произошедших в нем существенных структурных и семантических изменений складываются односоставные глагольные предложения, характеризующиеся дальнейшей структурно-семантической филиацией, соотносенной с соответствующими историческими периодами и подпериодами.

Наконец, на третьем, последнем, новом этапе в истории русского языка выделяется номинативное предложение как принципиально новый тип синтаксической конструкции.

Таким образом, если иметь в виду относительную хронологию становления типов простого предложения в русском языке в порядке их утверждения в языковой системе, то она может быть принципиально представлена следующим образом:

- 1) двусоставное глагольное предложение,
- 2) двусоставное глагольно-именное предложение,
- 3) односоставное глагольное безличное предложение,
- 4) односоставное безличное глагольно-именное предложение (с компонентами *жаль, льзя* и под.),
- 5) двусоставное именное предложение,
- 6) односоставное определено-личное предложение,
- 7) односоставное неопределенно-личное предложение,
- 8) односоставное обобщенно-личное предложение,
- 9) односоставное номинативное предложение.

Номинативное предложение, таким образом, хронологически замыкает образование типов простого предложения в русском языке. Потенциально определившись в русской синтаксической системе не ранее XV–XVI вв. в связи с совершившимися в ней глубокими и масштабными изменениями общего плана, реальной функционирующей единицей оно становится лишь на рубеже XVIII–XIX вв., чему в немалой степени способствовали успехи повествовательных жанров литературы, главенствующая роль в которых играла непосредственно выражавшаяся в них точка зрения человека, его восприятия и оценки окружающего мира, в особенности — природы.

Что же касается языковых, системных факторов, послуживших предпосылками, условиями, способствовавшими потенциальному зарождению и реальному возникновению номинативных предложений, то таковыми были:

Во-первых. Глубинные, фундаментальные изменения, которые претерпели глагол и имя как классы слов, с самого начала служившие базой для репрезентации синтаксических функций соответственно предиката и субъекта. По мере унификации временных форм глагола, утра-

ты ими прежней функционально-детализированной закрепленности активно происходил процесс обобщения их значений и функций: в индикативе нормой становится, например, нелокализованное настоящее, продолженное прошедшее, освободившееся от модальных глаголов и приобретшее чисто грамматический статус будущее; формы времени употребляются одно вместо другого. Словом, глагол как слово, выражающее признак имени-субъекта, все больше и больше тяготеет к контаминации своих исконных свойств со свойствами оглаголившихся именных форм, что в свою очередь вело к обобщению семантики и функциональных возможностей глагола в целом. Имея в виду изменчивую глагольность предложения с доисторических времен, А. А. Потебня писал: «Глагол, как сказуемое, не мог остаться прежним, одержавши такие победы над именем, как образование неопределенного наклонения, позднее — прошедшего на — ль, из имени; получивши возможность определяться вновь возникшими частями речи, как наречия отыменные и деепричастия»³¹.

Однако победы глагола над именем этим не исчерпывались.

К XV–XVI вв. за счет имени же (местоимения) глагол обогащается еще одной категорией — собственно глагольной морфологической категорией залога, расширившей его внутреннюю сущностную семантику новым компонентом — синтетически реализуемым отношением к субъекту (значения среднего, средне-возвратного залога).

К XVI–XVII вв. на синтаксические позиции глагола переходят, как уже говорилось, и нечленные прилагательные, тем самым опять-таки усиливая общую глагольность предложения. О том же свидетельствовало становление обособленных членов предложения, в конечном счете также составлявших принадлежность рематической зоны предложения.

Но победы глагола, о которых так живо писал А. А. Потебня и которые действительно имели место, не были односторонними и бесконечными.

Синтаксическое расширение имени в предложении было не менее впечатляющим. К числу крупнейших его побед и относится, в частности, номинативное предложение, также выросшее, как это ни покажется парадоксальным, на основе двусоставного.

Время потенциального зарождения номинативного предложения в синтаксической системе русского языка совпадает со временем, когда глагольная связка перестает быть обязательным конструктивным компонентом предложения, т.е. с XV–XVI вв. До этой поры оно было чуждо для русской синтаксической системы.

Справедливо признав двусоставное предложение с подлежащим в форме имен. пад. существительного и сказуемым — личной формой гла-

³¹ Потебня А. А. Из записок по русской грамматике, т. 1–2. Харьков, 1889, с. 76.

гола идеальным типом предложения, Е. С. Истрина допускала две линии отклонения от этого идеального типа: в сторону подлежащего или сказуемого. При этом «по мере расхождения этих линий от идеальной формы предложения, формальная ясность каждого из членов, а отсюда и формальная ясность их соотношений, т.е. целой конструкции ослабевает»³².

Образовавшееся номинативное предложение — это не просто отклонение от идеальной формы предложения в сторону подлежащего, а результат его грамматической и коммуникативной абсолютизации. Иными словами: форма в позиции подлежащего обретает контекстуально обусловленную грамматическую и коммуникативную самодостаточность. Однако для этого необходимо было, чтобы наряду с «идеальной формой предложения» появилось и предложение с именным предикатом, соотносительным с именным же субъектом в имен. пад., например, предложения типа: *а места на корабли вольная* (Гр. неизв. Смол. кн. немцам, ок. 1230, РЛА, 551); *дьявол лих до меня, а человеки все до меня добры* (Аввак., Житие).

Особенность подобных предложений, помимо всего прочего, состояло в том, что в них, в отличие от «идеальной формы предложения», подлежащее и сказуемое разводились по разным синтагмам. Если прежде подлежащее и характеризовавшее его сказуемое составляли одну синтагму, то теперь те же главные члены, выражаясь однотипно, именными формами, обязательно требовали эмфазы, демаркации, сосредоточения в *разных синтагмах*, тем самым приобретая элемент имманентности, центробежности не только по отношению к тому целому, куда они входили как его конструктивные составляющие, но и по отношению друг к другу. Об этом же свидетельствовали порожденные той же причиной двусоставные именные несогласованные предложения, ср.: *Грех сладко, а человек падко* (Симони, 90)³³; *Лев страшно, обезьяна смешно* (Там же, 118); *Обидно в поле горох да репа, завидно в мире вдова да девка* (Там же, с. 130)³⁴.

В этих и подобных конструкциях подлежащее, определяясь сказуемым в среднем, безличном, роде, формально-грамматически как бы порывает с ним, хотя, с другой стороны, и остается компонентом того же предложения — высказывания.

Разрыв грамматического согласования оправдывается и компенсируется эмфазой, которая узаконивает его и переключает сказуемое на связь с другим словом — с формальным подлежащим-связкой *это*, ср.: *Лев — это страшно, обезьяна — это смешно*.

³² Истрина Е. С. Синтаксические явления Синодального списка 1-й Новгородской летописи. Пг., 1923, с. 12.

³³ Симони П. Старые сборники русских пословиц, поговорок, загадок и проч. XVII–XIX столетий. Спб., 1899. Вып. 1. В скобках указаны страницы по этому изданию.

³⁴ Подробнее о под. конструкциях см. далее, а также в: Тарланов З. К. Язык. Этнос. Время. С. 117–126.

Появление *формального* подлежащего позволяет *вещественному, исходному*, подлежащему выделиться в самостоятельное высказывание-предложение со специфическими параметрами.

К числу таких параметров относятся:

- 1) форма именительного падежа,
- 2) особая, бытийная, интонация, восходящая по своему происхождению к эмфазе двусоставного несогласованного предложения в синтаксическом настоящем.

Именно этим настоящим предопределено настоящее номинативного предложения.

Таким образом, номинативное предложение и есть абсолютизированное подлежащее, форма именительного падежа, снабженная консиуативно же обусловленной значимой эмфазой.

Подытоживая сказанное, можно заключить, что в качестве потенциального компонента русской синтаксической системы номинативное предложение складывается в XV–XVI вв., а как факт нормы утверждается на рубеже XVIII–XIX вв. благодаря достижениям новой прозы с ее ориентацией на психологизм и сентиментализм, предполагавшие развернутое описание эмоциональных состояний человека, его чувств, состояний природы и т.д.

Оно было вызвано к жизни одной из действовавших в русском синтаксисе тенденций — тенденцией к абсолютизации субъектного начала в предложении, направленной, в частности, на ограничение экспансии в нем противоположного, предикатного (глагольного), начала. Бурный рост безличных конструкций, связанных с подавлением номинатива, сопровождался, таким образом, становлением сугубо именных — номинативных конструкций, в которых именительный падеж, наоборот, выдвигается в качестве единственной их морфологической опоры.

Следующий фрагмент из повести А. И. Клушина «Несчастный М-в» (XVIII в.), в котором дается описание главного героя, позволяет увидеть реальный процесс формирования и выделения номинативного предложения: *Хороший рост, стройный стан, приятный орган голоса, взор открытый и пронизательный большие светло-голубые глаза, розовый румянец на щеках* — его физические дарования; *чувствительное и нежное сердце, кроткий нрав* — душевные его свойства. Он любил музыку и даже был ею страстен. Томное адажио, одушевленное вкусом, нередко извлекало блестящие перлы из глаз его. *Нежный стихотворец во вкусе Сафо; привязанный к театру, будучи хорошим актером*; любим и уважаем учеными; обласкан знаменитыми людьми; не возносится своими дарованиями. Сердце его вкушало спокойствие, свойственное душе непорочной³⁵.

³⁵ Клушин А. И. Несчастный М-в // Русская сентиментальная повесть, с. 119.

Слова, выделенные курсивом, вполне занимают те синтаксические позиции, включая и интонационные, которыми и конституируются номинативные предложения. Особенно примечателен первый ряд, финальные составляющие которого — именные предикаты, поддерживающие двусоставность предложений. Если убрать, устранить предикаты, — перед нами типичные образцы номинативных предложений.

Именные формы во втором ряду также близки к номинативным предложениям, но они скорее могут быть интерпретированы как предикаты неполных двусоставных предложений.

В любом случае факты приведенного типа демонстрируют системный фон, предполагающий номинативное предложение в качестве потенциальной синтаксической единицы языка, которая вполне готова к актуализации.

Кстати сказать, фон этот, синтаксические условия, складывается намного раньше. Ср., напр., следующий фрагмент из «Жития» Аввакума, который легко может быть преобразован в цепочку номинативных предложений, хотя в представленном виде (главным образом, в силу постпозиции определяющего) соответствующие конструкции занимают положение, среднее между номинативными предложениями и конструкциями представления: Стало нечева есть; люди учили с голоду мереть и от работныя водяныя бродни. *Река мелкая, плоты тяжелые, приставы немилостивые, палки большие, батоги суковатые, кнуты острые, пытки жестокие — огонь да встряска, люди голодные*: лишю станут мучить — ано и умрет! Ох, времени тому!

При абсолютной очевидности того, что номинативное предложение — это продукт определенной, достаточно поздней, стадии в развитии синтаксической системы языка, не подлежит сомнению и тот факт, что оно зарождается и утверждается как принадлежность конкретных форм описательной художественной речи: преимущественно пейзажных зарисовок, в целом экзистенциальных картин, предназначенных для зрительного восприятия.

Это — конструкция, характеризующаяся тематической, жанрово-функциональной замкнутостью, что в принципе не свойственно подлинно синтаксическим феноменам. Поэтому ее нет в разговорном (диалогическом) синтаксисе, включая и диалектный.

Для нее чужда внутренняя темпоральная расчлененность и динамичность. Время, которое охватывает содержание и описываемые в ней события, — это настоящее, настоящее статическое, раздвинутое и расширенное, парадигматически не соотношенное с другими временами.

Настоящее номинативного предложения — это настоящее не индикатива, а относительного временного плана, не связанного с моментом речи. Поэтому номинативное предложение не обладает временной парадигмой.

С этим обстоятельством связаны, в частности, и его стилистические возможности.

Ограничусь одним-единственным примером — поэтическим шедевром А. Фета, вызывающим восхищение не только гением, поэтическим даром его создателя, но и тем материалом, языковой материей, из которой он соткан:

Шепот, робкое дыханье,
Трели соловья,
Серебро и колыханье
Сонного ручья,
Свет ночной, ночные тени,
Тени без конца,
Ряд волшебных изменений
Милого лица.

В дымных тучках пурпур розы,
Отблеск янтаря
И лобзания, и слезы,
И заря, заря!...

Весь этот текст построен без единого глагола — непременно компонента высказывания в других языках. Но, как это ни кажется парадоксальным с точки зрения организации высказывания, отсутствие глагольных слов не только не ощущается, но оно единственно и позволяет создать то настроение, ту поэтическую картину, которую несет нам стихотворение: легкость, граничащую с воздушностью, удивительную полноту и конкретность описания, пространственную и временную перспективу, преодолевающую поэтическую статику. Статичность описания зиждется на цепочке номинативных конструкций, с помощью которых как бы легкими акварельными мазками выписывается кружево слуховых и зрительных полутонов, своим чередованием актуализирующих эффект динамизма. Хотя весь текст состоит из однотипных синтаксических структур, нет впечатления навязчивой монотонности и однообразия. Финально-разрешающей функцией в каждой из поэтических фраз наделен аккордно звучащая форма генитива с определительно-квалифицирующим назначением.

Перед нами — ярчайший пример, иллюстрирующий внутреннюю изобразительно-выразительную мощь русского языка, подвластную тем, кто проникся его свободой.

В связи с этим нельзя не сожалеть о том, что лингвисты, берущиеся за интерпретацию русского синтаксиса в контексте этнической культуры и психологии, почему-то пренебрегают номинативными предложениями, составляющими неотъемлемую часть русской синтаксической системы нового времени. Так, А. Вежбицкая, иллюстрируя свои суждения о неконтролируемости чувств, антирационализме, склонности к пассивности и фатализму, характерных, по ее наблюдениям, для русской культурной традиции, ограничивается безличными («дательными»),

«пациентивными») и инфинитивными предложениями, интерпретируемыми с точки зрения синтаксиса английского языка³⁶, совершенно не касаясь, в частности, и предложений номинативных. Между тем, эти последние, будучи по своей природе «номинативоподобными», агентивными, не только лишний раз подтверждают огромное разнообразие типов предложений в русском языке в сопоставлении с английским, но и изобличают уязвимость общих схем, отрешенных от историзма, вне которого едва ли культурные традиции поддаются объяснению.

В заключение — несколько замечаний по проблеме именного предложения в целом.

Проблема именного предложения, которая обычно выдвигается спорадически, основательно и с универалистским размахом вслед за А. Мейе³⁷ была поставлена Э. Бенвенистом.

По Э. Бенвенисту, именное предложение «настолько всеобщее, что, если бы мы хотели определить статистически или географически границы его распространения, нам гораздо легче было бы перечислить флективные языки, в которых оно отсутствует (таковы современные западноевропейские языки), чем те, в которых оно встречается»³⁸.

Нельзя, однако, не заметить, что эта констатация не столько способствует решению проблемы, сколько запутывает ее: она слишком глобальна и отрешена от исторически привязанной языковой действительности. Говоря обо всех языках независимо от их генетической и типологической принадлежности, Э. Бенвенист не учитывает, в частности, того обстоятельства, на каких стадиях находится каждый из упоминаемых им языков или их групп. А без этого едва ли правомерно формулировать универалистские констатации. Именно в этом убеждает, например, история русского языка, в котором именное предложение предстает как поздний, вторичный продукт в длительном процессе эволюции его синтаксического строя.

Э. Бенвенист исходит из того, что «высказывание может быть либо именным, либо глагольным»³⁹, что «оба эти типа высказывания существовали, и мы принимаем их как сосуществующие и не пытаемся выводить их один из другого, ибо представлять так процесс генетического развития у нас нет никаких оснований»⁴⁰. Эти свои предвари-

³⁶ Вежицкая Анна. Язык. Культура. Познание. Пер. с англ. М.: «Русские словари», 1996, с. 42–47, 73–76.

³⁷ Мейе А. Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков, с. 360–366 (Именное предложение определяется А. Мейе так: «Если сказуемое, представляющее существеннейший элемент предложения, является именем, предложение называется именным; если же сказуемое есть глагол, кроме глагола «быть», иначе связки, то предложение называется глагольным», с. 360).

³⁸ Бенвенист Э. Именное предложение // Бенвенист Эмиль. Общая лингвистика. Русск. пер. М., 1974, с. 167–168. См. также: Вандриес Ж. Язык. М., 1937, с. 116–133.

³⁹ Там же, с. 173.

⁴⁰ Там же, с. 177.

тельные тезисы Э. Бенвенист иллюстрирует ссылками на показания разножанровых древнегреческих и древнеперсидских текстов, которые, как и следовало из его посылок, подтверждают высказанные им же а priori положения. Таким образом, круг замыкается.

Изначально сосуществуя с глагольным, именное предложение всегда отличалось, по Э. Бенвенисту, своими границами употребления: «1) оно всегда связано с прямой речью; 2) оно всегда выражает утверждения общего характера, представляющие собой сентенции»⁴¹: «именная фраза имеет целью убедить высказыванием «общей истины»; она предполагает речь и диалог; она сообщает не факт, а некоторое вневременное и постоянное отношение, которое выступает как убедительный аргумент»⁴².

Развивая ту же линию рассуждений, Э. Бенвенист продолжает на основании данных языка Гомера: «Именное предложение и предложение с *εστι* утверждают по-разному и принадлежат двум разновидностям речи. Первое — речи в собственном смысле, второе — повествованию. Одно утверждает нечто абсолютное; второе описывает ситуацию... Будучи способным утверждать абсолютные истины, именное предложение выступает как аргумент, доказательство, рекомендация»⁴³.

В этих рассуждениях Э. Бенвениста мало собственно синтаксического.

Согласно Э. Бенвенисту, получается, что начальные границы обозначения синтаксическими средствами конкретного времени, соотношенного с моментом речи, и времени обобщенного совпадают, что противоречит логике и процессам развития языковых значений в целом. Противоречивость суждений Э. Бенвениста состоит и в том, что он, с одной стороны, декларирует древность именного предложения, совпадающую с древностью глагольного предложения, а с другой, — считает именное предложение более приспособленным для выражения сентенций, пословичных обобщений, которые, как известно, складываются на определенной, причем поздней, стадии культурного развития.

Следует вместе с тем заметить, что выражение так называемой «абсолютной истины» и выполнение функции аргумента, доказательства не есть исключительная прерогатива именного предложения. То же самое вполне реализуется и глагольным предложением, ср. конструкции типа: *Волга впадает в Каспийское море; Солнце восходит на востоке; Земля вращается вокруг Солнца; Крапива жжется* и под. Именно в пословицах, в народном жанре словесности, вмещающем в себе принятые в народе «абсолютные истины», призванные быть аргумента-

41 Там же, с. 178.

42 Там же.

43 Там же, с. 181.

ми, подавляющее большинство предложений строится исключительно как глагольные. При этом в манере представления времени они следуют тем же законам, что и именные предложения.

Усматривая главную особенность именного предложения в реализации «абсолютных истин», не знающих временной локализации, Э. Бенвенист, в сущности, не разграничивает собственно *синтаксические конструкции и выражаемые ими обобщенные суждения*. Между тем, обобщенные суждения, чуждые конкретизированности, выражаются не только именными предложениями. Другое дело, что предложение, не включающее в себя глагольной формы, «легче» и «быстрее» адаптируется для представления «общих истин», но это не дает оснований принципиально противопоставлять его всем остальным типам предложений, ибо в известных синтаксических условиях (или в результате их нейтрализации) содержание почти всякого типа предложения может обобщаться.

При всем том, что Э. Бенвенист высказывает ряд тонких замечаний о специфике именного предложения в противопоставлении глагольному, в целом генезис именного предложения в его толковании остается неясным, что вытекает, например, из следующих суждений: «Именное предложение следует сопоставить и противопоставить высказыванию глагольному, и тогда мы увидим, что это две различные формы высказывания. *Как только в именное предложение вводят глагольную форму, оно утрачивает свою подлинную сущность...*»⁴⁴ (Курсив мой. — З. Т.).

Одно из двух: либо именное предложение так же изначально, первоначально, как и глагольное, и в таком случае оно по логике вещей не должно быть проницаемым для глагола, но должно быть закрыто для глагольной формы; либо же именное предложение — это то, что складывается в результате отстранения, удаления из предложения глагольного начала, но в той или иной степени остается открытым для него всегда (в этом убеждает и история русского языка, как это видно из предшествующего изложения). Это второе решение навязывается историей синтаксиса разных языков и в той или иной мере поддерживается почти всеми историками языка.

Замечу в заключение, что суждения Э. Бенвениста не имеют непосредственного отношения к номинативным предложениям, составляющим предмет настоящего рассмотрения. Тем не менее обойти их было бы неверно, поскольку номинативное предложение — это тоже именное предложение.

⁴⁴ Там же, с. 182.

Использованные сокращения и источники

- Аввак., Житие — Житие протопopa Аввакума. — Житие протопopa Аввакума, им самим написанное, и другие его сочинения / Под общей ред. Н. К. Гудзия. М., 1960.
- Аввак., Письма — Письма протопopa Аввакума // Там же.
- АИ — Акты исторические, собр. и изд. Археограф. комиссией, т. 1–3. Спб., 1841–1842.
- Акты феод. XIV–XV вв. — Акты феодального землевладения и хозяйства XIV–XV веков, ч. 1. / Подготовил к печати Л. В. Черепнин. М., 1951.
- Девг. д. — Девгениево деяние (первоначальная редакция, Тихонравовский список, 1744 г.) // В. Д. Кузьмина. Девгениево деяние (Деяние прежних времен храбрых чело- век). М., 1962.
- Дог. Новг. с Яр. — Договорная грамота Новгорода с тверским великим князем Ярославом Ярославичем // Грамоты Великого Новгорода и Пскова. М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1949.
- Домостр. — Домострой // А. С. Орлов. Домострой по Коншинскому списку и подобным, М., 1908.
- Житие Феод. Печ. — Житие Феодосия Печерского, по Успенскому сборнику XII в. — Сборник XII века Московского Успенского собора, вып. 1 / Под ред. А. А. Шахматова и П. А. Лаврова. М., 1899.
- Каз. ист. — Казанская история, 1564–1565 гг. // Казанская история / Подготовка текста, вступительная статья и примечания Г. И. Моисеевой / Под ред. В. П. Адриановой-Перетц. М.: Л., 1954.
- Клушин А. И. Несчастный М-в // Русская сентиментальная повесть / Составление, общая редакция, вступительная статья и комментарии П. А. Орлова. М.: Изд-во МГУ, 1979.
- Лет. сказ. — Летописное сказание Петра Золотарева // Полное собрание русских летописей, т. 31. М., 1969.
- Лет. Тр. — Троицкая летопись 1408 г. // М. Д. Приселков. Троицкая летопись. Реконструкция текста. М.; Л., 1950.
- Моск. дел. быт. — Московская деловая и бытовая письменность XVII века / Изд. подготовили С. И. Котков, А. С. Орешников, И. С. Филиппова. М., 1968.
- Новг. гр. 1301. г. — Новгородские грамоты // Грамоты Великого Новгорода и Пскова.
- 1 Новг. лет. — 1 Новгородская летопись по Синодальному списку // Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов. М.; Л., 1950.
- Пат. Печ. — Патерик Киевского печерского монастыря // Памятники славянорусской письменности. 2. Спб., 1911.
- РЛА — Русско-ливонские акты, собранные К. Е. Напьерским. Изд. Археограф. комиссией.
- Сл. о плк. Иг. — Слово о полку Игореве / Под ред. В. П. Адриановой-Перетц. М.; Л., 1950.

Summary

Zamir K. Tarlanov

SUBJECT ABSOLUTISATION TENDENCY IN RUSSIAN SYNTAX: NOMINATIVE SENTENCE AS ITS REALISATION

This article establishes both the status and the formation of nominative constructions in the Russian Syntax. The period of their potential genesis goes back to the XVI century while their syntactic actualisation is connected with the close of the XVIII and the beginning of the XIX century.

РАДМИЛО МАРОЈЕВИЋ
(Београд)

STUDIA PALAEOSLAVICA. III¹ (Старославенски облици БЕЗОУМАИ, БЕСЧИНАИ, БЕСПОСАГАИ)

У овом раду се, прво, разматрају досадашња тумачења старославенских облика БЕЗОУМАИ, БЕСЧИНАИ, БЕСПОСАГАИ; друго, даје се филолошка интерпретација облика са морфолошког и творбеносемантичког аспекта; треће, образлаже се ауторово тумачење облика са компаративноисторијског становишта.

1. ИСТОРИЈА ПИТАЊА

1.1. У чланку *Старословенска adiectiva possessiva на њћ* Радосав Бошковић, разматрајући природу „структуралнога *јь*“ као компоненте сложеног суфикса *-ънii* придева типа *blizъnii* у поређењу са „посесивним суфиксом *јь*“ у саставу суфикса *-ънъ* придева типа *bratънъ*, истиче: „Суфикс *јь* почео је 'своју каријеру' с реалним посесивним значењем; а дотерао је у своме обрнутом развоју — као и неки други словенски суфикси — до најбаналније граматичке, хипостасичке функције. Исп. примере типа *besčinaī* (< bez čina) = *inconditus*, *bezumai* (< bez uma) = *demens* у старословенском и црквенословенском језику, у којима се помоћу њега праве придеви од синтаксичкога израза; додуше, придеви који нису ушли — не знамо зашто — у *Slovník jazyka staroslověnského* Чешке академије наука, и поред тога што их проф. Вајан, с пуним правом и нетачном интерпретацијом, наводи у својој старословенској граматици (*Manuel du Vieux Slave* 166)“ [Бошковић 1973, 272; исто и у: Бошковић 1978, 368].

Дакле, Бошковић узима у обзир само облике БЕЗОУМАИ и БЕСЧИНАИ и сматра: 1⁰ да су они придеви (али их не карактерише у погледу категорије придевског вида), 2⁰ да су они настали као резултат суфиксалне деривације (а не синтаксичке творбе) помоћу „структуралног“ придев-

¹ Претходни чланци серије објављени су у следећим публикацијама: Р. Маројевић. *Studia palaeoslavica. I (Новгородски зайис на оловној илочици)*. — Јужнословенски филолог, Београд, 1996, LII, 151-159; Р. Маројевић. *Studia palaeoslavica. II (Старославенски неадаптиврани облик Литоус имена грчке богиње Λητώ)*. — Студије српске и словенске. Серија I. Српски језик, Београд, 1997, II, 1-2, 457-464.

ског суфикса *-jъ*, који је настао деградацијом („обрнутим развитком“) посесивног суфикса *-jъ*, и ³⁰ да су они настали од предлошко-падежног „синтаксичког израза“ као творбене базе (а не од основе предлошко-падежне везе).

1.2. У свом лапидарном стилу, Бошковић не каже ни каква је ни у чему је нетачна интерпретација његовог претходника. Зато се морамо вратити корак унатраг у историји питања. У Граматици старославенског језика Андре Вајан пише (цитирамо најпре француско издање): „L'élément postposé -и, indice de détermination, constitue une sorte d'article défini. Il ne se joint pas seulement à l'adjectif, mais il peut se rencontrer aussi avec les nombres cardinaux: десати *«les dix»* (§ 103); avec un adjectif indéclinable (§ 85): *свободѣ* *«le libre»* Supr. 459¹⁶, 469³; et avec diverses locutions: de *без оума* *«sans esprit»*, *вс чина* (*вечиноу*, §§ 41, 58) *«sans ordre»*, *на вожиж* *«selon Dieu»* (littéralement *«à la divine»*, §§ 128, 253), voc. *Издаилю безоуми* *«Israël insensé»* Supr. 387⁷, neutre *всчинае множество* *«la multitude désordonnée»* Supr. 322²⁵, masc. *навожижи човѣкѣ* *«l'homme selon Dieu»* Hés. CXVIII, 51, etc.“ [Vaillant 1948, § 113, 166].

Или, у руском издању: „Постпозитивный элемент -и, признак определенности, представляет собой род определенного артикля. Он присоединяется не только к прилагательным, но иногда и к количественным числительным: десати (§ 103), к несклоняемым прилагательным (§ 85): *свободѣ* *Супр. 459¹⁶, 469³* и к различным устойчивым сочетаниям типа *без оума*, *вс чина* (*вечиноу*; § 41, 58), *на вожиж* (§ 128, 253); зват. п. *Издаилю безоуми* *Супр. 387⁷*, ср. р. *всчинае множество* *Супр. 322²⁵*, м. р. *навожижи човѣкѣ* *Исих. CXVIII, 51* и др.“ [Вајан 1952, § 113, 201–202].

Вајан, дакле, сматра: ¹⁰ да су *безоуми* и *всчинаи* устаљени изрази са одређеним постпозитивним чланом (а не придеви); ²⁰ да компонента *jъ* у њиховом саставу није суфикс него анафорска заменица; ³⁰ да су облици настали синтаксичком творбом (срашћивањем, лексикализацијом устаљеног израза *без* + генитив + одговарајући облик заменице *jъ*), а не суфиксалном деривацијом. Бошковићевим речима, Вајан „с пуним правом“ наводи облике као лексичке јединице, али с „нетачном интерпретацијом“ — сматрајући да је „постпозитивни сlemenат -и“ „врста одређеног члана“.

Напомена.

На основу грађе којом су Вајан и Бошковић располагали — вокатив јединице мушког рода (*Издаилю*) *безоуми* и акузатив јединице средњег рода *всчинае* (*множество*) — филолошки се није могло доказати да ли је постпозитивна компонента наведених атрибутивних облика суфикс *-jъ* или облик заменице *и*, *ѣ*, *ю*.

1.3. Видели смо да је Бошковић замерио ауторима Великог старославенског речника (*Slovník jazyka staroslověnského*) Чешке академије наука што нису придеве **БЕЗОУМАИ** и **БЕСЧИНАИ** укључили у речник. С тим у вези морамо учинити и корак унапред у историји питања. Припремајући Мали старославенски речник (*Старославянский словарь*) ауторски колектив Словенског института Академије наука Чешке Републике, овога пута проширен сарадником Института за славистику и балканологију Руске академије наука, у редакцији Р. М. Цејтлин, Р. Вечерке и Е. Благове, прихватио је Бошковићеву сугестију и укључио два поменута придева у речник:

Придев **БЕЗОУМАИ** [СС 1994, 80] наводи се са ознаком *прил.* [= имя прилагательное], без указивања на евентуални облик одређеног вида, са две потврде: *w издаиилоу без оуми Сунр. 387, 7; w веле оумъ без оуми свѣтъъ · и несѣвѣштаниа плътъ (! в. плънъ) Сунр. 387, 14.*

На исти начин се наводи придев **БЕЩИНАИ** [СС 1994, 83], са једном потврдом: *сѣвоа бесчиане множьство разоумѣваи Сунр. 322, 25–26.*

Вајан није запазио у Супрасаљском рукопису (а Бошковић ни у *Slovník-у jazyka staroslověnského*) творбено и семантички аналогни облик, који се у Великом старославенском речнику наводи у мушком роду **БЕСПОСАГАИ** са ознаком *adj.* [= помен adjective], белешком „*oscurit in Supr.*“ и једином потврдом: *тоа оубо дѣльма твоѣа беспосагаа матере и дѣвица милоуи ма влѣдницѣ ѡстероуацов иртѣра Supr 391.27 [SJS 1959, 3, 84].* На сличан начин (у складу са нешто друкчијом лексикографском концепцијом) придев је обрађен и у Малом старославенском речнику [СС 1994, 82], са податком да је посведочена само једна потврда лексичке јединице.

Три лексикографским одредницама могу се ставити — три примерке. Прва: у обема потврдама којима се документује придев **БЕЗОУМАИ** морфема *без* се графички издваја у посебну реч (види т. 2.1, напомена). Друга: у јединој потврди (ак. једн. ср. р. *бесчиане*) све компоненте се пишу као једна реч са одраженим једначењем по безвучности на морфемском шаву (*zč* → *sč*), али се у заглављу наводи фонетски непосредочена варијанта **БЕЩИНАИ**, са двама фонетским променама које нису одражене у једином посведоченом примеру — једначењем по месту артикулације (*sc* → *šč*) и упрошћавањем сугласничке групе: *šš* → *št*. Трећа: на основу једине потврде (ген. једн. ж. р. *беспосагаа*) могао би се идентификовати полазни облик **besposagai* кад би придев имао мушки род, али пошто га из семантичких разлога нема, морфолошку специфичност лексичке јединице требало је одразити у заглављу одреднице: **БЕСПОСАГАИ**, *-аа ж.*

2. ФИЛОЛОШКИ АСПЕКТ ПИТАЊА

2.1. Придев **БЕЗОУМАИ** < **bezumajъ*, **БЕЗОУМАИ**, **БЕЗОУМАИЕ** има јасну морфемску структуру: предлог *bez* + генитив јединице *о*-основе

итъ + суфикс *-јь*. У старославенским текстовима бројним примерима потврђена је именица **ОУМЪ**, чије је друго значење „разум, рассудок“ (наводимо само руске еквиваленте); творбена база придева није, међутим, сама именица него предлошко-падежна веза **вез оума**, потврђена у споменицима у три значења, од којих је основно „безрассудно, неблагоприятно“ [СС 1994, 738] и карактерисало творбену базу нашег придева.

Посведочена су два облика придева. У примеру *w издаилю везоуми* „о безумни Израелу“ потврђен је вокатив једине мушког рода, који је код придевских речи био једнак номинативу и акузативу једине: **везоуми** < **bezumajъ*. У примеру *w веле оумъ везоуми съвѣтъ* · и *несъвѣштаниа пльнъ* „о како је ум безумних помисли и беспомоћности пун“ посведочен је генитив множине мушког рода **везоуми** < **bezumajъ*.

Облик NAV сингулара masculinum-а **везоуми** не показује да ли се реч мења по именичкој или по заменичкој деклинацији, тј. да ли је компонента *-и* суфикс или анафорска заменица. Облик G плурала masculinum-а **везоуми**, међутим, показује да се реч мења по деклинацији основа на *јѡ* (именичка промена).

Напомена.

У Малом старославенском речнику, као што смо видели (т. 1.3.), лексема **БЕЗОУМИ** се наводи као синтетички облик само у заглављу одреднице. Друга потврда, она у генитиву плурала, на једном месту се рашчлањује на две речи: **вез оуми (съвѣтъ)** [СС 1994, 80, s. v. **БЕЗОУМИ**], на другом — чак на три: **вез оума** и **(съвѣтъ)** [СС 1994, 376, s. v. **БЕЗЪВѢЩАНИЕ**; ул.: SJS 1971, 21, 408].

2.2. Придев БЕСЧИНИИ < **bezčinaјь*, **БЕСЧИНИИ**, **БЕСЧИНАИЕ** такође има јасну морфемску структуру: предлог *bez* + генитив једине *ѡ*-основе *činъ* + суфикс *-јь*. Именицу **чинъ** наводи Г. А. Хабургајев као једну од старих основа „которые были унаследованы праславянским с тематическим *о“ а које се срећу „в древних славянских текстах“ с наставцима на *й* [Хабургаев 1986, 141]. У Малом старославенском речнику је одражена деклинациона нестабилност именице **ЧИНЪ**, *-оу и -а*. Именица има више значења, међу њима и „правила, установления, норма“, које је нашем придеву најближе. Посведочен је и устаљени израз **вез чиноу** у значењу „неправилно, не по правилам, необично“: *вез чиноу · нападаа на съвѣташтваа него Супр 565, 19* [СС 1994, 779]. У устаљеном изразу именица **чинъ** има секундарни наставак *-оу* старих *й*-основа. Примарни наставак *-а* основа на *ѡ* чува творбена база придева **БЕСЧИНА(И)**.

Посведочен је само један облик придева — акузатив једине средњег рода: **сзвѡда бесчинае множество разоумѣвѡи** „о необузданом мноштву народа брине се“ [СС 1994, 83], који је једнак номинативу.

Облик NA сингулара neutrum-а **вєсчннѧ** не показује да ли се реч мења по *јѡ*-основама именичке деклинације или по некој варијанти заменичке деклинације, тј. да ли је компонента *-јь* у њој суфикс (Бошковић) или анафорска заменица у функцији одређеног члана (Вајан). Бошковићево тумачење потврђују генитив плурала (види т. 2.1) и генитив сингулара (види т. 2.3).

2.3. Придев БЕСПОСАГНИИ < **bezposagaja* (само женски род) има аналогну морфемску структуру: предлог *bez* + генитив једине *ѡ*-основе *posagъ* + суфикс *-ja* (за номинатив једине женског рода). У класичним старославенским текстовима није посведочена именица **ПОСАГЪ**. Посведочени су, међутим, глаголи **ПОСАГТИ** у значењу „выходить замуж *vdávat se*“ и **ПОСАГНЪТИ** у значењу „выйти замуж *vdát se*“ [СС 1994, 482]. Именицу *ѡsagъ* не треба реконструисати (мада би се она на основу посведочених глагола и придева лако могла реконструисати и морфолошки и семантички): она је посведочена у црквенославенском у значењу „*nuptiae*“ и у староруском у значењу „свадѣба“ и „приданое“; ово последње значење има у украјинском *nósaġ*, у белоруском *posáġ* и *posáġa*, у чешком *posah* и у пољском *posag* [исп. Фасмер 1996, III, 338; SJS 1974, 27, 181].

Напомена.

У Великом старославенском речнику наводи се именица **ПОСАГЪ** у значењу „*manželství*; брак“ са белешком „*occurrit in Nom [= S. Methodii Nomocanon e codicibus iuridicus Ust'ugensi (Ust'); lectiones variae e codice Ephraemiano (Jefr)]*“ и двома потврдама. Прва: *ѡт(ъ)вєкъши сѧ посага . и ч(и)стоѧ житиѧ извољши NomUst' 33a 5*. Друга се третира као „*locus corruptus*“: *не по своѧи имъ боли оустъѣмиша сѧ на посагъ NomUst' 33a 22* (и уз њу се даје варијанта из Jefr: *оустъѣмльшиихъ сѧ къ непосаганию*). Исп.: SJS 1974, 27, 181.

Посведочен је само један облик придева — генитив једине женског рода: *тоѧ оубо дѣлѧма твоѧѧ вєспосагал матеѣ и дѣвица . милоуи ма* „јер због оне твоје безбрачне мајке и девице, учини ми милост“ [СС 1994, 82], који се облички подудара са номинативом и акузативом множине женског рода. Лексикографи [SJS 1959, 3, 84; СС 1994, 82] као еквиваленте дају руско *незамужняя* и чешко *nevdaná* (у мушком роду!); нама се чини да се придев може семантизовати „која није имала брачни чин (телесне љубави)“. Каснија традиција је унела придеве са негативном семантиком корена типа *непорочная* (Дева Марија), *безгрешно* (зачеће) итд.

Облик G сингулара (хомонимичан облицима NA плурала) *femininum*-а **вєспосагал** потврђује да се придевска реч мењала по *јѡ*-основама женског рода (промену по *јѡ*-основама мушког и средњег рода имала

је само потенцијално) и да је компонента *-j(v)* у њој суфикс. Другим речима, пример потврђује деривационо тумачење придева *bezumai, bes-čini* Радосава Бошковића.

3. ЛИНГВИСТИЧКИ АСПЕКТ ПИТАЊА

3.1. Компаративно-историјски аспект наше теме тиче се, најпре, врсте речи којој анализирани облици припадају. Да је Вајаново тумачење тачно, имали бисмо синтагму од три речи у атрибутивној функцији, при чему би прва компонента (генитив са предлогом *без*) била неконгруентна, а друга (анафорска заменица) — конгруентна са управном именицом, тј. имали бисмо промену **без оума* и (*свѣтъ*), **без оума* *него* (*свѣта*). Кад би Вајаново лингвистичко тумачење било тачно, не би била адекватна његова ортографија, него би у праву били чешки палеослависти-лексикографи, који у Великом старославенском речнику придев **БЕЗОУММ** наводе као три речи, па такву поделу задржавају и у Малом старославенском речнику у оквиру одреднице **НЕСВѢЩАНИИ**. Додуше, пре би се могло рећи да су састављачи Великог речника погрешно разумели компоненту *-и*, испред облика *свѣтъ*, као везник, а облик *свѣтъ* као номинатив сингулара, па им је онда стварни везник и постао сувишан, те га стављају у угласту заграду; погрешно тумачење види се из латинског превода (грчки текст је оригинал): *ω βελε ουμъ без оума* и *свѣтъ*. [и] *несвѣштаниа плътъ* (sic! pro *плънъ*) *βουλης ἀβουλίας μεμεστωμένης et inconsultum consilium* Supr 387, 14 [SJS 1971, 21, 408, s. v. **НЕСВѢЩАНИИ**].

Анализирани облици, међутим, нису аналитички него синтетички, и мењају се по деклинацији *iǫ*-основа (masculinum, neutrum) и *iā*-основа (femininum). Дакле:

N БЕЗОУММ <i>свѣтъ</i>	БЕСЧИНАЕ МЪНОЖЬСТВО	БЕСПОСАГАА МАТИ
G БЕЗОУМАА <i>свѣта</i>	БЕСЧИНАА МЪНОЖЬСТВА	БЕСПОСАГАА МАТЕФЕ
D БЕЗОУМАЮ <i>свѣтоу</i>	БЕСЧИНАЮ МЪНОЖЬСТВОУ	БЕСПОСАГАИ МАТЕФИ
A БЕЗОУММ <i>свѣтъ</i>	БЕСЧИНАЕ МЪНОЖЬСТВО	БЕСПОСАГАЖ МАТЕФЬ
ИТД.	ИТД.	ИТД.

Придеви типа *bezumajъ* по својим морфолошким карактеристикама били су истоветни са посесивима („посесивним придевима“): имали су именичку промену и нису имали категорију придевског вида. Као што су посесиви означавали сасвим одређени однос, однос припадања, па нису имали потребе за анафорском заменицом *јъ* као морфолошким знаком одређеног члана, тако ни придеви типа *bezumajъ* нису имали потребе за синтагматском везом са заменицом *јъ* јер су означавали сасвим одређени однос, однос (не)поседовања.

По својим семантичким карактеристикама облици типа *bezumajъ* били су истоветни са једним семантичким типом посесива у пра-

словенском језику, који смо ми најпре описали у посебном раду [Маројевић 1981]. Наиме, посесиви типа *bratъñь*, поред значења припадања (у синтагмама типа *bratъña žena* 'братова жена'), могли су имати значење поседовања (у синтагмама типа *bratъña sestra* 'сестра која има брата'). То су придеви типа *bezotъñь* 'који нема оца', *мужъñя* 'која има мужа', *безмужъñя* 'која нема мужа' у староруском и *деветибраиѣña* 'која има девет брата' у српском језику. Облици *bezumajъ*, *bezčĭnajъ*, *bezposagaja* семантички се подударају са облицима *bezotъñь*, *bezbratъñь*, *bezmožъña*. Разлика је само у томе што су ови последњи могли имати варијанте без компоненте *bez-* (*bratъñь* 'који има брата', *možъña* 'која има мужа') и што су (опет без компоненте *bez*) могли имати значење припадања (*bratъñь* 'братов', *možъña* 'мужева').

На основу свега наведеног може се закључити да су облици типа *bezumajъ* по морфолошким и семантичким обележјима припадали посесивима као хибридној именичко-придевској врсти речи [о специфичностима посесива види у: Маројевић 1983, 7–14].

3.2. Компаративно-историјски аспект наше теме тиче се, даље, творбеног форманта помоћу којег су анализирани посесиви (сад можемо рећи посесиви — види т. 3.1) настали. Видели смо да је Р. Бошковић суфикс *-jъ* сматрао структуралним суфиксом којим су се градили придеви од именичких облика (у нашем случају од генитива са предлогом *bez*), и да је, по његовом мишљењу „структурално *-jъ*“ настало деградацијом „посесивнога *-jъ*“. Бошковићево тумачење суфикса *-jъ* као творбеног форманта могло би се унеколико кориговати.

Суфикс *-jъ* < *ǰъ* прасловенски је наследио из праиндоевропског језика као придевски суфикс, са структуралном функцијом (творба придева од именица). Као придевски суфикс (означимо га *-jъ⁰*) чува се само у ретким лексикализованим облицима типа старославенско **ТЪЦЬ** [СС 1994, 712]. На словенском терену он добија две нове функције: 1⁰ функцију секундарне адјективизације партиципа типа старославенско **взѣвъши**, **сѣши** (облик номинатива једине женског рода узимамо као полазни облик) — означимо је *-jъ¹* и 2⁰ посесивну функцију, функцију форманта за творбу посесива од именичких основа или од именичких падежа — означимо је *-jъ²*. Суфикс *-jъ¹* изгубио је функцију самосталног форманта: он се чува у саставу сложених суфикса за творбу радних партиципа као њихова компонента. Суфикс пак *-jъ²* чува се као жив и продуктиван формант за творбу посесива у старославенском, староруском и у првим фазама развоја других словенских језика.

Иако су посесиви типа *bezumajъ* посведочени само у једном старославенском споменику, Супрасаљском зборнику, који је писала једна рука и који одражава дијалекат крајњег источног дела јужнословенског ареала, они нису творбени неологизми него творбени архаизми. То значи да они не одражавају епоху кад је тобоже посесивни суфикс *-jъ* „у своме обрнутом развиту“ постао суфикс са структуралном функцијом

(кад је „дотерао [...] до најбаналније граматичке, хипостасичке функције“) него, напротив, епоху кад је индоевропски суфикс *-jъ* попримао посесивну функцију од посесивног генитива (и посесивног датива) као своје творбене базе.

3.3. Компаративно-историјски аспект наше теме тиче се, најзад, творбене базе од које су анализирани посесиви настали. А у погледу творбене базе они се не разликују принципијелно од посесива *volujъ* и посесивних заменица *našъ*, *vašъ*. Посесив *volujъ* творбено се рашчлањује на генитив на *-оѹ* основа на *ѣ* (касније је дифтонг *оѹ > и*) *volоѹ-* + суфикс *-jъ*. Посесивне заменице *našъ*, *vašъ* творбено се рашчлањују на генитиве *nas-*, *vas-* + суфикс *-jъ* (полугласници генитива *nas-ъ*, *vas-ъ* нису улазили у творбену базу, у творбеном поступку они су се елиминисали). Посесиви *bezumajъ*, *bezčinajъ*, *bezposagaja* творбено се рашчлањују на генитиве (са предлогом) *bez uma-*, *bez čina-* + суфикс *-jъ* (за мушки род), односно *bez posaga-* + суфикс *-ja* (за женски род).

ЛИТЕРАТУРА

- Бошковић 1973 — Р. Бошковић. *Старословенска adiectiva possessiva на -ъѣ*. — Наш језик. Београд, 1973. Књ. XIX, стр. 265–272.
- Бошковић 1978 — Р. Бошковић. *Одабрани чланци и расправе*. Титоград, 1978, стр. 363–368.
- Vaillant 1948 — *Manuel du vieux slave*. Par André Vaillant. Tome I: *Grammaire*. Paris, 1948.
- Вайан 1952 — А. Вайан. *Руководство по старославянскому языку*. Перевод с француског В. В. Бородич. Москва, 1952.
- Маројевић 1981 — Р. Маројевић. „*Девейбраиња сестѣра*“ у народној њесми: *О једном творбено-семантичком типу словенских посесивних њридева*. — Јужнословенски филолог. Београд, 1981. Књ. XXXVII, стр. 243–249.
- Маројевић 1983 — Р. Маројевић. *Посесивне катеџорије у руском језику (у своме историјском развоју и данас)*. Београд, 1983.
- SJS 1959 — *Slovník jazyka staroslověnského*. Praha, 1959. [Tom I. Sešit] 3.
- SJS 1971 — *Slovník jazyka staroslověnského*. Praha, 1971. [Tom II. Sešit] 21.
- SJS 1974 — *Slovník jazyka staroslověnského*. Praha, 1974. [Tom III. Sešit] 27.
- СС 1994 — *Старославянский словарь (по рукописям X–XI веков)*. Под ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой. Москва, 1994.
- Фасмер 1996 — М. Фасмер. *Этимологический словарь русского языка*. В четырех томах. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева. Изд. 3-е. Санкт-Петербург, 1996. Том III.
- Хабургаев 1986 — Г. А. Хабургаев. *Старославянский язык*. Изд. 2-е, перераб. и доп. Москва, 1986.

Резюме

Радмило Мароевич

**STUDIA PALAEOSLAVICA III
(Старославянские формы БЕЗОУМЛИ, БЕСЧИМЛИ, БЕСПОСАГЛИ)**

В работе рассматриваются старославянские адъективные формы *безоумли*, *бесчимли* и (только ж. р.) *беспасагла* с точки зрения их происхождения, значения и грамматической принадлежности.

Отклоняется толкование А. Вайана, согласно которому постпозитивный элемент *-и* в формах *безоумли* и *бесчимли* представляет собой признак определенности. Принимается и документально подтверждается толкование Р. Бошковица, согласно которому *безоумли* и *бесчимли* синтетические формы, образованные суффиксом *-jь* от словосочетаний *без оума*, *без чима*. В научный оборот нами вводится и третья форма, *беспасагла*, засвидетельствованная, как и две предыдущие, только в Супрасльской рукописи.

Поскольку рассматриваемые формы склоняются по типу древних *īō*-основ (в мужском и среднем) и *īā*-основ (в женском роде) и не характеризуются категорией определенности, они по своей грамматической природе ближе к посессивам (именам притяжательным), нежели адъективам (собственно именам прилагательным). В этом отношении указанные формы сопоставимы с посессивами, выражающими значение обладания, типа *безотнь* „не имеющий отца“, *мужьня* „имеющая мужа“, *безмужня* „не имеющая мужа“ в древнерусском и *девейбрайня* „имеющая девять братьев“ в сербском языке.

СНЕЖАНА ПЕТРОВИЋ
(Београд)

СХ. БАГА „ОБОЉЕЊЕ ЗГЛОБОВА КОД КОЊА И ЉУДИ“ И СРОДНЕ РЕЧИ

У раду се, кроз историјат проблема и раздвајање појединих хомонима, даје етимолошка анализа сх. турцизма *бага* „обољење зглобова код коња и људи“ и њој сродних речи.

Српскохрватске речи: *бага* „врста коњске болести, хронично обољење зглобова“, *багав* „који болује од бага“, *багав* „који храмље“ и њима сродне лексеме већ су до сада тумачене у етимолошким речницима, српскохрватског и других словенских језика, речницима страних речи и у појединим научним радовима. Међутим, само њихово порекло и међусобна сродност остали су недовољно јасно објашњени. С друге стране, у новије време објављена релевантна дијалекатска грађа, остала је без тумачења. Стога ћемо у овом раду покушати да ове сродне лексеме групишемо и етимолошки објаснимо, и да истовремено укажемо на постојање неколико хомонимних облика, који су неретко, у лексикографским приручницима сврставани заједно¹.

Тако је, на пример, у одредницу РСАНУ *бага* смештено неколико хомонима што су, чини се, наслутили и аутори речника ставивши знак питања иза турске речи која би требало да буде заједнички етимон²: *бага* (тур. *bağa*?) 1. „љуштура од корњаче“, 2. а. „(код коња) хронично обољење зглобова са стварањем квргастих израслина“, б. „жуљ код човека“, 3. „буба“, 4. а. „коледарска алатка“, б. „један део на колима“, в. „бабак“³ г. „подбочница, подупирач полице“⁴.

¹ У овом раду ћемо издвојити два хомонима турског порекла док за друге хомонимне турцизме в. Петровић 1996.

² Иако РСАНУ није етимолошки речник, порекло турцизама се по правилу бележи.

³ Овде је у РСАНУ грешком упућено на *бабак*¹ „бубамара“, а треба да стоји *бабак*² „попечени држак на веслу“. О етимологији овог турцизма, иначе једне од хомонимних речи из ове одреднице РСАНУ, в. Петровић 1996.

⁴ У колико код примера стоји само убикација, или нема ни ње, онда је он преузет из РСАНУ.

Први хомоним у овој одредници је реч *бага* „љуштура од корња-че“, пореклом од тур. *bağa* „корњачин оклоп, ствар направљена од корњачиног оклопа или сличног материјала“ (Redhouse:119). Етимологију рум. *bagă* и нгр. *μπαγῆς* „корњача, оно што је од корњачиног оклопа“ дао је Миклошич (Miklosich 1884:253 и Miklosich 1887:79), али без потврде сх. речи.

Други хомоним је лексема *бага* „а. (код коња) хронично обољење зглобова са стварањем квргастих израслина, б. жуљ код човека“. Да бисмо илустровали недоумице које у етимолошкој литератури постоје око, наизглед неспорног, порекла ове речи и њених деривата, најпре ћемо дати краћи историјат ове теме.

Етимологију ове речи први је покушао да реши Даничић (РЈА 1:150), који за *бага* „некаква коњска болест“ каже да је вероватно турска, не наводећи етимон, док *багав* „хром“ погрешно тумачи од тур. *bögmek*, *bögmek*, *bögrü* „кривити, крив“⁵ и повезује је само са речју *бангав* „хром коњ“, а не и са *багав*, *багљав*, *багљив* „болестан од баге“.

Исправно порекло сх. *бага*, *багав*, *багљив* „имати болесна копита“ < тур. *bağa* „болест копита“ дао је Миклошич (Miklosich 1884:253). Ова је етимологија остала на неки начин ван видокруга научника који су се бавили турцизмима у сх. језику и поред тога што је објављена у студији која је један од основних приручника за проучавање турцизама.⁶

Потом Штрекељ (Štrekelj 1908:47) за сх. *бага* „коњска болест, бага, чвор, петља“⁷, наводи да је пореклом од тур. *bağa* „жаба“, те да се такве врсте болести често именују речима са значењем „жаба“. Ово семантичко објашњење није нетачно, али како у турском језику већ постоји назив за болест, Миклошичева етимологија је прецизнија⁸.

Шкалајић у речнику турцизама (Škaljić 1979:111, 112)⁹ наводи следеће лексеме и њихову етимологију¹⁰: *бага* „1. чворугаста израслина на ногама стоке, нарочито коња, врста болести, 2. жуљ, курије око (код

⁵ Даничићева претпоставка није без основа, уп. семантички развој „крив“ > „хром“ код словенских речи: сх. *крив* „искривљен“ и „хром“, в. и ЭССЯ 12:171 s.v. *krivъ* (јѣ). У случају речи *храм* основно значење је „хром, сакал“, али постоји и „крив“ — укр. дијал. *хромий* „крив“ (ЭССЯ 8:101).

⁶ Тако, на пример, Локоч уопште не наводи на списку литературе за свој речник Миклошичеве студије о турцизмима (Karl Lokotsch, *Etymologisches Wörterbuch der Europäischen (germanischen, romanischen und slavischen) Wörter Orientalischen Ursprungs*, Heidelberg 1927).

⁷ Значење „петља, чвор“ забележио је само Штрекељ, тако да оно није сасвим поуздано, вероватно је преузето од *баг* „чвор, веза“.

⁸ О пореклу и семантичкој сродности тур. *bağa* „жаба, корњача“ и тур. *bağa* „коњска болест“ биће речи касније у раду.

⁹ Поводом ове речи наведене код Шкалајића уп. и Tietze 1970:169.

¹⁰ Ни он не помиње Миклошича, иако његов рад има на списку литературе.

човјека“), *багав* „који има баге на ногама, који болује од бага“, *багавосић* „особина, стање онога који је багав“ < тур. вулг. *bağa, bağı* „id.“, *багљив* „особина, стање онога који је багав“ < тур. *bağul (bağı -li)*¹¹.

Кнежевић за сх. *bāga, bāgљав, bāgљив* као етимон наводи тур. *ba-kanak*¹², док сх. *bāgав, bāgавица, bāgавица, bāngав* одваја у посебну одредницу и, слично Даничићу, претпоставља да воде порекло од тур. *bük-tек* „савити“.

Скок у свом етимолошком речнику (Skok I:88–89) ове речи сврстава у две различите одреднице. Прва је *бага* „некаква коњска болест“, а ту се налазе и речи: *багљив* (коњ), *багљав, бажњив, обагламићи* „оболети од баге (за коња)“. На том месту Скок помиње Даничића који каже да је реч турског порекла, али не даје етимон¹³, но ипак сматра да је порекло ових речи нејасно. Друга одредница је *багав* „хром“, са лексемама: *багавица, багавица, обагавићи* „охранути, постати багав“, *обагавићи, бангав* (коњ), *обангавићи*. Скок узима облик *бангав* као етимолошки примаран и, ослањајући се највероватније на Миклошичево тумачење (Miklosich 1886:7), изводи његово порекло од циганског придева *rango* < стинд. *raṅgi-* „хром“. Скок није увидео сродност фонетски овако сличних облика — *бага* и *багав*, који су и носиоци посебних одредница, највероватније због непрецизно дефинисаног значења речи *бага* „некаква коњска болест“ код Вука. У питању су могле бити различите болести, па је Скоку промакло да је „некаква“ болест заправо „болест ногу, квржаве израстине на зглобовима и копитама коња“¹⁴, па самим тим и да је прелаз значења „болест ногу код коња“ > „хром, сакат коњ“ > „обољење ногу код човека, жуљ“ > „хром (човек)“ потпуно регуларан. У Скоков пропуст спада и то, што није поменуо већ констатовано турско порекло лексема *бага* и *багав*.

Безлај (Bezljaj 1973/74) у свом раду, поред других словенских речи, анализира и сх. *багав* „сакат“. Он наводи примере из дотада објављених речника као и неке од горепомнутих етимологија. Сматра да сх. *бага* има шири семантички распон од турске речи *bağa*, што није карактеристично за новије позајмљенице¹⁵, те да је стога

¹¹ Шкалајић није навео турски извор из кога је ова реч, а постоји могућност да ју је сам конструисао помоћу продуктивног турског суфикса *-li*. Пошто у турском постоји реч *bağalı* „човек коме је избила болест на грлу“ (SDD) пре ће бити да је она потенцијални етимон сх. *багљив* (уп. касније и *багављив*).

¹² Ова турска реч је вероватно сродна са тур. *bağa*, уп. Севортия 2:43–45.

¹³ Вероватно се ради о горепомнутој етимологији из RJA.

¹⁴ Значење које даје Шкалајић (в. касније), није било доступно Скоку, јер је прво издање речника турцизама изашло 1957. године, али је свакако на располагању могао имати Штрекелев и Миклошичев рад. Овај последњи је своје примере, а вероватно и семантичку дефиницију узео из књиге: О. Blau, *Bosnisch-Türkische Sprachdenkmäler, Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes, V/2, Leipzig, 1868*.

¹⁵ Међутим, секундарна семантичка адаптација је веома раширен процес код позајмљеница, како старијих, тако и новијих уп. Bjeletić 1995, Петровић 1995, Vljajić–Popović 1996.

највероватније дошло до укрштања двеју страних основа, турске и циганске. Мост међу њима, по Безлају, морала је бити нека домаћа основа, на пример *бага или *багав, која је омогућила то укрштање. Сродне српскохрватске речи биле би *габав* „крив на којем уду или зглобу“, *габа* „артритис, улози“. Безлај не објашњава код којих облика је дошло до формалног и семантичког укрштања разнородних основа, па његова претпоставка остаје више начелна, без конкретних примера и аргументације.

Након увида у историјат овог проблема можемо рећи да је први Миклошич дао исправну етимологију ових речи, што је касније преузео и проширио Шкаљић, док су други аутори имали, мање или више, различита мишљења. Да бисмо употпунили корпус сх. речи које воде порекло од тур. *bağa* „болест ногу и копита код коња“ навешћемо следеће, углавном дијалекатске, потврде из новијих речника и збирки речи:

баг „багав“ (РСАНУ)¹⁶,

бага „хронично обољење зглобова у коња са стварањем квргастих израслина“ (Ускоци, Станић),

баге pl. „шкрофуле, отицање вратних жлезда (обично услед туберкулозе)“¹⁷ (Црногорско приморје); „болест код коња, оболеле, натекле вратне жлезде“ (Шајкашка, Галетин 1980; Иванда, Чешљар 1983),

багав „који болује од бага, хром“ (Барања),

багавац „коњ који болује од баге; онај који је багав, који пати од баге“ (БиХ),

багаив „неспособан“ (Лужница, Манић),

багајлија „коњ сакат, багљив“¹⁸ (Пива, грађа РСАНУ),

багаљив „сметен, брљив“ (Лесковац, Митровић 1984); „ћопав, сакат, чворновато и криво стабло дрвета“¹⁹ (Власотинце, грађа РСАНУ),

багаљивац „онај који се сасушио, свенуо“²⁰ (РСАНУ),

¹⁶ Овај облик није сасвим поуздан, јер се ради о реконструкцији на основу само једног примера из народне песме из Босне и Херцеговине: „Узвали се на *бага* кулаша“. Вероватније је да је то турска аглутинативна конструкција типа *самур-калџак*, *ђул-башиа*.

¹⁷ О овом значењу в. нап. бр. 30.

¹⁸ Уп. сх. *брајлија*, *дугајлија*, *новајлија*. У овим примерима до убацивања првог *ј* дошло је код нетурских основа, па је можда по аналогiji убачено и у ову турску реч.

¹⁹ Значење блиско овом последњем постоји и у турском: *bağa*, *baga* „неравнине на стаблу“ (SDD).

²⁰ Овако дефинисано значење могло би да има везе и са *багаљ* „сноп сена“ (одн. нешто суво, сасушено), али оно није јасно видљиво из само једног примера у РСАНУ: *Воћке добијају рака, савлада их маховина ... и за неколико година ђостјану прави багаљивици*. Могуће је и значење: „криво, чворновато стабло“ (в. горњи пример и нап. бр. 17) које у том случају, припада овој породици речи.

багѐлаиѝ, *багелање*²¹ „једва, немоћно ићи, преплитати корак; погрд. јести“²² (Ускоци, Станић),
багѐлав „багав (коњ)“ (Трешњево),
багѐлав „багав (БиХ, ЦГ); „шепав“ (Загарац, Ћупић) „који има неки телесни недостатак (рука или нога); неспособан за било какав посао“ (Чумић, Грковић Ј. 1982),
багѐлав „багав“ (Левач, Дучаловићи),
багѐлаиѝ „несигурно ићи“ (РМСМХ),
багѐлаиѝ „кривити, шепати“,
добагѐлаиѝ „доћи с напором“ (Загарац, Ћупић),
багѐлав „багав“ (Београд; Ускоци, Станић),
багѐлав „багав (коњ)“ (Васојевићи, Стијовић 1990),
багула „онај који је телесно и душевно неразвијен“ (Книн),
багуља „id.“ (БиХ),
бажљив „багав“ (Срем),
обагавиѝ „постати багав, хром, обангавити“²³ (Дивосело, Лика); „в. обагљати“ (Оток); „наградити или покварити“ (RJA); „зарасти, зацелити (о рани)“²⁴ (Имотски, RJA),
обагѐлаиѝ „постати багав, хром; онемоћати, оронути (од некретања, старости, тешког рада и др.)“ (грађа РСАНУ),

²¹ Код овог, а и неких других глагола, требало би претпоставити постојање непотврђеног облика **багаиѝ*, па затим његову експресивизацију путем суфиксације, префиксације, палатализације (о експресивним средствима у творби српскохрватских глагола в. Бјелетић 1994).

²² Није сигурно да ли наведени глагол и глаголска именица припадају овој етимолошкој породици. Може се претпоставити прелаз **багаиѝ* > *багелаиѝ*, као и семантички помак „храмати“ > „једва, немоћно ићи“ > „погрд. јести“ уп. сх. *басаиѝ* „корачати неспретно, трапаво“ (Бачка) и *басаиѝ* „погрд. јести“ (Комарница, Ускоци, Станић), затим *кељаиѝ* 1. „ћопати, храмати“ (Левач), 2. „јести, кусати“ (Црна Гора). Треба имати у виду и следеће примере из Ускока:

бакелаиѝ „1. погрд. неуредно јести, 2. помало радити, радуцкати“,

бакелање „1. гл. им., 2. јело“,

бакелиѝ „погрд. 1. особа која се прејела, 2. особа која много једе, гладница“.

Глаголи *багелаиѝ* и *бакелаиѝ* могли су настати и од непотврђених облика **гелаиѝ*, **келаиѝ* као непалатализованих облика од *гељаиѝ* „храмати, споро ићи, беспосличити“ (Србија, Црна Гора, Босна) и *кељаиѝ* (в. горе) уз помоћ префикса *ба-*. Што се тиче глагола *багелаиѝ*, по нашем мишљењу је вероватнија његова етимолошка веза са именицом *бага* (уп. касније реч *бангељаиѝ* „а. бангати, б. ићи споро, вући се“ (Гружа).

²³ Овај глагол само у првом значењу, поменут је код Скока (Skok I:89, s.v. *багав*), без етимологије, в. горе.

²⁴ Ово значење је можда мотивисано семантичким развојем присутним код словенских речи сличног значења: „нешто надувено, отечено, израслина“ > „крста на рани“, уп. сх. *бубушка* „округла израслина на листу“ (Рашка), *бубушка* „крста, бубуљица“ (Свиница, Томић 1984), *йодулиѝ* „набубрити, отећи, отврднути (о рани)“ (Војводина, грађа РСА), в. и Куркина 1973:67–68.

òбагљати „добити баге, жуљевите отоке, квргасте израстине на зглобовима које отежавају кретање (о коњу, волу); обангавити“ (БиХ, Дучаловићи),

обагљивати „в. обагљати“ (Обади); „имати отежано кретање, ход, као багљив коњ, уопште онемоћати, оронуги (од некретања, старости, тешког рада“ (ЦГ, Дучаловићи, Обади).

Овим речима сродна је још једна бројна група сх. речи за чији ћемо основни облик узети придев *бангав* „сакат, хром“. Он је у етимолошкој литератури тумачен као позајмљеница из циганског *pango* „id.“ (Miklosich 1886:7). Са овим тумачењем сагласан је и Бернекер (Berneker 1913:42). Младенов наводи исто порекло за бугарске речи *банго* и *ѡанго* „хром“ (Младенов 1941:16, 410). БЕР има само буг. *багаив* „сакат, хром“ (БЕР 1:24)²⁵, које пореди са сх. *бага* „некаква болест ногу код коња“ остављајући их без етимологије. И Скок (op. cit.), тумачи на исти начин придев *бангав*, који узима као примаран облик у низу *багав*, *бангав*, *обангавићи*, увиђајући да остаје проблем ишчежавања -н- у облику *багав*.

Ми смо, супротно од Скока²⁶, претпоставили да је облик *багав* „који има баге на ногама, који болује од бага“²⁷ примаран, а да је *бангав* „сакат, хром“ настао његовом назализацијом. Назализација је веома фреквентно средство експресивизације, а ова породица речи, као што се види и из горњих примера, обилује експресивизованим облицима; уп. и *гегати* : *генгати* : *гењати*, *сигав* : *сингав* : *сињав*, *гигав* : *гингав* и др²⁸. За разлику од породице придева *багав* код којих је значење „коњска болест, болест код животиња“ сачувано у већем броју примера, код речи *бангав* и њених деривата, осим једног примера, значење је везано искључиво за људе. Ти деривати су следећи:

бѡнгав „који је дебелих стопала или натечених ногу, па тешко иде, који нахрамљује“ (Оток), фиг. „нескладан“ (Кочић); „који има оболеле ноге (о коњу)“ (Иванда, Чешљар 1983); „човек који има натечене ноге, тешко хода“ (Ловра у Мађарској, Мијатовић 1983),

бѡнгавац, *бѡнгавица*, *бѡнгавко* „онај који је бангав“ (Банија),

бангавосѡ „стање, особина онога који је бангав, што је бангаво“,

бангавурда „аутм. и пеј. од бангавац“ (Бачка),

²⁵ Ова бугарска реч је истог порекла као и сх. *бага*, уп. Menges 1969/70:66, а њима се може придружити и алб. *bagë* „вет. бага“ (уп. Çabej 1976).

²⁶ Сматрамо да је, у овом случају, исправније поћи од минималног фонетског облика као примарног и претпоставити да је експресивизација формалним средствима секундарна појава (в. и Петровић 1994:461–462).

²⁷ У РСАНУ је за значење *багав* упућено на *бангав*, што значи да им је семантика истоветна.

²⁸ О назализацији и другим експресивним средствима творбе у сх. језику в. Бјелетић 1994:267.

бангавуша (Бачка),
бангавче „бангаво дете“ (Бачка, Банија),
бџангавиша (Банија),
бангаџи „храмати, шепати“ (Каменица),
бџангавиџи „постајати бангав“ (Гружа),
бангџаџи, *бангџаџе* „а. бангати, б. ићи споро, вући се“ (Гружа),
бангија „бангавац“ (Купиновац),
банђија „id.“ (Мачва),
бангљав „хром“ (Ваљево, усмена потврда А. Ломе),
бангљави „в. *бангљав*“ (Чумић, Грковић Ј. 1982),
бџав „бангав“,
бџав „id.“,
џбангавџи „постати бангав, хром“,
џбангавиџи „id.; учинити некога бангавим, хромим“ (грађа РСА-НУ).

Бројност српскохрватских неназализованих облика и семантичка подударност једних и других деривата иду у прилог турском пореклу, мада се не може искључити ни могућност да је, због фонетске сличности, код последњих облика дошло до укрштања турске и циганске речи. Ова претпоставка је вероватнија када су у питању бугарски примери, због постојања бугарске речи са почетним *й*- и малог броја потврда неназализованих облика.

У закључку можемо констатовати да су сх. речи *бага* „љуштура од корњаче“ и *бага* „коњска болест“ хомоними, позајмљени од две самосталне турске лексеме, које су етимолошки сродне. Обе речи воде порекло од тур. *baka / baqa*, тачније од реконструисане основе **bak* са следећим основним значењима: „1. општи назив за животиње из породица жаба и корњача, 2. кртица, 3. водени пацов, 4. мали растом, кепец“²⁹ (Севортјан 2:41–42). Турске речи *баџа*, *бага* „израслина на коњском зглобу“, као и сродна значења у дијалектима других турских језика сматрају се последицом секундарног семантичког развоја³⁰.

²⁹ Можда би и сх. *багел* „човечуљак“ (Бела, РЈА) могао припадати овој породици.

³⁰ Занимљиво је да се семантички помак „жаба“ > „разне врсте болести, обољење жлезда на врату“ може сматрати регуларним, не само у турским језицима. Штавише, неки аутори време настанка хомонима *жаба* „назив за болест“ и „гапа“ на словенском нивоу, због ширине распрострањања и специфичне семантичке везе, смештају још у прасловенско доба (в. Меркулова 1963:73, цитат према Џџун 1986:213). Тако и у српскохрватском имамо: *жаба* „гапа“ и *жаба*, *жабица* „оток у гуши коња и волова, запаљење лимфних жлезда на врату“. Иако се тај назив за болест, по семантичкој аналогiji могао развити и на сх. језичком подручју, реч је, очигледно, као таква преузета из тур. *баџа*, *бага* „болест у облику отекине на грлу“, *баџаџи* „човек коме је избила болест на грлу“ (SDD).

Овде анализирани речи, осим експресивизацијом облика, одликују се и формалним и семантичким укрштањем са етимолошки несродним лексемама, до чега долази пре свега због фонетске сличности облика, али и због блискости значења. То је случај у следећим примерима:

ба̑гар „1. бангав, сакат, хром коњ, 2. слаб коњ уопште, 3. фиг. погрд. а. човек сакат у ногу или ноге, б. онеспособљен, слаб, немоћан човек“³¹,

ба̑гара „женска особа слаба на ногама“,

*ба̑гара̑и̑и*³² „храмати, тешко се кретати“ (Прошћење, Вујичић 1995),

ба̑гара̑а̑ „багар“,

ба̑гара̑уша „бенгеруша“,

ба̑гир „багар“,

ба̑гира „која храмље, саката“,

ба̑гирање, *ба̑гира̑и̑и* „багарати“,

ба̑гара̑а̑ „багар“,

бан̑гара̑а̑ „id.“,

бандера̑а̑ „сакат коњ или човек“,

бе̑нгав „(о коњу) коме је нога нешто болесна или оштећена те храмље“,

бен̑гара̑а̑ „врло слаб коњ“,

бен̑гара̑а̑а̑ „бенгеруша“,

бе̑нга̑а̑, *бен̑гела̑а̑* „багар“,

бен̑герање, *бен̑гера̑и̑и* „1. ићи набадајући, храмљући, 2. једва се кретати“,

бен̑гера̑а̑ „1. багар, 2. фиг. човек слаб на ногама, онај којем је нога (или ноге) оштећена“,

бен̑гери̑н „багар“,

бен̑гера̑уша „1. кобила оболеле ноге или ногу, 2. фиг. слаба женска особа“,

бен̑гиљ „багар“,

бен̑гиљање, *бен̑гиља̑и̑и* „бенгирати“,

бен̑гир „багар“,

бен̑гирање, *бен̑гира̑и̑и* „бенгерати“,

бен̑гара̑а̑ „багар“,

бен̑гера̑уша „бенгеруша“,

бе̑нго „багар“,

бедера̑а̑ „1. багар, 2. незграпан човек“,

³¹ Сви примери наведени у овом одељку су, уколико не стоји другачије, из Ускока (Станић), а семантичке дефиниције су скраћене.

³² Иако се и овај глагол може тумачити као експресивни облик од **бага̑и̑и*, сматрамо да је, због географских потврда (само Црна Гора) исправније тумачити га као де-номинал од *багар*.

бендѐруша „бенгеруша“.³³

Код ових лексема укрстила су се два турцизма: *багав*, *бангав* „који има баге на ногама, хром, који тешко хода“ и *бејгир*, *бенгир* „коњ“, па се оне могу сматрати контаминатима³⁴. Код ових лексема искључиво неутрално значење речи *бејгир*, *бенгир* „коњ“ < тур. *beygir* „id.“ готово да се изгубило, а заменило га је специјализовано, експресивно значење „коњ болесних ногу, хром коњ; човек слаб у ногама, који једва хода, хром“:

И реч *обагламити* „обољети од баге (за коња)“ може се третирати као семантички контаминат³⁵, резултат укрштања двеју речи турског порекла. Овај глагол је, формално гледано, настао од именице *баглама* „1. шарка, гвоздена спојница која везује врата са довратком или прозор са оквиром“ (БиХ), „2. гвожђе у довратку у облику пијавице, на које пада скакавица од браве“ (Бачка), „3. тамбурица са три жице“ (Вук) < тур. *bağlama* „свеза, спој“. Међутим, његово значење није у вези са овом речју, за разлику од глагола *забагламити* „углавити, наместити шарке у врата; утврдити, причврстити“. Код речи *обагламити* је, по свему судећи због сазвучности са *обангавити*, *баглав* дошло до семантичког укрштања и креирања глагола са новим значењем.

Сх. лексема *бага* „обољење зглобова код коња и људи“ и овде наведене сродне речи представљају један од најшире распрострањених турцизама у српскохрватском језику — њихов ареал обухвата целу територију Србије, Црне Горе, Босне и Херцеговине и део Хрватске. Осим лексеме *бага* „корњачин оклоп“ која датира из прве половине XVIII в., прве писане потврде ових речи забележене су у Вуковом речнику, док је већина новијих примера из дијалекатских речника и збирки речи, па се старина не може утврдити. И поред тога, број деривата овог турцизма сведочи о његовој потпуној уклопљености у лексичко-семантички систем сх. језика.

³³ У примерима у којима је *-нг-* прешло у *-нд-* можда је по среди утицај неких других речи из ускочког говора нпр.: *бандекаши* „поступати како не треба у неком послу; ићи поштапајући се; викати“, *бендаћ* „неразуман, глуп човек и сл“.

³⁴ Термин *контаминаци* користимо за оне речи које настају као резултат контаминације („мијешања разних облика ријечи, разних ријечи, одн. различитих конструкција“ (Simeon I:695). Уп. нпр. буг. *кртоска*).

³⁵ Семантички контаминат је реч настала као резултат семантичке контаминације, а то је „прерасподјела семантичких функција међу дијеловима (члановима) скупа ријечи, давање једном од елемената скупа ријечи новог значења, што настаје као резултат узјамног дјеловања језичних јединица које се додирују у асоцијативном или синтагматском низу“ (Simeon II:157). О окационализима грађеним семантичком деривацијом в. Oташевић /Sikimić 1992:74.

ЛИТЕРАТУРА

- Bezljaj 1973/74** — F. Bezljaj, Na robu srbohrvatskega (in slovenskega) etimološkega slovarja, *Jezik in Slovnstvo* XIX/1–2, Ljubljana.
- БЕР** — *Български етимологичен речник* 1–5, А-пускам, София 1971–1996.
- Berneker 1913** — E. Berneker, *Slavisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg.
- Бјелетић 1994** — М. Бјелетић, Експресивна средства у творби српскохрватских глагола, *Научни састајанак слависта у Вукове дане* 22/2, Београд 1994, 265–271.
- Bjeletić 1995** — М. Bjeletić, Turcizmi u srpskohrvatskoj terminologiji srodstva, *Јужнословенски филолог* LI, Београд, 203–221.
- Vlajić-Popović 1996** — J. Vlajić-Popović, Semantic Evolution of Some Greek Loans in Serbo-Croatian, *Zeitschrift für Balkanologie* 32/1, Wiesbaden, 109–116.
- Вујичић 1995** — М. Вујичић, *Рјечник говора Пришћења (код Мајковца)*, Подгорица.
- Галетин 1980** — Г. Галетин, Из лексичке проблематике северне Шајкашке, *Прилози проучавању језика* 16, Нови Сад, 59–92.
- Грковић Ј. 1982** — Ј. Грковић, Прилог познавању дијалекатске лексике Шумадије (из лексике Чумића), *Прилози проучавању језика* 18, Нови Сад, 125–153.
- ЭССЯ** — *Этимологический словарь славянских языков* 1–23, Москва, 1974–1996.
- Кнежевић** — А. Кнежевић, *Die Turcismen in der Sprache der Kroaten und Serben*, Meisenheim am Glan, 1962.
- Куркина 1973** — Л. Куркина, К реконструкции этимологических связей основ с дифтонгом на -ц, *Этимология* 1971, Москва, 58–86.
- Манић** — Д. Манић-Форски, *Јужнички речник*, Бабушница 1997.
- Menges 1969/70** — K. H. Menges, Zum neuen Български етимологичен речник. und den türkischen Elementen im Bulgarischen, *Zeitschrift für Balkanologie* VII/1, 2, Wiesbaden, 55–83.
- Мијатовић** — Ј. Мијатовић, Прилог познавању лексике српских говора у Мађарској, *Прилози проучавању језика* 19, Нови Сад, 149–117.
- Miklosich 1884** — F. Miklosich, *Die Türkischen Elemente in den Südost-und Osteuropäischen Sprachen*, Wien.
- Miklosich 1886** — F. Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien 1886.
- Miklosich 1887** — F. Miklosich, *Die Türkischen Elemente in den Südost-und Osteuropäischen Sprachen*, Nachtrag, Wien.
- Митровић 1984** — Б. Митровић, *Речник лесковачког говора*, Лесковац.
- Младенов 1941** — Ст. Младенов, *Етимологически и правописен речник на българския книжовен език*, София.
- Otašević/Sikimić 1992** — Ђ. Otašević, B. Sikimić, Tvorba okazionalizama u srpskohrvatskom jeziku, *Јужнословенски филолог* XLVIII, Београд, 67–78.
- Петровић 1994** — С. Петровић, Сх. аљкав „неуредан“, *Зборник Машице српске за филологију и лингвистику* XXVII/1–2, Нови Сад, 461–468.
- Петровић 1995** — С. Петровић, Неки турцизми у српскохрватској кулинарској терминологији, *Јужнословенски филолог* LI, Београд, 223–232.
- Петровић 1996** — С. Петровић, Етимолошке белешке (сх. *bāga*, *bağlama*, *bāge*, *bāgъa*), *Наш језик* XXXI/1–5, Београд, 137–140.
- Redhouse** — *Redhouse Yeni Türkçe-İngilizce Sözlük*, İstanbul 1988.
- RJA** — *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 1–22, Zagreb, 1880–1976.
- РМСМХ** — *Речник српскохрватскога књижевног језика* 1–6, Нови Сад–Загреб, 1967–1976.
- РСАНУ** — *Речник српскохрватскога књижевног и народног језика*, I–XV, А-нокавац, Београд 1959–1997.
- SDD** — *Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi* I–IV, İstanbul 1939–1949.
- Севортян** — Э. В., Севортян, *Этимологический словарь тюркских языков* I–IV, Москва.
- Skok** — P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I–IV, Zagreb, 1971–1974.
- Simeon** — R. Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva* I–II, Zagreb 1969.

- Станић — М. Станић, *Ускочки речник* 1–2, Београд 1990.
- СТИЈОВИЋ 1990 — Р. Стијовић, Из лексике Васојевића, *Српски дијалектолошки зборник* XXXVI, Београд, 121–380.
- ТIETZE 1970 — А. Тietze, Türkisches Sprachgut im Serbokroatischen, *Ural-Altäische Jahrbücher* 42, Wiesbaden, 169.
- ТОМИЋ 1984 — М. Томић, Говор Свиничана, *Српски дијалектолошки зборник* XXX, 7–265.
- ЋУПИЋ — Д. Ћупић, Ж. Ћупић, Речник говора Загарача, *Српски дијалектолошки зборник* XLIV, 1997.
- ЦЫХУН 1986 — Г. А. Цыхун, К реконструкции праславянской метафоры, *Этимология* 1984, Москва, 211–216.
- ЏАБЕЈ 1976 — Е. Џабеј, *Studime etimologjike në fushë të shqipërisë* II, Tiranë.
- ЧЕШЉАР 1983 — М. Чешљар, Из лексике Иванде (румунски Банат), *Прилози истраживању језика* 19, Нови Сад, 107–148.
- ЅКАЉИЋ — А. Ѕкаљјић, *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*, Sarajevo, 1979.
- ЅТРЕКЕЉ 1908 — К. Ѕтрекељ, Slovanski elementi v besednem zakladu štajerskih Nemcev, *Časopis za zgodovino in narodopisje* V, Maribor, 38–103.

Summary

Snežana Petrović

The paper begins with the division of two homonymous Turkish loans in Serbo-Croatian: *boga* f. “tortoise shell; something made of tortoise shell or similar material” and *baga* f. “kind of human or horse disease”. After a survey of the history of this topic, an etymological analysis of these words is given as well as an inventory of all undoubtedly or probably related lexemes. Since this word-family is very prone to expressivisation of form and meaning, included are such SCr. lexemes as *bagar* m. “lame horse; weak horse in general; fig. pejor. partially or completely lame man; disabled, weak man” and *oboglamiti* pf. “(of a horse) get ill from *baga*”, that resulted from formal and/or semantic contamination with other, etymologically unrelated words.

ИВАН К. ДОБРЕВ
(София)

СЕМАНТИКО-ФУНКЦИОНАЛНОТО ЕДИНСТВО И ВЗАИМНА АДЕКВАТНОСТ ПРИ ЧАСТИТЕ НА РЕЧТА В ТЮРКСКИТЕ ЕЗИЦИ

У раду је приказана таква концепција о семантичко-функционалном јединству и узајамној адекватности врста речи у турско-алтајским језицима која има као основу семантичко-функционални приступ и према којој су врсте речи лексичко-граматички ентитети који се међусобно разликују на основу њима својственог општег категоријалног значења и одликују се властитом творбом речи, посебним морфолошким категоријама и посебним синтаксичким функцијама.

Анализът и оценката на две от съществуващите в тюркското езиковознание концепции за характера на частите на речта в тюркските езици дават основание да се направи изводът, че нито концепцията за синтактикофункционалната раздвоеност, нито пък концепцията за семантикофункционалната двойственост отразяват достатъчно пълно и последователно специфичното в характера на частите на речта в тези езици и именно поради това не може и не трябва да бъдат използвани в качеството на методологическа основа и средство при обяснението и описанието на морфологичния строеж на тюркските езици по принцип и на турския език в частност (вж. Добрев 1995; Добрев 1996). Необходимите за случая качества според нас притежава третата в разработената и използвана тук типология концепция за характера на частите на речта в тюркските езици, в основата на която лежи схващането за семантико-функционалното единство и взаимна адекватност при частите на речта в тюркските езици и която се отличава с конкретни основания, виждане за структурата на думата и граматичната форма, специфичен подход и разбирање за частите на речта и в специфична форма тълкува, обяснява и описва както общите за всички тюркски езици типични случаи, така също и присъщите само на турския език особености.

В начина, по който концепцията за семантико-функционалното единство на частите на речта се излага и обосновава от Б. А. Серебряников, определящ момент при частите на речта е тяхното значение, а не граматичното оформяне. От значенията на частите на речта се обуславят и техните синтаксични свойства — способността на даден глагол да управлява допълнение е следствие от присъщото му преходно зна-

чение; свойството на съществителното да означава субекта или обекта на дадено действие е резултат от предметната му семантика. Единството на значенията и функциите представя частите на речта като функционално-семантически групи от думи. Всеки език притежава точно очертан сектор, което означава, че и всеки елемент на езика си има строго очертана и точно определена сфера на действие. Ако даден елемент на езика се проявява в ролята на прилагателно, то той винаги ще се проявява в тази роля, тъй като неговата функция е ограничена до неговия сектор. Ако друг елемент, напълно тъждествен по форма, се проявява във функцията на глагол, то това е само привидно тъждество — във функцията на другата част на речта се проявява друг езиков елемент, строго ограничен от собствената му сфера на действие. От тази гледна точка тат. *майшур* „красив“ в изразите от типа на *Майшур кыз* „красива девойка“, *Ул майшур яза* „Той пише красиво“ и *Майшурны шо-шыгыз!* „Дръжте красивия!“ не се проявява във функциите на три отделни части на речта — прилагателно, наречие и съществително, а това са три езикови елемента, притежаващи собствени сектори. Етимологическата връзка на тези думи в решението на проблема за частите на речта няма абсолютно никакво значение (Принципы описания языков 1976, 16–30).

Тази, както вече стана напълно ясно, коренно различна концепция за характера на частите на речта приема и допълнително обосновава Н. З. Гаджиева (1980), според която една дума не може да се проявява в ролята на различни части на речта и не може да притежава комплексното слято значение на различни части на речта. Всеки език си има ярко изразена секторна структура, откъдето и всеки елемент на езика притежава собствена, строго определена и строго очертана сфера на действие. Ако прилагателното *йабык* „слаб“ се проявява в ролята на прилагателно, то то винаги ще се проявява в тази роля, докато неговата функция е означена от неговия сектор. А ако думата *йабык*-се проявява със значението „слабее“, то нейното външно сходство с прилагателното *йабык* е само привидно. Във функцията на друга част на речта фактически се проявява друг езиков елемент, строго ограничен от собствената му сфера на действие. Комплексни значения в действителността надали съществуват, а и външно еднаквите афикси *-к* имат различен произход (157; Вж. още Серебренников, Гаджиева 1986, 147–148, 219–220).

Към това виждане с известна уговорка следва да се отнесе и онази част от схващането на В. Г. Гузев /1979/, според която една и съща дума, запазвайки лексико-семантичната си цялост, в граматиката може да се включва в различни функционални редове, характеризиращи различни части на речта, откъдето се получават и различните части на речта. Един от примерите е *sonra* „след; после“, която дума се включва както в класа на наречията, така също и в класа на следлозите (39). Въпросната уговорка се състои в това, че така предложеното разбиране се отнася към разглежданата тук концепция не като цяло и още по-малко

с началото си, а само с оглед на неговия краен резултат. Определени възражения обаче предизвиква начинът на представяне и обяснение на този резултат, отнасящи се най-напред до приемането, че думата преди граматиката няма точно определен лексико-граматичен статус и трябва да се включи в граматиката, за да се раздели тази дума на две отделни части на речта. От всичко това проличава достатъчно ясно, че тук се допуска такъв начин на съществуване на думата, вероятно в идеално-виртуалната форма на езика, където тя е напълно откъсната и независима от граматичната структура на езика. Всъщност в тази форма думата съществува свързана едновременно с всичките присъщи на нейния клас и на неговите подкласове общокатегориални значения, тя се включва във всичките граматични категории, характерни за съответния клас, така че тук изобщо не може да става дума за някакво съществуване на думата във и преди граматиката. От друга страна така разгърнатите съображения безспорно имат за основа по-общото разбиране за думата като едностранно образуване, тук под дума се разбира само материалната форма, но не и единството от форма и значение — в противен случай двете различни значения към една и съща форма биха били достатъчно различени и различни по строеж и характер. Тази разлика в семантиката се подкрепя и доказва също така и от двете различни синтактични функции — с първото си значение думата или по-точно формата е в позиция на обстоятелствено пояснение за време, а с второто тя е граматичен конструктивен елемент в образуването на следложна група също така в позицията на обстоятелствено пояснение за време. В съвременния турски език, наречието освен това е и с ударение на първата сричка, а следлогът по правило — на последната. Следователно двете отделни думи са достатъчно различни и отдалечени една от друга и по значение, и по функция, те по принцип и „преди да се включат в граматиката“ принадлежат към различни лексико-граматични класове или са различни части на речта, които само по форма са частично омонимични.

Концепцията за семантико-функционалното единство и взаимна адекватност при частите на речта не е нещо съвсем ново и присъщо единствено на тюркската граматика явление, но тя все пак е първо и единствено по рода си, напълно сполучливо и много навременно приложение и конкретизация спрямо тюркските езици на едно достатъчно разпространено и добре известно в индоевропейското и изобщо в езиковедното разбиране за приоритета и водещата роля на семантиката при определянето същността и главните отличителни черти на частите на речта, а така също и на израстващите от тази основа способи и форми за обособяване и идентификация на отделните думи по лексико-граматични класове. В светлината на това разбиране главен и основен белег на всяка част на речта е нейният лексически, семантически, семасиологически или лексико-граматически признак, на базата и с помощта на който лексико-граматичните класове не само възприемат, структурират, закрепват и отразяват в езика предметите и явленията от обективната

действителност, обединяват се и се противопоставят помежду си в цялостната и единна семантична структура на езика, вътре в която те образуват йерархически подредена система от повече или по-малко общи и обемисти лексико-семантични, лексико-граматични и собствено граматични класове и подкласове, но и се обособяват и разпределят на ясно и точно отграничени и определени групи, всяка една от които се характеризира и притежава кой да е от тези признаци.

Напоследък във връзка и около семантичното разбирање за частите на речта възникнаха и се изградиха редица по-частни схваќањия-форми на цялото, наличието на които превърна общото разбирање в самостојателно направление во современиот лингвистика, съществуващо и проявљавашо се по различен начин во отделните регионални и национални лингвистични истражувања. Во современиот руско езикознање на пример нај-разпространена и утврдена по-частна разновидност на общосемантичното разбирање за структурата на езика е учењето, според коешто частите на речта се лексико-граматични класове, коишто се разликуваат помежду си не само и не толкува по своите формалноморфологични белези и синтактични функции, колкуто од гледна точка на семантиката си (вж. напр. Тихонов 1968, 221). Точно таа ориентација на современиот езикознање и на теоретико-методологически анализираната, преценена и обоснована лингвистика во частност според нас никак не е случајна и таа е израз и стремеш кон все по-пълното и задълбочено изучавање и осмислање на езика како семантична структура и специфично средство за представяње на действителноста и изразување на мисленето. Повсеместната и широкомащабна семантизација на лингвистичните истражувања намира своја специфичен израз и во морфологијата, кадето въз основа на един по-диференциран и систематичен подход кон граматичните значања се уточнява и задълбочава и представата за семантическата основа како на цялата морфологија на езика, така и на частите на речта на тяхното общо, комплексно равнище.

Семантическото направление за частите на речта се изгражда на базата и од теориите и истражувањата на немало езиковеди, изучаваши и описваши структурата и особеностите на типолого-генетически нај-различни езици или групи од езици (вж. Принципи описанија јазыков 1976, 16–24). И все пак тук специјално треба да бидат отбележани и споменати детално разработените и обосновани, семантически ориентирани концепции за частите на речта на такива езиковеди како акад. Шахматов, подробен преглед и анализ на учењето за частите на речта на којшто може да се види на пример при В. В. Виноградов (1975, 424–427), а така също и на Л. В. Щерба (1957) со неговото вече станало пословично, но многу тънко и проникновено изказвање, че ние не сметаме думите *маса* и *мечка* за съществителни, защото те се скланят, а ги скланяме, защото те са съществителни (64). И на последно място во този бегъл преглед семантически ориентираното учење за частите на речта има своите представители и защитници и во западноевропеското

езикознание. Тук морфологоцентрическите концепции общо взето твърде охотно използват в качеството на емпирична база и пример, илюстриращ и доказващ собствените им построения, английския език, който според авторите на тези концепции с голяма лекота превръща съществителните в глаголи и обратно. Но точно по този повод О. Есперсен (1958) забелязва много точно и вярно, че именно английският език никога не смесва тези два лексикални класа, дори и тогава, когато той използва едни и същи форми ту като съществително, ту като глагол — омонимичните форми винаги са различни и семантически, и морфолого-синтаксически, така че тяхната принадлежност към отделните части на речта изобщо не предизвиква съмнение, а самите те се явяват частично омонимични (54).

Маркирайки по този начин в един най-общ план и пределно кратко както най-близката генетична основа, така също и някои от аналозите на съвременната концепция за семантико-функционалното единство и взаимна адекватност при частите на речта в тюркските езици, остава само да обобщим, систематизираме по съответния начин и да представим в един позитивен порядък всичко онова от казаното до тук, което изгражда и оформя основите и структурата не на някое друго, а именно на нашето виждане-форма на тази концепция и то не по принцип, във връзка с тюркските езици изобщо, а конкретно, с оглед характера и най-общата структура на частите на речта в турския език. В своя най-общ и систематизиран вид това виждане би трябвало да изглежда по следния начин: Частите на речта са граматични класове от думи, всеки един от които се обособява и обединява въз основа на присъщото му общокатегориално значение и се характеризира със собствено словообразуване, морфологични категории и синтактични функции. Отделната дума-представител на даден лексико-граматичен клас притежава точно определена и ясно отграничена семантична структура, състояща се от достатъчно богат и разнообразен, но все пак краен набор от лексико-граматични семантични признаци (семи), които обединявайки се помежду си, образуват три сравнително самостоятелни и обособени подсистеми — лексико-семантична, морфологична и синтактична. Важно и централно място сред всички семантични признаци и думата заема основният общокатегориален признак, лексико-граматичното значение, което реално съществува и се проявява под формата на такива семи като предметност, призначност, процесуалност и др. Лексико-граматичното значение израства от индивидуалните и частнокатегориалните признаци и определя и задава същността и характера на съответната дума като принадлежаща към дадена част на речта, нейната граматична форма и синтактична функция. Във всяка лексико-граматична семантична структура присъства само един единствен основен общокатегориален признак, като тази единственост на водещия, интегриращ и диференциращ думите признак се повтаря и на останалите, по-долни равнища на организация на семантичната структура на думата. Семантичните при-

знаци никога не са едновременно противоположни и равноположени, а винаги са разнокатегориални и противопоставени, като се разполагат на различни места в отделните подсистеми на семантичната структура — лексико-семантична, морфологична или синтактична. Благодарение на специфичната вътрешна координация и субординация на признаците граматичната семантична структура на думата се включва и образува различно разположени една спрямо друга по-общи или по-частни опозиции и парадигми, намиращи се на различни равнища и в различен ракурс вътре и спрямо морфологичната организация на езика.

Външен израз, проява и форма на съществуване на граматичните празници на думата са присъщите на граматичната ѝ форма морфологични категории и съответните им първични и вторични синтактични функции, строго специфични и ограничени както по характер, така също по брой и състав в рамките на даден лексико-граматичен клас или част на речта. Граматичните семантични признаци и на първо място основният общокатегориален признак имат за външен израз и проява материалноформални средства с разнообразен характер, които не винаги са и трябва да бъдат морфологични, а може да бъдат още и фонетични или синтактични поотделно или в съчетание едно с друго. Всяка отделна част на речта притежава и се характеризира с една, най-много две основни синтактични функции, едната от които във всички случаи е главна и първична по произход и именно тя определя и формира нейната вътрешна семантична структура. Отделната дума, принадлежаща към дадена част на речта, се проявява и реализира само и единствено в рамките на синтактичните функции на собствения си лексико-граматичен клас, като промяната в синтактичната ѝ реализация води или е резултат съответно и от промяна в семантичната структура и лексико-граматичната природа и статус на тази дума. Морфологичните категории и синтактичните функции на дадена част на речта като външна проява и израз на вътрешно присъщите и заложените в семантичната ѝ структура външно насочени способности са вторични и производни от тази семантична структура и като цяло образуват строго специфично и единствено за всяка част на речта морфолого-синтактично обкръжение, периферия или сектор, наличието и присъствието на който, по силата на тази структурно-функционална връзка, е и достатъчното и основно указание и доказателство за присъствието и наличието и на съответната им лексико-граматична структура. Присъствието и проявата на дадена дума в типичния за нейния клас морфолого-синтактичен сектор е указание и доказателство за наличието у тази дума и на типична за този лексико-граматичен общокатегориална семантична структура. Присъствието и наличието пък на друга дума, макар и еднаква по форма с предишната, в друг морфолого-синтактичен сектор е указание и доказателство и за наличието на качествено нова семантична структура, различаваща се от първата на степен поне един диференциален граматичен признак и формално съотнасяща се към нея като частично омонимична. От друга страна ча-

стично омонимичните думи, които се намират в различни, нетипични за всяка една от тях синтактични позиции, притежават нетъждествени семантични структури и принадлежат съответно към различни части на речта.

Конкретните съществителни имена и конкретните, физическите глаголи, обозначаващи неедновременно и неразчленено, а поотделно и самостоятелно съответно непосредствено наблюдаемите и включени в ежедневната сетивно-практическа дейност на първобитния човек материални, одушевени и неодушевени предмети и онзи набор от присъщите им действия, благодарение на които се реализира същата тази сетивно-практическа дейност, водеща към осигуряването и задоволяването на основните и първични жизненоважни потребности на човека, са първите и основни части на речта, които се формират и се намират съвсем в началото на възникването и развитието на езика. Граматичната структура на думите възниква и се развива паралелно и едновременно с лексикосемантичната. Под формата на лексико-морфологически или синтактически обозначени и съществуващи признаци тези структури се развиват и разгръщат на базата на вече наличните лексико-граматични елементи по пътя на тяхната семантико-функционална транспозиция, специализация и диференциация във вид на смяна на мястото и функцията на елемента в синкретичния номинативно-комуникативен комплекс на изказването, в резултат на което той придобива и нови, допълнителни семантика и функция, които впоследствие се отграничават от първичните и се дозакрепват допълнително чрез нови, специални формални показатели с фонетико-морфологичен или синтактичен характер.

Частите на речта съществуват в идеално-виртуалната форма на езика като съставки на точно определен и ограничен лексико-граматичен клас в рамките и съгласно парадигматическия принцип на организация на структурите на езика и тук те носят със себе си и са включени едновременно в цялата подсистема от множество лексико-граматични признаци, свойства и отношения, присъщи им както на самите тях като сравнително отделен и самостоятелен представител на съответната част на речта, така също и на техния лексико-граматичен клас като цяло. При прехода на идеално-виртуалната дума от езика към речта в процеса на речеобразуването-общуване, което има за резултат окончателно оформеното и материално-формално съществуващото изказване, тя пренася в речта и актуализира семантико-формално само една и точно определена част от целия си набор от семантични признаци и отношения със съответните им лексико-граматични форми, които са присъщи на тази дума в качеството ѝ на индивидуален езиков елемент, принадлежащ към строго определен и фиксиран лексико-граматичен клас.

Всяка част на речта и съответните ѝ лексико-граматични единици през всеки конкретен отрязък от историческото развитие на езика са строго ограничени и ясно определени на всички равнища и аспекти на формално-семантичната и функционалната си структура, съгласно

вътрешната организация на която по принцип нито целият клас, нито пък неговите съставки преминават или се пресичат и пренасят в границите и на мястото на тези от съседните лексико-граматични класове и подкласове. Временното и преходно преминаване и използване на дадена дума, спадаща към определена част на речта, в границите и в синтактичната функция на друга част на речта се осъществява под формата на транспозиция с присъщите ѝ разновидности — субстантивация, адекватация, адвербиализация и др., всяка една от които е непостоянна или occasionalна. Материални средства на транспозицията са словоизменителните морфологични елементи в съчетание със специфичната синтактична позиция, в резултат от прилагането и използването на които изходната дума временно губи присъщия ѝ като принадлежаща към определена част на речта основен общокатегориален признак и придобива привнесения и съдържащ се в допълнителните морфолого-синтактични средства признак, характерен и принадлежащ на онази част на речта, към която думата преминава с нова, но все пак непостоянна и временна лексико-граматична структура, същност и природа. Независимо от всичко това и по форма, и по значение и функция новата дума е напълно различна от изходната, а генетическото тъждество и структурно-функционалните различия едновременно концептуално-терминологически следва да се отразяват по един адекватен на този сложен, двойствен езиков процес и механизъм начин и ако прилагателното например се транспонира в съществително, то то се превръща в субстантивирано прилагателно, което по същество е и неговото наименование.

Появата, развитието и образуването на новите думи се осъществява с помощта и благодарение на наличните в езика словообразователни способности и съответните им средства — лексико-морфологичен или афиксация, лексико-синтактичен или композиция и лексико-семантичен или конверсия. В процеса на словообразуването характерният и присъщ на производящата дума основен общокатегориален признак се измества и заменя от допълнително привнесения в изходната семантична структура нов общокатегориален признак, така че в тази структура няма и не може да има два, еднакво равноположени противоположни, едновременно съществуващи и проявяващи се основни общокатегориални признака, а само един единствен, благодарение и чрез който производната дума се включва и функционира в рамките на нов, съответен на този признак лексико-граматичен клас или подклас. Специално конверсията като вид словообразуване има за основа и форма на проявление временната семантико-функционална транспозиция на дадена дума, спадаща към определена част на речта, в нетипична, но все пак семантически мотивирана и допустима синтактична позиция, и с ново, присъщо на другия клас лексико-граматично значение. Многократното използване на същата дума в тази позиция с новото ѝ лексико-граматично значение води до семантико-функционална диференциация и специализация на изходната дума и като форма, и като значение, така че като

резултат се получават и са налице две отделни думи, напълно различни по лексико-граматично значение и същност и най-вече по синтактична функция, поради което еднаквостта на формите им не е пълна, а частична.

Отделните подгрупи в различните лексико-граматични класове се образуват и попълват благодарение и с помощта на особен вид, функционално-граматично словообразуване, при което основният общокатегориален признак не се променя или измества от друг, а се запазва и с помощта на специален, подкласов общокатегориален признак се интерпретира, модифицира и представя като една малко по-различна и двойствена по характер семантико-функционална структура спрямо основната и първична лексико-граматична семантична структура. Специално при глаголите това модифициране и двойствено представяне се дължат на привнасянето и присъединяването към общокатегориалния признак „процесуалност“ с помощта на специални, формообразователни или функционално-граматични словообразователни средства на допълнителния и по-нисък по ниво на съществуване и проява, функционално-граматичен общокатегориален, но не и основен признак „предметност“, „предметна призначност“ или „процесуална призначност“. Наличието на тези признаци при някои от формално близките функционално-граматични форми на глагола ги включват и представят като принадлежащи не към един и същ подклас с две противоположни значения, а към два коренно различни и отделни подкласа, всеки един от които се характеризира със собствено функционално-граматично значение, форми и синтактична функция. В този случай „предметността“ и разновидностите на „призначността“ съвсем не са еднородни и равноположени с основния общокатегориален признак на глагола „процесуалност“, а допълнителни, зависими и подчинени, което намира израз в разполагането им в специални словообразователни елементи, така че в езика тези признаци реално съществуват и се проявяват като форма и възможност за частично включване и отнасяне на глаголоподобните — инфинитиви, причастия и деепричастия, към съответните им функционално тъждествени, първични и основни лексико-граматични класове, каквито са съществителните, прилагателните и наречията.

Съществена за разределението на думите по части на речта характеристика на лексико-граматичните класове е омонимията, която се наблюдава при голяма част от техните елементи. Най-дълбока основа и причина за появата и наличието на омонимията е способността на лингвосемиотичните единици на базата на една и съща материална форма да развият и притежават различни по степен на близост значения — асиметричен дуализъм на езиковия знак, по силата на което начално единната и единствена форма се разцепва и продължава да съществува и функционира в езика в две отделни форми, които заедно с присъщите им значения образуват и две отделни и напълно различни лексико-граматични единици.

Омонимията като форма и способ на формалноструктурно развитие, актуално-материална експликация и начин на съществуване на стремящите се към пълна тъждественост семантико-функционално нетъждествени семиотични форми е краен резултат, пресечна точка от една страна на тенденцията към тяхното изравняване и от друга — на тенденцията към постигането на максимално допустима и възможна смислоразличителна функция по отношение на обозначаваното съдържание, които тенденции са вътрешно присъщи на езика като система от знаци. В своята обективнореална цялостност и комплексност омонимията никога не достига своя предел, никога не е пълна и в актуалната реч тя непрекъснато се сменя и ограничава с помощта на специфичен набор от фонетико-морфологични и синтактични средства и способности, всяко поотделно или в съчетание с останалите. Специално при формалноструктурно частично тъждествените прилагателни и наречия в качеството на неутрализиращо средство и способ турският език използва синтактичната позиция, която е минималният диференциращ признак, отграничаващ съответно прилагателното с неговата субстантивноатрибутивна, от наречието с неговата глаголноатрибутивна, адвербиална функция. А омонимията при миналите и бъдещите мастари (инфинитиви) и съответните им по форма причастия освен чрез синтактичната позиция се неутрализира още и с помощта на задължителните за първите падежни окончания, в парадигмата на които те се включват по силата и благодарение на присъщия им функционално-граматичен, но не и лексико-граматичен или основен общокатегориален признак „предметност“. Така че и тук, както и в по-горните случаи, омонимията не е пълна, а частична.

В основата на концепцията за семантико-функционалното единство и взаимна адекватност при частите на речта в тюркските езици лежи определен общограматичен подход, който, поради общата си насоченост и специфичен акцент върху семантико-функционалната организация на езика, придружен от конкретна представа за ролята и мястото на семантико-функционалните компоненти в структурата, функционирането и обособяването на частите на речта като лексико-граматично явление, може да се определи най-общо като семантико-функционален. Първата и основна характеристика на семантико-функционалния подход към частите на речта се заключава в това, че той се формира и формулира в рамките и по отношение на теорията за частите на речта като централна морфологична категория, като основа и начало на цялото по-нататъшно разгръщане, описание и обяснение на лексико-граматичните класове на различни равнища на обобщение и от редица по-частни гледни точки, в резултат на което следва да се получат множество допълващи се, по-конкретни описания, цялото еднородно единство от които отразява и представлява по същество цялостното описание на морфологичния строеж на езика. Ето защо и по обект, и по сфера на действие, а следователно и по същност и природа, семантико-функци-

оналният подход в този си вид, не е нито общограматичен, нито тясно семантичен или общолингвистичен, а собствено морфологичен.

От друга страна морфологичният семантико-функционален подход към частите на речта в тюркските езици изобщо и в турския език в частност се характеризира и с точно определена, конкретна емпирична база под формата на части на речта, принадлежащи именно и единствено на тюркските и по-специално на турския език, поради което той не може и не бива да се квалифицира като чужд или привнесен, а като собствено тюркски, съответно като турски морфологичен подход. По същия начин и присъщият на останалите две концепции за характера на частите на речта в тюркските езици морфологоцентричен подход, независимо че има своите по-дълбоки исторически връзки и генетични основания във външни на тюркската граматика лингвистични направления, все пак именно поради конкретизацията и връзките си с тюркския езиков материал, не може да се приеме за индоевропейски или някакъв друг, а за собствено тюркски и по произход, и по обект и назначение, а следователно и по природа и същност. Ето защо семантико-функционалният от една страна и морфологоцентричният, от друга, видове подход не се противопоставят един на друг като свой-чужд, а като насочени и придаващи водещо значение и по-голям относителен дял при обяснението и описанието на частите на речта съответно или на формално-морфологичните, или пък на семантико-функционалните страни и черти на семиотично-структурно неединната и двойствена дума и на съответните ѝ лексико-граматични класове. Именно в тази раздвоеност на думата като основна езикова единица със семиотична природа се съдържат най-дълбоките причини и основания както за появата, така също и за противопоставянето на тези два вида подход.

Окончателното решение на проблема за основанията, предимствата и целесъобразността на всеки един от видовете подход обаче не лежи нито в границите на самата дума, нито пък в самите видове подход, а извън тях, във и над съответните им теории под формата на конкретен метатеоретичен анализ и оценка в две основни направления: 1. Доколко всеки един от тях и съответната му теория се съгласуват и са съобразени както с най-новите, съвременни представи за същността, онтологията и структурата на езика изобщо и на морфологичния строеж на тюркските езици в частност и лежащите зад и над тях представи за онтологията и структурата на системите от този тип и на материалните обекти изобщо, а така също и с научно установените и утвърдени форми и методи за анализ, систематизация и описание на тези обекти, включително и на морфологичния строеж на тюркските езици като обект, който притежава както общи за всички езици и материални обекти страни и черти, така също и специфични, присъщи само на него черти и особености. 2. Доколко всеки един от тези видове подход и съответните му форми и методи за описание и представяне на емпиричните факти функционира ефективно по отношение на специфичния тюркски материал и описва

достатъчно пълно, задълбочено и последователно отделните страни и черти на морфологичната структура на тюркските езици изобщо и на турския език в частност.

Независимо от сложността и големия обем на така поставената задача, все пак за получаването на едно начално, но не и субективно мнение относно обосноваването и целесъобразността на видовете подход напълно достатъчно ще бъде да се забележи, че всъщност от гледна точка на историческото развитие на тюркската граматика настоящата концепция за семантико-функционалното единство и взаимна адекватност при частите на речта се появява, изгражда и формулира в своя сравнително цялостен и завършен вид едва и непосредствено след концепцията за семантичката двойственост, която пък от своя страна се намира в същото положение и роля спрямо концепцията за функционалната раздвоеност на частите на речта в тюркските езици. Точно този ред на формиране и поява на всяка една от трите концепции очевидно никак не е случаен и той следва да се приеме като специфичен израз-потвърждение на обосноваването и целесъобразността на семантико-функционалния подход към частите на речта в тюркските езици.

Не по-малко показателни в това отношение са и многото случаи в тюркската граматика на противоречиви решения по един и същи проблем, които често се дължат не само на това, че отделните езиковеди не винаги спазват изходните си принципи и често прибегват до решения, свързани или принадлежащи към различни и дори коренно противоположни виждания за същността, структурата и развитието на частите на речта, но най-вече на това, че някои от тях напълно съзнателно и целенасочено са възприели семантико-функционалния подход и съответната му концепция за характера на частите на речта в кой да е тюркски език като цяло или пък с оглед на дадена негова част. Според нас такива например са случаите с якутската академична граматика и с башкирския езиковед З. Абсалимов, крайните решения на които относно лексико-граматичната природа и принадлежност на прилагателните и съответните им наречия срещат определена съпротива или се квалифицират като неадекватни на собствено тюркския подход по въпроса от страна на автори, използващи или прилагащи друг подход и друга концепция за характера на частите на речта в тюркските езици (по-подробно представяне и анализ вж. при Добрев 1995, 140–142, а така също и Щербак 1987, 12, бел. 9).

Вземайки предвид, наред с всичко останало, и последно разгърнатите и накратко аргументирани съображения за обосноваването и целесъобразността на семантико-функционалния подход към частите на речта като операционално-функционална форма и израз на концепцията за семантико-функционалното единство и взаимна адекватност при частите на речта в тюркските езици, считаме, че вече е напълно възможно да формулираме и предложим и задължителното за този момент и това място обобщаващо заключение, а именно: Независимо че това схва-

щане за характера на частите на речта в тюркските езици си има своите концептуални аналози и в други лингвистични направления, все пак като цяло то е напълно оригинална и специфична за тюркските езици форма на разкриване, описание и обяснение на характера на частите на речта в тях. По същество тази концепция описва и обяснява нетъждествените синтактични функции и употреби с предварително формираните и съществуващи като значение на думите нетъждествени семантични структури, обозначаващи или изразявани чрез частично омонимични форми. В нейната основа лежи ясно и точно определено, и теоретически, и емпирически обосновано и мотивирано виждане за същността, структурата, функциите, методите и формите за обособяване и систематизация на частите на речта в морфологичната структура на тюркските езици изобщо и на турския език в частност, на базата и с оглед на което се формира и формулира и специфичен за тази концепция цялостен подход към частите на речта като граматично явление. На този етап от развитието на тюркската граматика концепцията съществува и е представена не само от общолингвистичните и теоретикограматичните постановки и съображения на редица езиковеди-тюрколози, но така също и от конкретноемпирични описания и изследвания, по-нататъшното разгръщане и задълбочаване на които безспорно ще допринесе и за по-пълното и последователно описание и обяснение на морфологичната структура на тюркските езици изобщо и на турския език в частност. Специално за случая концепцията за семантико-функционалното единство и взаимна адекватност при частите на речта в тюркските езици в така разработения и предложен до тук вид е напълно завършена и достатъчна основа, съдържаща в себе си и необходимите насоки и перспективи на разгръщане, за много и най-различни, по-конкретни проучвания и описания на морфологичния строеж на турския език, едно от които е и разпределението на наличните в този език думи по части на речта, реализиращо се по определен начин и под формата на класификация на частите на речта в турския език.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Виноградов В. В., Избранные труды — Исследования по русской грамматике, М., 1975.
 Гаджиева Н. З., О морфологической реконструкции тюркских языков — Проблемы современной тюркологии, Алма-Ата, 1980.
 Гузев В. Г., Староосманский язык, М., 1979.
 Добрев И. К., Концепцията за синтактикофункционалната раздвоеност на частите на речта в тюркските езици — Южнословенски филолог, кн. 51, 1995, Београд.
 Добрев И. К., Концепцията за семантико-функционалната двойственост на частите на речта в тюркските езици — Южнословенски филолог, кн. 53, 1997, Београд.
 Есперсен О., Философия грамматики, М., 1958.
 Принципы описания языков мира, М., 1976.
 Серебрянников Б. А., Н. З. Гаджиева, Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков, М., 1986.
 Тихонов А. Н., Части речи — лексико-грамматические разряды слов — Вопросы теории частей речи, Л., 1968.

Щерба Л. В., Избранные работы по русскому языку, М., 1957.

Щербак А. М., Очерки по сравнительной морфологии тюркских языков — Наречие, служебные части речи, изобразительные слова, Л., 1987.

Резиме

Иван К. Добрев

СЕМАНТИЧКО-ФУНКЦИОНАЛНО ЈЕДИНСТВО И УЗАЈАМНА АДЕКВАТНОСТ ВРСТА РЕЧИ У ТУРСКО-АЛТАЈСКИМ ЈЕЗИЦИМА

У овој трећој по реду приказаној концепцији о карактеру врста речи у турско-алтајским језицима уопште, и у турском језику посебно, као основни критеријум њиховог разликовања уважава се семантика, а не граматичко уобличавање. Лексичко-граматичко значење, наиме, одређује и њихова својства која се испољавају како у граматичком облику, тако и у синтаксичким функцијама речи. Према томе, врсте речи су лексичко-граматички ентитети који се међусобно разликују својим основним категоријалним значењем — значењем предмета, процесуалности, особина и т.д., а при том се одликују властитом творбом речи, и посебним морфолошким категоријама, и синтаксичким функцијама. Хомонимија, до које долази код неких речи и облика, никада није у актуелном говору потпуна, она се, наиме, непрекидно неутрализује и ограничава путем специфичног мноштва фонетских, морфолошких и синтаксичких средстава.

јануар 1998.

Даринка Гортан-Премк, **Полисемија и организација лексичког система у српскоме језику**, Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 14, изд. Институт за српски језик САНУ, Београд 1997, 188 стр.

Књига која је повод овим редовима почиње излагањем *О речима* (9–37), раслојеним на три целине: 1. *Месито речи у језичком сисџему* (9–18), 2. *Тийови и врсије речи* (18–33), 3. *Реч као јединица лексичког сисџема* (33–37), с тим што су унутар прве издвојена два одељка: 1. *Морфема и други несамосјални семантички елементи у сџрукџури лексема* (9–15) и 2. *Лексема* (15–18). Следе затим излагања насловљена: *Полисемија* (38–125), са поглављима: 1. *О оџшџим џојмовима* (38–42), 2. *О семантичкој реализацији и семантичком садржају* (43–49), 3. *О семантичкој џозицији* (49–58), 4. *Семантичке џтрансформације* (58–125) — ту се укључују ови посебни одељци: 1) *Плаџисемија* (59–67), 2) *Меџонимија* (67–79), 3) *Синегдоха* (67–79), 4) *Меџафора* (85–109), 5) *Меџонимија, синегдоха и меџафора у лексичком сисџему и сџилу* (109–116), 6) *О месџу џермина и лексичком сисџему* (116–125); *Полисемија и деривација* (126–139), са два поглавља: 1. *Основне речи и дериваџи* (126–136) и 2. *О регуларности семантичког варирања* (136–139), од којих се оно прво разлаже на два одељка: 1) *О семантичком односу џворбене основе џрема дериваџу* (129–132) и 2) *О сџрукџури и семантици дериваџа* (132–136); *Полисемија и синонимија* (140–145); *Полисемија и антиномија* (146–149); *Полисемија и хомонимија* (150–156). На крају долазе *Закључак* (157–159), па (160–162) резиме на енглеском језику, и, најзад, спискови података са насловима: *Цџџирана лиџература и речници* (163–168), *Индекс цџџираних ауџора* (169–170), *Регисџар џојмова* (171–178), *Регисџар џримера* (179–188).

Ауторку ове књиге одликују два срећно удружена својства: она је, с једне стране, елитан лексикограф, у танчине упућен у сву сложеност лексикографског посла, а с друге — инвентиван и обавештен истраживач.

Своје познавање најважнијих постигнућа у области лексикологије Даринка Гортан-Премк рационално искоришћава — не сврстава се под заставу ни ове, ни оне иностране школе, не ступа у полемике око тога чије је виђење ствари корисније усвојити, него, уважавајући фундамен-

талне концепте лексиколошке теорије, из перспективе тих концепата осветљава оно што је изабрала за основни предмет свог научног интересовања, а то је актуелно стање у лексици српског језика. Тек потом, на основу сагледаног, она извлачи и неке начелне закључке, од општијег теоријског значаја.

О стању у српској лексици Даринка Гортан-Премк је имала прилике да се доиста изворно обавести — годинама је активно учествовала у изради великог *Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (у даљем излагању РСАНУ), пратећи при том помно текућу научну продукцију у области на коју су била управљена њена интересовања. Тако се, ето, догодило да у врлине њене књиге спада, поред осталог, чињеница да нам она прва свестраније приказује поступке који се примењују приликом обраде лексичког материјала за тај речник и прва даје пуни увид у то шта је све наша домаћа језичка наука досада умела да запази о лексичким феноменима уопште, а посебно о њиховој остварености у српском језику.

Данас у свету водећи приступи лексиколошкој проблематици у много чему се међусобно разилазе; нема чак опште сагласности ни око оног основног: како најцелисходније дефинисати шта је реч? Да би се у тој области истраживања теоријски хоризонти могли избистрити, потребно је претходно обезбедити што више аутентичних доказа о томе како се садашњи лексиколошки концепти преламају у стварности језика: да ли их, односно у којој их мери, конкретна факта сваког појединачног језика собом потврђују? Ова књига је, по својој садржини, пажње вредан прилог тражењу одговора на то битно питање. Она је, наиме, сва окренута језичком факту, сва оријентисана на то да тај факат свестрано осветли и протумачи.

Даринки Гортан-Премк је, у Институту за српски језик, била на дохвату руке пребогата збирка лексичке грађе па је она, схватајући колико је то повољна околност за научног радника њене усмерености, здружено прегла на посао да нам то наше лексичко благо представи на најбољи могући начин. И успела је у томе. Сваки од потенцијалних читалаца њене књиге наћи ће у њој за себе корисних информација. Представник наше шире културне јавности моћи ће из ње, на пример, да сазна у чему је суштинска разлика између *штермина* и лексичке јединице која то није (в. излагање са насловом *О месту штермина у лексичком систему*, 116–125), као и да се поближе упути у то колики је опсег употребе појединих наших лексичких јединица (у РСАНУ лексема *кућа* нпр. „засведочена је у 24 семантичке реализације, у неколико фигуративних употреба везаних за њих, 51 фразему и у 6 народних пословица (што, свакако није све из реалне и потенцијалне полисемантичности ове речи)“ — стр.126, нп. 168), док ће домаћи стручњак ту први пут добити подробнија обавештења о основним принципима метафоризовања српских речи и суочити се са првим увидима у специфично нашу културно-социјалну мотивацију појединих метафора. Осим тога, и за домаћу,

и за инострану лингвистичку јавност биће од посебног интереса упознавање са начелним, за општу лексиколошку теорију релевантним констатацијама до којих је Даринка Гортан-Премк дошла разматрајући српске лексичке датости. Навешћу овде, примера ради, три таква њена начелна закључка: (1) богатство могућих семантичких остварености речи зависи од тога јесу ли оне *основне* или *деривиране*, тј. да ли, на денотативном и сигнификативном плану, свој однос према реалији остварују директно или тек посредством неког од конститутивних елемената сопствене им лексичко-морфолошке структуре — у првом случају могућности семантичког варирања су веће, а у другом мање; (2) лексичка синонимија је појава секундарног порекла, настала „у процесу полисемије и једног типа деривације“ (стр. 145, § 214); (3) антонимија се „индукује у основним ... лексемама“, што чини подразумевљивим „да је и антонимија, заједно са варирањем (полисемантичким и деривационим), основни механизам у организовању лексичког система“ (стр. 149, § 222).

Није ми неопходно настављати даље — основна порука је већ довољно јасна: пред нама је књига која ће се и те како читати; зато што то заслужује.

Београд

Милка Ивић

Јануар 1998.

**ТЕОРИЈА СЕМАНТИЧКИХ ЛОКАЛИЗАЦИЈА КАО УНИВЕР-
ЗАЛНИ ЛИНГВИСТИЧКИ МОДЕЛ**, Предраг Пипер. Језик и простор. Бе-
оград: Чигоја штампа (=Библиотека XX век, 91), 1997, 221 стр.

Почетком 1997. године у издању Библиотеке XX век, изашла је књига *Језик и његов простор* нашег познатог лингвисте и слависте др Пре-
драга Пипера, редовног професора на Филолошком факултету Универ-
зитета у Београду. Ово дјело представља плод његових вишегодишњих
истраживања у области семантичких локализација. Овдје су (што је по-
себно важно за нашу ширу лингвистичку јавност, која досада можда и
није имала прилике да се боље упозна са локалистички конципираним
теоријама и њиховим експланаторним могућностима) на једном мјесту
репрезентативно изложена ауторова теоријска и емпиријска проучавања
наведене области у континуитету од 1977. године па све до данас.

Питањима семантике простора и просторне метафоре у језику, тј.
метафоре повезане — било посредно било непосредно — са човјековом
егзистенцијом и његовом укупном дјелатношћу (дакле, не само са
језичком дјелатношћу, која је инхерентна људској природи и која пред-
ставља примарни одраз и израз самоспознаје и креативности човјека као
свјесног стваралачког бића), П. Пипер је посветио значајан дио свога
научног опуса — било у оквиру монографија, као што су *Zamenički pri-
lozi (gramatički status i semantički tipovi)*, Novi Sad, 1983, и *Zamenički
prilozi u srpskom, ruskom i њољском језику (семантичка студија)*, Бе-
оград, 1988., било у оквиру многобројних студија, расправа и чланака,
објављених како у југословенским тако и у страним реномираним часо-
писима и зборницима, како на српском, руском и другим словенским
језицима тако и на несловенским (на енглеском, њемачком и францу-
ском) језицима. Чињеница да су многи његови радови из ове области,
који су у страним и домаћим лингвистичким круговима високо оције-
њени, објављени у иностранству (Холандији, Њемачкој, Русији, Пољ-
ској, Бугарској, Македонији, Јужној Кореји) даје довољно основа да се
претпостави да велики број посленика наше лингвистичке науке није
био у могућности да се упозна у довољној мјери са лингвистичком про-

блематиком којом се овај цијењени лингвиста и слависта веома озбиљно и студиозно бави већ читаве двије деценије.

Глобалну структуру књиге која се овдје приказује чини пет формално издвојених тематских цјелина. Свака од њих састоји се од неколико тематских јединица (поглавља) у којима аутор разматра поједина питања (како теоријске тако и емпиријске нарави) из области семантичких локализација. На крају књиге налази се опширнија релевантна литература из наведене области (стр. 211–220). Поред краћег предговора (стр. 5–6) на почетку књиге дата је и кратка библиографска напомена (стр. 221) на крају књиге.

На почетку сваког новог поглавља аутор често даје терминолошке напомене и појмовна разграничења, објашњава аспекте са којих разматра проблем и предлаже опсег свог излагања, усмјеравајући своје „трагање“ на још неиспитане сфере семантичких локализација и јасно дефинишући у кратким цртама задатак и циљ свога истраживања, уз истовремене назнаке могућих будућих истраживања у овој области, што књигу чини приступачнијом и што је пожељно, с обзиром на то да добар дио шире лингвистичке јавности није довољно информисан о питањима семантичких локализација.

Прва тематска цјелина (*Теоријски оквири истраживања просторних метафора у језику*, стр. 7–56) садржи три поглавља, у којима П. Пипер излаже своје полазне теоријске погледе на питање семантичких локализација. У првом од њих („Језик у простору и простор у језику“, стр. 9–36) аутор уз критички осврт на досадашња истраживања (како у сфери лингвистике тако и ван ње) даје смјернице и гледишта у оквирима којих ће се кретати његово излагање на дату тему. Овдје су у фокусу његовог интересовања три проблема, који су везани за проучавање односа између језика и простора и које он формулише као: (1) проблем појмовно-терминолошког одређивања лингвистичког правца који у центар пажње ставља однос између просторних и непросторних значења, (2) проблем емпиријске заснованости тезе да се просторни односи налазе у основи неких непросторних семантичких подсистема и (3) проблем инваријантних структура заједничких просторним и непросторним семантичким сферама. Да би разријешо дате проблеме Пипер најприје разматра елементарне појмове као што су семантички падежи мјеста, правца и смјера (којима овдје одговарају категоријална значења означена као *локалтивност*, *аблајтивност*, *адлајтивност*, *иерлајтивност*), који се налазе у основи највећег дијела локалистички конципираних хипотеза и теорија и с тим у вези, објашњавајући природу конститутивних елемената просторних односа денотираних језиком, уводи појмовно-терминолошки инструментариј који одражава ситуацију означену изразом са значењем локализације. Тај концептуални апарат, који је П. Пипер детаљно разрадио и осмислио, издигавши га на високи научни ниво, и којим се веома успјешно користио како у својим ранијим тако и каснијим радовима (у оквиру теоријско-емпиријских истражива-

ња којима он овдје даје назив *теорија семантичких локализација*), а којег примјењује и у овој књизи, састоји се од три елемента: (1) *објекта локализације*, (2) *локализатора* и (3) *оријентира*. Између оријентира (који може бити унутрашњи и спољашњи) и локализатора су непромјенљиви односи, док се то не може рећи за однос између оријентира и објекта локализације. У првом случају може се говорити о *статичком*, а у другом случају о *динамичком* аспекту локализације. Аутор овдје истиче да основна категоријална значења језичких локализација нису карактеристична само за семантичку категорију простора већ и за друге семантичке категорије као што су вријеме, посесивност, каузалност и др. На крају поглавља он указује и на могуће додирне тачке између локалистичке слике језика и интерпретације различитих социјалних, психичких и других аспеката човјекове природе и уопште универзума у оквиру којег он дјелује, предвиђајући при том могућност интердисциплинарног приступа теорији семантичких локализација и њеног прерастања у ширу, епистемолошку теорију.

У другом поглављу ове тематске цјелине („Локализација као принцип структурирања и функционисања семантичких категорија“, стр. 37–47) П. Пипер развија тезу да неке граматичке и семантичке категорије појединих природних језика „нису структуриране и не функционишу на толико различите начине како би се често могло закључити према појмовно-терминолошким апаратима њихових описа, те да се може постулирати постојање извесног општијег принципа са когнитивном основом који се на мање или више сличан начин реализује у више граматичких и семантичких категорија, обједињујући их у граматички и, шире, семантички комплекс“ (стр. 38–39). Тај принцип се налази у основи структурирања и функционисања не само семантичке категорије простора већ и многих непросторних семантичких категорија Пипер назива *принципом најкатегоријалне локализације*. Као прототип (*протолокализацију*) датог принципа, који је когнитивне природе, аутор узима просторну локализацију, која има језичку природу. Просторно осмишљавање апстрактних релација је веома разноврсно, додаје он (уп. нпр.: *до њејка* и *до угла, истијши су близу* и *студентши су близу*), и оно показује да су просторносно уобличене семантичке категорије по својој структури изоморфне. У том концепту односа између наткатегоријалне локализације, протолокализације и граматичких и семантичких категорија значајно место припада *категоријалним ситуацијама* (као инваријантним и минималним ситуативним структурама, неопходним за реализацију одређених наткатегоријалних језичких садржаја) језичке локализације, којима су кореспондентне друге (нпр. временске) категоријалне ситуације. Говорећи о локализацији као о принципу структурирања и функционисања различитих (како просторних тако и непросторних) семантичких категорија, аутор, поред просторне локализације, издваја и локализацију са обиљежјима просторне метафоре, коју он назива *металокализацијом* (која подразумева осмишљавање и интерпретирање непросторне лока-

лизације средствима језичког изражавања просторних односа), разликујући при том (у зависности од сфере њене реализације) језичку и лингвистичку металокализацију. Оцјењујемо (на што нас упућују и ауторови закључци) са овакав „отворени“ модел семантичке локализације може послужити као мост који повезује теорију функционалне граматике и когнитивне лингвистике.

У посљедњем поглављу наведене тематске цјелине („Теорија семантичких локализација и поређење“, стр. 48–56) аутор разматра мјесто теорије семантичких локализација у свјетлу њој комплементарних функционално-граматичких и контрастивних лингвистичких истраживања, показујући њене експланаторне могућности на конкретним примјерима поређења (у основи којег су наткатогијалне семантичке варијанте) разних семантичких категорија како у истом (овдје руском) тако и у различитим (овдје руском и српском) језицима.

Емпиријска страна истраживања (са додатном теоријском разрадом и детаљизацијом), у којој аутор сажетим, али веома језгровитим излагањем (пропраћеним одговарајућом егземплификацијом сведеном на погодну мјеру) конкретизује и аргументовано поткрепљује своје теоријске поставке изложене у првој тематској цјелини, почиње са другом тематском цјелином (*Простор у језику*, стр. 57–85), представљеном двама поглављима: „Категорија простора у предлошким адвербијалима“ (стр. 59–76) и „Прилошка значења места и правца“ (стр. 77–85). Овдје Пипер на примјерима српског језика разматра синтаксичке моделе предлошко-падежних конструкција којима се изражавају просторна значења, односно моделе организоване у синтаксички систем, чије је значење одређено семантичким критеријумима динамичког и статичког аспекта просторног односа. Такав синтаксичко-семантички систем, у основи којег су двије наведене врсте семантичких обиљежја, састављен је од разних микросистема и подсистема, у оквиру којих се први аспект реализује у конструкцијама са значењем опште директивности (перлативности), као у реченици *Он пролази кроз кућу*, или посебне директивности — удаљавања — аблативности (*Он излази из куће*) или приближавања — адлативности (*Он иде у кућу*), а други аспект у конструкцијама са значењем непосредне локализације (интралокализације), као у реченицама *Књига је у столу* (гдје је локализација одређена унутрашњошћу локализатора) и *Књига је на столу* (гдје је локализација одређена површином локализатора), или посредне локализације (екстралокализације), као у реченицама (у којима је објекат локализације у нивоу локализатора) *Он је испред куће* (гдје се ради о локализацији предњом страном локализатора) и *Он је иза куће* (гдје се ради о локализацији задњом страном локализатора), или у реченицама (у којима је објекат локализације изван нивоа локализатора) *Изнад града леће авиони* (гдје је локализација означена горњом страном локализатора) и *Испод града пролази мост* (гдје је локализација означена доњом страном локализатора). Аутор у даљем излагању обрађује и друге мање или више

сложене микросистеме у којима значајно мјесто припада критеријумима квантификације просторног односа (проксималности, дисталности и др.). Поред предлошко-падежних конструкција размотрени су и прилошки модели са просторном семантиком (на примјерима македонског језика са освртима на ситуацију у српском и неким другим словенским језицима), одређеном ситуацијама за које су карактеристична три основна (већ раније споменута) елемента: објекат локализације, локализатор (као средство локализације) и оријентир (као конкретизатор односа између објекта локализације и локализатора). За разлику до предлошких адвербијала, у којима, у правилу, именица именује локализатор, прилози мјеста и правца обично означавају оријентир, примјећује аутор, који овдје македонске прилоге посматра с обзиром на однос оријентира: (а) према објекту локализације и (б) према локализатору, истичући њихов статички насупротив (њиховом) динамичком аспекту и дијелећи их на *деиктичке* (нпр. *таму, долу*) и *недеиктичке* (нпр. *взети, назем*), односно на прилоге са значењем интралокализације (нпр. *среде, внатре*) и прилоге са значењем екстралокализације (нпр. *одлево, сјројива, однајред, йоназад, одгоре*), а такође и на оне који су постављени неутрално у односу на критеријум нивоа оријентира (нпр. *наоколу, йоблизу, оддалеку, надвор*).

Трећа тематска цјелина (*Просторне метафоре у језику и говору*, стр. 87–130) има три поглавља: „Просторне метафоре у граматичким категоријама“ (стр. 89–99), „Категорија времена у предлошким адвербијалима“ (стр. 100–117) и „Простор у политичкој метафори“ (стр. 118–130). Овдје се најприје даје преглед неких граматичких категорија српског језика, чија се категоријална значења интерпретирају у свјетлу основних појмова теорије семантичких локализација. Ријеч је о граматичким категоријама *шемйоралности*, *асйектйуалности*, *комйаратйивности*, *йосесивности* и *квалификације*, међу којима аутор уочава семантичку и формалну везу као посљедицу њиховог осмишљавања на истој концептуалној основи одређеној принципом наткатегоријалне локализације. Значајан дио простора у оквиру дате тематске цјелине посвећен је разматрању синтаксичких модела предлошко-падежних конструкција у адвербијалној функцији којима се изражавају временска значења локализације како (а) у оквирима локализатора (интралокализација) са семантичким обиљежјима локативности (нпр. *ове јесени*), аблативности (нпр. *Ради од зоре до мрака*), перлативности (нпр. *У шоку ноћи шемйератйура је йала*), квантификације (нпр. *Он редовно йрима уйшорком*) тако и (б) изван оквира локализатора (екстралокализација) са обиљежјима антериорности (нпр. *Дошли су йре йочейка йредсйаве*), постериорности (нпр. *После часа ойишла је кући*) те квантификације која се манифестује као проксималност (нпр. *Већ смо близу расйусйа*) или дисталност (нпр. *Ойишао је знайно йосле њеног одласка*). И овдје П. Пипер потврђује своју тезу о подударности и сличности у испољавању различитих семантичких категорија (у овом случају простора и времена) на формалном језичком плану, што представља одраз заједничког ког-

нитивног принципа наткатегоријалне локализације. Примјеном концептуалног апарата теорије семантичких локализација он разматра и просторно мотивисане политичке метафоре у српском језику, како оне са апстрактно-просторном лексиком (нпр. *линија разграничења, центри моћи, периферија холистичких догађаја*) тако и оне са конкретно-просторном лексиком (нпр. *пребродити тешкоће, ући на велика врата, хојкојати темеље, ићи у светлу будућности*). Наведене метафоре показују висок степен сличности у различитим језицима, премда велики дио њих има специфичности свог језика, запажа аутор, поткрепљујући ове тврдње одговарајућим примјерима српског и руског језика. Просторно мотивисане политичке метафоре, које омогућују конкретизацију апстрактних садржаја те сликовитост и памтљивост поруке, нису чврсто повезане неком семантичком категоријом, наглашава он и додаје да оне представљају тематску област у којој се преплићу веома разноврсна значења и оно што их структурно и функционално повезује јесте принцип наткатегоријалне локализације.

Четврта тематска цјелина (*Просторне метафоре у лингвистици*, стр. 131–156) подијељена је такође, као и претходна, на три поглавља: „Локализација као лингвистичка метафора“ (стр. 133–136), „Спирална динамика односа између језика и говора“ (стр. 137–146) и „Унутрашња и спољашња модалност глагола *морати*“ (стр. 147–156). Лингвистичке термине као просторне метафоре лингвистичког научног дискурса Пипер овдје разврстава на сигнификативно затворене или симболичке (који не садрже интерпретацију свога денотата) и сигнификативно отворене или иконичне (који садрже интерпретацију свога денотата), посвећујући при томе значајан простор посљедњима, које разматра као терминолошке изразе са транспонованим (нпр. *ванлингвистички, инклузиван, интерференција, предлог, постофикс*) или нетранспонованим (нпр. *усмени, зубни, предњејезички*) значењима. Разматрајући односе између језика и говора аутор језички универзум види као динамички и креативни феномен кроз који човјек реализује различите нивое интерпретације и моделирања стварности. Ти нивои су, истиче он, системски организовани на кружном (спиралном) принципу, који се налази у основи узајамне (дихотомијске) условљености говора језиком и језика говором, гдје језик представља колективну (примарну) интерпретацију стварности, а говор њене индивидуалне (секундарне) интерпретације. На тај начин може се говорити о низу међусобно повезаних интерпретација стварности: интерпретације у социолекту и идиолекту (неактуализоване), затим у говору као продуктивној говорној активности (актуализоване), гдје се издваја унутрашња (неексплицирана, односно субјективна, коју говорно лице даје одређеном објекту или ситуацији) и спољашња (објективна или предложена, коју говорно лице — пошљалац шаље примаоцу као вербално оформљену поруку) интерпретација, коју примацац може, али и не мора протумачити онако како је иницира и оформљује пошљалац, што имплицира нову (примљену) интерпретацију (као реконструкцију

претходне), у правилу, условљену примаочевим идиолектом, као личном језичком интерпретацијом укупне, њему познате стварности итд. ланчано у круг. Укратко, овдје се теорија семантичких локализација схвата као средство интерпретације језичке стварности и стварности уопште, коју човек спознаје и (пре)осмишљава. У оквиру ове тематске цјелине (посвећене прије свега интерпретацијама које су по своме начину објашњавања и описивања просторносно уобличених категорија блиске локалистичким, а које аутор назива *кријийолокалистичким*) размотрени су и просторно детерминисани аспекти модалности (на примјеру глагола *морати*). Ријеч је, наиме, о семантичким критеријумима *инклузивности* (која квалификује однос говорног лица према садржају пропозиције, нпр. *Мора да узима лек чим већ оздравља*) и *ексклузивности* (која квалификује однос субјекта према предикату, нпр. *Мора да узима лек јер му је лекар иако рекао*). Инклузивност као укљученост говорног лица у модални оквир реченице реализује се као *персуазивности* (нпр. *Мора да сће уморни*) или као *дезидеративности* (нпр. *Морашто да ирочийаш*). Разна значења глагола *морати* (аподиктичко, персуазивно, дезидеративно, императивно) везана су за универзалну модалну квантификацију са различитим степенима интензитета, па се у том случају може говорити о градуелној квантификацији (локализацији). Овај глагол посматра се овдје и са становишта каузативности субјекта на одређени поступак, што се реализује на непосредан начин (*директна облигаторности*), као нпр. *Морају да се йовуку исјред нейријашеља*, или преко посредног каузатора (*индиректна или йроскријивна облигаторности*), као нпр. *Морају да йријаве учешће*. Облигаторност може да буде експлицитна (као у случајевима конверзије: *Сви морају да ствају = Нико не сме бићи будан*) или имплицитна, која се изражава другим (синонимичним наведеном глаголу) средствима (нпр. у оквиру конверзије: *Сусрећ је неизбежан = До сусрећа мора доћи*). Поред облигаторног значења глагол *морати* има и *нецеситативно* значење (нпр. *Он је морао да се чува сунчанице*); прво значење, за разлику од другог, има обиљежје фактивности.

Посљедња (пета) тематска цјелина (*У йросјору йексиа*, стр. 157–210) има четири поглавља: „Хронотоп текста (проблеми моделирања“ (стр. 159–169), „Дискурсни маркери и темпорална локализација“ (стр. 170–181), „Проспективна локализација у тексту“ (стр. 182–195) и „О тексту као линеаризованој структури“ (стр. 196–210). У првом од њих аутор разматра *хронотоп йексиа* као функционално-семантичку категорију, представљену метатекстуалним средствима (као што су анафора, конекција, глутинација и друга граматичка средства кохезије текста), а исто тако разним специјалним лексемама и конструкцијама (као што су *на йример, йре свега, најзад, и йоследње, и један и други* и сл.). Другим ријечима, ради се о употреби средстава која реферишу о просторним и временским или о просторно-временским димензијама текста, гдје се једни дијелови текста односе на његове друге дијелове, односно гдје се текст (његови дијелови) појављује као сопствени денотат. Хронотоп текста се овдје проучава као један од лингвистичких модела с тежиштем

на појавама које, примјећује аутор, због слабије изражене граматикализованости, у правилу, нису биле предмет досадашњих истраживања у лингвистици. Ријеч је, прије свега, о категоријалној ситуацији локализације са њеним конститутивним факторима (просторни, временски или просторно-временски локализатор, објект локализације и оријентир). Текст се овдје посматра као *интратекстуална* локализација, с једне стране, и као *интертекстуална* локализација, с друге стране. У првом случају ради се о „унутрашњој“ локализацији једног елемента текста у односу на неки други његов елемент (нпр. *И у првом и у другом случају узрок је био исти*), односно о локализацији подтекстуалне цјелине истог текста, чији се хронотоп експлицира лексемама (као што су *предговор, њоговор, њоднаслов, њошћис, њрилог, фусноша* и сл.). У другом случају ради се о „спољашњој“ локализацији текста као цјеловитог исказа у односу на други текст или текстове (нпр. *превод, извод, препис, ујучи-ница, исјисница, ејишаф* и др.). Поред хронотопа текста Предраг Пипер у свјетлу теорије граматичких, односно семантичких локализација разматра и *дискурсне маркере* којима се исказује темпорална локализација у исказу, односно темпоралност (као семантичко-прагматичка димензија времена и њен језички израз), као нпр. *иа, иначе, с једне стране, најзад, лаку ноћ* и сл. При креирању дискурса до изражаја долазе центрипеталне (са кохезионом енергијом говорног лица) и центрифугалне (са дисперзивном енергијом) тенденције, гдје посебну улогу има ритам дискурса, који је временски одређен и који свој израз добија у дискурсним маркерима као текстуалним дијеловима интонацијски или интерпункцијски издвојеним, чиме се истиче тематска конфигурација текста, реализована његовим почетком и завршетком, односно почетком и завршетком сваког његовог смисаоно самосталног фрагмента (нпр. *драги моји / срдачан њоздрав* и сл.). Дискурсни маркери, поред функције сегментације текста, могу да имају и улогу конектора, а исто тако могу да означавају временски однос текста према времену говорне ситуације, па се у том смислу може говорити о њиховој полифункционалној локализацији (*темпорална локализација у тексту, локализација текста и локализација текстом*), а у зависности од њиховог односа према дискурсним границама могу се подијелити на унутрашње (*друго, пређе, чејершо* итд.) и спољашње, који често могу да пређу у унутрашње (као нпр. кад се рефератски израз *хвала на њажњи* посматра у оквиру научног скупа гдје је реферат један од његових дијелова), а такође се могу разликовати и с обзиром на интензитет наглашавања дискурсних граница, као и с обзиром на њихову функцију темпоралне, односно нетемпоралне локализације итд. Аутор на овом мјесту такође разматра и катафору као *просјективну локализацију*, којом се помоћу једних сегмената упућују (унапред) на друге (још нереализоване) сегменте у истом тексту (као информација која се вербализује у говорном чину, гдје интернационални и интерперсонални карактер језика посебно долази до изражаја). Основни носиоци такве ендофорске деиксе су показне замјеничке ријечи (*овај, овакав, овако, њај, њакав, њако, онај, онакав, онако* итд.), чије катафорске функције (нпр. у српском језику) нису потпуно аналогне и си-

метричне анафорским; антериорни дио текста, на који се ретроспективно (анафорски) упућује као на антецедента је, за разлику од постериорног дијела текста (постцедента), на који се проспективно (катафорски) упућује, стабилан и саговорник лако успоставља кореференцијални однос. На дистрибуцијском плану то се огледа у чињеници да су ОВ-замјенице (*овај* и сл.) специјализоване углавном за катафорско упућивање на нивоу надреченичног јединства, Т-замјенице (*тај* и сл.) за катафору на нивоу сложене реченице, а рефлексивне ОН-замјенице (*онај* и сл.) за катафору на нивоу просте реченице. На крају Пиперових теоријских и емпиријских опсервација у области теорије семантичких локализација посебно мјесто заузима проучавање временско-просторне конфигурације текста као линеаризоване структуре, у којој су конститутивне јединице сукцесивно распоређене. Овдје аутор, испитујући специфична обиљежја локализације и квантификације линеарне организације текста, разматра (на материјалу стандардног српског језика) основна значења и текстуалне функције редних прилога који припадају семантичком систему нумеричких прилога (који су, напомиње он, у словенским језицима недовољно истражени). Он разликује два ужа подсистема нумеричких прилога: (1) прилози са значењем *нумеричке кумулативне квантификације*, који представљају прилошки аналог основних бројева (нпр. *надвоје, удвоје, двокрајино, двајуи, двојако, двоструко* и сл.) и (2) прилози са значењем *линеарне квантификације и локализације*, који представљају прилошки аналог редних бројева, али који не морају да буду и њихови формални деривати (нпр. *јрви јуи, јрво, ојей, зайи, најзад, јримарно, секундарно* итд.). У оквиру редних прилога аутор разликује и *мешајекстиуалне* прилоге (у принципу, са отвореним линеарним низом), који се као надређени односе како на претходни тако и на потоњи дио текста (нпр. *јрво, друго, јрреће; јрво, јоследње; најјре, најзад* итд.), што је, заправо, и њихова основна семантичка функција.

Излажући своје основне погледе на теорију семантичких локализација П. Пипер је у овој књизи не само продубио темеље њене научно-теоријске заснованости већ је проширио и њене интерпретацијске и експланаторне могућности те својим сјајним и често веома исцрпним анализама конкретног језичког материјала показао сву оправданост примјене овдје понуђене локалистичке концепције као универзалног („наткатегоријално“) лингвистичког и језичког модела.

Пажљиво ишчитавајући књигу *Језик и јросјор* могли смо запазити да је теорија коју нам је представио Предраг Пипер, са обзиром на свој универзални карактер, комплементарна не само са локалистички конципираним теоријама већ и са многим другим лингвистичким теоријама и истраживањима, односно аспектима и идејама, какве се на примјер могу наћи у универзалној граматици Пор-Роајала, лингвистичким истраживањима Ј. Н. Бодуена де Куртенеа, општој лингвистици Ф. де Сосира, лингвистичким испитивањима у области теорије комуникације и теорије бинарних опозиција Р. О. Јакобсона и других представника прашке лингвистичке школе, теорији дискурса (са основама когнитивне лингвистике) и лингвистици текста Е. Бенвениста, Т. А. ван Дајка и др.,

теорији говорних чинова П. Остина, Ц. Серла и др., трансформационој генеративној граматици Н.Чомског, затим у неким семантичким истраживањима појединих југословенских лингвиста, прије свега М. Ивић, семантичким проучавањима А. Вјежбицке и других семантичара (а и теоретичара модалне логике), а посебно у теорији функционалне граматике (функционално-семантичких поља), чији је најизразитији представник А. В. Бондарко, као и у неким другим теоријама и погледима на језик и језичку дјелатност.

Ваља истаћи да теоријске недоречености и недостатне емпиријске провјере и потврде, које често могу да прате свако пионирско и уопште новије истраживање и оригиналне научне погледе, нису нашле мјеста у овом дјелу. До тога није ни могло доћи, не само зато што из пера овог врсног лингвисте редовно излазе радови (не само из ове области, којој је он посветио посебну пажњу у свом научном раду) са високом научном вриједношћу и емпиријски веома добро утемељени, на што смо већ навикли, већ и зато што темељита провјера теоријских премиса на разноврсном конкретном језичком материјалу са увијек консеквентним и валидним рјешењима, објашњењима и закључцима допринијела кохерентности и заокружености теорије семантичких локализација коју нам је, на систематичан и експлицитан те веома језгровит и оригиналан начин, са одмјереним сцијентистичким укусом и акрибијом, компетентно презентовао аутор књиге која је пред нама.

Појавом ове књиге, у коју је, поред досад необјављених истраживања, инкорпориран и одређен број раније објављиваних радова — било у цјелости (у правилу прерађених и допуњених новим резултатима истраживања и релевантном литературом) било дјелимично — пружа се прилика да се постигне не само боља информисаност о теорији семантичких локализација већ и дубљи увид у њен значај и експланаторне могућности у проучавању језика и језичке дјелатности уопште, како у нашим лингвистичким срединама тако и ван њих — у страним лингвистичким круговима (који су, што се могло наслутити и из нашег кратког уводног излагања и што не треба занемарити, не само често били боље и непосредније обавијештени о Пиперовим проучавањима просторних метафора у језику од доброг дијела наше шире лингвистичке јавности већ су за та проучавања показивали и посебан интерес).

Поздрављајући овај стваралачки подухват проф. др Предрага Пипера, оцјењујемо да је књигом *Језик и његов простор* направљен значајан теоријско-емпиријски продор у области семантике просторних односа денотираних језиком и помак напријед у функционално-семантичким истраживањима те да су лингвистика и славистика добиле изузетно дјело трајне вриједности.

Нови Сад

Дојчил Војводић

јануар 1998.

Dona Napoli: *Syntax, Theory and Problems*, Oxford University Press, New York and Oxford 1993, str. 600.

Књига Доне Наполи је јединствена и по садржају и по примењеној методи. Она је замишљена да представља увод у теорију управљања и повезивања (Government and Binding — GB) Ноама Чомског,¹ али је свакако знатно више од тога. У уводу ауторка каже да је књига „организована и састављена на нестандардан начин“. Од самога почетка књиге Наполи примењује индуктивну методу и презентира читаоцу податке о различитим језичким појавама наводећи га да уз њену помоћ формулише хипотезе и објашњења за уочене проблеме. Она верује да таква метода омогућава читаоцу прикладан приступ компликованој теорији управљања и повезивања без бесмисленог меморисања и обесхрабрујућег осећаја да је та теорија неосвојива. Књига не претпоставља никакво знање лингвистике, ауторка настоји да све појмове којима се користи пажљиво дефинише.

Наполи се у анализи и проблемима претежно користи подацима америчке верзије енглеског језика. Посебну пажњу поклања изворном америчком говору у ситуацијама које не подлежу свесној цензури. „Ако проучавамо језичку употребу која измиче намерној свесној контроли, можемо претпоставити да тада проучавамо узорке произведене природним језичким механизмом људскога мозга. Који год принципи проистекну из таквог проучавања могу се сматрати одразом начина на који људи мисле. Ова књига заузима став, који је данас доминантан, да је лингвистика грана когнитивне психологије.“ (стр. 4). Ово је познато основно становиште генеративне граматике које изгледа успешно одолева променама које су током деценија темељно измениле неке њене раније теоријске претпоставке. Сама Наполи се у књизи готово никако не бави општим филозофским и методолошким претпоставкама генеративне граматике, већ само и искључиво синтаксом. Додајмо с правом,

¹ B. Chomsky, N. *Lectures on Government and Binding*, Foris, Dordrecht 1981, *Some Concepts and Consequences of the Theory of Government and Binding*, MIT Press, Cambridge 1982. и *Barriers*, MIT Press, Cambridge 1986.

јер већ постоје добри уводи у филозофске и методолошке претпоставке генеративне теорије, а знатно мање има правих увода у компликовано синтаксичко језгро саме теорије.

Поред америчког енглеског Наполи у проблемском делу највише употребљава примере из романских језика и јапанског. Претпоставља се да су принципи језичке организације који се излажу у књизи универзални за све језике света уколико се експлицитно не каже супротно. Теорију управљања и повезивања ауторка не прихвата догматски, већ настоји да укаже на могућа алтернативна решења кад год је то педагошки уместо. Зато ова књига може да буде корисна читаоцима различите теоријске оријентације, поготову што се у задацима приказују врло различите језичке појаве, а на крају књиге је за готово сваки проблем посебно наведена литература. Ова књига је, дакле, један савремен увод у теорију управљања и повезивања (у даљем излагању УП), али може у знатној мери да послужи и као референтни извор информација или као збирка задатака за вежбање.

Свака глава књиге се састоји из наративног текста, проблема и теоријског прегледа. Наполи постепено, циклично проширује градиво уводећи у свакој глави нове појмове и принципе. Прегледи на крају сваког поглавља су зато посебно важни јер сумирају достигнути степен теорије. Овакав начин излагања чини књигу доступном и почетницима у лингвистици, мада се од читаоца захтева доста упорности у решавању проблема који нису увек једноставни, а неки захтевају и изворну компетентност у дотичном језику, најчешће енглеском.

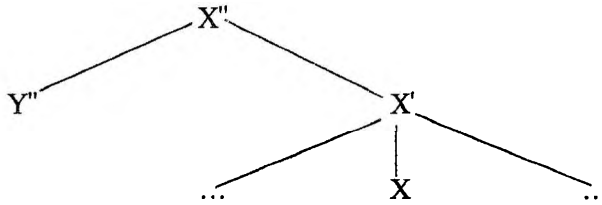
Наполи вешто води читаоца кроз лавиринте УП теорије указујући кад год је то могуће на алтернативна решења и проблеме. Овакав начин излагања захтева велику умешност и енциклопедијско знање, и ауторка супериорно демонстрира оба ова својства. Ипак се код читаоца јављају разне недоумице и питања која, према свему судећи, не проистичу из начина излагања, већ из карактера саме теорије. Прво се може приметити да се у теорији УП некритички и недовољно рестриктивно примењује теорија Х-црта.

Основну базу УП теорије чини теорија Х-црта (Jackendoff 1977)² која је и иначе у савременој лингвистици врло утицајна. Ова теорија једноставним формулама обједињава различите врсте речи и њихове фразе (пројекције). Према теорији Х-црта све лексичке фразе (ИФ, ПФ, ГФ, ПдФ)³ као и ИнФ (фраза инфлекције) имају исту структуру:

² B. Ray Jackendoff *X Syntax: A Study of Phrase Structure*, Mit Press, Cambridge, Mass.

³ Ознаке редом означавају именичку, придевску, глаголску и предлошку фразу.

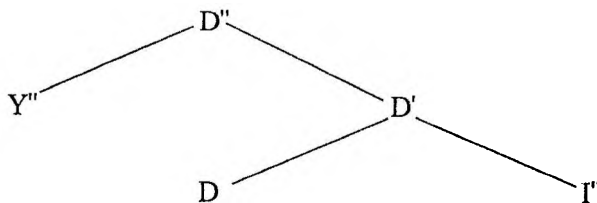
(1)

ИнФ се у УП теорији рачуна као лексичка, а не функционална категорија јер садржи својства слагања [+ или — Agg], а то су лексичка својства. У (1) X је глава фразе која непосредно доминира неком лексичком јединицом или скупом својстава (у случају Ин). X' је фразни ступањ, а Y'' спецификатор. X'' је други фразни ступањ или максимална пројекција. Са ... су означени модификатори и компленти који долазе са различитих страна главе X.

Теорија X-црта пружа елегантне и једноставне формуле за све лексичке фразе, али по цену игнорисања великих разлика које постоје међу њима. Сем тога, у теорији УП се допушта увођење чворова који одговарају лексичким својствима као што су време, број и лице, или чак сасвим „празних“ чворова. Тако се поред чвора Ин'' (инфлекција) могу увести T'' и A'' чворови који се нпр. редом могу попунити својствима [+ past] и [2s]. Њихов распоред у фразном означивачу је у великој мери произвољан јер та својства нису ни на какав начин подвршћена у лексикону. Сем тога, у УП теорији се допушта и увођење празних чворова у D'' (допуњивач — 'complementizer'). Овај чвор има структуру (2):

(2)

где се на I'' надовезује цела реченица. У питањима у Y'' dolazi k-fraza (wh-фраза), а у D помоћни глагол (Aux) у инверзном положају. Структура (2) се знатно разликује од оне у (1) која треба да буде образац за све могуће фразне чворове. Поставља се питање да ли фраза D'' задовољава услов ендосентричности и да ли операције премештања чувају то својство.⁴ Такође је нејасно да ли и у ком смислу је Y'' спецификатор за D. Даље недоумице изазива могућност да чвор D остане празан јер

⁴В. о томе нпр. Radford, A. 1988. *Transformational Grammar*, Cambridge University press.

се чини да фразна структура са празном главом нема много смисла. Поред тога, да би се правилно усмерило к-премештање, фразни чвор Y" се означава са [+к]. Сада је формулисање правила к-премештања готово тривијално, али је и његова експликативна снага смањена. Слична за- мерка се може ставити за премештање именичке фразе у пасиву.⁵

У примени к-премештања на сложене реченице може се запазити још једна нелогичност. Тврди се да у таквим реченицама к-премештање делује циклично, тј. упитна фраза од исходишта сукцесивно скаче у суседне чворове спецификатора D'-а. Тако реченица *Who did Mary hear Jim asked Paul to encourage Sally to invite?* се изводи из структуре

(3) [[] Mary did hear [[] Jim asked Paul [[] to encourage Sally [[] to invite who]]].]

У (3) празна места у заградама означавају места спецификатора D'-а на која се упитна фраза сукцесивно помера. Ова места морају у свакој клаузи да буду означена са својством [+к] јер клаузе у ДС садрже и друге празне чворове који су у (3) ради поједностављења приказа изостављени.⁶ Али се сада може приметити да уметнуте клаузе у (3) нису нужно питања, па њихово означавање са [+к] нема никакву интуитивну основу. Реченица *Jim asked Paul to encourage Sally to invite someone* обично није питање, већ нпр. захтев или предлог.

Сама Наполи критички оцењује поједине анализе које су иначе у литератури која се бави теоријом УП широко прихваћене. Тако она у теорији контроле одбацује став да контролор у ситуацији обавезне контроле увек с-командује са PRO⁷ у реченици типа (4):

(4) I depended on Bill [PRO to be there].

Она одбацује реанализу ове реченице у којој се предлог *on* у предлошкој фрази *on Bill* рачуна као део глагола јер израз *depended on* није синтаксичка јединица.⁸ Уместо тога она умесно примећује да контролор у ситуацији обавезне контроле увек носи неку тхета улогу (п. 328).

Значајан је и став ауторке да прихвата само оне тестове конституентности који се заснивају на премештању елемената. Овај став је потпуно сагласан са принципом да се само конституенти могу преме-

⁵ Реченица *Mary was given the ring by Bill* изводи се из ДС структуре

[e] was given [Mary] the ring by Bill.

где [e] означава празан чвор. Овде је положај именичке фразе *Mary* арбитран јер предикат *given* није прелазан у ДС.

⁶ Наполи каже: „If every clouse is marked as having the feature [+wh] or [-wh], we could say that *wh*-phrases can move only into empty phrase nodes that are maked [+wh]. Since empty Subjects at DS cannot have the feature [+wh], *wh*-phrases will be able to move only into specifier of C' position.“ (п. 393).

⁷ ПРО означава субјект инфинитива који нема фонетску реализацију, тј. у ДС структури је приказан празним чвором.

⁸ То показују, сматра Наполи, примери реченица *I depended entirely on Bill to make the arrangements.* и *On whom did you depend to make the arrangements?*

штати. Она одбацује коришћење прономиналних форми у тестовима конституентности, које иначе многи примењују у генеративној анализи, јер се резултати ових тестова често не слажу са резултатима тестова премештања, а понекад дају и противуречне резултате. Тако у реченицама *John bought a new car and it has mag wheels. So I went out and bought one too* прономинални елеменат *one* замењује низ речи које не чине конституент. Наполи исправно примењује да семантичке јединице (проформе) не морају одговарати синтаксичким јединицама (стр. 425). Одбацивање тестова конституентности на основу примене прономиналних елемената ограничава даље неосновано „богаћење“ структура теорије X-црта.

Књига Доне Наполи садржи и друге бројне интересантне анализе које могу представљати праве доприносе теорији УП. Књига, међутим, никако није лака за читање. Циклична организација градива захтева од читаоца доста пажње; посебно се може приметити да можда није најсрећније решење што се најтежи појмови теорије владања излажу у две несуседне главе, петој и седмој јер се чини да би појмове управљања и управне категорије требало увести заједно будући да се други појам непосредно надовезује на први. Премештање неких важних елемената теорије у проломски део није увек целисходно зато што присиљава читаоца на непотребно листање и тражење. Тако се нпр. значајно одбацивање услова с-контроле у ситуацији обавезне контроле налази у једном задатку чије је решење иначе потпуно дато. Неке дефиниције се у књизи дају без примера или се они ређају тек неколико страна даље у књизи (нпр. појам управљања на стр. 210). Неки појмови су тек имплицитно дефинисани — као нпр. важни појмови управљача или л-маркирања. Такође се могу уочити понеке друге неконсистентности. Тако на стр. 483. зачуђује тврдња да субјекти реченица чији је временски оквир одређен (*tensed sentences*) немају лексичког управљача јер су на стр. 210 и 317 као управљач субјекта таквих реченица управо дефинисан чвор Ин (инфлексција), односно лексичка својства [+Arg]. Изгледа да овде из самог материјала пробија чињеница да чвор Ин, који је група апстрактних својстава, не може да има исти статус као остали лексички чворови, на шта сам горе скренуо пажњу. Књига није без штампарских грешака, мада их нема много с обзиром на волумен од 600 страница.

Рецимо, најзад, да је *Syntax* једна вредна и корисна књига чије врлине далеко надмашују неке њене недостатке, тим пре што се ови углавном могу релативно лако отклонити. Уосталом и сама теорија свакако није без недостатака, али она ипак доноси и знатне увиде у такве појединости које се тичу саме суштине језика.

Београд

Сћанимир Ракић

април, 1998

О ЈЕДНОМ НОВОМ ИЗДАЊУ „ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА“

У јесен 1997. г., Издавачка књижарница Зорана Стојановића (Сремски Карловци — Нови Сад), као прву књигу своје новопокренуте Библиотеке „Европски класици“ (српски писци), публиковала је Његошев *Горски вијенац*. Ово издање је приредио наш познати филолог и његошолог Александар Младеновић. Издање је посвећено 150-годишњици изласка из штампе првог издања овог Његошевог спева (1847), што се током 1997. г. у српској култури обележавало низом популарних и научних манифестација.

Ово Младеновићево издање *Горског вијенца* заправо је друго које је он приредио за штампу.¹ Ово садашње (1997), као и оно претходно (1996), снабдевано је свим оним текстовима који треба да прате једно овакво издање. Наиме, Младеновић је у највећој мери остварио свој критички приступ самом тексту *Горског вијенца*, његовом читању, док су за такав приступ коментарима овог Његошевог дела потребни друкчији рад и знатно више простора него што нуди једно овакво издање. О разним питањима самог текста *Горског вијенца* Младеновић је већ писао у својим раније објављеним научним радовима посвећеним филолошким и неким другим питањима овог Његошевог дела,² док ће овде бити речи само о неким од њих.

¹ Прво издање *Горског вијенца* које је приредио Александар Младеновић штампано је у оквиру колекције „Књижевност Црне Горе од XII до XIX вијека“ и изашло је из штампе 1996. г. Ова колекција, која садржи 23 књиге, остварена је на иницијативу тадашњег министра за културу Црне Горе Гојка Челебића, нашег познатог књижевника. На овом врло значајном послу радило је више научних радника из Црне Горе и Србије, које је министар Челебић окупио око овога пројекта и који су успешно привели крају овај важан пројекат. Као 17/1 књига по реду у поменутој колекцији налази се и издање *Горског вијенца* које је, како смо рекли, приредио Младеновић. У свом другом издању овог Његошевог дела (1997), које је предмет садашњег разматрања, приређивач је изменио тумачења неких стихова, затим је у *Речник* уз ово издање унео неколико нових речи и, најзад, исправио један број уочених штампарских грешака у издању од 1996. г.

² Уп. А. Младеновић, *Књига о Његошу. Студије и чланци*. — Београд (Књижевне новине из Београда и Дејче новине из Горњег Милановца), 1989; исти, *О издавању „Гор-*

Слово *ѓ* у првом издању *Горског вијенца*, а и у већини осталих Његошевих штампаних дела, као и у његовим рукописима, па, самим тим, и у непотпуно сачуваном аутографу овога спева — има гласовну вредност секвенце *је* (а *лѣ*, *нѣ* = *ље*, *ње*), што је и била једна од одлика славеносрпске ћирилице не само Његошевог времена већ и раније. Полазећи од тога да савремено издање треба тачно да пренесе оно што је Његош написао, Младеновић је низ примера у којима очекујемо рефлекс *ије* за стари вокал „јат“ донео са *је*, тј. онако у каквом се гласовном лику ти примери и јављају у *Горском вијенцу* (19–20). Тако случајеве као *вѣнацъ*, *бѣла брада*, *иѣло*, *свѣиѣ*, односно *гнѣздо*, *заслѣило* и др. Младеновић доноси са *је* односно са *ље*, *ње*: *вјенац*, *бјела брада*, *ијело*, *свјети*, односно *гњездо*, *засљелило* и др. — дакле с оном истом гласовном вредношћу с којом се они и налазе у одговарајућим стиховима у овом Његошевом делу. Држим речима, поменуте примере (*вјенац* и др.) Младеновић је донео са *је*, исто онако како је донео и случајеве (а) *вѣкове*, *сѣнку*, у *нѣдрима*, *уљгоше* и др., (б) *класѣ*, *иѣрѣ*, *мраморѣмъ*, *иољѣ*, *чиѣанѣ* и др., тј. *вјекове*, *сјенку*, у *недрима*, *уљгоше*, *класје*, *ијерје*, *мраморјем*, *иоље*, *чиѣање* и др. (19–20). Други приређивачи овог спева за штампу поменути случајеве доносе с апострофом (*вјенац* место *вјенац* и сл.), успостављајући, на тај начин, правописни однос према примеру *вијенац* (ориг. *виѣнацъ*) и сл. (чега, наравно, има Његош у свом језику а и у језику *Горског вијенца*), „што је у издању овога дела сасвим излишно, јер то није циљ овог транскрипционог поступка већ указивање на тачну гласовну вредност појединих слова у одговарајућем старом тексту“ — истиче Младеновић (20). Да су ове Младеновићеве речи тачне показује и пример из оригинала *гнѣздо*, који исправно гласи *гњездо* (тако, наравно, и код Његоша), а поједини приређивачи за штампу *Горског вијенца* доносе га са *гнѣјздо*, дакле на такав начин да се овакав пример не може ни изговорити (20)!

У овом свом издању Младеновић је означио све контракције вокала које се јављају у *Горском вијенцу*, тако да је читаоцу, наравно, олакшано читање овог спева: *воли* (волији), *мудри* (мудрији), *Андри* (Андрији), *ушкѣ* (утекао), *ка* (као, како), *ћѣ* (ће је), *ѣ* (е је), *нако* (но ако), *ио* (пол, пола) и др. (21).

Пошто се велик *јер* јавља у језику *Горског вијенца* у више гласовних ликова, који су иначе одлика нашег језика, као нпр. *јер*, *јере*, *ер*, *ере*, све њих је Младеновић оставио непромењене и у свом издању овога дела. Сви они чине одлику језика *Горског вијенца*, те их није

ског вијенца“ данас. — Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад, 1988, књ. XXXI–2, 41–63; исти, *Текстуална и филолошка основа критичког издања Његошевих дела*. — Петар II Петровић Његош. Личност, дело и вријеме, Подгорица (Црногорска академија наука и уметности. Српска академија наука и уметности), 1995, 107–118 и др.; уп. и књигу: А. Младеновић, *Прилози о Његошу*. — Ваљево (Ваљевска штампарија), 1996.

оправдано међусобно језички уједначавати, како су то чинили неки ранији приређивачи за штампу овог Његошевог дела (21). Иначе, језичка неуједначеност унутар *Горског вијенца* добро је позната. У овом спеву се срећу случајеви као нпр.: *овде — овђе, њиове — њихова, аљинах — хаљине, њи — њих, њроз — кроз, робје — робље, дркѣим — дркѣи, ломјава — ломљава* и др., што, наравно, мора остати, тако неуједначено, и у издању *Горског вијенца*, јер је то, како је већ речено, одлика језика овога спева (21).

У *Горском вијенцу* се два пута јавља самогласично *р* у позицији пред *-о* (< *-рѣ*): *се уѣр'о, се заѣр'о*. Његош је, као и други српски писци у Србији и Црној Гори његовог времена, имао у свом језику вокално *р* у овом положају, тако да су се поменути примери изговарали тросложно — *у-ѣр-о, за-ѣр-о*, што јасно показују десетарачки стихови у којима се јављају ове глаголске форме:

великаши, ѣраг им се уѣр'о 210;

И дабогда ѣраг нам се заѣр'о 304.

У првом издању *Горског вијенца* (1847) само је пример *се уѣр'о* донет с апострофом, а Младеновић је у оба ова случаја овим правописним знаком обележио самогласничко *р* у њима, за разлику од низа ранијих приређивача за штампу овог Његошевог дела, који ова два облика глаголског радног придева доносе без икаквог знака, што лако може завести читаоца да их чита двосложно (*у-ѣро, за-ѣро*), неисправно, свдећи поменути десетерце на деветерце.

Име једног потурице у *Горском вијенцу* Младеновић је овако прочитао: *Фератѣ, зачирски кавазбаша*, и тако га је донео и у овом свом издању поменутог дела (17). На тај се начин једино и може читати оригинално Његошево *ФЕРАТЪ ЗАЧИР. КАВАЗЪ-БАША* из првог издања овога спева (1847), односно из песниковог оригиналног рукописа *Фератѣ зачир. кавазъ-баша* (А. Младеновић, *Књига о Његошу*, 234). Ради се о Ферату *зачирском* кавазбаша, тј. о кавазбаша из села Зачира у Ријечкој нахији. Форма са тачком на крају, *зачир.*, представља скраћеницу од придева *зачирски* и није саставни део имена овога потурице. Састављач пописа лица у *Горском вијенцу*, што свакако није био сам писац овог спева, у овом попису је, у првом издању овога дела, донео ово име погрешно: *Фератѣ Зачирѣ, Кавазбаша*. То је учинило да се форма *Зачир*, као погрешни део имена потурице Ферата, преносила деценијама из издања у издање овог дела, и то све до 1971. г., када је Младеновић у једној својој расправи указао на погрешно читање примера о којем је реч (уп. А. Младеновић, *Књига о Његошу*, 233–240). Отада се ово ново читање поменутог имена лагано усваја од стране појединих научника (Б. Конески, Н. Банашевић, Д. Ћупић и др.).

У вези са приређивачевим интервенцијама у појединим Његошевим стиховима, ваља скренути пажњу на следеће моменте.

Стих 1819:

само факир осџави, фукару

Младеновић је донео овако у овом издању *Горског вијенца*, дакле са запетом иза речи *осџави* (22–23). Третирајући семантички засебно речи *факир* и *фукара* (при чему прва значи *сиротињу* а друга *слабог, морално рђавог човека, човека без смелости*) и полазећи од значења одговарајућег контекста: да Илдерим није потурчио и није побио праву сиротињу ни људе без смелости, рђаве и морално слабе људе, који су прихватили да служе Турцима, тј. *само факир[а] осџави [и] фукару* — Младеновић је овај стих донео онако како је горе речено, а што треба да подразумева значење дато овде у примеру с угластим заградама. Приређивач, разуме се, није могао ићи корак даље у мењању самог песниковог стиха, сматрајући да ће уз поменуто објашњење 1819. стих бити јасан читаоцу. Иначе, има приређивача за штампу *Горског вијенца* који улазе и у дубљу измену овог песниковог стиха, па га овако доноси: *само факир осџа и фукара* (Р. Драгићевић), што одговара значењу Његошевог 1819. стиха, али чиме се врши знатно удаљавање од првобитног песниковог текста.

Стих 688:

међу нама сџаџи, надебљаџи

Младеновић доноси овако у свом издању, дакле с акцентованим инфинитивом *сџаџи* и запетом иза њега (23). Овај стих, по њему, са ширим контекстом значи: *потурице ће доћи и међу нама* (Црногорцима) *ће боравиџи* (и) *џравиџи се важни*. За овакво семантичко решење Младеновић је нашао упориште у Његошевом оригиналном рукопису *Горског вијенца*, где је иза речи *сџаџи* песник ставио запету. Због тога је приређивач сматрао да се овде ради о инфинитиву *сџаџи* (< *сџојаџи*, у значењу *боравиџи, осџаџи негде дуже, налазиџи се* и сл.), а не о *сџаџи* (*џочџи*), како други приређивачи сматрају.

Стихове 1196–1197 проф. Младеновић је донео овако:

*многа — буле ваше, кукајући,
за ном — црна клувка размоџале* (24).

Оваквом интерпункцијском организацијом постигнуто је следеће: осигурана је целина, односно непосредна веза саставних делова објекатске синтагме *многа црна клувка*, јер је овде у питању ова група речи. Наиме, по М. Решетару „ради се о веровању да Туркиње после одласка непријатеља из њихове средине, развију за њим клупчад црне вуне (пређе) и пусте низбрдо да непријатеља црна срећа прати и да се он поново не врати, као што се клубе не може узбрдо само повратити“ (24). Полазећи од овога значења, било је потребно интерпункцијски организовати ове стихове тако да читалац одмах уочи целину групе речи *многа црна клувка*. Зашто је то важно? Зато што се дешава да појединци схватају да је реч *многа* у оригиналу заправо штампарска грешка и да се ради о синтагми *многе буле*, што није тачно, јер је у питању значење „*ваше [су]*

буле, кукајући, многа црна клувка за мном размотале (при чему је јасно да је једна була могла више црних клубака размотати“ (А. Младеновић, *О издавању „Горског вијенца“ данас*, 54). Приређивач је у праву што је интерпункцијски овако донео горње стихове, јер се дешавало да су поједини преводиоци *Горског вијенца* на стране језике погрешно схватили да се овде ради о синтагми *многе буле*: уп. преводе на француски, енглески, италијански, немачки (К. Јовановић), пољски, словеначки, бугарски, македонски, руски и украјински језик (А. Младеновић, *О издавању „Горског вијенца“ данас*, 53–54).

Стих 2668:

Не дријема[m], него нешто мислим

Младеновић је донео овако, с презентским наставком -м у угластим заградама као обележјем приређивачеве интервенције у песниковом тексту (25–26). Ранији приређивачи за штампу овог Његошевог дела остављали су облик *не дријема* без икакве измене у њему, јер он тако долази у првом издању *Горског вијенца* (1847): *не дријема*. Ради се, очигледно, о значењу *не дријема ми се* у 2668. стиху — као одговору игумана Стефана на питање владике Данила

*Нешто си се замислио, ђедо,
али ти се дријемати почело? —*

што форма *не дријема[m]*, наравно, не искључује. Презентски облик *не дријема* из првог издања *Горског вијенца* измењен је у прво лице једнине садашњег времена *не дријема[m]*, јер је тиме поменути стих јаснији. На исправност такве приређивачеве реконструкције упућују други глаголи употребљени такође у првом лицу једнине презента, и то у стиховима 2668–2669:

*Не дријема[m], него нешто мислим;
па се чудим за Нову годину...*

Стихови 2691–2692:

*„Ко не мисли на Коран љунути,
нека бјежи главом без обзира!“*

према проф. Младеновићу представљају заправо директан говор сердара Јанка Ђурашковића и зато их он ставља под наводнике, што у досадашњим издањима *Горског вијенца* није чињено (27). Те речи сердара Јанка — које су у ствари његова порука „ријечким Турцима“ и које су његова два гласника (момчета) пренела њима — саопштава владици Данилу посебан гласник, момче сердара Јанка, чиме је управо почела истрага потурица у Ријечкој нахији. Свакако је у праву приређивач што је ове стихове правописно означио као директан говор, јер такав ултиматум потурицама може, у овом случају, постављати само сердар Јанко, а не и његови гласници, који то могу само пренети. Тај директан говор уноси несумњиво живост у песников израз и у складу је с целокупном

ситуацијом која се описује стиховима 2687–2706 (о чему је, иначе, Младеновић и усмено говорио у свом реферату на Научном скупу у Српској академији наука и уметности у Београду 17. октобра 1997).

У 376. стиху:

Какво „влаше“, крмска ѿшурце!

облик вокатива једнине *влаше* (од ном. једн. *влах*, ген. једн. *влаха*, дат. једн. *влаху* итд.) стављен је под наводнике у овом издању *Горског вијенца*, што у досадашњим издањима овог дела није чињено (27, 57). Свакако је у праву Младеновић што је овако поступио, јер у овом стиху пример *влаше* представља стварно вокатив једнине, односно овде Вук Мићуновић *п о н а в љ а, ц и т и р а* увреду коју му је истим овим падежним обликом поменуто лексеме упутио Хамза капетан у 366. стиху:

Ја сам бољи, чуј, влаше, од тебе.

Стих 376. садржи, поред поновљене, цитиране Хамзине увреде упућене Мићуновићу (*влаше*), и појачану увреду, коју је Мићуновић узвратио никшићком капетану: *крмска ѿшурце* (јасну алузију на познату чињеницу да Турци не једу свињско месо). А да се у 376. стиху ради стварно о облику вокатива једнине сведоче нам одговарајући случајеви из данашњег српског разговорног језика, на пример: (А) — Како то пишеш, чуј, ти незналице? (Б) — Каква „незналице“, па ја пишем боље од тебе! — Иначе, у *Речнику језика Петра II Петровића Његоша* (1983, књ. I, 91–92) наводи се поменути 376. стих као потврда употребе именице *влаше* (ном., *влашеџа* ген. једн. итд.) у језику песника *Горског вијенца*. Како је ово једина потврда из Његошевих дела, оних из којих је ексцерпирана грађа за поменути *Речник*, та чињеница изазива сумњу да се овде не ради о ном. једн. *влаше* и сугерише да је у питању именица ном. једн. *влах*, коју Његош има у свом језику (*Речник... I, 91*) и чији вокатив једнине гласи *влаше*.

У досадашњем излагању било је речи о ономе што је свакако новина у читању *Горског вијенца*. Наравно, Младеновић се у низу других случајева држао читања које су пре њега утврђивали и поједини ранији коментатори овог Његошевог дела или његови приређивачи за штампу. Тако је, на пример, он усвојио — за разлику од појединих других приређивача — крупну исправку коју је уочио и спровео Р. Драгићевић још 1959. г. у вези са двама прозним дидаскалијама уз рукописно 5. коло, које су, грешком, у првом издању *Горског вијенца* пребачене заједно с тим 5. колом на место 2. кола (18–19). Поред тога, усвојио је и читање 823. стиха које је предложио такође Р. Драгићевић: *Ка̑ је носиш, Бог ѿи-и брајска, Сѿанко?*, уневши везник *и*, који се с обликом *ѿи* може читати једносложно (23–24). Исто тако је Младеновић усвојио од других и читање 975. стиха: место форме *имамъ* из првог издања, донео је облик *има[x]* — са *-x* у угластим заградама, чиме се скреће пажња на то да је у питању приређивачева интервенција у песничком тексту. Измену *имамъ* у *имах* пре Младеновића усвојили су Р. Дра-

гићевић и С. Томовић (25). У овом свом издању *Горског вијенца* Младеновић је прихватио значајну исправку у 2150. стих коју је учинио Ј. Миловић 1965. г. раздвојивши облик везника *ако* из првог издања овог Његошевог дела (1847) на везник *а* и заменицу *ко* (23).

У вези са објашњењима уз поједине стихове у овом издању треба рећи да је Младеновић преузео, наравно, многа тумачења која су давали досадашњи приређивачи за штампу *Горског вијенца* или коментатори; поред овога, он је на неким местима проширивао или допуњавао постојећа тумачења, а о неким стиховима или о појединим местима у њима давао је и нова тумачења.

У прозном тексту после 138. стиха долази реченица: *Изнијели су крстије с Ловћена наврх Црквине* (45–46). Ради се о једном обичају, о једној црквеној активности о којој нове генерације наших људи мало знају, а то је литија, свечана поворка „коју чине свештенство и верници и која се креће по одређеној маршрути, а која се организује о црквеним, сеоским и градским славама“ (45). Због нових читалаца *Горског вијенца*, нарочито младих, Младеновић је, полазећи од податка из писма Вука Поповића Вуку Караџићу из 1853. г., донео Поповићево објашњење литије коју чине његови земљаци, Ришњани, на Тројичиндан (Духови — педесети дан после Васкрса), детаљније описујући овај обичај. Наравно, с тим Поповићевим објашњењем израз *изнијели, носили крстије* (*крстиове*), употребљен у *Горском вијенцу*, данашњем читаоцу овог дела постаје много јаснији.

Назив планине и кланца на путу између Никшића и Гацка у *Горском вијенцу* гласи *Дуга и Дуга крвава*. Допунско објашњење ових назива, као једног истог места где је долазило до окршаја између Црногораца и Турака, и то не само у Његошево време, Младеновић даје из писама Вука Поповића упућених Вуку Караџићу 1861. и 1863. г., што је, несумњиво, за читаоца овог Његошевог дела врло корисно.

У стиховима 708–709:

*бјежи Сџанко ујрав Бајазитиу
да с њим једе маџарске носове*

израз *јесили маџарске носове* ранији коментатори су тумачили тиме да се овде не ради о буквалном значењу, већ о задобијању ратног плена од противника. То је свакако тачно, али с допуном коју је донео Младеновић из писама Вука Поповића Вуку Караџићу. У њима Поповић говори да је у његово време, у борбама које је црногорски књаз Данило водио против Турака, и те како било актуелно од стране Црногораца одсецање носева побеђеним појединцима, заробљеницима, из непријатељских редова, и то, наравно, не ради јела већ због доказа властите победе над непријатељем. То значи да је и овакав однос према побеђеном непријатељу био познат у Црној Гори Његошевог времена и да је нашао своје место у поменутом стиху (72).

За читаоце ван Црне Горе, за оне којима Његошев дијалекат није близак, израз у *кам ударило*, у 848. стиху:

Турци браћо, — у кам ударило ! —

није, разуме се, лако разумљив, иако поједини ранији коментатори дају његово значење: назвавши потурице браћом, који му то не могу бити, „војвода Батрић се одмах због ове грешке покајао речима у *кам ударило*, тј. да би он тај грех избегао, да би тај његов грех прешао с њега на камен да се тамо окамени“ (79). Да би ипак учинио разумљивијим ове речи, које су заправо клетва, Младеновић је указао на један паралелан пример из писма Вука Поповића Вуку Караџићу, који у свом писму из 1852. г., поред осталог, каже: „...нађем у Котору писмо Ваше писано на 29. прошлога мјесеца и мило ми би. И да још не чух за Вашу главобољу — у камен се *сџанило*! — ћаше ми милије бити“ (79). Навевши значење ове клетве: да „оно што се проклиње нека се настани у камену, нека се окамени, нека се човеку не јавља“ (79), Младеновић је, наравно, ближе објаснио и клетву у *кам ударило* из 848. стиха *Горског вијенца*, што је важно за оне читаоце овог дела који нису навикли на клетву ове врсте.

Синтагми *раскриће лијово* у примеру

*Што ће слабо раскриће лијово
ипред осџројом вијога челика? 883–884,*

у овом издању посвећује се посебна пажња (81). Наиме, поред симболичног значења ове групе речи: *хришћани*, који су, по мишљењу Мустај-кадије, слаби као што је слабо и липово дрво — Младеновић истиче да је „липовина подесна за израду крстова“, нарочито свештеничких ручних крстова, „и то из практичних технолошких разлога: дрво је меко, не круни се, 'не ради' како кажу мајстори, лако се сече и дубореже“. Поменути крстови од липовине прављени су и у Његошево време, а „веровало се да у њих гром не удара“ — о чему сведочи већ поменути Вук Поповић у једном свом писму Вуку Караџићу из 1853. г.

Младеновић је сматрао да је стиху 1923:

*Седам снахах што ошџа?,
њима ѣразно!,*

из тужбалице сестре Батрићеве, потребно пружити и допунско објашњење: не само да је у ранијим временима постојао обичај да жене секу косе због жалости за покојником, што су и други коментатори помињали — већ да је то чињено и онда када је умро сам Његош (1851. г.). О томе је оставио сведочанство Вук Поповић у једном свом писму Вуку Караџићу из 1851. г., где, поред осталог, каже: „Племе Ераковића све се *ошџало*...“ (131). Овим објашњењем 1923. стих постаје, наравно, јаснији данашњем читаоцу *Горског вијенца*.

Глагол *годићи* у 1389. стиху:

годи једном ѿојом са Којора

по Младеновићу захтева објашњење, које он овде доноси. У *Речнику* на крају овога свога издања *Горског вијенца* глагол свршеног вида *годићи* је протумачен речју *ојалићи* (из *шоја* и др.), а у коментару уз поменути стих речено је: *из шоја је* (поп Шћепан) *ојалио само једанћућ*, *из града Кошора ојалио је из шоја само један хиџац* (105). Употреба простог глагола свршеног вида *годићи* у наведеном значењу за данашње носиоце српског књижевног језика — поготово за припаднике млађег нараштаја који потичу из урбаних средина — не само да је архаизам, или дијалектизам, већ је то за њих непозната реч, која је њима нејасна и коју им треба објаснити. Иначе, регистровање глагола *годићи* с не-свршеним значењем *гађаћи*, *нишанићи* у *Речнику српскохрватског књижевног језика* (Нови Сад — Загреб, 1967, I, 518) представља поступак у којем се огледа бележење једног архаизма, непознате речи у савременом српском књижевном језику. Да је то тачно показује податак да се потврде за употребу ове речи у поменутом *Речнику* дају из Вукових народних песама и из самог Његошевог *Горског вијенца*, из којег је цитиран баш овај, 1389. стих. Није се, дакле, при изради поменутог *Речника* за поменути глагол с поменутиим значењем нашла потврда из неког данашњег, савременог извора.

За стих 1577:

ђе на коној скачу и играју

Младеновић даје тумачење (112, 113), истичући да „овде војвода Драшко вероватно мисли на игру прескакања конопца, како се данас на улици или у дворишту играју нпр. наше девојчице [...] а то је за њега било врло изненађујуће, јер су то“ у Венецији „чинили мушкарци“, што се казује претходним, 1576. стихом:

видео сам људе у Млејкама 1576.

На ове стихове војводе Драшка (1576–1577) — који ову игру назива спрдњом (*И јошћи ћу ви једну сјрдњу причаћи | а знам чистио вјеровачи нећешће*) (1574–1575) — „кнез Роган је одмах врло самоуверено и енергично реаговао“ (113) речима:

*То не може бити истина, Драшко,
него су ти очи замашћали 1578–1579.*

Због оваквог Рогановог негирања Драшковог причања о игри коју је видео у Венецији Младеновић с правом поставља питање: „шта у овом случају за Рогана 'не може бити истина'?“ После овога он одмах даје и одговор: „Очигледно не сама игра као таква“ — „јер Роган не тражи од Драшка да му објасни о каквој се игри ради нити Драшко нуди такво објашњење“, што значи „да је Роган већ одраније знао“ за њу — него „њени извођачи (тј. људи односно мушкарци)“ — 113. То, дакле, за Рогана и друге Црногорце није могло бити истина, то они нису могли поверовати Драшку: да једну женску игру, игру која припада

женама, играју мушкарци! Због тога је Младеновић и дао поменуто тумачење 1577. стиха у *Горском вијенцу*.

Добро је познато да је стих 2294:

*Је ли ово њричина ујрава
којој ѡајну ѡосѡић не можемо? 2294–2295,*

био предмет тумачења разних коментатора. У овом свом издању *Горског вијенца* Младеновић је преузео тумачење које је дао В. Латковић приредивши за штампу текст овог спева заједно са Р. Бошковићем: „да ли је овоме узрок управа, је ли ово проузроковала управа чију тајну не можемо схватити?“ (Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац. Луча микрокозма*, Београд, 1982, 303). Ово тумачење наш приређивач је мало прецизирао: „да ли је ово (тј. 'луде премјене', бесмислене примене — стихови 2282–2293) проузроковала управа, односно њена покретачка сила (*њричина*), управа чију тајну не можемо схватити (*ѡосѡић*), управа која управља природом и човеком и која је за нас тајна, загонетка коју не можемо разумети“ (151). Иако се непосредно пре Латковићевог објашњења за 2294. стих каже „причина је овде придев, а не именица, и чини именски део предиката“ (Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац. Луча микрокозма*, 303), ипак у самом тумачењу значења овога стиха, цитираног горе, реч *њричина* не тумачи се придевом већ именицом узрок.

За 2425. стих:

гроб се његов ѡройâ на ѡа[ј] свијети!

Младеновић даје друкчије тумачење неголи ранији коментатори: „нека издајник нестане и у свом другом животу, загробном, на тај начин што ће пропасти, нестати његов гроб, његово станиште у другом свету (на том (оном) свету), и тиме ће, својим нестанком из свог другог живота, издајник коначно заувек престати да постоји“ (158). Полазећи од хришћанског веровања у човеков други, загробни живот — а у њега верују и сви Његошеви Црногорци у *Горском вијенцу* — Младеновић је могао дати горње објашњење. Као једна од иначе стравичних клетви сердара Вукоте упућених, из својих редова, будућем издајнику предстојеће истраге потурица, 2425. стих садржи клетву која је по својој садржини максимална: „издајника треба казнити последњом казном, коначном смрћу у његовом другом животу, и то његовим потпуним нестанком и из загробног живота, што ће се постићи клетвеном жељом да његов гроб, његово станиште у другом свету, пропадне. Својим нестанком из другог живота издајник ће коначно потпуно нестати, заувек. То је несумњиво и циљ ове клетве сердара Вукоте у 2425. стиху *Горског вијенца*“ (А. Младеновић, *Прилози о Његошу*, Ваљево, 1996, 142).

Стихови 2496–2497:

*Прве кайље из чаше ојрови
најгрче су и најујорније*

објашњени су овако у овом издању: „прве капи које попијеш из чаше напуњене отровом, заправо прва непријатна искуства која доживиш, нарочито у државним пословима (Томовић 1990, 470), најгорча су и у својој горчини најдуже трају, најпостојанија су у томе, најчвршћа су“ (163). Ово значи да Младеновић (како је изнео на Научном скупу у Српској академији наука и уметности 17. октобра 1997) није прихватио тумачење придева *ујоран* са значењем *ојор*, *горак* у Његошевом 2497. стиху, како, иначе, доноси *Рјечник хрватскога или српскога језика*, књ. XIX, 717, затим *Речник језика Пејтра II Пејтровића Његоша*, књ. II, 442, и *Речник српскохрватског књижевног језика*, књ. VI, 549. Сва ова три речника за поменуто значење придева *ујоран* наводе само по једну потврду, и то увек исту: поменути 2497. стих из *Горског вијенца*, што значи да је ово једина потврда која је нађена у грађи сакупљеној за израду ових речника. Имајући овај податак у виду, као и чињеницу да би тешко било очекивати да ће Његош у истом стиху употребити два придева (*најгрче* и *најујорније*) с истим значењем (*ојор*, *горак*), Младеновић је с правом закључио да придев *ујоран* овде значи нешто друго: *који дуго траје*, *јосијоран*, што је, међу осталим значењима овог придева, регистровано и у *Речнику српскохрватског књижевног језика*, VI, 549.

Колико је аутору ових редова познато, Младеновић је досада једини приређивач за штампану *Горског вијенца* који је узео у обзир мишљење Јована Н. Стрковића, односно његово тумачење познатог смеха игумана Стефана (проза после 2724. стиха). Наиме, када писмени извештај кнеза Николе владици Данилу (који гласно чита манастирско ћаче), о извршењу истраге потурица у Црмници, достиже свој врхунац да је истрага успела, истина, уз велике жртве Црногораца, јер нису имали више места где да сахрањују своје погинуле, пошто им је нестало гробова, те су били принуђени да по шесторицу сахрањују у један гроб — владика Данило је почео да плаче а игуман Стефан се, међутим, смеје! По Стрковићу то је зато јер игуман Стефан (а) „у томе види почетак велике победе народа, и радост испољава правим, пуним природним смехом!“, (б) он је „ганут губитком најлепше црногорске младежи, али дијалектички потпуно свестан да без тога нема слободе“ итд. (176–177). После оваквих и сличних Стрковићевих објашњења, „са становишта психијатрије удружене с медицинском психологијом“ (177), смех игумана Стефана постаје разумљив, близак и на овом месту у спеву оправдан читаоцу *Горског вијенца*.

Горња изнесена објашњења о стиховима овог Његошевог дела, а и низ других тумачења која овде нису поменута, у складу су с мишљењем Младеновића да „што се више удаљујемо до времена када је *Горски вијенац* први пут изашао из штампе, све се више, из деценије у деценију, осећа потреба за објашњењем појединих стихова или места у њима, који раније нису коментарисани“ (27). Подударност с овим огледа се и у *Речнику уз ово издање „Горског вијенца“* (182–204), у којем су нашле

место „оне речи словенског и несловенског порекла које би данашњем читаоцу, мање упућеном у нашу дијалекатску и историјску лексику, биле непознате или мање обичне“ (182). Без оваквог речника данас се не може замислити ниједно издање *Горског вијенца*, без речника у којем би били објашњени многи дијалектизми из пишчевог локалног цетињско-његушког говора, као и друге нејасне лексеме и изрази који не би били јасни данашњим генерацијама, поготово млађим, читаоцима овог Његошевог спева. А шта рећи за преводиоце овог дела на поједине стране језике — тек њима је овакав речник и те како неопходан! У низу појединости и овај *Речник*, који је Младеновић израдио и приложио уз ово издање *Горског вијенца*, показује да се савременом читаоцу морају објашњавати разне речи, за шта раније није постојала потреба, јер су оне биле познате овдашњим поколењима. Сигурно је да ће речник уз будућа издања *Горског вијенца* доносити и такве поједине лексеме које ће тада бити неразумљиве а за чијим се посебним тумачењем данас још не осећа потреба.

На крају овога издања *Горског вијенца* Младеновић је донео „Карту Црне Горе са мјестима која се помињу у Горском вијенцу“, преузету из издања овог Његошевог дела које је приредио Р. Драгићевић (1964. г.). Ова карта заинтересованог читаоца упућује у географски простор где се одиграва радња овог спева, приближујући му га визуелно у оној мери у којој једна оваква карта то може, што, несумњиво, доприноси читаочевом бољем разумевању дешавања у *Горском вијенцу*.

У закључку овог осврта може се слободно рећи да је пред нама једно издање *Горског вијенца* које је зналачки урађено и које ће свакако унапредити његошологију. Ово издање *Горског вијенца* наставиће, без икакве сумње, да и даље везује читаоце за овај Његошев спев, који је једно од врхунских дела у историји српске књижевности, спев који је својим вечито актуелним мислима и порукама одавно „ушао у наш духовни свет“, а „део нашег менталитета формиран је његовим утицајем или се с њим подударно“ (12). Ове Младеновићеве речи исказују, разуме се, једну велику истину.

Београд

Светозар Симиновић

Јануар 1998.

Слободан Реметић, **Српски призренски говор I**, Српски дијалектолошки зборник XLII, Београд, 1996, стр. 1–296

1. У XLII књизи СДЗБ Слободан Реметић, директор Института за српски језик САНУ, објавио је студију (коју смо очекивали) о српском призренском говору (скраћено: СПГ).

2. Српска дијалектологија данас има два типа дијалектолога: локалне и свестране (универзалне). Првих је више, и они су урадили доста; других је мање, и они се србистици ретко десе. Овом другом типу, и пре СПГ, прикључио се С. Реметић јер је своју дијалектолошку трансверзалу извео из источнохерцеговачког дијалекатског комплекса (в. *Фонетске и морфолошке карактеристике говора Срба у Кладњу и околини*, ППЈ 6, Н. Сад 1970, стр. 105–133) на терен северозападне и централне Србије (в. *О незамењеном јайћу и икавизмима у говорима северозападне Србије*, СДЗБ XXVII, Београд, 1981, стр. 7–105; *Говори централне Шумадије*, СДЗБ XXXI, Београд, 1985, стр. I–XIX + 1–555) и одатле, ево, довео на архаични штокавски југ. Реметић је и раније чинио многе дијалектолошке екскурзије радећи на кључним пројектима САНУ (само у *Fonološkim opisima srpskohrvatskih / hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*, књига I, Сарајево, 1981, обрадио је 15 говора) и у историји језика, нарочито као професор универзитета. Уз добре учитеље са СПГ помогао се врха српске дијалектологије, одакле се јасније виде језичке универзалије.

3. Реметићева студија *Српски призренски говор I* је за српску дијалектологију драгоцена, са лингвистичког становишта је ретка, а са методолошког — занимљива. Погледајмо зашто је то тако.

In medias res, она је то: (1) по предмету истраживања; (2) по социолингвистичком аспекту предмета испитивања; (3) по богатом, досад незабележеном, егземплару; (4) по тачности описа; и (5) по тумачењу генезе идиома и његовог положаја у дијалекатском комплексу јужне Србије.

Предмет дијалектолошког истраживања

4. Предмет ове студије је, како већ рекосмо, говор Срба у граду Призрену, делимично и у околини (зашто 'и у околини' — видеће се касније), идиом који припада П-Т дијалекатском комплексу штокавског наречја, односно П-ЈМ поддијалекту косовско-метохијског типа, на јужној периферији Србије, где је српско национално биће највећма угрожено. Укрштањем и диференцирањем дијалекатских изоглоса аутор показује да је СПГ изванредан дијалекатски мост између К-П и П-Т дијалекатских формација са специфичним структуралним и интерференцијским особинама које су се законито развиле у мултинационалној и полилингвалној средини. На једном месту чак користи се и термином 'мешовити говор' (стр. 215), што је, теоријски бар, подложно расправи. „Овај говор је српски и, разуме се, штокавски“, и то „од времена од када степен историјског развитка јужнословенских језика налаже да се о њима говори у наведеним категоријама“ (стр. 215), тј. од времена када се из јужнословенског прајезика издвојио западни јужнословенски прајезик са динарско-рашком, панонском, приморском и алпском дијалекатском формацијом, наспрам источног јужнословенског прајезика из кога су се развили старословенски, бугарски и македонски језици (уп. Milan Moguš, *Fonološki razvoj hrvatskog jezika*, Zagreb, 1971, str. 12–20). Овде је убедљиво показано да је СПГ говорни тип косовско-метохијског поддијалекта П-ЈМ дијалекта или, прецизнијим коришћењем дијалектолошке номенклатуре, косовско-метохијски тип П-ЈМ поддијалекта (ако је П-ЈМ дијалекат, шта је П-Т као целина?). Скупу познатих косовско-метохијских дијалекатских дискриминанти Реметић је придодео још две: (1) *(j)a* ← -л биднаја, деја (= део), *Бејаград*, (2) уопштено -в (са алофоном *џ*) / *ф* у 3. л. мн. презента: *дадев (дадеџ), гурав, волџ се*.

5. Најзад, говор Призрена као предмет испитивања је добро изабран, јер је требало видети не само какав је његов однос према дијалекатском окружењу (Ђаковица, Ораховац, Сретечка жупа, Сиринићка жупа, прешевско-бујановачка област, Гора, Тетово, Скопска Црна гора) него и показати докле сежу неке јужнобалканске словенске језичке особине, каква је нпр. стабилизовање пенултимског динамичког (призренско-сиринићког) акцента, и који су (социо)лингвистички разлози тих појава. Како је познато, на јужнословенским дијалектима у ширем окружењу Призрена огледали су се знаменити слависти (А. Белић, М. Стевановић, М. Павловић, Д. Барјактаревић, Б. Видоески, Н. Богдановић), а сам је Реметић у Н. Бањи, јуна 1992, закључио да треба утврдити домаћаје и границе двосложне (призренско-сиринићке) и трећесложне (сретечке) акцентуације на подручју Метохије и, даље, на јужнословенском балканском ареалу.

Социолингвистички аспект истраживања

6. С друге стране, СПГ је занимљив као предмет истраживања, и то не само са дијалектолошког него и са социолингвистичког становишта, због геоллингвистичког положаја Призрена, нарочито према Македонији, и билингвалног статуса Призренаца који вековима комуницирају са домаћим Турцима и Арбанасима. Првим чиниоцем аутор ће објаснити македонизме у морфологији СПГ: инфикс *-на-* у инфинитивној основи глагола III (Белићеве) врсте (*биднаја*); *-л'е* у радном глаголском придеву: *ројајаци смо бил'е, бил'е му деца, два браћа су бил'е*; *-е* у Н(ОП)мн у придевско-заменичкој промени: *џурске жене, сџе разне колаче, сас њеј ситине децу; са / се ← сџе гробла са гол'еме, џвџрде се веј крушке*; другим — промене у фонолошком систему: *џ* у посуђеницама: *има'л'е смо и ми џај дџбек*; *р ← џр сас кџрс*, стабилност фрикатива *ф*; *љ* или *л + и*, *е → л' а л + а, о, у, њ* или *-л* на крају слога → *љ, џ, ч, џ, џ → џ', ч'*, десоноризација финалних опструената, а комбинацијом оба чиниоца — отврдњавања и декомпоновања *њ*. Овде ћемо напоменути да се из истих разлога код јужнобосанских Муслимана може чути алофон /*чи*/ налик на турско *й* (в. СДЗБ ХХХVII, стр. 97, 98) у радном глаголском придеву глагола *биџи*, а у Дренчи код Александровца Жупског *њ → н* (в. Р. Ђуровић, *Шест огледа о српским акценџима*, Ужице, 1966, стр. 30). Зато ће *н ← њ* пре бити источнојужнословенска или балканска особина, можда турске или арбанашке провенијенције. — Будући да је Ј. Суреја већ био испитао турски призренски говор (*Prizrenski turski govor*, Priština, 1978, str. 191), требало је видети какав је домашај интерференције српског и турског језика и на нивоу лексике. А тај нанос турске лексике у српској је огроман и досад незабележен. Зато аутор на једном месту фигуративно закључује да 'живи' српски призренски говор асоцира на турски „изговорен на српски начин“ (стр. 217).

7. Социолингвистички и историјски методи, примењени у проучавању СПГ, обележавају ово испитивање као интензивно (дубинско) за разлику од екстензивних, каква су најчешћа у дијалектологији. Оваква испитивања могу да остваре само они филолози који имају широко лингвистичко знање, искуство и дар за синтезу. Те особине, у случају СПГ, потврдио је Реметић.

Егземплификација

8. У српској дијалектологији, колико ми је познато, нема студије која има тако богат егземплар као што је Реметићева СПГ. Од грађе овде забележене могао би се чак урадити речник тога говора са десетак хиљада лексичких одредница. Већина потврда, тачно забележених, има форму исказа пуних живота: међу 'голим' чињеницама нађе се мноштво максима, фразеологизама или фолклорних стилских обрта, што провоцира контемплацију и чини 'суви' лингвистички текст питкијим. Оваких примера као што су: *Болес и џланину обали, а некмоли човека*,

Със ѿуџо јуџе не се ѿушч'ај у бунар, Набила дуѿѿѿа ка нѣч'ве, За ч'кóлу не му гори сѣрце — има дакле у изобиљу. Призренски дијалекатски егземплар сабран је из колоквијалног говора, из историјских извора (дефтери, именослови) и фолклора, и то: (а) ауторовим теренским истраживањем, (б) коришћењем лексичке збирке Димитрија Ј. Чемериѿића из Призрена, (в) слушањем трака из Призрена, Муштуѿишта и Деловца мр Милете Букумирића; (г) прегледањем *Уѿиѿѿника за Срѿскохрватѿски дијалекѿолошки аѿлас* Благоја Чупаревића. — И САНУ и С. Реметић имају захвалити Д. Ј. Чемериѿићу за лексичку збирку од 15.561 листића коју је овај ентузијаста предао 1950. г. за потребе *Речника срѿскохрватског књижевног и народног језика*. Иако аутор не означава која је потврда његова а која споменутих сарадника, изгледа да Чемериѿићев лексички корпус чини основу егземплара СПГ. Да би се сабрала овако величанствена грађа (само за судбину полугласа, стр. 358–366, наведене су 1053 потврде), требају године. Из методолошке основе студије види се да би евентуално означавање порекла потврда непотребно оптеретило текст, а и разлике између Чемериѿићевих и Реметићевих записа и интерпретација — једноставно се искључују или лингвистичким истинама или фонетском транскрипцијом. Првим фактором Реметић је код Чемериѿића решио 'проблем' инфинитива и вокалског квантитета, а фонетском транскрипцијом обележио статус африката, латерала *л* и *љ*, затим сонаната *н* и *њ* и вокалног *р*. Коначно, Чемериѿић није био филолог него 'предратни ѿенерал', а и сама грађа у РСХКНЈ не бележи се у фонетској транскрипцији.

Опис говора

9. Из описа гласова и облика виде се, најпре, сав СПГ, потом — резултати дијалектолошких истраживања на Косову и Метохији и, најзад, виде се или се назире непознате дијалекатске зоне са кључним балканолошким лингвистичким тачкама који се тичу дијалеката и језика у контакту на словенском југу.

10. Студију о СПГ Реметић је посветио академику Митру Пешикану, своме учитељу и пријатељу.

11. Структура описа одговара традиционалној композицијској схеми: I. Увод (стр. 333–344), II. Гласовни систем (стр. 345–445), III. Облици (стр. 447–531), IV. Закључна разматрања (стр. 533–614). Последње поглавље садржи текстове, резиме (на руском језику), регистар речи и списак литературе и скраћеница.

Скрећемо пажњу читаоцу само на неке садржаје и детаље описа.

12. У Уводу аутор резимира историју Призрена и анализира његову демографску слику. Супстанција овог кратког поглавља могла би се свести на неколике информације. Историја Призрена је, у ствари, историја Срба у малом. Призрен је био престоница „двају српских царева: Душана Силног и Нејаког Уроша“ (стр. 333). Лепи догађаји обично

се не пишу у историји, и њих овде има мало. Српској етногенези, поготову на Метохији, била је отворена само трагична страна историје. Демографске промене које у Призрену трају од средњег века до данас — испразниле су „колевку српске средњовековне државе“. Према попису становништва из 1981. год. у Призрену је било свега 8% Срба; већину чине Албанци и Турци. Између 1961. и 1981. год. у односу на већинске народе — број Срба је смањен за више од пола (16,99% : 8%); за стање данас — података нема. У хијерархији наведених чињеница високо место заузима још једна већ споменута, (социо)лингвистичка, која је последица претходних. Призрен је у вишевековном континууму мултинационална и мултилингвална средина. Занимљиво је да у Призрену има србизираних Цинцара (Арумуна) чији је говор могао подстаћи аналитизам у деклинацији и коначно потирање фонолошких дистинкција у прозодијском систему. Ови подаци сами по себи опомињу на хитност и национални значај научних пројеката САНУ у оквиру којих је Реметић израдио ову студију.

13. Код гласова обрађен је акценат, углавном дистрибуција прозодијских јединица. За акценатски систем релевантне су две информације: квалитативно-квантитетске дистинкције су ликвидирани, што се (ако занемаримо дилеме о Чемерицићевом квантитету) и очекивало; динамички акценат, по правилу, функционише на пенултими, и то је (ако је акценат прворазредни класификациони критеријум) у међудијалекатским односима дискриминанта високог ранга. Из бројних потврда види се чак и како акценат функционише у парадигмама. Од пенултимске позиције акценат одступа само изузетно — у заменичко-придевској промени и код глагола, где се чува место акцента основног облика, или у сложеницама.

14. О фонолошком систему налазимо више добро доказаних информација и једноставних, даровитих тумачења. Штедљиво ћемо споменути само неке и уз то, ипак, учинити неколике дигресије.

15. Вокалски систем СПГ је седмочлан (тако је и у турском језику), тј. поред стандардних *и, е, а, о, у*, он има врло стабилан полугласник */ь/* (реда *а*) и фонем *й* (само у посуђеницама). Декомпозиција *р* → *ьр* и високо *й* у задњем реду и овде су, дакле, адстратске појаве, а *ь* је органска особина П-Т дијалекта чију је конзервацију припомогло турско *ı* (уп. тур. *hatur = хайтар*), слично српском полугласу, импозантним фондом турцизама. — У случају полугласа истраживање је донело три ретке информације: (1) у примерима типа *мь* (← *мьхь*) „призренски говор не зна за једно од дистрибуционих ограничења ове фонеме“; (2) */ь/* може бити и у иницијалној позицији: *ьрдькьва*; (3) овај „говор зна за потврде изједначавања */ь/* са вокалом */e/* и */o/*“ (стр. 358). Осим две потврде за *мь*: *йоч'йстии га йај мь* (прашину), *сас мейлу сабери йај мь* (стр. 359), — других за тај тип аутор не наводи; у дијалектолошким текстовима има и *дь*: *ойјенийи изгуби дь* (стр. 529). Познато је, међутим, да у једносложним речима „као: *йа (йь)*, *мь(х)* — маховина“ (в. А. Белић, *Основи историје српскохрватског језика I*, Фонетика, Београд, 1969, стр.

84) полуглас чува акценат, а /ʋ/ у иницијалној позицији, како показује грађа, потврђује се само у случају декомпоновања *g*. — Стари назал задњег реда /ɔ/ има српски (западнојужнословенски) рефлекс /y/ (*фа-шајле голубе*) изузев у форманту *-но-* код глагола III (Белићеве) врсте, где је *-на-*, што је и у другим српским дијалектима македонски импорт (*он га акнаја*). — Код рефлексације јата ништа неочекивано, изузев икавизама *додијало*, *сви́ма* који чак са екавске периферије потврђују да су ови и слични икавизми у србијанским (екавским) говорима морфолошке или фонетске природе и да су старији од замене јата фонемом /e/. — Рефлекси *y/лу* (иза дентала) ← *g* још једанпут потврђују П-ЈМ генетику призренскога говора.

16. СПГ показује највеће разлике према стандарду, а донекле и према матичном, П-Т дијалекту у консонантском систему. Све су те дискриминанте изразите особине периферијских штокавских говора, само се оне у Призрену као адстратске појаве показују очигледним. Постоји огромна литература од наших највиших научних ауторитета о учинцима или тенденцијама реституције фонема у систему опструената. У случају СПГ ништа мање није поштеђен ни сонантски систем. Промене у консонантском систему овде су, изгледа, знак деградације неких дистинкција у бинарним фонолошким паровима и корелацијским низовима, нарочито у корист дијезности, што овај говор чини меким и тежим за изговор Херцеговцу или Шумадинцу. Кључне консонантске дискриминанте већ смо споменули код питања социолингвистичког аспекта истраживања. Томе ћемо овде додати још понешто. — Изговор и судбина гласа *j* је готово иста као у другим дијалектима штокавског наречја, а у радном глаголском придеву м. р. — као у матичном П-ЈМ поддијалекту где се у интервокалској позицији *-иа-* (← *ил*) развија секундарно *j*, тј. *-ил* → *иа* → *ија*, а *-ја* се одатле преноси и на друге инфинитивне основе (*куи́ија*, *и́роија*, *дигна́ја*, *бе́ја*). — Пуноправни статус фонеме /ɕ/ са осталим фонемама у консонантском систему, видели смо, објашњава се периферним положајем СПГ и његовом интерференцијом са турским, албанским и арумунским језиком, па и везама Призрена са грчком цивилизацијом. Готово исти разлози вреде и за свођење два пара африката на један. Треба знати да је у Призрену процес неутрализација у африкатском блоку заустављен на пола пута, тј. *ђ, њ, /и, ч* → *и', ч'*. Африката *џ* има опозиту *s* (← *з*) у примерима типа: *svéžda* (*s* ← *з* + *в*), *synsar* (*s* ← *з* + *н*), *oséba* (*s* + *з* + *V* + *б* / *џ* / *к*), *sbr̥ca* (= бодe; *з* у вези са *g* или *p*) и *Sosúlo* (надимаk). — Применом фонолошких критеријума и коришћењем релевантне литературе Реметић је успешно решио и описао статус латерала и сонаната *n, њ* не само у СПГ него и у арбанашко-српском пограничју. Ова је секција са секцијом о судбини консонантских скупова — најбоље поглавље студије. У судбини латерала аутор је без колебања запазио довршен процес, а код сонаната — неправилно стање. Позиције и тенденције из т. 6 могу се свести на примере типа: *кра́и', мене ме бо́ли, каза́ле; бе́ла, ло́гор, љ́уда, љ́жа; а́лва;*

бóкаљ; односно: *ош нéга* / *нéга* / *нѣга*; у *бајну* / у *бајну*; *лѣња бадјава сéди*. Турски (и персијски језик) немају *њ*, тако је и у бугарском језику (уп. срп. *њега*, буг. *него*). У македонским дијалектима, као у СПГ, *њ* се већином декомпонује или отврдњава. Све ово потврђује лепо речену истину да међу језицима у контакту, чак и на ширем географском простору, нема 'провалија' (П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, Нови Сад, 1985, стр. 15; в. и: П. Ивић, *Српскохрватски дијалекти, њихова стиркутура и развој*, Нови Сад, 1994, стр. 20–43) и упућује на тзв. балканизме чије заметке можемо наћи чак и у средишту К-Р дијалекта (в. т. 6). — У консонантским групама дешавају се упрошћавања и различите супституције асимилационо-дисимилационе природе. Судбину консонантских група пратимо селективно и диференцирано — по позицијама у речима, и то само за оне случајеве чији ликови имају какав значај за међудијалекатске односе. У СПГ нпр. *йс-* → *йц-* (*йцѣшо*), *гн-* → *гњ-* (*гњѣшав*) (у ВСВ: *гњѣцав*), *шк-* → *ч'к-* (*ч'кóла*), *-вњ* → *-мњ* (*јéна гламња ни йреш цара не гóри*), *-ин-* → *-ињ-* (*брашњо*), *-йм-* → *-ињ-* (*óйине*), *-жд-* остаје (*йожóригује*), итд. Група *-дн-* и *-дњ-* нема у прегледу већ у посебној напомени. Очекивали бисмо, с обзиром на социолингвистички статус СПГ, да се поред *јéнога* (упрошћен изговор) нађе и *јéнога* (геминирани изговор), али ништа од тога, јер где се чује *јéна*, обавезно је и *јена*. Обратно, као у СПГ, не мора бити. „Растерећење” секвенци *-дн-* и *-дњ-* лексикализовано је само у трима основама: „*јен* (ређе: *једн* и *један*), *Бѣњи дѣн* и *клања*, — и то је његова отпорна српска особина. И иначе, све што код консонаната није стало у систем, Реметић је објаснио сигурним напоменама или дигресијама. Код односа *ш* : *д* у грецизму *комáд* он нпр. види стабилизан фонетизам са широком дисперзијом (и Вук има *комаш*. Но *иш* *йодби један комаш сабље*) а не балканско обезвучавање, како би се на први поглед могло помислити. Каквих овде све нема примера! У Призрену је „*цивун* (жлеб којим се вода из јаза спроводи до воденичког кола)“, у ВСВ има: *Цѣйун* (надимак). У СПГ је *йуклоишина*, тако је и у Касидолима код Прибоја (*йуклоишина*, в. СДЗБ XXVI, стр. 311). У Призрену је *удра* и *урда*, у ВСВ *урда* (млад сир, без сурутке, који није стављан под камен, а не „сурутка од прокуваног млека“), итд.

17. Према облицима, могло би се чак слободно рећи, СПГ је аналитичко-синтетички, јер, с једне стране, нема ни једног падежа (макар) без трага, а, с друге, у множини влада ОП, има аналитичку компарацију, уклања видске разлике и удваја заменичке облике. Зато аутор у синтези користи и термин 'мешовити' говор (в. т. 4) — У овом осврту могуће је само скренути пажњу читаоца на неке константе или провокативне детаље ове исцрпне секције књиге.

18. У прегледу промена именица аутор користи Ивићеву класификацију.

СПГ добро чува именичку деклинацију, и то се објашњава утицајем турског и албанског језика. Доказ за то је неприкосновени анали-

тизам само у инструменталу за који Турци немају аглутинације; у осталим облицима прожимају се два дивергентна процеса: аналитички (српско-македонски) и синтетички (турско-албански). Међу именичким облицима ОП је редак, чести су НАмн м. р. на *-ове*, *-е* (*синóве*, *ої́нце*), у Вјд м. р. на *-ø* влада *-у* (*ч'овéку*) а у Дмн свих врста *-ама* (*женáма*, *мач'и́ама*, па и *војница́ма* поред *војници́ма*).

По првој врсти мењају се и именице типа *сї́вар* а по четвртој — *ї́ме*, *барја́че* и *кози́че*. Гјд исказује се најчешће конструкцијом предлог + именица или ОП (*без доби́йка / до áкиам*; *бес каве / два кїла вóду*; *до гўмна / ч'аша ви́но*; *без јаре́їа*), тако и Лјд (*на мóру / њо њáшос*; *њо гла́ве / у водени́цу*; у *їо́ле*), док се у Дјд (и Дмн) добро чува старо стање (*о́цу*, *о́нејзи кучке сна́је сво́је*; *на́шему сéлу*; *јаре́їу*; *Цигани́ма њáре не се да́ваф*). — Преглед колебања именица у роду и броју дат је посебним напоменама. Именице *си́р* и *хлеб* чују се само у партитивним формама *си́ра* и *леба*. Ареал *си́ра* и *леба* захвата не само П-Т (и у Сићеву је *си́ра* и *леба*) него и К-Р дијалекат (тако је нпр. у Чучелама код Блаца) (моје белешке).

19. Одређени вид придева сведен је на случајеве познате и другим говорима П-Т дијалекта, тј. на називе празника (*Вéлики њéїа́к*), топониме (*Добри до*), устаљене синтагме (*бéли лўка*), придеве на *-ски* и *-чки* (*фурну́їски занáї*, *їбски жївоїи*) и на тип *крав'ли*. Компарација придева остварује се по обрасцу: *їо* + позитив = компаратив, *нај* + позитив = суперлатив, а има и трагова старијег стања са *-еј* (← *ејь*) и *-ју*. За компарацију прилога, именица и глагола аутор наводи већи број потврда.

20. Личне заменице диференцирају номинатив, ОП и датив и удвајају пуне и краће форме. Партикула *-ј* м. и ж. род показних заменица своди на исти облик (*вај свéїи* — *вај държáва*). Место *сав* говори се *цеја*. Дјд разликује се од генитива не само значењем него и готово редовним партикулама (*їбóј куїїја од овéј жéне* : *вéјзи жéне не веру́јем*).

21. У повећем поглављу обрађен је глаголски систем, све са сигурним тумачењем и мноштвом потврда. Даровит дијалектолог показује се не само у конструкцији система него и интерпретацији морфолошких процеса у појединостима, нарочито у вези са 'прескакањем' глагола из једне врсте или семантичког поља у друго.

У глаголском систему СИГ одумрли су инфинитив, глаголски прилог прошли и футур II, али је чест имперфекат. — У Змн презента освојено је морфем *-в* (*-у*, *-ф*) и то по творбеном моделу Змн = Зјд + *в*, односно према *има* : *имав* устаљено је нпр. *свóни* : *свóниф*, и сл. Поред 'стандардне' П-Т футурске конструкције *че* (од *оч'е*) + *да* + презент (*че бїдне*), будућност се може обележити петрефактом (?) типа *лакна́ћу* (композиција: инфинитив + енклитика од *оч'е*), што је само призренска дијалекатска дискриминанта. У I мн и аориста и имперфекта није старије *-(х)мо*, како је на ширем простору К-Р и П-Т дијалекта, него *-смо*, што је особина косовско-метохијског огранка П-ЈМ поддијалекта (уп.

Ми се њујке разбегнамо са Тамо и децу бањамо). Има потврда за мешање аориста и имперфекта по значењу, основама и наставцима. У перфекту (и плусквамперфекту) код радног глаголског придева уопштен је женски облик на *-ле* (*сел'аци га уз'еле*). Функционисање призренског глаголског система најбоље се ипак види из прегледа појединих глагола или група глагола и животних потврда. Узмимо један детаљ. Глагол *дремајти, дремам* са групом сличних и по стандардним основама различитих глагола (*ковем, сновем, сийем, скайем*) мења се по II а не по VI (Белићевој) врсти (*Дреме ка који за њр'азне јасла*). Оваквих напомена има још близу стотину са хиљаде потврда; свака садржи тачну информацију и код сваке се 'заточени' филолог може одморити.

22. Непроменљиве речи су описане по принципу лексем — потврде. У Призрену је нпр. *ош'оч'* ('малопре'), у ВСВ: *ош'оич;* ту је и *кн'оч'и* ('вечерас').

23. У последњем поглављу студије објављени су аутентични текстови 'невезана' говора четири старија информатора из Поткаљаје, једне четврти Призрена, који илуструју призренски говор данас и складно потврђују речено у монографији. Призренци, према овим текстовима, немају динарски наративни хабитус него јужњачки; они говоре с краћим дахом, сочно, често емфатично.

24. У резимеу (на руском језику) аутор понавља кључне информације из закључних разматрања.

25. Дијалектолошким студијама у нас обично недостају регистри појмова и речи. Реметићева монографија, међутим, има повелики регистар речи (19% текста), често са парадигматским ликовима уз основне. Упућени читалац зна шта која реч значи и коју појаву илуструје, а к томе га још воде и упуте на параграфе.

26. Селективну библиографију с краја књиге допуњују осврти или упуте на посебне радове наведене у напоменама. При избору библиографских јединица први критериј аутору је био дијалектолошко окружење. Ако има других, ипак нису јасни.

27. Радови ове врсте не могу бити без грешака, нарочито техничких а кадшто и стилских. Познато ми је из Ниша и, иначе, још раније да је Реметић акрибичан филолог, и зато су наведени превиди овде занемарљиви. Под техничке омашке (нпр. 'прилог времена прошлог' место 'прилог времена садашњег', стр. 510, и још неколике, стр. 334, 393, 401, 408, 411, 439) можемо подвести и испуштање запете у инверзији (стр. 393, 340, 481). Реметић доследно пише *сандхи* (в. нпр. стр. 405, 430), тако и С. Рикард или Р. Бугарски; М. Стевановић, Ж. Станојчић и Р. Симић, међутим, пишу *санџхиј*. Правописи српског језика овај термин не региструју.

Синтеза

28. У СПГ није описан само један идиом П-Т дијалекта, већ је ту учињена и синтеза о кључним питањима дијалектологије на штокавском југу. Већ је речено да се Реметић и раније сврстао у круг филолога који су дорасли таквим потребама србистике. Дар за генерализацију, да се провиди есенцијално, Реметић и овде показује на више места — при идентификацији и контрастирању маркантних дијалекатских дискриминанти и у закључним разматрањима. Ослањајући се на историјске и лингвистичке чињенице, он је, речју, утврдио генезу и физиономију СПГ и одредио његово место међу осталим дијалектима штокавског наречја. К овом још, сада боље видимо и путеве и главне проблеме дијалектологије на Косову и Метохији. Ако ко у овој студији не нађе тумачење какве морфонолошке П-Т особине, или ако за протумачено има боље решење, сигурно ће за све то наћи потврде у грађи која је огромна и тачно забележена. Зато ова књига може бити леп дар сваком дијалектологу и сваком студенту славистике.

Читам да филозофија случаја провоцира и песнике у успону. На срећу, десио се случај (видели смо како) да један даровит дијалектолог, Србин из Кладња, дође у Призрен и баш о говору Призрена напише књигу као лингвистички знамен себи и Србима свуда.

Сјг(е) знајемо како се збори у Приздрен.

Ужице

Радосав Ј. Ђуровић

јануар 1998.

ДРАГО ЋУПИЋ – ЖЕЉКО ЋУПИЋ, *Речник говора Загарача*, Српски дијалектолошки зборник XLIV, Београд 1997, XX + 615 стр.

0. Проф. Драгољуб Петровић дао је кратак, синтетички преглед стања и перспектива српске дијалекатске лексикографије.¹ Његова сумарна и суморна слика тога стања била би бар за нијансу друкчија, тј. светлија и оптимистичкија, да је у то време већ био објављен *Речник говора Загарача* Драга Ћупића и његовог сина Жељка, који по много чему спада међу наше најбоље, досад објављене, диференцијалне дијалекатске речнике.²

1. а. У кратком, али информативном *Уводу* аутори прво указују на многобројне дијалектолошки релевантне особине загарачког говора (*О говору Загарача*, [IX]–XVI), како оне које су засведочене у монографији М. Пешикана *Сјараоцрногорски средњокашунски и љешански говори* (СДЗБ XV), тако и оне које су сами уочили. На седам страница текста они су успели да пруже обавештења не само о најважнијим или најкарактеристичнијим фонетским, прозодијским, морфолошким и синтаксичким особинама овога говора, већ и о таквим појединостима као што је, на пример, она да „*брâв* у ген. јд. може имати ликове *брâва* и *брâвѣша*“. Настојање да се на што мање простора што више каже плаћено је донекле смањеном прегледношћу текста, која се могла постићи и једноставним техничким захватима. Осим тога, ауторима су се поткрале и извесне непрецизности у казивању и терминологији³, што не умањује битно вредност информација које нам пружају.

б. „У изради речника говора Загарача покушали смо да направимо што је више могуће речник диференцијалан (разликован) у односу прије

¹ Драгољуб Петровић, *О српским дијалекатским речницима*, Задужбина, Београд, 35 (септембар 1996), 4.

² Аутори се у овом делу служе ијекавском варијантом српског књижевног језика. Лик *речник* представља свесно одступање од књижевнојезичке норме.

³ „Компаративни завршетак *-ији* се редукује у *-и*: *сиромашниј, милиј, сѣпарј, јужниј*, као и код именица које се завршавају на *-ија*: *Илиј, Милиј* (од Илија, Милија) и сл.“ (XII).

свега на књижевни језик, али и на околне говоре“, кажу аутори у уводним напоменама *О речнику говора Загарача (XVI–XX)*. Упркос своме диференцијалном карактеру, Речник садржи око 10 000 речи и „макар три пута толико значења“, што је, с једне стране, сигурно у вези с карактером загарачкога говора. Наиме, „говор Загарача, као племена Катунске нахије у Црној Гори, припада зетсколовћенском типу староцрногорских говора, или ближе — староцрногорском средњокатунском и љешанском“, дакле говорима који нису у основици српског књижевног језика. Готово сваки податак наведен у речнику тих и таквих говора истовремено је и дијалектолошки релевантан податак.⁴ С друге стране, богатство обрађене лексике и значења резултат је дугогодишњег скупљачког рада старијег од двојице Ђупића и уложеног труда оба аутора, при чему није без значаја ни чињеница да је „ауторима загарачки говор матерњи“. С обзиром на брзу промену занимања и образовног нивоа загарачког становништва и с обзиром на то да је Загарач данас готово изгубио својства руралне средине, тешко да би неко са стране био у стању да забележи оволики број лексема оваквог карактера какав нам је предочен у *Речнику говора Загарача*.

Очигледна је жеља аутора да сачувају од заборава старији слој загарачке лексике и они су у тој својој намери у великој мери успели. Отуда у речнику „постоје ... ријечи које се данас не употребљавају, или се изузетно ријетко употребљавају, или чија значења данас не знају ни средње генерације Загарчана“. С друге стране, „нове лексике у речнику по правилу нема“, па су тако изостављене и речи типа *аудио*, *закон*, *капитализам*, *продавница*, *предузеће*, *радио*, *социјализам*, *телефон* и сл. То, наравно, има и својих добрих и својих лоших страна и није тако лако и једноставно проценити које од њих у ком случају претежу. Тако се, с једне стране, навођењем савременом загарачком говору непознате лексике и делимичним изостављањем оне актуелне нарушава један од важних принципа у обради језичких феномена, а то је разликовање синхроније и дијахроније. С друге пак стране, у првом случају имамо као добитак очување од заборава многих речи за које вероватно никад не бисмо сазнали ни да су постојале, а у другом уштеду у простору и извесно ослобађање од баласта који би се створио уколико би се из речника у речник понављала општепозната лексика савремене цивилизације. Теоријски посматрано, потпуна и чисто синхронијска презентација лексичког фонда одређенога говорног идиома свакако је најбоља, али она је у пракси често тешко изводљива, а у неким случајевима можда и непотребна.

⁴ Теоретски, то важи и за говоре који су у основици књижевног језика, јер „реч је ... дијалекатска увек када се среће као интегрални елемент одређеног дијалекатског система“ (Д. Петровић, „Напомене уз Речник баčkih Bunjevaca“, *Речник баčkih Bunjevaca*, Нови Сад – Subotica, 1990, стр. 9). У пракси, међутим, међу тзв. потпуним дијалекатским речницима убедљиво преовлађују они из новоштокавских говора.

У сваком случају, Ђупићи су се одлучили за прикупљање и обраду специфичних лексема и специфичних значења речи, оних који карактеришу или, тачније, које су карактерисале загарачку материјалну и духовну културу одн. целокупан живот у доскора руралном и патријархалном Загарачу и сродном окружењу. У том погледу они су постигли завидан успех, тако да се мало који наш, раније објављен, дијалекатски речник тога, диференцијалног типа може мерити с *Речником говора Загарача*. Мало је речи и значења за које ће се читалац упитати шта ће ту, као што је вероватно да нема много оних за које ће се упућени чудити што их нема. На евентуалне замерке да у речнику нема потпуних података за одређени терминолошки систем, аутори се могу правдати усвојеном концепцијом одн. његовим диференцијалним карактером. Тако је, на пример, унета одредница *кѡњ* због секундарног значења ('дрвена направа која се ставља на тијело гусала да би се подигле струне и несметано звучале'), *ован* због фигуративног значења 'глупа мушка особа' (уп. и *бвца*), док су *во* и *крава* изостали (наведени су деминутив *крѡвица*, аугментатив *кравуљина*, као и придев *крѡвљий*). Тиме се вероватно може објаснити и изостанак многих других речи за које је готово сигурно да спадају у аутохтону лексику загарачког говора, као што су: *грабље/грабуље*, *ж(њ)еѡи* (мада је *жњѡива* унета, а под *срѡи* стоји 'метална алатка (с дршком) која служи за *жњѡјевање*'), *мустѡи*, *самар* (постоји гл. *самѡриѡи (се)*), *сир* (уп. *сирѡвина*, *сѡриѡи*) и др.⁵ Унет је глагол *ѡлѡс* због израза *ѡлесѡи сиједе* 'остарити', а није *ѡресѡи* јер очигледно има исто значење као и у књижевном језику. И иначе се чини да је речи из домена претежно женских занимања нешто мање него што би то био случај да аутори нису мушкарци, а уз то и Загарчани. Тако смо остали ускраћени за обавештење о томе да ли се у Загарачу хлеб *кува* или *мијеси* и да ли се то чини у *кужини* (што би се дало закључити према *кужинѡр*) или *кујни/кухињи* и сл. Ипак, ту је већина других речи која обично служи за утврђивање дијалекатских лексичких изоглоса, нпр. *кѡкѡѡи* (а не *ороз*, *ѡијевац*, *ѡијеѡао*), *крѡбла* (а не *кромѡир*), *нѡѡра* (а не *разбој* или *сиѡан*), *сѡриѡи* (а не *ѡиѡаѡи*), *ѡѡкѡа* (а не *бундева*), *ѡаѡбла/ѡаѡбла* (а не *грах*) итд.

Изузетно је богата лексика негативне конотације, што није (само) резултат ауторског поступка већ одраз стварног стања у загарачком и многим другим динарским говорима.⁶ На речима пејоративног карактера, онима којима се именује особа која се жели увредити, позавидео би и имагинарни јунак из поема Матије Бећковића. Ево само неколико, случајно одабраних, на слово *ѡ-* (којима није потребно објашњење): *ѡнзѡба*, *ѡизѡклѡк*, *ѡѡдѡѡрѡи*, *ѡѡжѡѡрѡи*, *ѡѡливѡља*, *ѡѡлѡѡѡз*, *ѡѡличарѡѡѡца*,

⁵ Иако наведене и сл. лексеме имају општесрпски карактер, мислимо да им је место у дијалекатским речницима, па и онима диференцијалног типа.

⁶ В., нпр., у прилогу Раде Стијовић *Из лексике Васојевића* (СДЗБ XXXVI, Београд 1990, 119–380), у *Ускочком речнику* Милије Станића (Научна књига, Београд 1990) и др.

йологѹша, йоложѹра, йойшиѹв, йойшиѹља, йосерѹља, йрѹзногѹз, йрѹйѹза, йрѹцоје, йрѹчѹз, йсоглѹвиле и тако даље и томе слично.

2. а. Одабрани корпус речи обрађен је углавном по класичним лексикографским принципима, онима који се примењују и у изради опшних речника књижевног језика. Речи су даване у основном, лематском облику променљивих, одн. једином облику непроменљивих речи, и то, пошто се ради о дијалекатском речнику, у форми засведоченој на подручју Загараца. Речник пружа и додатна објашњења о типу деklinације одн. конјугације, будући да уз сваку именицу стоји и наставак за генитив (нпр. *говѹдо*, -а), а уз глагол – наставак за презент (нпр. *раскрѹй*, -јѹм), а често и више од тога (нпр. *кѹкѹй*, -а и -ота. мн. кѹкѹти и кѹкѹтови, м.; *јѹс*, йјѹм, несвр., р. пр. йо, јѹла, јѹло, имп. јѹђи, јѹђите). Придевска одредница је у ном. сг. мушког рода, са редовним наставцима за женски и средњи род, док се одређени вид и облици компаратива ретко срећу (уп., нпр., *лијей*, -а, -о, комп. лѹшй/лѹпшй/ лѹвшй, -ѹ, -ѹ). Ортоtonичке одреднице и наведени морфолошки облици су акцентовани, а акцентоване су и све ортоtonичке речи у примерима. Уз одредницу се редовно наводи граматичка квалификација (нпр. *м.* за именицу мушког рода, *свр.* за свршени глагол итд.), док је код придева то јасно из трородности (нпр. *сињ*, -а, -е). Остали квалификативи су релативно ретки; уп. *засй[арело]* уз напора, *арх[аично]* уз пѹђе, *йејор.* уз пушконѹс одн. *йомало йејор.* уз главоѹсек и сл., мада се може наићи и на корисна додатна објашњења типа „новије, у жаргону“ (нпр. уз *йййирѹвка*) и на друге сличне коментаре.

Идентификација одредница, њихових прозодијских и граматичких својстава утврђена су, колико неупућени читалац попут приказивача може закључити, прилично поуздано, што се од професионалаца, од којих старији има и богато дијалектолошко искуство, и могло очекивати.⁷

б. Етимолошка тумачења по правилу изостају, што сматрамо добром солуцијом, у сваком случају бољом од непоуздане или погрешне етимологије. Уосталом, главни је циљ описног речника (а то важи и за дијалекатске речнике) утврђивање одређеног лексичког корпуса, идентификација и дефинисање значења лексема, као и њихова граматичка обрада, а управо је тим елементима лексикографске обраде овде посвећено највише пажње. Док је, као што смо видели, при избору речи вршена прилично строга селекција и изостављано много штошта што је општепознато или широко познато, дотле је при обради значења унетих речи идентификовано, по правилу, и оно које је својствено књижевном језику, и то најчешће као прво. Ова су значења, међутим, обично дефинисана најкраће што је могуће, нпр. *кѹк*, -а, м. 1. 'дио човјековог орга-

⁷ Сматрамо, ипак, да је штета што аутори нису прихватили сугестију овога приказивача (који је и један од рецензената Речника) да хомониме (нпр. *коса* 'алатка', 'власи' и 'падина') обрађују као посебне одреднице (*коса*¹, *коса*², *коса*³), а не као једну, само полисемантичну.

низма⁸ (без примера), док је за специфично локално значење, под 2, дата опширнија дефиниција 'узвишење чија се једна страна нагло спушта према равници, према доњем терену' и одговарајући пример. Уп. и *mláda* 'невјеста': *mišijelo* 'плитка дрвена посуда слична каци али ширира него дубља (попут шерпе, али са конусним странама, нешто ширим према горе), служи за ношење других предмета'.

3. Аутори су, као што се из наведених и других примера види, примењивали различите типове дефиниција (описне, синонимијске или комбиноване), умешно одређујући где ће коју од њих употребити а да значење, које је по правилу добро идентификовано, читаоцу буде јасно. У неким случајевима прибегавали су и додатним коментарима, који помало подсећају на стару, добру праксу с почетака наше савремене лексикографије (уп.: *kjukurijek* ... 2. 'зељаста биљка посебног мириса, *uio-šreblava* се за окуљвање *ičela*'; *ilešenića*, -ē ж., 'уплетени дио косе (*обично се коса *ileše* у двије *ilešeniće*)* [истицање – М. Н.]). Иако изгледа да у свему томе нема неког чврстог система, јасно је зашто је, нпр. *śes* само литераризовано у 'сјести' (у питању је само основно, примарно значење овога глагола), а *zasśes* дефинисано ('премно се задржати у гостима, засјести'), јер се ту ради о секундарном, изведеном значењу. У сваком случају, корисник речника не може се пожалити на немогућност разумевања дефинисаних значења. Овоме умногоме доприносе и добро пробрани и одабрани примери, који често, као и у другим описним, једнојезичким речницима више казују и од највештије скројене дефиниције. У вези са примерима у *Речнику говора Загарача* – још једно запажање: они су у највећем броју случајева аутентични, или бар делују тако. У многим другим дијалекатским речницима, па и у онима чији су аутори изворни говорници дотичнога дијалекта, примери најчешће нису у наведеном облику забележени на терену, већ су накнадно (и обично невешто) (ре)конструисани, тако да у њима нема карактеристика говорног идиома (који се, као што је познато, у много чему разликује од писаног), нема понављања, узречица, елипса, подразумеване ситуације и контекста и сл. Ако су загарачки примери заиста такви какви нама, нама са стране, изгледају, онда они имају много већи значај од пуког потврђивања значења појединих одредница. Само на основу њих могла би се изградити озбиљна дијалектолошка монографија о синтакси загарачког говора, али и о многим другим његовим особинама.

4. Досадашње наше искуство показало је да су речници, а поготову они већег обима, дела у којима су грешке неминовност (чак и у онима који се израђују у више фаза и који пролазе прилично ригорозну контролу, као што је случај са великим Речником САНУ). Трагично је што се многе грешке и омашке уоче тек кад буде касно, тј. кад речник изиђе из штампе. У томе погледу изузетак није могао бити ни *Речник говора Загарача*, иако он (и) ту стоји много боље него многи други

⁸ Анатомима се оваква, помало непрецизна дефиниција вероватно не би допала. Било је, у сваком случају, боље рећи 'дио *šijela*'.

(нпр. шестотомни речник Матице српске, у којем су понекад значења или, чак, одреднице успостављене на основу штампарских погрешака⁹). У неким случајевима ради се, као што је већ претходно истакнуто, само о различитим концепцијама и ставовима о општем карактеру дијалекатског речника или о појединим решењима примењеним у њему. У такве спада и обједињена обрада активне и пасивне форме глагола типа „**наклобучит** (се), -**учим** (се), свр. *надићи* (се), *накостријешиши* се, *направити* (се) у виду *клобука*. – Наклобучио бљеше шешир ка какав господин. Ово млијeko се наклобучило, биће љуто ка оцаџ“. Овакав начин обраде глагола овога типа није код нас уобичајен (код Вука су то биле чак две одреднице, нпр. „**напрћити**, *напрћим*, в. рф. т. ј. усне“ и „**напрћити се**, *напрћим се*, в. г. рф.“), нити га ми сматрамо оправданим. То показује и дефиниција уз гл. *преобращајш* (се) 'стидјети се, застиђивати', и којој је први гл. активан, а други медијалан.¹⁰

5. Упркос томе, и другим поменутиим или непоменутиим примедбама, остајемо при ставу изреченом на почетку овога приказа: *Речник говора Загарача* изузетно је вредно и значајно дело наше дијалекатске лексикографије, како по садржини (речима и примерима који се у њему обрађују), тако и по форми (тј. по начину обраде и тумачењу наведених речи и примера).¹¹ Повољан суд о овом речнику поткрепљује и податак *Ономастике Загарача* (стр. 575–615, са картом Црне Горе на којој је означено подручје старе Црне Горе и Загарача), који употпуњује наша сазнања о загарачкој лексици. Ту су наведени загарачки ојконими, микротопоними и антропоними, са пуно додатних података и коментара.

Све у свему, видљиви су резултати великог уложеног труда у ово дело, које аутори нису радили само као своју професионалну обавезу, већ и као дуг завичају. И у једном и другом погледу они су у потпуности успели. *Речник говора Загарача* представља заправо круну дугогодишњег, плодног и успешног рада у примењеној лингвистици старијег од двојице аутора, Драга Ђупића, и фину препоруку стручној јавности за млађег, Жељка Ђупића.

Београд

Мирослав Николић

⁹ Нпр. у одредници *језерина* прво значење ('аугм. и пеј. од језеро') није потврђено ниједним примером (као ни у Р. САНУ), док је друго ('такса за риболов у језерима') успостављено на основу примера: „Најнезнатнији су приходи од нарочитих занимања као што су ... риболов у мору и језерина“ (Ј. Дедијер). Лако је било утврдити, а и у складу је с обичном здравом логиком, да се ту ради о *риболову* у морима и језерима, а не о *шакси* на риболов.

¹⁰ Нашу сугестију да се раздвоје активна и пасивна значења оваквих глагола аутори су применили у извесном, ипак знатно мањем броју примера (cf. *бачиш*, *буључиш*, *савијаш* итд.).

¹¹ Речник је и технички солидно урађен, захваљујући посебно труду г. Давора Палчића, који се специјализовао за припрему лексикографских и других лингвистичких издања.

март 1997.

ЈЕВАНЂЕЉСКИ РЕЧНИК СРПСКЕ РЕДАКЦИЈЕ
— PRO ET CONTRA —

Почеци старословенске (црквенословенске) лексикографије, у данашњем смислу, падају у другу половину 19. века, мада је неких покушаја било и раније. Откривање, сакупљање и објављивање старих словенских рукописа омогућило је и проучавање њиховог језичког и текстолошког састава. Лексика је имала посебног значаја. Прикупљена тако из рукописа разног садржинског састава, она се и почела систематизовати у облику посебних речника. Споменућемо само најважнија таква лексикографска остварења. Као први значајан речник из средине 19. века свакако је Востоковљев *Словарь церковнославянского языка* (Санкт-Петербург, 1858–1861), који садржи 22000 речи из 130 рукописа X–XIII века, са грчким и латинским еквивалентом. У основи су му руски црквенословенски споменици. Недуго иза овог речника излази у Бечу (1862–1865) чувени Миклошичев *Lexicon palaeoslovenico–graeco–latinum*, који се базира на разним споменицима, глагољским и ћирилским, у временском дијапазону од X па готово до XIX века. (Истина, Миклошич је и раније урадио један лексикон, који је претходио овоме, а који је садржавао само стрсл. одреднице из 27 извора и њихове грчке и латинске еквиваленте. То је *Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti*, Беч 1850.) Миклошич је у свој речник у потпуности укључио и Востоковљев Речник, као и претходна слична дела, нпр. Алексејевљев *Церковный словарь или истолкование речений словенских древних* (Москва, 1773–1776), те II Одељења Императорске Академије *Словарь церковнославянского и русского языка* (Санкт-Петербург 1847). Међутим, ни у једном ни у другом речнику није раздвојено и разлучено оно што је припадало тзв. класичним старословенским споменицима, насталим до XII века, од онога што припада редакцијским. Ипак, оба речника имају свој значај, нарочито Миклошичев, који и до данас остаје ненадмашан у целини узевши, а и незаобилазан.

Из XIX века помена је вредан још један речник, и то са нашег терена, који садржи и црквенословенску лексичку грађу, мада не строго узевши. То је Даничићев *Рјечник из књижевних старина српских* (Бео-

град 1863–1864). С краја XIX и почетка XX века је речник И. И. Срезњевског *Материалы для словаря древне-русского языка по письменным памятникам* (Санкт-Петербург, 1893–1906, допуне 1912). Овде бих желео истаћи и Дјаченков *Полный церковно-славянский словарь* (Москва, 1899), који садржи око 30000 речи, те посебно Гилдебрантов *Справочный и объяснительный словарь к Новому завету* (Петроград, 1882–1885), који је и нека врста конкорданце Новог завета.

Сви ови речници незаобилазни су у раду оних који се на било који начин баве старим словенским писаним наслеђем. Међутим, они су у многим стварима и превазиђени, мада још увек и ненадоместиви. Ипак, ти су речници настали у другој половини XIX века, па се од тада до данас много тога променило како у лексикографији тако и у броју новооткривених споменика, класичностарословенских и редакцијских.

Потреба за једним правим старословенским речником осећала се током времена. Двадесетих година овога века у Прагу се дошло на идеју да се почне припремати један старословенски речник у правом смислу речи. Била је то замисао Вацлава Вондрака, коју је наставио Милош Вајганд, да би се тек 1943. године почело са њеном реализацијом. Наиме, те је године, под руководством Јозефа Курца, почела организована ексцерпција лексичке грађе старословенских и њима по архаичности најближих редакцијских споменика. У току више година ексцерпторског рада формирана је импозантна картотека од око 2 милиона листића ексцерпираних из 86 рукописа, старословенских у класичном смислу и њима најближих из чешке, хрватске, српске, руске, бугарске и македонске редакције. Тако се у Прагу појавила 1958. године прва свеска *Slovník-a jazyka staroslověnského*, чија је реализација при крају. То је до сада најпотпунији, најсадржајнији и најбољи старословенски речник, који садржи лексику од краја X па до краја XVI века, која одражава стање старословенске епохе. Његов синопсис је, да тако кажемо, једнотомник недавно објављен у Москви (1994) *Старославянский словарь* (по рукописам X–XI веков), под редакцијом Р. М. Цејтлин, Р. Вечерке и Е. Блахове, а који су урадили, на основу прашког ексцерпираног материјала, Е. Блахова, Р. М. Цејтлин, С. Херодес, Л. Панцерова и М. Бауерова. То је до сада једини прави старословенски речник, јер се базира искључиво на грађи 18 старословенских споменика (12 глагољских и 6 ћирилских). Истина, пре њега и пре почетка излагања прашког *Slovník-a* Ј. Садник и Р. Ајцетмилер објавили су 1955. године *Handwörterbuch zu den altkirchenslavischen Texten*. Међутим, он нема ону ширину какву има московски једнотомник.

Исте године када је у Прагу изишла прва свеска *Slovník-a* у Москви се одржавао IV међународни конгрес слависта. На том конгресу је одлучено да се почну припреме за израду Речника црквенословенског језика свих редакција старословенског језика (руске, бугарске, српске, македонске, чешке, хрватске, те румунске), који би се на неки начин надовезивао на прашки *Slovník*. Тај би речник одражавао даљу етапу раз-

витка старословенског језика и обухватао би што је могуће шири круг тематике писаног наслеђа, а диференцирао би регионалне карактеристике. Формирана је и међународна комисија, а такође и националне комисије. Међутим, и поред текста нацрта за такав речник, који је израдио Ф. В. Мареш (cf. *Návrh přípravných prací pro slovník jazyka církevněslovanského*, Праг 1962), и одржавања неколико састанака Међународне комисије у Загребу и Софији 1963. године, те у Москви 1966 (cf. *Slovo* 13 (1963), *Вопросы языкознания* 1966/5), до заједничког пројекта није дошло из разноразних разлога. На састанку у Москви предложено је националним комитетима да прикупљају грађу за редакцијске црквенословенске речнике, с тим што би други листић био резервисан за општу картотеку.

У ондашњој Југославији одлуке Међународног комитета најпре су почеле да се реализују у Загребу, где је већ раније у Старославенском институту, који је основан 1950. године, постојао пројекат израде речника хрватскоглагољских споменика. Тамо већ 1959. године почиње ексерпција на принципима прашког *Slovník*-а за општи црквенословенски речник под редакцијом Вј. Штефанића и Ј. Хама. Када се одустало од општег речника, припреме су усмерене на редакцијски речник. Тако се 1991. године појавила прва свеска *Рјечника црквенославенскога језика хрватске редакције* (Увод), 1992. године друга свеска, 1993. трећа (cf. мој приказ у *Јужнословенском филологу* LI, стр. 363–367), 1994. четврта, а 1995. године и пета свеска. Излажење овог првог редакцијског речника се наставља.

Године 1963. у Институту за македонски јазик у Скопљу, а под руководством Р. Угринове, почео је рад на прикупљању грађе из рукописа македонске редакције. Прво су ексерпирани библијски текстови, те се 1985. године појавио *Индекс кон Речником на македонскије библиски ракописи*.

У Бугарској се овоме пројекту пришло на другачији начин. Тамо је била у плану израда историјског речника, али се није одустало ни од израде речника старобугарскога језика (овде у значењу старословенског). Тако се 1985. године у Софији појавио уводни том будућег старобугарског речника *Старобългарски речник. Въстапителен том*, који би требало да садржи лексику старословенских кодекса и епиграфских натписа X–XI века.

И у Русији се старо писано наслеђе нешто другачије обрађивало и обрађује. Тамо се приступило обради старе лексичке грађе у два правца. С једне стране, ради се на пројекту *Словарь русского языка XI–XVII веков* (о чему је Г. А. Богатова дала исцрпан приказ рада у чланку *От исторического словаря к исторической лексикологии русского языка*. К 20-летию издания «Словаря русского языка XI–XVII вв.»), Опыт автореферата, објављено у *Јужнословенском филологу* LI, стр. 305–317). С друге стране, у новије време се реализује пројекат израде речника и старорускога језика *Словарь древнерусского языка XI–XIV веков*. Међу-

тим, ти речници не садрже лексику из црквено-канонске литературе, Старог и Новог завета. Та је лексика остављена за посебан речник црквенословенског језика руске редакције.

У Београду се прикупљању црквенословенске грађе приступило тек 1969. године, једанаест година после московског Конгреса слависта. При Институту за српскохрватски језик тада је формиран пројекат за црквенословенски речник српске редакције. Бригу око ексцерпције старих српских рукописа преузео је Д. Богдановић. Почело се са ексцерпцијом Мирослављевог јеванђеља (скраћеница Мир), као најстаријег споменика српске редакције. Ексцерпција је била тотална, тј. свака је реч била ексцерпирана на два истоветна листића и један мали са грчком одредницом и словенским еквивалентом, без обзира на то колико се пута појављује у тексту. Листић је формиран по принципу ексцерпције за прашки *Slovník*. Тај основни текст допуњаван је текстом којег нема у Мир из временски њему блиског Вукановог јеванђеља (скр. Вук). Будући да су та два јеванђеља по типу апракоси, изборна јеванђеља, јеванђељски текст који она немају употпуњен је текстом из Рашко-хиландарског четворојеванђеља, тетре, односно Хиландар 22 према Богдановићевом Каталогу ћирилских рукописа манастира Хиландара (скр. Рх, из друге четвртине XIII века), и то по истом принципу. На полеђини тако урађених листића исписиване су, нажалост, само лексичке разлике, различитија, варијанте, још из следећих апракоса: Црколез 1 (Црк, средина XIII в), Хиландар 8 (Хил, трећа четвртина XIII в.), Гиљфердинг 1 (Гиљф, око 1284), Романово, Хиландар 9 (Ром 1337. г.), Стањевићево, Хиландар 14 (Стањ, трећа четвртина XIV в.), те из два рукописа јеванђеље-апостол: САНУ 2 (Акад, 1366/71. г.), Дечани 4 (Деч, друга четвртина XIII в.). У обзир су узета и следећа четворојеванђеља: Мокропольско (Мп, средина XIII в.), Богданово (Бд, крај XIII почетак XIV в.), Шишатовачко (Шц, крај XIII в.), Грујић 3-1-25 (Гр, последња четвртина XIII в.), Народне библиотеке Србије 643 (Нб, око 1300), Милутиново, Хиландар 1 (Мл, 1316. г.), Хиландар 12 (Хн, прва половина XIV в.), Душаново, Хиландар 15 (Дш, 1345. г.), Слечанско (Сл, средина XIV в.), Јакова Серског (Јк, 1354. г.), Патријарха Саве, Хиландар 13 (Св, 1354/75. г.), Монаха Григорија, Хиландар 11 (Гг, трећа четвртина XIV в.), Куманичко (Км, крај XV — почетак XVI в.) и Рујанско (Рн, штампано 1537. г.). Повремено се консултује и Хиландар 52 (Хл, јеванђеље са праксапостолом, последња четвртина XIII в.). Тако је створен један лексички фонд јеванђељских текстова српске редакције од краја XII до XVI века. После ексцерпције јеванђељских текстова ексцерпирано је истим методом и десет апостола.

Поставило се питање шта урадити са тако формираном грађом новозаветних текстова најрепрезентативнијих рукописа српске редакције. У картотеци је преко 100000 листића. Дошло се на идеју о изради једног јеванђељског речника српске редакције. Још 1977. године М. Пешикан и Н. Родић дали су један краћи прилог из евентуалног речника српских

јеванђељских текстова (*Огледи обраде речи у јеванђељском речнику српске редакције*, Јужнословенски филолог XXXIII, Београд 1977, стр. 165–171). После више година М. Пешикан је разрадио и изradio упутства за израду једног таквог речника. По тим упутствима смо почели у Одсеку за старословенски језик Института за српски језик САНУ радити на таквом речнику. Урађена су слова А и Б, а раде се слова В, Г, Д и Е. Да бих показао део поступка у обради лексема за овај речник, навећу, као илустрацију, неколико одредница из слова Б и Д које сам ја урадио:

БЛЮДО с., стсл. влюдо (То х1), грч. *παροψίς, πίναξ*. Чува се и шири примену потискујући арх. миса и грцизам *падопсида* (*подопсида*).

Према *влюдо* у То: Мк 6.25 *хоћю да ми даси на влюдѣ оуѣѣкновеноу главоу иона крѣтлѣ* Мир Вук Рх Мп и др. (грч. *ἐπὶ πίνακι*; ВНЗ: хоћу да ми даш сад на кругу главу Јована Крститеља).

Према *миса* у То (М х 4): Мк 6.28 и *принесе главоу њго на влюдѣ* Вук Црк Рх Мп и др. (тако и З А С О) — на *мисѣ* Мир (грч. *ἐπὶ πίνακι*; ВНЗ: и донесе главу његову на кругу); Мт 14.8: *дажѣ ми ѡѣ здѣ на влюдѣ главоу иванна крѣтла* Хн Мир Вук Мп и др. (тако и З) — на *мисѣ* Рх (грч. *ἐπὶ πίνακι*; ВНЗ: дај ми, рече, овдје на кругу главу Јована Крститеља). Иста различитија су и у Мт 14.11, а у Лк 11.39 сва срп. јев. имају *влюдо*.

Према *падопсида* (*подопсида*) у То (х2): Мт 23.26 *очисти прѣжде влоуѣтрѣнне стѣклѣнице и влюде* Хл Мир Вук Гилѣ Ром и др. — *подопсида* Рх Мп (грч. у крит. апарату *της παροψιδος*; ВНЗ: очисти најпре изнутра чашу и здјелу). У Мт 23.25 сва срп. јев. имају *влюдо*.

Можда се код неких писара подразумева и вар. *влюда* ж. (отуда би могло бити у Мт 23.25–26 *стѣклѣнице и влюде* (м. *влюдоу*) у Хл и Хн).

Бос. јев. (осим К) боље чувају *миса* и *падопсида* (деформ.: *падопсыды* Х, *падопси* Д, *падопскиди* Ч, *падопси* Н). Особена је вар. **влоудѣва* (*влоудѣве* х3 и *влоудѣи* К, *влоудѣе* х2 Ч).

Исп. *миса*, *падопсида*.

Или обраду глагола:

БЛАГОТВОРИТИ, стсл. благотворити (х3), грч. *ἀγαθολοίεω, εὖ ποιέω*. Јавља се и као иновација ум. *добрѣсѣтворити* у То, а алтернира и са *добрѣтворити*.

Према *благотворити* у То: Лк 6.33 и *аще блѣгтворите блѣгтворещимъ вамъ* Мир Вук Хил¹ Рх Мп и др., *блѣгтворите творещимъ* Гилѣ — *добрѣтворите добрѣ творещимъ* Црк Хил² (грч. *ἀγαθολοίητε τοὺς ἀγαθολοιῦντας*; ВНЗ: и ако чините добро онима који вама добро чине); Лк 6.35: *сбаче любите врагы ваше и благотворите* Вук Црк Рх Мп и др. —

добро творите Мир (грч. ἀγαποποιεῖτε; ВНЗ: али љубите непријатеље своје, и чините добро); Мк 14.7: и егда хоцете можете имь блготворити Дш — добро створити Мир Вук Рх Мп и др. (тако и О) (грч. εὖ ποιῆσαι; ВНЗ: и кадгод хоцете можете им добро чинити).

У бос. јев. јављају се обе варијанте.

Исп. добросътворити, добротворити.

Да наведемо као илустрацију и један придев:

ДЛЪГЪ прид., стсл. длъгъ (x1), али се у неким срп. јев. јавља и ум. **мзногъ**, одн. у синтагми не по мзногоу у То, ум. које се јавља у неким срп. јев. по малѣ, по малоу.

Према длъгъ у То: Лк 18.4 и не хотѣаше на длъзѣ вѣѣмени Мир Вук Рх Мп и др. (грч. ἐπὶ χρόνον; ВНЗ: и не шѣадијаше за дуго).

Према мзногъ у То: Мк 14.70 и не въ длъзѣ паки стоещен. глѣхъ петрови Рх Мп — не по многоу Вук, не по мнозѣ Гр Сл — по малѣ Црк Гиљф Ром Стањ Бд Шч и др., по малоу Дш (грч. μετὰ μικρόν; ВНЗ: и мало за тијем опет они што стајаху ондје рекоше Петру); Лк 22.58: и не на длъзѣ другы пристоупивъ рече Вук Гиљф Гр Сл — не по многоу Дш, не по мнозѣ Црк Ром Рх Мп и др. — по малѣ Рн (грч. καὶ μετὰ ἄλλου; ВНЗ: и мало за тијем видје га други и рече).

Бос. јев. се слажу са То, осим Ч у Мк 14.70, где има по малѣ.

Исп. малѣ, м(ь)ногъ.

Као што се из наведених примера види, одредница је дата у нормализованом лику, следи се поступак Ђ. Даничића, затим се дају граматички подаци, од тога су изузети глаголи, затим старословенски еквивалент, подаци о фреквенцији (узети из Јагићевог индекса к Маријинском јев.), некад тачни, некад приближни, затим нормализовани грчки еквивалент и на крају евентуалне филолошке напомене. Скраћеница *То* (тетра 0) означава хипотетичку прототетру, оличену у Маријинском јеванђељу, а тај тип тетре је најбоље сачуван у делу Рх и Мп (Т1). То је тзв. заглавље одреднице. Иза тога следи обрада примарног значења. Означује се јеванђелиста и место (глава и стих), а затим се даје део стиха у којем се одређена реч налази (обично из јеванђеља које најбоље одражава старосрпско стање) и скраћенице јеванђеља у којима је посведочена лексема. Ако је свуда стање исто, онда се набрајају по два најстарија апракоса и две најстарије тетре, а скраћеницом *и др.* истиче се да наведено стање следе и други рукописи. Ако се одређена лексема појављује и секундарно, онда се она наводи посебно, у зависности од тога колико пута се појављује ум. других лексема из То. Ако постоје различитија, варијанте, одвајају се цртицом и наводи се извор иза наведеног различитија. Евентуално се указује и на поклапања са другим старословенским јеванђељима. Тамо где је значајно дају се и фонетске

и обличке варијанте и оне се одвајају зарезима. Иза тога се даје у заградама прво грчки облик из грчког текста, а затим одговарајући превод из Вуковог Новог зајета (скр. ВНЗ). На крају се даје и стање из босанских јеванђеља, и то из Хваловог штампаног издања (Х), које садржи различитости из Никољског (Н), Дивошевог (Д), Копитаровог (К) и Чајничког (Ч), тамо где је то потребно. На крају одреднице упућује се на синониме. У главним цртама то је поступак у обради нашег јеванђељског речника српске редакције, који се у току рада може и модификовати.

Постављало се питање, а и сада се поставља, да ли треба радити један овакав речник? Разлога за и против има више. Може се приговорити и рећи да сврха овог и оваквог речника није јасна. Неки ће рећи да је то само дуплирање, тј. да се јеванђељска лексика већ налази у досадашњим старословенским речницима и да је стање из класичних старословенских јеванђеља само прилагођено на графијском и фонетском плану средини из које су рукописи, тј. српској редакцији. Да на лексичком плану нема значајнијих иновација и сл. Међутим, ако се мало завири у лексички фонд, видеће се да ту има и те како лексичких иновација. Оправданост израде и једног оваквог речника видим у следећем:

1. Њиме ће се показати колико је старословенска јеванђељска лексика еволуирала у периоду од краја XII до XVI века на српском терену у време стварања, јачања и врхунца процвата српске државе.

2. Овај ће речник имати и компаративни и диференцијални карактер. Тиме ће се показати све иновације у лексици, лексичка синонимија, прилагођавање средини, као и индивидуална решења преписивача, преводилаца и коректора.

3. Овакав ће речник показати лексичка варирања унутар саме српске редакције, лексичка слагања или варирања и према класичним старословенским текстовима.

4. Један овакав речник омогућио би упоређивања и са јеванђељском лексиком других редакција. На тај начин би се могао у будућности направити један општи речник јеванђељског текста свих редакција — што бих на овом месту то желео и да предложим. Тако би се, барем у маломе, могао реализовати давно предвиђени пројекат општег црквенословенског речника свих редакција израдом једног општег црквенословенског речника јеванђељских спискова свих редакција, а евентуално и целог Новог завета. Мислим да и за то има оправданих разлога.

Београд

Никола Родић

март 1998.

Нови славистички часопис: *Славистика*

Српска славистика прославља значајне јубилеје: 120 година русистике и 50 година рада Славистичког друштва Србије. Наиме, октобра мјесеца 1877. године отворена је Катедра за руски језик на Великој школи у Београду, а 1878. године започела је са радом Катедра. Славистичко друштво Србије основано је 29. јуна 1948. године. Ови јубилеји чине лијеп повод да се осврне уназад и цјелокупној културној јавности укаже на најзначајније резултате које је наша славистика постигла у дугом периоду, али и да се покрену нови пројекти. Овдје је ријеч управо о једноме таквом пројекту који је покренуло Славистичко друштво Србије — о новопокреном часопису *Славистика*.

Први број *Славистике* изашао је 1997. године — када се навршава 120 година од оснивања Катедре за руски језик, други број је изашао 1998. године, када се навршава 50 година од оснивања Славистичког друштва Србије. Редакцију часописа сачињавају: др Богољуб Станковић, главни уредник, те чланови др Петар Буњак, Душан Квапил, др Ксенија Кончаревић, др Предраг Пипер, др Новица Петковић, др Слободан Реметић, др Александар Терзић и Богдан Терзић. Већ овакав састав редакције указује на то да се може очекивати успјешна мисија новопокреног часописа: ту су слависти који се занимају различитим научним областима; међу њима су научници различите доби — од оних који су стигли у зрелу доб са доста искуства у научном и уређивачком раду, преко научника средње генерације, који су својом научном дјелатношћу постали запажени у нашој и иностраној научној јавности, па до млађих стручњака који стасавају.

Прва два броја *Славистике* одају њен профил и циљеве с којим је Славистичко друштво Србије покренуло ту публикацију. Српски слависти, наиме, већ имају афирмисану публикацију — *Зборник Мајице српске за славистику*. Зато је нови часопис у својој оријентацији морао да избјегне подударање са већ постојећим, да понуди научној јавности нешто ново. Та новина се наговјештава како у тексту *Уводна ријеч*, у првоме броју, тако и садржајем првога и другог броја. Часопис има неколико сталних рубрика: *Радови са скупа слависта Србије*, *Славистич-*

ки научноистраживачки пројекти, У свету славистичке литературе и Из славистичког живота.

Одржавање славистичких скупова у вријеме зимског распуста у организацији Славистичког друштва Србије постало је већ традиција. У првом броју *Славистике* у првој рубрици објављују се реферати са 25. скупа, одржаног у Београду 9. и 10. јануара 1997. године. Објављено је укупно шеснаест реферата; првенствено су ту прилози домаћих слависта, али се нашло и неколико прилога из иностранства. У другом броју часописа објављено је тридесет реферата са 26. скупа слависта Србије, одржаног 15–17. јануара 1998. године. Опет су то углавном прилози домаћих слависта, али има и неколико прилога из Русије и Западне Европе. Ово није прилика ни да се наведу наслови свих реферата који су објављени у прва два броја *Славистике*. То би већ заузело неколико страница. Зато ћу у неколико реченица оцијенити ове прилоге. У радovima које доноси ова рубрика разматрају се различита питања из славистичке науке — како језичка, тако и питања која се тичу књижевности. Те теме разматрају се у оквиру некога од словенских језика или књижевности, а није риједак случај ни контрастивно изучавање тих тема у српском и неком од других словенских језика. Свакако је хвале вриједна идеја управе Славистичког друштва Србије и редакције часописа *Славистика* да се обезбиједи публикавање реферата са научног скупа слависта.

Славистика је часопис који ће се препознавати и по рубрици „Славистички научноистраживачки пројекти“, рубрици каква не постоји ни у једном другоме нашем часопису. Намјера је уредништва овога часописа да домаће и стране слависте, и ширу научну и културну јавност, обавјештава о научноистраживачким пројектима који се у актуелно вријеме реализују у нашој земљи и у другим славистичким центрима. Таквих пројеката данас је много. У првом броју *Славистике* представљено је седам таквих пројеката, у другом такође седам. Не представљају се овдје само пројекти који се реализују у нашој средини — *Славистика* ће представљати и пројекте који се реализују у другим славистичким центрима. То се већ у другом њеном броју чини.

У рубрици „У свету славистичке литературе“ часопис доноси рецензије новијих дјела насталих у области славистике код нас и у свијету. У прва два броја *Славистике* у овој рубрици објављено је укупно тридесет прилога, што свједочи да ће и у овом погледу часопис бити информативан. Када се зна да је у посљедње вријеме многим научним радницима немогуће повремено одлажење у иностране славистичке центре, да је смањен и доток иностране литературе, оваква рубрика добија на значају, који ни у бољим временима не може бити мали.

Рубрика „Из славистичког живота“ резервисана је за прилоге који ће информисати о раду домаћих и међународних друштава: о њиховој активности, плановима, о научним конференцијама, али и о свим другим питањима која се односе на славистику и слависте. По томе што је за-

мишљена да покрива различите видове дјелатности славистичких друштава ова рубрика се донекле разликује од претходних.

Посебним гестом *Славистиџика* је своје читаоце подсетила на вријеме оснивања Славистичког друштва Србије. Наиме, у првом броју приложена је једна страница из Записника Оснивачке скупштине Славистичког друштва; у другоме броју, на почетку, приложена је копија потписа чланова оснивача Славистичког друштва, подсетивши на тај начин читаоце на вријеме оснивања овога друштва.

Судећи према ономе што *Славистиџика* доноси у своја прва два годишта, можемо рећи да смо добили вриједан часопис који ће заузети значајно место у нашој славистичкој и широј лингвистичкој дјелатности. Славистичко друштво је на најбољи начин обиљежило своје јубилеје — оснивање и успјешан старт новог часописа свједочи о нарастању стваралачких потенцијала унутар овога друштва. Жеља нам је да оно и убудуће буде успјешно и да о томе свједочи и часопис *Славистиџика*.

Београд

Срећо Танасић

IN MEMORIAM

јануар 1998.

ДРАГОМИР ВУЈИЧИЋ (3. новембар 1935 — 28. јули 1997)

Вијест да их је др Драгомир Вујичић, изненада и прерано, заувјек напустио болно је потресла његове колеге и пријатеље. Умро је 28. јула 1997. године у Београду, гдје је само неколико дана прије, тешко болестан, дошао на лијечење. Дошао је с дубоком надом и вјером у оздрављење. Био је, као никада раније, одлучан и спреман да се бори са opakом болешћу. На жалост, није успио. Смрт је отргла вриједног и угледног радника у области српске науке о језику. За њим је остала библиографија од преко стотину стручних и научних радова објављених у земљи и у иностранству, али и неизбрисив траг организаторског рада у лингвистичкој науци, како на подручју Босне и Херцеговине гдје је провео највећи дио свог живота и готово сав радни вијек, тако и у Црној Гори гдје је више година дјеловао у својству председника Одбора за језик Црногорске академије наука и умјетности. Вујичић спада у ред оних горштака који су се, нимало случајно, лако опредјељивали да им језик постане струка и буде животни позив. Рођен и одрастао у крају са живом традицијом епског стваралаштва и одњегованог односа према приповиједању, гдје ријеч није само средство комуникације него и специфичан начин одмјеравања међу људима, носио је у себи велику љубав према језику. Та љубав, између осталог, била је и мотив да се трајно почне занимати за језик.

Драгомир Вујичић је рођен 3. новембра 1935. године у поддурмиторском селу Шумановцу недалеко од Жабљака. Школовање је започео у родном крају. Основну школу је завршио на Жабљаку, а гимназију у Пљевљима. Студирао је у Сарајеву, гдје је на Филозофском факултету дипломирао на Групи српскохрватски језик и југословенске књижевности. Докторирао је у Београду.

Прве године службовања Вујичић је провео као средњошколски наставник радећи у неколико мањих мјеста у Босни: Новом Граду код Модриче, Тешњу и Какњу. У септембру 1967. године почиње да ради у Комисији за лингвистичка испитивања Академије наука и умјетности Босне и Херцеговине, гдје остаје све до прољећа 1992, када је, спаса-

вајући голи живот, у драматичним околностима напустио Сарајево захваћено грађанским ратом. Уточиште је нашао у завичају и посљедњих неколико година живота провео у Никшићу. Запослио се на Филозофском факултету у томе граду, гдје је изабран за професора на предмету Упоредна граматика словенских језика.

У средишту Вујичићевих научних интересовања биле су двије лингвистичке области — ономастика и дијалектологија. Бројни су његови чланци и расправе о различитим проблемима из више ономастичких дисциплина (антропонимије, топонимије и хидронимије), али је посвећеност овој компликованој научној области крунисао књигом *Хидроними (водна имена) у лијевој сливу ријеке Дрине* објављеном 1982. године у едицији *Дјела Академије наука и умјетности БиХ*. Књига је, наиме, настала неколико година раније као докторска дисертација коју је 1978. године успјешно одбранио на Београдском универзитету. Вујичић се овом књигом представио као зрео ономастичар формиран под утицајем и у духу ономастике у Пољској, гдје је више пута био на крајим студјским боравцима. Усмјеравање на дијалектологију и занимање за ову научну област почело је врло рано. Прве сусрете са теренским радом имао је још као студент. Тај посао практично није прекидао до краја живота. У упитницима за неколико великих дијалектолошких пројеката, међународних и домаћих, остала је иза њега значајна грађа сабрана на подручју Босне и Херцеговине и Црне Горе. За научни развој Драгомира Вујичића било је пресудно његово укључивање у колектив југословенских стручњака који су дали свој прилог изради Општесловенског лингвистичког атласа и Карпатског дијалектолошког атласа, пројеката на чијем су челу били или на неки други начин у њима учествовали најугледнији свјетски научници. Сарадња и контакти са дијалектолозима других словенских, али и несловенских земаља омогућавала му је да прошири видике и употпуни знања, да стекне велико искуство и рутину у неким пословима. Да је послове у помињаним пројектима зналачки обављао доказ су и Вујичићеве карте са легендама и коментарима у неколико досад објављених томова *Опшћесловенског лингвистичког атласа* и *Карпатског дијалектолошког атласа*. Темељно познавање научне проблематике и модерне методологије рада у дијалектологији, као и солидну обавијештеност о домаћој и страниј литератури Вујичић је показао приликом заснивања пројекта *Босанско-херцеговачки дијалекатски комплекс — синхрона дескрипција и однос према савременом језику*, чији је идејни покретач, а доцније и научни руководилац, управо он био. У овом замашном пројекту учествовале су десетине теренских истраживача из Сарајева, Београда и Загреба, у првој фази његове израде. Неколико година трајало је сређивање и систематизовање прикупљене грађе, што је било повјерено сарадницима Института за језик у Сарајеву. На жалост, научна јавност, вјероватно, неће никада бити упозната са резултатима овога рада који је трајао деценију и по. Грађански рат у Босни и Херцеговини није прекинуо само завршетак пројекта него

је уништио и све у раду изграђене и његоване колегијалне па чак и пријатељске везе.

Када се говори о Вујичићевим заслугама у науци, мора се имати у виду да је његовим стручним и научним залагањем интензивирао рад у области дијалектологије и ономастике и у Босни и Херцеговини и у Црној Гори. Био је у средишту посла око покретања истраживачког пројекта *Босанско-херцеговачки дијалекатски комплекс — синхрона дескрипција и однос према савременом језику*, и то у свим фазама његове израде: организовање конференције о степену истражености босанско-херцеговачких говора, васпостављање мреже пунктова на цијелој територији некадашње Босне и Херцеговине, израда *Уједињеника за испитивања босанско-херцеговачких говора*, *Уједиња за испитивање и прикупљање дијалекатске грађе*, те покретање *Босанскохерцеговачког дијалекатолошког зборника*. Сличну улогу је имао и кад је била у питању ономастика. Као члан Одбора за ономастику АНУБиХ покренуо је неколико значајних научних акција из те области, а био је и врло кооперативан члан међуакадемијских одбора за ономастику и дијалектологију, као и Међународне комисије за дијалектолошке атласе. Без Вујичићеве практичне интелигенције, без његове систематичности и педантности, није се могло ни замислити организовање појединих савјетовања и тематских конференција чији је организатор била Комисија за лингвистичка испитивања Академије наука и умјетности Босне и Херцеговине (проблематика терминологија, дијалектологије, ономастике, лексикологије и лексикографије). Посебно је значајно Вујичићево ангажовање у Црној Гори, гдје је као предсједник Одбора за језик Црногорске академије наука интензивирао рад у области дијалектологије и ономастике и организовао неколико запажених научних скупова посвећених поменутиим дисциплинама.

Далеко од намјере да се на овоме мјесту упуштамо у аналитички преглед научног рада др Драгомира Вујичића, циљ нам је био да се, овом приликом, подсјетимо на колегу и пријатеља који је прерано напустио наше редове. Тиме је прекинут један плодотворан животни пут, и то у добу најбоље научне зрелости и стваралачког искуства. Иако није успио завршити све што је хтио и што је могао, оставио је за собом дјело вриједно поштовања. Вујичић ће остати упамћен и као личност. Био је у сваком погледу савјестан и вриједан радник, али и скроман, одмјерен и ненаметљив човјек.

Београд

Невенка Гошић

БИБЛИОГРАФИЈА

Библиографија за 1996. годину*

расправа и дела из словенске и индоевропске филологије
и опште лингвистике која су изашла у Југославији и Републици Македонији

Ову библиографију израдили су: *Радмила Баскић, Драга Бојовић, Најшаша Вуловић, Ксенија Кончаревић, Дијана Савић и Андреј Пешикан.*

Скраћенице

Anali	Anali Zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra JAZU, Dubrovnik
ANU BiH	у појединим насловима: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine
АП	Археографски прилози, Београд
АФФ	Анали Филолошког факултета, Београд
БВ	Библиографски вјесник, Цетиње
BZL	Bilten Zavoda za lingvistiku, Zagreb
Бока	Бока, Зборник радова из науке, културе и умјетности, Херцег-Хови
Vestnik	Vestnik (Društvo za tuje jezike in književnost), Ljubljana
ВаО	Васпитање и образовање, Подгорица
ViO	Vzgoja in izobraževanje, Ljubljana
Гзб ФФУС	Годишен зборник на Филозофскиот факултет на Универзитетот, Скопје
Гзб ФилолФУС	Годишен зборник на Филолошкиот факултет на Универзитетот, Скопје
GjASShF	Gjurmime Albanologjike, Serija e Shkencave Filologjike (Албанолошка истраживања, Серија филолошких наука), Приштина
Гл	Гласник Црногорске академије наука и умјетности, Подгорица
Glasnik SM	Glasnik Slovenske matice, Ljubljana
ГлЕИ	Гласник Етнографског института, Београд
ГНФ	Годишњак Наставничког факултета, Никшић
Građa	Građa za povijest književnosti Hrvatske, JAZU, Zagreb
ГФФНС	Годишњак Филозофског факултета, Нови Сад
DHK	Dani hrvatskog kazališta, Split
ЖА	Жива антика, Скопје
ЖЈ	Живи језици, Београд
ZbVPŠPz	Zbornik radova, Viša pedagoška škola, Prizren
ЗБИК	Зборник историје књижевности, Београд
ЗБМСКЈ	Зборник Матице српске за књижевност и језик, Нови Сад
ЗБМСС	Зборник Матице српске за славистику, Нови Сад

* Библиографске јединице заостале из ранијих година обележене су знаком * после редног броја, нпр. 3. *

ЗБМСФЛ	Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, Нови Сад
ZbSVS	Zbornik Spolku vojvodinskuch slovakistov, Novi Sad
ЗБФФ	Зборник Филозофског факултета, Београд
ЗБФФН	Зборник радова Филозофског факултета, Ниш
ЗБФФП	Зборник Филозофског факултета, Приштина
ZESCCP	Zagreb, English-Serbocroatian Contrastive Project
ZZK	Zavod za znanost o književnosti, Zagreb
ZZPZ	Zbornik Zavoda za povijesne znanosti, Zagreb
ZZSS	Zbornik Zagrebačke slavističke škole, Zagreb
ZLFF	Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta, Zagreb
ZR	Zadarska revija, Zadar
IFF	Institut za filologiju i folkloristiku, Zagreb
ISJK	у појединим насловима: Institut za strane jezike i književnost, Novi Sad
JAZU	у појединим насловима: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
JiS	Jezik in slovstvo, Ljubljana
JSSS	Jugoslovenski seminar za strane slaviste, Zadar
ЈФ	Јужнословенски филолог, Београд
КЖ	Културен живот, Скопје
КИ	Књижевна историја, Београд
КК	Књижевни круг, Split
КњЈ	Књижевност и језик, Београд
Ковчежић	Ковчежић, прилози и грађа о Доситеју и Вуку; Београд
Копча	Копча — Prevodilačke spone, zbornik radova, Novi Sad
ЛЗБ	Литературен зборник, Скопје
ЛМС	Летопис Матице српске, Нови Сад
Мак	Македонистика, Скопје
МЈ	Македонски јазик, Скопје
MR	Macedonian Review, Skopje
МС	Матица српска, Нови Сад
МСССИ	Международный симпозиум „Сопоставительные и сравнительные исследования русского и других языков“ Белград — Нови Сад
МФ	Македонски фолклор, Скопје
МН	Matica hrvatska, Zagreb
НЈ	Наш језик, Београд
NRazgl	Naši razgledi, Ljubljana
н. с.	у појединим насловима: нова серија
НССУВД	Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд
НСтв	Народно стваралаштво, Београд
NT	Naše teme, Zagreb
NU	Narodna umjetnost, Zagreb
ОЈ	Onomastica Jugoslavica, Zagreb
ОП	Ономатолошки прилози, Београд
ПД	Просветно дело, Скопје
ПК	Преводна књижевност, Београд
Пос. изд.	у појединим насловима: посебно издање
ПР	Просвјетни рад, Подгорица
Прил	Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, Београд
Прил МАНУ	Прилози на Македонската академија на науките и уметностите, Одделение за лингвистика и литературна наука, Скопје
PrNShJK	Prilozi nastavi srpskohrvatskog jezika i književnosti, Banja Luka

Radovi ANU BiH	Radovi Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Odjeljenje društvenih nauka, Sarajevo
Radovi SSFF	Radovi Sveučilišta u Splitu, Filozofski fakultet, Razdio filoloških znanosti, Split
Раз	Разгледи, Скопје
Разв	Развиток, Битола
RZJ	Rasprave Zavoda za jezik, Zagreb
RZZR	Radovi Zavoda za znanstveni rad, Varaždin
RZSF	Radovi Zavoda za slavensku filologiju, Zagreb
RSZ	Radovi Staroslovenskog zavoda, Zagreb
RSI	Radovi Staroslovenskog instituta, Zagreb
RCZR	Radovi centra za znanstveni rad, Vinkovci
RFFZ	Radovi Filozofskog fakulteta, Zadar
SAZU	u pojedinim naslovima: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana
САНУ	у појединим насловима: Српска академија наука и уметности, Београд
СДЗБ	Српски дијалектолошки зборник, Београд
SDPLJ	Savez društava za primenjenu lingvistiku Jugoslavije
SJ	Strani jezici, Zagreb
SLP-J	Studia linguistica Polono-Jugoslavica
SLP-MS	Studia linguistica Polono-Meridiano-Slavica, Скопје
SMNHSJ	Suvremena metodika nastave hrvatskog ili srpskog jezika, Zagreb
SNL	Sveučilišna naklada, Liber, Zagreb
Сов	Современост, Скопје
SodP	Sodobna pedagogika, Ljubljana
SOL	SOL — lingvistički časopis, Zagreb
SR	Slavistična revija, Maribor
SRAZ	Studia Romanica et Anglica Zagrabiensia, Zagreb
CC	Славистични студии, Скопје
SSJLK	Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Predavanja, Ljubljana
SSFFZ	Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, Zadar
Стр	Стремеж, Прилеп
SCSCI	Studii contrastive serbocroato-italiani, Zagreb
UR	Umjetnost riječi, Zagreb
FPhM-P	Folia Philologica Macedono-Polonica, Skopje
HDZ	Hrvatski dijalektološki zbornik, Zagreb
ХСРКИ	Хорватско-српско-руски контрастивни истраживања, Загреб
HFD	Hrvatsko filološko društvo, Zagreb
ЦАНУ	у појединим насловима: Црногорска академија наука и уметности, Подгорица
ЉР	Љаквска риџ, Split
ЅК	Ѕколска књига, Zagreb

I. Општи теоријско-методолошки проблеми

1. **Antonić Ivana**, Ц. Ј. Остин, Kako delovati rečima, Predavanja na Harvardu 1955. godine. Уредили Ц. О. Армсон, Марина Збиса (Превод, поговор, Зашто Остин? са одабраном литературом, белешка о аутору: Милорад Радовановић), Матица српска, Библиотека Корист и разонода, Нови Сад, 1994: 5-7; 11-185; 186-190; 191-196; Критике и прикази, Матица српска, Нови Сад, 1996, 230-236.

Приказ.

2. **Bernard Jeff**, в. бр. 19.
3. ***Бољевић Драго**, Др Гордана Зиндовић–Вукадиновић, Визуелни језик медија (Институт за педагошка истраживања, Београд, 1994. г.) ВаО 2–3 (1995) 125–126.
Приказ.
4. **Брборић Бранислав**, Однос према туђицама: с мером али без аверзије, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица, Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд 1996, 27–51.
Са литературом.
Резиме на енглеском.
5. **Брборић Бранислав**, Предисторија и социолингвистички аспекти, Српски језик на крају века (Зборник радова), Институт за српски језик САНУ, Службени гласник, Београд 1996, 17–35.
Са литературом.
6. **Бугарски Ранко**, Језици (2. издање), Библ. МС „Свезнање“, Нови Сад 1996, књ. 1, 128 стр.
Са литературом.
Са графичким приказима.
Са индексом језика.
7. **Бугарски Ранко**, Писмо, Библ. МС „Свезнање“, Нови Сад 1996, књ. 3, 180 стр.
8. **Бугарски Ранко**, Стране речи данас: појам, употреба, ставови, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд 1996, 17–25.
Резиме на енглеском.
9. **Бугарски Ранко**, в. бр. 47.
10. **Васић Вера**, Смиљка Васић — Психолингвистика, Институт за педагошка истраживања, Београд, 1994, стр. 293, КњЈ XLIV/1–2 (1996) 144–146.
Приказ.
11. **Васић Смиљка**, в. бр. 10.
12. **Vidanović Đorđe**, в. бр. 29.
13. ***Вујић Драгомир**, Значај историјске ономастике и њени задаци, Ријеч 1/1 (Никшић, 1995) 43–49.
Резиме на француском.
14. **Гортан-Премк Даринка**, О платисемији, НЈ XXXI/1–5 (1996) 76–84.
Резиме на енглеском.
15. **Dapon Маја**, в. бр. 29.
16. **Дудок Мирослав**, Стилистика данас, Прикази, Матица српска, Нови Сад 1996, 272–274.
Приказ дела: Stylistyka I. Stilstyka dzisiaj — Стилистика сегодња — Stylistics today. Гл. уредник С. Гајда. Warszawa — Kraków — Opole 1992. 206 с; II. Przemiany stylistowe — Стилиеве перемени — Changes of Style. 1993. 326 с.
17. **Ђорђевић Слободан**, в. бр. 29.
18. **Земская Елена Андреевна**, в. бр. 49.
19. **Ивић Милка**, Jeff Bernard, Katalin Neumer (Hg.), Zeichen, Sprache, Bewußtsein (=Österreichisch-ungarische Dokumente zur Semiotik und Philosophie 2) Wien 1994, 464 стр., ЈФ LII (1996) 193–196.
Приказ.
20. **Ивић Милка**, Општи поглед на проблем туђица, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд 1996, 11–16.
Резиме на енглеском.
21. **Ивић Милка**, в. бр. 54.

22. **Jędrzejko Ewa**, Z zagadnień walencji rzeczownika, FPhM-P, 4 (1996), 13–19.
Со литература.
Резиме на македонски.
23. **Jovanov Mladen**, в. бр. 29.
24. ***Јовић Душан**, Универзално у пјесничком језику и универзални приступ пјесничству, Ријеч 1/1 (1995, Никшић) 33–41.
Резиме на енглеском.
25. **Јорданов Раде**, Поим и одлики на стручниот јазик, ЛЗБ XIII/3–4 (1996) 123–127.
Со литература.
26. ***Китић Слободанка**, Језик је као кожа — из њега се не може, ВО 1 (1995) 51–57.
27. **Kowalska Alina**, Zależność zmian fleksyjnych od frekwencji, SZP-MS, 8 (1996) 157–161.
Резиме на македонски.
28. **Косановић Јелена**, Говор и језик, Норма 1–2, Учитељски факултет Сомбор 1996, 41–47.
Са литературом.
Резиме на енглеском.
29. **Kristal Dejid**, Kembrička enciklopedija jezika, (превели: Гордана Терић, Борис Хлебец, Младен Јованов, Ђорђе Видановић, Маја Данон, Ивана Трбојевић, Слободан Ђорђевић), Нолит, Београд 1996, 474 стр.
30. **Маројевић Радмило**, Прилози методологији лингвистичких истраживања 1–2, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 81–88.
Резиме на руском.
31. **Матијашевић Јелка**, Контрастивни метод и функционални аспект језика, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 88–96.
Резиме на руском.
32. **Mauro de Tullio**, в. бр. 52.
33. **Milislavljević Vladimir**, Mitologija i arbitramost jezičkog znaka, Зборник радова: Мит, Филозофски факултет Нови Сад 1996, 367–374.
Резиме на француском.
34. **Milojević Jelisaveta**, Brain and Speech (Mozak i govor), Monografija 75, Filološki fakultet u Beogradu, Београд, 1996 219 стр.
35. **Milojević Jelisaveta**, Gramatika reči, Matematički vidici, knjiga 6, Monografija 73, Matematički institut SANU, Filološki fakultet, Београд 1996, 338 стр.
36. **Минова-Гуркова Лилјана**, Некрологот како текст, FPhM-P, 4 (1996) 39–45.
Резиме на полски.
Примери од македонскиот и други јазици.
37. **Мирић Душанка**, Логический анализ языка: язык речевых действий. РАН, Институт языкознания, „Наука“, Москва, 1994, 186 стр., Критике и прикази, Матица српска, Нови Сад, 1996, 219–221.
Приказ.
38. ***Mišeska-Tomić Olga**, Jezik i jezici: uvod u studije jezika, Футура публикације, Нови Сад 1995, 194 стр.
Са белешком о аутору и делу.
Са библиографијом уз свако поглавље.
Са предметним индексом и индексом имена.
39. **Munen Žorž**, Istorija lingvistike, Biblioteka XX vek, Београд 1996, 261 стр.
40. **Neumer Katalin**, в. бр. 19.

41. **Ostin Dž. L.**, v. br. 1.
42. **Pavlović Jelena**, Primenjena lingvistika: nove značajne knjige iz Oxford University Pressa. *Glossa* II/2–3 (1996, Beograd) 63–68.
43. **Perić Aleksandar**, Petar Vučković. *Ogledi iz semantike i pragmatike*, Savremena administracija, Beograd, 1995, *Glossa* II/1 (1996, Beograd) 88–90.
Приказ.
44. ***Перовић Славица**, Велики корпуси, лексика и граматика, *BaO* 1 (1995) 26–28.
45. **Piper Predrag**, Milka Ivić, *O zelenom konju: novi lingvistički ogledi*, Slovoграф, Beograd, 1995, *Glossa* II/2–3 (1996, Beograd) 75–79.
Приказ.
46. **Половина Весна**, Наративна функција лингвистичких митова, Зборник радова: Мит, Филозофски факултет Нови Сад 1996, 405–412.
Резиме на енглеском.
47. **Радовановић Милорад**, *O* двама књигама Ранка Бугарског, Критике и прикази, Матица српска, Нови Сад 1996, 207–216.
Приказ: Ранко Бугарски: *Језици* (Библиотека Свезнање Матице српске, књ. 1, Матица српска, Нови Сад, 1993, стр. 129).
Ранко Бугарски: *Језик од мира до рајна* (Библиотека Круг, Београдски круг, Београд, 1994, стр. 142).
48. **Radovanović Milorad**, Прашка школа у новоме руху, Критике и прикази, Матица српска, Нови Сад 1996, 213–219.
Приказ.
49. **Раздобудко Лариса**, Елена Андреевна Земская: *Словообразование как действительность*, Москва, Наука, 1992, 3–221, Критике и прикази, Матица српска, Нови Сад 1996, 221–223.
Приказ.
50. **Раздобудко Лариса**, Семантичка структура мита и језичка компетенција, Зборник радова: Мит, Филозофски факултет Нови Сад 1996, 389–394.
Са литературом.
Резиме на руском.
51. **Солецка Казимјера Марија**, Семантичките ограничувања во семантичко-синтаксичките речници како теоретско прашање — со посебен осврт кон македонските и полските речници на глаголите, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 243–250.
Со цитирани речници.
Резиме на руски.
52. **Sosir F. de**, *Kurs opšte lingvistike*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића Сремски Карловци, Нови Сад 1996, 420. стр.
Критичко издање.
Преводилац и редактор превода Душанка Точанац-Миливојев.
Приредио Тулио де Мауро.
53. **Старделов Георги**, *Историја на јазиците — историја на народите, Јазиците на почвата на Македонија*, 5–8.
Резиме на англиски.
54. **Танасић Срето**, Значајан допринос синтакси и семантици српског и словенских језика, Милка Ивић, *O зеленом коњу (Нови лингвистички огледи)*, Београд, 1995, 331 стр., ЗБМСС 50–51 (1996), 294–297.
Приказ.
55. **Terić Gordana**, v. br. 29.
56. **Тополинска Зузана**, Комуникативната хиерархија како регулатор на јазична интерверенција, Јазиците на почвата на Македонија, 67–73.
На примерот на македонскиот јазик.
Со литература.
Резиме на англиски.

57. **Тополинска Зузана**, „Падеж“ и „глаголски род“ — две стратегије граматикализације односа између „предиката“ и његових „аргумента“, ЈФ LII (1996) 1–9.
Са литературом.
Резиме на енглеском.
58. **Тоџанас-Миловојевић Душанка**, в. бр. 52.
59. **Трбојевић Ивана**, в. бр. 29.
60. **Нлебес Борис**, в. бр. 29.
61. **Чаркић Милосав**, Стил — појам и дефиниција, НЈ XXXI/1–5 (1996) 179–184.
Са литературом.
Резиме на енглеском.
62. **Чович Б(ранимир)**, К вопросу об общенародном и индивидуальном в языке писателя, МСССИ IV (1996) 81–82.
63. **Ђевић Радмила В.**, Najnovije teorije o razvoju jezika — obnavljanje mita o jedinstvenom poreklu, Зборник радова: Мит, Филозофски факултет Нови Сад 1996, 383–388.
Са литературом.
Резиме на енглеском.

II. Примењена лингвистика

а) Питања превођења, учења језика и сл.

64. **Адамовић Ана**, Проблеми превођења *Асџрагана* Драгана Великића на чешки, Мостови XXVII/2 (1996, Београд) 1008–1013.
65. **Анджелич Р(авза)**, Применение игрового метода в процессе обучения русскому языку, МСССИ IV (1996) 7–8.
66. ***Бабич Јосип**, Savica Toma, Mirko Krivokapić, Nemački jezik — lektira za gimnaziju, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva — Zavod za školstvo, Beograd–Podgorica, 1993, Glossa I/1 (1995, Beograd) 43–45.
Приказ.
67. **Благојевић Савка**, О неким проблемима превођења енглеске инфлекционе генитивске фразе на српски језик, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 282–288.
Са литературом.
Резиме на енглеском.
68. ***Вицко Арпад**, Императив превођења, Мостови XXVI/2–4 (1995, Београд) 419–422.
69. ***Вукчевић Лјилјана**, Игра u nastavi stranih jezika na materijalu francuskog jezika, Glossa I/1 (1995, Beograd) 27–35.
Са литературом.
70. **Вуčković Петар**, Semantika i nastava stranih jezika, Glossa II/2–3 (1996, Beograd) 11–18.
Резиме на енглеском језику.
71. *** Гајда Ирен**, Мађарски u дџепу: sa izgovorom, Нови Сад: Ен-ес, Сремски Карловци: Каирос, 1995, 110 стр.
Са подацима о аутору.
72. **Дурбоба Оливера**, Monika Reimann, Grundstufen-Grammatik für Deutsch als Fremdsprache, Ismaning, 1996, Glossa II/2–3 (1996, Beograd) 97–100.
Приказ.
73. **Ђолић Слободанка (прпр.)**, Jezičke vežbe u nastavi stranih jezika, Glossa II/1 (1996, Beograd) 69–88.

74. **Đolić Slobodanka** (прир.), *Politika nastave stranih jezika — institucionalni okviri, programi i zastupljenost stranih jezika*, Glossa II/1 (1996, Beograd) 41–49.
75. ***Ђукановић Бојка**, Вјештина писања на страном језику, *ВаО* 4 (1995) 30–37.
76. ***Ђукановић Јован**, *Rečnici: njihova izrada, vrste i primena u nastavi stranih jezika*, Glossa I/2 (1995, Beograd) 9–18.
Са литературом.
Резиме на немачком језику.
77. ***Ђурић Лјилјана**, *Poezija u nastavi stranih jezika — nove mogućnosti primene*, Glossa I/2 (1995, Beograd) 29–31.
Резиме на француском језику.
78. ***Ерг Мирјана**, *Приручник за немачки језик*, *Учитељски факултет, Сомбор* 1995.
36–39.
79. * **Ивачковић Ђорђе**, *Граматика у настави страних језика струке*, *ВаО* 1 (1995) 36–39.
80. ***Juhas Geza, Kovač Janoš**, *Lako i brzo mađarski: (priručnik mađarskog jezika za odrasle)*, *Нови Сад: Агапé: Форум* 1995, 113 стр.
Са илустрацијама.
81. ***Kovač Janoš**, в. бр. 80.
82. **Кончаревић Ксенија**, *Настава страног језика на филолошким студијама: теорија и пракса*. Филолошки факултет, Београд, 1996, 284 стр, 24 цм.
83. **Косановић Марија-Магдалена**, *Руски језик за студенте физичке културе. са руско-српским спортским речником*, *Културни центар „Карловачка уметничка радоница“*, *Нови Сад* 1996, 204 стр.
84. **Krivokapić Mirko**, в. бр. 66.
85. **Крстановић Здравко**, в. бр. 99.
86. **Манакин В. Н., Манакина Н. И.**, *Контрастивна лексикологија как научная база при обучении русскому языку как иностранному*, *МСССИ IV* (1996) 34–37.
87. **Манакина Н. И.**, в. бр. 86.
88. ***Медвједова Милада**, *Превођење филмских и телевизијских адаптација српских књижевних дела на чешки језик*, *Мостови XXVI/2–4* (1995, Beograd) 434–436.
89. **Межинская М(ария) И.**, *Тексты для чтения в процессе обучения русскому как иностранному языку*, *МСССИ IV* (1996) 40.
90. **Mejdžor Rendal**, *Apstraktne imenice u srpskom jeziku stvorene od prostih prideva i sufiksa -ost: problemi u prevodenju na engleski*, *Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад, 1996, 62–69.*
Са литературом.
Резиме на енглеском.
91. **Миљинковић Л(јубо)**, *Лингвометодические основы обучения русской деловой корреспонденции в сопоставлении с сербской*, *МСССИ IV* (1996) 41–42.
92. **Морковкин В. В.**, *Предпосылки правильного контрастивного лексикографирования в учебных целях*, *МСССИ IV* (1996) 46.
93. ***Настаћ Радмила**, *Комуникација у настави енглеског језика струке; постмодерна промена нагласка и поука деконструкције*, *ВаО* 1 (1995) 76–80.
94. **Ортега и Гасет Хосе**, *Сјај и беда превођења*, *Мостови XXVII/1–2* (1996, Beograd) 699–714.
Са шанског превела Александра Манчић-Милић.
Са белешком о писцу.
95. ***Perić Aleksandar**, *Nastava stranog jezika u funkciji struke*, *Glossa I/2* (1995, Beograd) 19–27.
Са литературом.
Резиме на енглеском језику.
96. **Петкович М(арина)**, *К вопросу об усвоении русской лексики в процессе обучения русскому языку в сербской школе*, *МСССИ IV* (1996) 52–53.

97. **Петровић Надежда**, Превођење македонског одређеног члана на српски на примерима поезије Блажа Конеског, XXII научна дискусија, 153–168.

Дел од пообремен проект.

Со извори и литература.

98. **Popović Mihailo**, Sinonimi i parasinonimi u nastavi stranih jezika, Glossa II/1 (1996, Beograd) 9–21.

На материјалу француског језика.

Резиме на француском језику.

99. **Раздобудько-Чович Л. И.**, Некоторые проблемы перевода современной сербской прозы на материале „Рассказов из ада“ Здравко Крстановича, ГФФНС XXIV (1996), стр. 181–185.

К вопросу перевода и семантико-стилистического анализа фразеологизмов в сербском и русском языках.

Резиме на српском.

100. **Раичевич Вучина**, Отбор лексического минимума в обучении русскому языку в близкородственной языковой среде, МСССИ IV (1996) 63–64.

101. **Рајић Јелена**, Слободни индиректни дискурс у шпанском и могућности његовог превођења на српски, ЈФ ЛП (1996) 175–191.

Са библиографијом.

Резиме на енглеском.

102. **Ракић Радомир**, Проблеми превођења религијске терминологије, Зборник радова: Основни принципи превођења религијске терминологије, Покрајински секретаријат за остваривање права националних мањина, управу и прописе, Нови Сад 1996, 37–42.

103. **Reimann Monika**, в. бр. 72.

104. **Савић Свенка**, Религијски дискурс, Зборник радова: Основни принципи превођења религијске терминологије, Покрајински секретаријат за остваривање права националних мањина, управу и прописе, Нови Сад 1996, 17–29.

Са литературом.

105. ***Савов Ганчо**, Замке у преводилаштву, Мостови XXVI/2–4 (1995, Beograd) 428–430.

106. **Славич Милена**, Вопросы методической организации лексического материала в процессе обучения научному стилю речи, МСССИ IV (1996) 67–68.

107. ***Tanasijević Slađana**, Veselin Kostić, Engleski jezik — lektira za gimnaziju, Zавод за udžbenike i nastavna sredstva — Zavod за školstvo, Beograd–Podgorica, 1993, Glossa I/1 (1995, Beograd) 47–49.

Приказ.

108. ***Terzić Bogdan**, Tvorba reči u nastavi stranog jezika, Glossa I/3 (1995, Beograd) 17–23.

Са литературом.

Резиме на руском језику.

109. **Toma Savica**, в. бр. 66.

110. **Чернявская Т(атьяна) Н.**, Русский художественный текст как учебный материал в близкородственной славянской аудитории, МСССИ IV (1996) 78–80.

б) Контрастивна проучавања језика

111. **Айдукович Ђ(ован)**, Слова с лексикографической пометой „русизм“ в словарях современного сербскохорватского литературного языка, МСССИ IV (1996) 3.

112. **Алабурич Е(лица)**, Соматическая основа русской и сербской терминологии в области транспорта, МСССИ IV (1996) 4–5.

113. **Андрић Едита**, Површинска реализација објекта у мађарском и српском језику, Hungarológiai közlemények 4, Филозофски факултет Нови Сад, 1996 91–101.

Резиме на енглеском.

114. Андрић Едита, Проблеми еквиваленције у падежном систему српског и мађарског језика, Нови Сад, 1996 423 стр.

Докторска дисертација.

Ментор Ђеђ Пап, чланови комисије: Ласло Молнар-Чикош, Олга Пенавин и Мирјана Бурзан.

115. Андрић Едита, Улога контрастивних граматика у двојезичним срединама, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 398–403.

Резиме на енглеском.

116. Арсенијевић Нада, О неким манифестацијама интерференције у употреби објекатске реченице код двојезичних М/С особа, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 381–387.

Резиме на српском.

М/С = мађарско-српско двојезичје.

117. *Арсенијевић Нада, О posesivnim i egzistencijalnim rečenicama sa glagolom imati i njihovim mađarskim ekvivalentima, ЗМССФЛ XXXVI/2 (1993), Матица српска, Нови Сад, 1995, 61–69.

Са белешкама уз текст.

Резиме на мађарском.

118. Bagi Ferenc, Kontrastivna analiza glasovnih struktura jednosložnih reči srpskog i mađarskog književnog jezika, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 366–372.

Резиме на енглеском.

119. Белокочић В(ера), Переводная семантизация экономической терминологии в двуязычных словарях русского и сербского языков, МСССИ IV (1996) 9–10.

120. Berić-Đukić Vesna, Trifunović Ljubica, Errors within the prepositional groups (serbian-german), ГФФНС XXIV (1996) 119–125.

Са литературом.

Резиме на српском.

121. Блажек Р(удолф), Актуальные проблемы сопоставительного исследования русского и словацкого языков, МСССИ IV (1996) 11.

122. Блажек В(ладимир), Исторические причины основных различий между русским и чешским языками, МСССИ IV (1996) 10–11.

123. Борисенко Вера, Синтагма или парадигма? (Питање карактеристике речи у руском и српском језику), Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 306–313.

Резиме на руском.

124. Борисенко В(ера), Фонетика русской разговорной речи (РР) в сопоставлении с сербской, МСССИ IV (1996) 11–12.

125. *Брајичић Олга, Српски еквиваленти партиципских конструкција руског језика с радним партиципом прошлог времена свршеног вида, Ријеч 1/2 (Никшић, 1995) 52–64.

126. Bugarski Ranko, Kontrastivna gramatologija, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 5–10.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

127. Burzan Mirjana, Mađarski glagolski prilog u srpskim prevodima, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 359–366.

128. **Burzan Mirjana**, Pluskvamperfekat u mađarskom prevodu dela Miloša Crnjanskog, 36МСФЛ XXXVIII/1 (1995), Матица српска, Нови Сад, 1996, 115–125.
129. **Бурзан Мирјана**, в. бр. 114.
130. **Veukema Frits**, A classic case of a pendulum swing: the constituency of small clauses, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад, 1996, 403–417.
Са литературом.
131. **Василјева В. Ф.**, Имя существительное как средство номинации в русском и чешском языках, МСССИ IV (1996) 12–13.
132. **Величковић Драгољуб**, Питања структуре, функције и семантике енигмолошких и паремолошких исказа у српском и руском језику, 36ФФН 4–5 (1996) 161–170.
Резиме на руском.
133. **Верижникова Елена**, За една употреба на идно време при искажување на минати дејства во македонскиот јазик во споредба со рускиот (идно историско), XXII научна дискусија, 99–104.
134. **Верижникова Е. В.**, Функционирование форм будущего времени в значении настоящего неактуального в македонском, русском и сербскохорватском языках, МСССИ IV (1996) 13–14.
135. **Вићенчић Биљана**, К вопросу об особенностях диалогической речи в сербском и русском языках, МСССИ IV (1996) 15.
136. **Vlahović-Mikić Ljubica**, Komparacija u francuskom i srpskom jeziku, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 238–243.
Са литературом.
Резиме на француском.
137. **Vlahović Plemenka**, O pristupu gramatičkim odnosima aspekta i vremena u francuskom i srpskom jeziku, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 152–158.
Са литературом.
Резиме на француском.
138. **Војводић Дојчил**, Видско-временске карактеристике гномских израза у српском и руском језику, 36МСС 44–45 (1993), Матица српска, Нови Сад 1996, 187–204.
139. **Војводић Дојчил**, Волунтативна конструкција хоћу/нећу + да + презент у српском језику и њени еквиваленти у руском и пољском, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 173–186.
Са скраћеницама — изворима примера.
Са литературом.
Резиме на руском.
140. **Војводић Дојчил**, Глаголска (темпорална) метафора као средство за искаживање футуралности у српском, руском и пољском језику, ГФФНС XXIV (1996), 169–181.
Са скраћеницама.
Са литературом.
Резиме на руском.
141. **Войводић Д(ойчил)**, Перформативы как периферия ФСП футуральности в русском языке в сопоставлении с сербским, МСССИ IV (1996) 15–16.
142. **Vučković Petar**, Semantika jezika i prostora u engleskom i srpskom, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 69–75.
Са литературом.
Резиме на енглеском.
143. **Гочев Г(очо) Н.**, „Языковые нелогичности“ в русском и болгарском языках, МСССИ IV (1996) 17.

144. Gudurić Snežana, Kontrastivna analiza francuskog i srpskog konsonantskog sistema (Ponašanje zadnjoneperčanih suglasnika k i g u dva jezika), Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 234–238.

Резиме на француском.

145. Дабич Б(огдан), Грамматическое поведение прилагательных в русском, немецком и сербскохорватском языках, МСССИ IV (1996) 17–18.

146. Девих-Романова Валентина, Актуальные проблемы изучения русского языка наших дней (в сербской-хорватской языковой среде), Футура публикације, Нови Сад 1996, 128 стр.

147. Девич-Романова В(алентина), Субъектное единство в предложениях с деепричастными оборотами или русские эквиваленты сербских конструкций типа: „Читајући добре писце, дешавају се пред нама чуда“, МСССИ (1996) 19–20.

148. Dudok Miroslav, Raslojenost funkcionalnih stilova u bilingualnim uslovima, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 197–202.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

149. *Ђокић Нада, Упућивачка функција француских показних придева и њихових српских еквивалената, Ријеч 1/2 (1995, Никшић) 65–76.

150. Ђukić Aleksandar, Formalni korespondent i prevodni ekvivalent: gerund u italijanskom i njegovo prevođenje na srpskohrvatski jezik, Proučavanje i upoređivanje jezika i prevođenje, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 49–57.

Са литературом.

Резиме на италијанском.

151. Жугић Радмила, Једно поређење истих или сродних глаголских лексичких јединица у бугарском језику и јужноморавском говору српског језика, ЈФ LII (1996) 169–174.

Резиме на руском.

152. Зенчук В(алентина) Н., О способах грамматической реализации субъектно-объектных и бессубъектных значений в русском и сербском языках, МСССИ IV (1996) 20.

153. Iričanin Gordana, Primena kontrastivnih jezičkih istraživanja u nastavi nemačkog jezika, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 249–253.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

154. Јанева Марија, Предавање и изучавање на интернационализмите, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 219–223.

Са библиографијом.

Резиме на енглеском.

155. Јанковић Љиљана, Контрастивна језичка истраживања и анализа књижевног дела, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 243–249.

Са библиографијом.

Резиме на енглеском.

156. Jelić Vojislav, Antička retorska terminologija i prevođenje, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 28–32.

Резиме на немачком.

157. Јоцић Мирјана, Социлингвистички аспекти учења и употребе језика у вишенационалној средини, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истражива-

ња (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 387–398.

Резиме на енглеском.

158. Кальб Х(ельмут), Сопоставительное изучение словообразовательных гнезд в русском и сербохорватском языках, МСССИ (1996) 23–24.

159. Кан Д(укеу), Различия в выражении вежливости между русской и корейской речью, МСССИ IV (1996) 24–25.

160. Катона Едит, О контрастивној анализи валентности глагола у мађарском и српском језику, *Hungarológiai közlemények* 4, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 134–139.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

161. Керкез Д(рагана), Взаимобусловленность управления глагольно-именного словосочетания и семантики его глагольного компонента, МСССИ IV (1996) 26–27.

162. Киршова М(арианна) П., Некоторые наблюдения за развитием двух словообразовательно-семантических категорий в сербском и русском языках, МСССИ IV (1996) 27.

163. Киршова Маријана, Прилог анализи творбеног типа девербатива са -ар у савременом српском језику (у поређењу са руским), Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 42–49.

Резиме на руском.

164. Киршова Маријана, Развојна динамика неких општесловенских творбених форманага у савременом српском језику (у поређењу са руским), НССУВД 25/2 (1996) 427–433.

165. Ковачева Н. П., Сопоставительное описание грамматики на основе лексической пары слов (типология формальных соответствий русских и болгарских глаголов), МСССИ IV (1996) 28–29.

166. Конечни Евица, Контрастивна анализа на некоји лексички единици во англискиот и македонскиот јазик, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 57–62.

Са забелешкама и литературом.

Резиме на енглеском.

167. Кончаревић Ксенија, Значајан прилог упоредној лексикологији (Милана Радић-Дугоњић, *Међујезички хомоними и пароними у руском и српскохрватском језику*, „Дечје новине“, Горњи Милановац, 1991, 149 стр.), Прикази, Матица српска, Нови Сад 1996, 269–270.

Приказ.

168. Кончаревић Ксенија, Контрастирање у високошколској настави руског језика (Теоријске основе и курикуларна реализација), Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 119–128.

Резиме на руском.

169. Кончаревич К(сения), Русская и сербская антропонимия в лингвокультурологическом рассмотрении, МСССИ IV (1996) 30–31.

170. Косановић Марија-Магдалена, Међујезички хомоними као узрок језичких грешака на часовима руског језика, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 319–325.

Резиме на руском.

171. Косановић Марија-Магдалена, Реченице са предикатом на -но, -то у польском и српском језику, Сто година полонистике у Србији, 133–137.

Резиме на польском језику.

172. Костић-Голубичић Мирјана, Међујезички хомоними у настави пољског језика на београдској полонистици, Сто година полонистике у Србији, 127–131.

Резиме на пољском језику.

173. Костич-Голубичић М(ирьяна), Межъязыковые омонимы (подход к теоретической интерпретации), МСССИ IV (1996) 31–32.

174. Костић-Голубичић Мирјана, Пољски и српски узвици у светлу међујезичке хомонимије, ЗбМСС 44–45 (1993), Матица српска, Нови Сад 1996, 205–216.

Резиме на руском.

175. Креч Т(атьяна) В., Сравнительно-сопоставительное описание лексико-семантических систем близкородственных языков и лексикографическая практика, МСССИ IV (1996) 32.

176. Лаиновић-Стојановић Надежда, Цунић Викторија, Термини енглеског порекла у литератури из електроници на српском језику и њихови еквиваленти у руском, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 336–342.

Резиме на енглеском.

177. Лебда Ренарда, Семантичко-прагматичка анализа и интерпретација изабраних реклама на српском и пољском језику, Сто година полонистике у Србији, 139–143.

Резиме на пољском језику.

178. Lebda Renarda, Slowianskie pogranicza językowe. Zbiór studiów, pod redakcją Kwirynu Handke. Instytut Slowianoznawstwa. Polska Akademia Nauk. Warszawa 1992, Прикази, Матица српска, Нови Сад 1996, 284–286.

Приказ.

179. Лебедева Е. К., Некрашевич И. В., Варианты причинно-следственных конструкций в русском и болгарском языках, МСССИ IV (1996) 33–34.

180. Levinger Jasna, Pragmatička sinonimija i pragmatička evivalencija u komunikaciji, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 202–207.

Резиме на енглеском.

181. Ličen Marina, Prilog proučavanju značenja kao tertium comparationis u kontrativnoj analizi (sa posebnim osvrtom na partikule u nemačkom i srpskom jeziku), Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 253–261.

Са литературом.

Резиме на немачком.

182. Ličen Marina, Srpska graduativna partikula A i neki od njenih komunikativnih ekvivalenata u njemačkom jeziku, ГФФНС XXIV (1996), 125–141.

Са литературом.

Резиме на немачком.

183. Makiš Ana, Oslovljavanje u govoru dece predškolskog uzrasta, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 223–228.

Са литературом.

Резиме на немачком.

184. Marić Ana, Odnos prefiksa i predloga u okviru lokalizacije radnje u slovačkom i srpskohrvatskom jeziku, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 186–192.

Са литературом.

Резиме на руском.

185. Марицки-Гађански Ксенија, Транскрипција и рецепција имена из савременог грчког језика, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови

Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 32–42.

Са предлогом транслитерације савременог грчког.

Резиме на француском.

186. Марковић Марјан, Полските еквиваленти на македонската предлошка синтагма са предлогот *со*, FPhM-P, 4 (1996), 35–38.

Резиме на полски.

187. Маркович Л(иљана), Выражение вежливости в японском, сербском и русском языках, МСССИ IV (1996) 37.

188. Маслова В. А., Человек в зеркале сравнения (на материале русского и белорусского языков), МСССИ IV (1996) 38.

189. Матијашевић Јелка, Агентивно-творбени модели у руском и српском језику, ЗбМСС 44–45 (1993), Матица српска, Нови Сад 1996, 151–175.

190. Матияшевич Е(лика), Лексические средства выражения оценки в русском и сербском языках, МСССИ IV (1996) 39–40.

191. Матијашевић Јелка, Конвергентне појаве у области морфологије руског и српског језика, ЗбМССФЛ XXXVIII/2 (1995), Матица српска, Нови Сад 1996, 43–52.

Резиме на руском.

192. Међеши Хелена, Русинско-српска спонтана контрастивна анализа на предшколском узрасту, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 135–139.

Резиме на енглеском.

193. Mikeš Melaniја, Spontana kontrastivna analiza i rana dvojezičnost, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 10–17.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

194. Микеш Меланија, в. бр. 249.

195. Miklić Tјаša, Mogući doprinos kontrastivne analize u nastavi stranih jezika: problem izražavanja semantičko-logičnih relacija uslovljenosti, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 139–146.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

196. Милинковић Љубо, Синонимија у руској пословној кореспонденцији у поређењу са српском, ЗбМССФЛ XXXIX/1 (1996) 29–43.

Резиме на руском.

197. Мирић Душанка, Интродуктивне партикуле са значењем персуазивности у руском и српском језику, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 128–135.

Са литературом.

Резиме на руском.

198. Мирић Д(ушанка), Средства изражавања апеллативности-вокативности в руском и сербском языках, МСССИ IV (1996) 43.

199. *Митковска Лиљана, Еквивалентите на македонските *се* конструкции во англискиот јазик (резиме на магистерската теза), ЈЗБ XLII/5–6 (1995) 47–61.

Со референци и ексцерпирани текстови и кратенки.

200. Митриновић Вера, Конфронтативни приступ изучавању пољског језика на београдској полонистици — традиције и перспективе, Сто година полонистике у Србији, 91–102.

Са литературом.

Резиме на пољском језику.

201. Митринович В(ера), К вопросу об использовании форм сербского аориста и форм прошедшего совершенного с „аористическим“ значением русского и польского языков в „обрамлении диалога“ в художественном тексте, МСССИ IV (1996) 43–45.

202. Mitrinović Vera, Neka zapazanja o srpsko-hrvatskom aoristu kao prevodnom ekvivalentu poljskog opšteg preterita u narativnom tekstu, ЗбМСФЛ XXXIX/1 (1996) 7–23.

Са библиографијом.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

203. Mišeska-Tomić Olga, Od dijahronijske komparacije ka sinhronijskom kontrastiranju. Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 17–22.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

204. Мишић–Илић Биљана, Контрастивна анализа и превођење као облик језичких вежби, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 276–282.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

205. *Мишић–Илић Биљана, Контрастивна анализа колокација у настави лексике, ВаО 2–3 (1995) 63–70.

206. Molnar-Čikoš Laslo, Kontrastivna analiza leksike sa pridevom koji označava boju (u srpskom i mađarskom jeziku, kao i u drugim jezicima), Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996 372–376.

Резиме на енглеском.

207. Молнар-Чикош Ласло, в. бр. 114.

208. Мушович А(бдуллах), Фразеологические единицы с соматизмами, выражающие эмоции человека (на материале русского и сербского языков), МСССИ IV (1996) 47.

209. Novakov Predrag, Prevođenje srpskih glagola sa prefiksima do-, za-, iz- i od- na engleski jezik, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет Војводине, Нови Сад 1996, 158–163.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

210. Novaković-Lopušina Jelica, Rezultati kontrastivne analize glagola u nemačkom i nizozemskom i njihova primena u leksikografiji, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 270–276.

Са библиографијом.

211. Онхайзер И(нгеборг), Соотношения между сопоставительной лексикологией и сопоставительной фразеологией. Прилагательные производные и непроизводные в составе русских и немецких фразеологизмов, МСССИ IV (1996) 48–49.

212. Пап Ђерђ, в. бр. 114.

213. Raunović Tatjana, Eat ili eat up? Drugačija primena kontrastivne analize, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 192–197.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

214. Пахомова Т(агьяна) А., Результаты сопоставительного исследования русского и украинского языков в определении закономерностей читательской деятельности, МСССИ IV (1996) 49–50.

215. Пенавин Олга, в. бр. 114.

216. Петкова С(ильвия) А., Представление русских и болгарских модальных слов, выражающих уверенность, в двуязычном словаре, МСССИ IV (1996) 51–52.

217. Петрова К(расимира) А., Парадигматические отношения в лексико-семантических группах с существительным „сутки“ в русском и „денонощие“ в болгарском языке, МСССИ IV (1996) 53–55.

218. Петрухина Е. В., Параметры протекания глагольных действий во времени в русском и других славянских языках, МСССИ IV (1996) 56–57.

219. Плузаров Оља, Још једном о свадбеном симболу у руском, русинском и српском језику (на примеру симбола пешкир), Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 343–348.

Резиме на руском.

220. Поповић Људмила, Имперцептивност у епистоларном дискурсу украјинског и српског језика, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 213–219.

Резиме на српском.

221. Попович Л(юдмила), Языковая реализация бехабитивов в эпистолярном дискурсе русского, украинского и сербского языков, МСССИ IV (1996) 57–58.

222. Прохорова С. М., Сопоставительный анализ вертикальных синтаксических полей в русском и белорусском языках, МСССИ IV (1996) 58–59.

223. Prčić Ljubica, Karakterizatori u srpskom i mađarskom jeziku (sa morfološkog i semantičkog aspekta), Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 376–381.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

224. Раденкова Е(лена) К., Влияние артикуляционно-акустических характеристик фонетического слова на процесс восприятия, МСССИ IV (1996) 59–60.

Разматрање на материјалима из бугарског и руског.

225. Радић-Дугоњић Милана, О идеографској класификацији руско-српских међујезичких паронима, ЈФ LII (1996) 161–168.

Резиме на руском.

226. Радић-Дугонич М(илана), Семантическое ядро и его место в комплексной структуре лексического значения слова, МСССИ IV (1996) 60–61.

На примерима из руског и српског.

227. Радић-Дугоњић Милана, Фразеолошки везана значења у руско-српском преводном речнику, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 325–330.

Са литературом.

Резиме на српском.

228. Раздобудко-Чович Л(ариса) И., Инвариантное и вариантное значение в предложениях и поговорках (на материале переводов „Войны и мира“ Л. Н. Толстого на сербско-хорватский язык), МСССИ IV (1996) 61–62.

229. Раздобудко Лариса, Семантички обим најфреквентнијих соматизама у руском и српском језику у дијахронијској перспективи (на примеру речи *рука*), НССУВД 25/2 (1996) 435–441.

230. Раздобудко Лариса, Семантическая структура слова и языковая компетенция в изучении русского языка как иностранного, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 313–319.

Резиме на српском.

- 231. Рафаи Ева**, О неким турским речима у мађарском и српском језику, *Hungarológiai Közlemények* 4, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 167–173.
Са белешкама и литературом.
Резиме на енглеском.
- 232. Savić Svenka**, в. бр. 251.
- 233. Саламин Эдит**, Русская устная литературна реч в сопоставлении с венгерской, *МСССИ IV* (1996) 65–66.
- 234. Sikorska Teresa**, Fonološki sistem srpskog i poljskog jezika (didaktičke implikacije za nastavu poljskog jezika u srpskoj jezičkoj sredini), Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 228–234.
Са литературом.
Резиме на руском.
- 235. Станковић Богољуб**, Конфронтациони приступ синтагмама српског и руског језика са становишта двојезичне лексикографије, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 301–306.
Резиме на руском.
- 236. Станкович Б(огољуб)**, Сопоставительные исследования русского и сербского языков на уровне словосочетания, *МСССИ IV* (1996) 69–70.
- 237. Стоева Т(отка) М.**, Основные характеристики артикуляционно-перцептивной базы русского и болгарского языков (на материале фонетического слова и синтагмы), *МСССИ IV* (1996) 70–71.
- 238. Стойнич М(ила)**, Следы межнационального общения культур в языке, *МСССИ IV* (1996) 71–72.
- 239. Стоянович А(ндрей)**, Проблемы сопоставительной стилистики в отечественной славистике, *МСССИ IV* (1996) 73–75.
- 240. Терзич А(лександар)**, Функционально-семантические эквиваленты словосочетаний с родительным падежом субъекта действия в русском языке в сопоставлении с сербским, *МСССИ IV* (1996) 76–77.
- 241. Терзић Александар**, Адноминалне генитивне синтагме са значењем соматске припадности у синтаксичким варијантним редовима у руском језику у поређењу са српским, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 106–119.
Са изворима — преводима на српски језик.
Са литературом.
Резиме на руском.
- 242. Терзић Богдан**, О конфронтирању (контрастирању) српског и украјинског језика, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 101–106.
Са литературом.
Резиме на руском.
- 243. Терзич Б(огдан)**, Перспективы сербской конфронтативной русистики, *МСССИ IV* (1996) 77–78.
- 244. Тiр Мiһail**, Номонимija и polisemija u dvojezičnoj srpsko-slovačkoj leksikografiji, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 348–354.
Са литературом.
Резиме на енглеском.
- 245. Тополињска Зузана**, Македонско-црногорске паралеле у систему неодређених заменица, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 330–334.
Резиме на енглеском.

246. Topolińska Zuzanna, O pewnej charakterystycznej serbskiej konstrukcji i wyrażającej ocenę ilościową i o jej polskich odpowiednikach, Сто година полонистике у Србији, 103–108.

Са литературом.

Резиме на српском језику.

247. Тоџанас Душанка, Aorist — upotreba i značenje u vremenskom i vidskom glagolskom sistemu, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 146–152.

Резиме на француском.

248. Trifunović Ljubica, в. бр. 120.

249. Турчан Јарослав, Микеш Меланија, Развијање двојезичности на предшколском узрсту, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 22–28.

Резиме на енглеском.

250. *Ђирковић Милорад, Синтаксичке функције предикатива (ријечи категорије стања) у руском и српском језику. Апстракт, Ријеч 1/1 (1995, Никшић) 93–102.

251. Felbabov Vladislava, Savić Svenka, Uredna analiza diskursa malih oglasa: srpski i engleski, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 207–213.

Са литературом.

Са примерима малих огласа — личних вести на српском и енглеском.

Резиме на енглеском.

252. Cvetkovski Vladimir, From myth to reality: serbian words in english memoirs from the first world war, Зборник радова: Мит, Филозофски факултет Нови Сад 1996, 413–418.

Са литературом.

Резиме на српском.

253. Чернева Н(адя) П., Темпоральные фразеологические единицы в английском и русском языках, МСССИ IV (1996) 78.

254. Човић Бранимир, О „стилистичкој црти“ у руском и српском језику, ГФФНС XXIV (1996), 157–169.

Са литературом.

Резиме на руском.

255. Цунић Викторија, в. бр. 176.

256. Šević Radmila B., Sintaksički i semantički potencijal nekih glagola kretanja u engleskom i srpskom jeziku, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 75–81.

Резиме на енглеском.

257. Šević B. Radmila, Srpski i engleski — jezici u kontaktu?, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица, Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд 1996, 81–88.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

258. Šnel-Živanović Margita, Posesivni dativ u psovkama u srpskom i nemačkom jeziku, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 261–270.

Са екскерпираном грађом и литературом.

Резиме на немачком.

259. Шумигора Ј. И., Морфологическая интерференция в украинском и русском языках, МСССИ IV (1996) 82–84.

III. Прасловенски језик, словенска језичка заједница и посебна питања појединих словенских језика

260. Алексијева Т(ањјана) И., Фонетическое слово как ритмическая единица звучащей речи, МСССИ IV (1996) 5–6.

261. Аргировски Мито, Кон изучувањето на словенската ојконимија во Грција, XXII научна дискусија, 465–475.

Рефератот е од XX научна дискусија.

Со литература.

262. Аргировски Мито, Потеклото на суфиксите *-мо* и *-љмо* во прасловенскиот јазик, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 183–187.

Резиме на руски.

263. Аризанковска Јлидија, Словенечкиот јазик во балканскиот контекст, Јазичите на почвата на Македонија, 223–230.

Резиме на англиски.

264. Bjeletić Marta, Zbornik radova posvećen Zuzani Topolinjskoj. Problemy opisu gramatycznego języków słowiańskich, Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego, Warszawa, ЗбМССФЛ XXXVIII/2 (1996) 1991, 184 стр., Критике и прикази, Матица српска, Нови Сад 1996, 227–228.

Приказ.

265. Bjeletić Marta, Hanna Popowska-Taborska i Wiesław Boryś, *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, serija Język na pograniczach 15, Polska Akademia Nauk, Instytut Sławistyki, Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa 1996, 434 стр., ЗбМССФЛ XXXIX/1 (1996) 212–216.

Приказ.

266. Boryś Wiesław, в. бр. 265.

267. Борисенко В. Вера, Осврт на књигу В. С. Јелистратова: *Словарь московского аргоа*, Москва, Руски речници, 1994, ЗбМСС 50–51 (1996) 300–302.

Приказ.

268. *Брајичић Олга, Фонетика, акценат, и интонација руског језика у наставној пракси, ВаО 1 (1995) 40–43.

269. Брџгунова Е. А., Современное состояние русского литературного произношения: (начало девяностых годов XX века), ЗбМСС 44–45 (1993), Матица српска, Нови Сад 1996, 221–225.

Со литературом.

270. *Варга-Бјелобрк Јасна, в. бр. 277.

271. *Веновска-Антевска Снежана, Промени во граматиката, лексиката и системски промени во словенските јазици, Ополе, 20–22. 09. 1995, ЛЗБ XLII/3–4 (1995) 132.

Хроника.

272. Врубел Хенрик, Забелешки за полското и македонското префиксирање на глаголите. Од полски превела: Казимјера Марија Солецка. SZP-MS 8 (1996), 7–11.

Резиме на полски.

273. Грковић-Мејџор Јасмина, Најстарија словенска писменост и адаптација библијских имена у источној и западној традицији, Зборник радова: Основни принципи превођења религијске терминологије, Покрајински секретаријат за остваривање права националних мањина, управу и прописе, Нови Сад 1996, 29–37.

274. Димитровски Тодор, Конфронтативен руско-македонски речник, Струм-Скоп (Скопје, 1996) 225, 8⁰.

Едиција: Речници, кн. 1.

Изработен врз преводот на К. Миладинов. (Москва, 1858 г.)

Со текст на К. Миладинов на руски и македонски.

Со индекс.

275. Dudok Daniel, Istraživanja leksike slovačkih govora u Vojvodini s posebnim osvrtom na leksiku sirovinske baze i sastojaka ishrane, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна

језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 354–359.

Са литературом.

Резиме на српском.

276. Dudok Daniel, О slovenskom jazyku u Juhoslávii, Edícia Vedecké zošity, Бачки Петровац: Култура, 1996, 202 стр.

Са литературом и регистром имена.

Urednik: Emil Horák.

277. *Дуличенко Александар Д., Југославо-Рутхеница: работи из рускеј филологији, Руске слово, Нови Сад 1995, 331 б.

Превела Јасна Варѓа-Бјелобрк.

Резимеи на руском и енглеском.

278. Паповић Ласта, Нитика Ильић Толстој, Језик словенске културе, Библиотека *Словенски свет*. „Просвета“, Ниш 1995; 365 стр. Избор текстова и поговор: Љубинко Раденковић. Превод: Људмила Јоксимовић, ГЛЕИ XLV (1996) 166–168.

Приказ.

279. Златановић-Цветковић Сања, Никита Ильич Толстој, Језик словенске културе, Библиотека *Словенски свет*. „Просвета“, Ниш 1995; 365 стр. Избор текстова и поговор: Љубинко Раденковић. Превод: Људмила Јоксимовић. ГЛЕИ XLV (1996) 168–169.

Приказ.

280. Ивић Павле, в. бр. 309.

281. Јакочева Е. С., в. бр. 305.

282. Јелистратов В. С., в. бр. 267.

283. Joković Miroljub, в. бр. 309.

284. Киш Маријана, Суфиксот *-ина* како ботанички во македонскиот јазик и во другите јужнословенски јазици, XXII научна дискусија, 113–121.

Со 1 карта.

285. Кљочко Н(адежда), Типологија адгерентних експрессивов во славјанских јазицима и ее верификација, МСССИ IV (1996) 27–28.

286. Кољесар Јулијан, Историја руског народног мена, Руске слово, Нови Сад 1996, 248 б.

287. Копривица Верица, Petr Sgall, Jiří Hronek: Čeština bez přikras (Praha, 1992, 181 с.), Прикази, Матица српска, Нови Сад 1996, 270–272.

Приказ.

288. Kretschmer Anna, О феномену тзв. *palaeoslavica orthodoxa* у контексту историје словенских стандардних језика, НССУВД 25/2 (1996) 31–41.

С литературом.

289. Курило Елџбјета, Казимјера Марија Солецка, Кристина Урбан, Разговорната експресија во однос на модалноста на реченицата (како теоретско прашање во македонскиот и во полскиот јазик) XXII научна дискусија, 191–194.

Со литература и извори.

290. Курило Елџбјета, Казимјера Марија Солецка, Текст и реченица на ситуацијски и општествен контекст (дијалогова ситуација како контекст за разговорната лексика), FPhM-P 4 (1996), 20–29.

Врз основа на статијата „Użyte kolokwializmów w relacjijaty“ од Е. Курило.

Со список на изворни текстови и примери од македонскиот и полскиот јазик.

Резиме на полски.

291. Куркина Л. В., в. бр. 298.

292. Лаиновиќ Надежда, Каранфиловски Максим, Српски и македонски еквиваленти на рускиот инфинитив во електротехничка литература, 73–98. XXII научна дискусија.

Со користена литература.

- 293. Лашкова Лили**, Почети развоја књижевног језика код православних Јужних Словена, НССУВД 25/2 (1996) 25–30.
Резиме на руском.
- 294. Logar Tine**, в. бр. 299.
- 295. Марков Борис**, Обележувањето и граматичкиот род на европеизмите во современите словенски јазици, ГЗФилФУС 17 (1991/92) 49–67.
Скратеници.
Резиме на руски.
- 296. Марков Борис**, Појавата калкирање во рускиот и во македонскиот јазик. XXII научна дискусија, 105–112.
Со литература.
- 297. Marković Željko**, Brižinski spomeniki (Znanstvenokritična izdanja). Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 1993, Критике и прикази, Матица српска, Нови Сад 1996, 235–240.
Приказ.
- 298. Марковић Жељко**, Л. В. Куркина, *Диалектiная сiруктiура iраславянского языка по данным южнославянской лексики*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 1992, str. 260, ЗБМССФЛ XXXIX/1 (1996) 226–231.
Приказ.
- 299. Marković Željko**, Тине Логар: Slovenska narječja. Младинска књига, Љубљана, 1993, Критике и прикази, Матица српска, Нови Сад 1996, 240–243.
Приказ.
- 300. Маројевић Радмило**, Словенска историјска антропонимија (из польског угла), Сто година полонистике у Србији, 115–119.
Резиме на польског језику.
- 301. Маројевић Радмило**, *Studia palaeoslavica*, I. Новгородски запис на оловној плочици, ЈФ LII (1996) 151–159.
Со литературом.
Резиме на руском.
- 302. Марфунина Инеса**, О глаголах с неполной парадигмой, Зборник радова, Симпозијум Контрастивна језичка истраживања (Нови Сад, 1994), Друштво за примењену лингвистику Војводине, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 163–173.
Со изворима и литературом.
Резиме на српском.
- 303. *Марфунина Инеса**, Типы сказуемого в русском языке (методический аспект), ВаО 1 (1995) 81–84.
- 304. Мирић Душанка**, Вопрос с отрицанием в функции просьбы, ЗБМСС 44–45 (1993), Матица српска, Нови Сад 1996, 177–186.
Резиме на српском.
- 305. Мирић Душанка**, Е. С. Яковлева, *Фрагменты русской языковой картины мира* (модели пространства, времени и восприятия), „Гнозис“, Москва 1994, 343 стр., ЗБМСС 50–51 (1996) 299–300.
Приказ.
- 306. Миркуловска Милица**, Значењето на видот кај примарните инхоативни глаголи во македонскиот и во полскиот јазик, XXII научна дискусија, 203–208.
Со користена литература.
- 307. Миркуловска Милица**, Инхоативност и категорија вид кај предикатите што именуваат бои во јужнословенските јазици, ЗБМСС 44–45 (1993), Матица српска, Нови Сад 1996, 217–220.
Резиме на српском.
- 308. Миркуловска Милица**, Перифрастични предикати во македонскиот јазик и нивните полски еквиваленти (Карактеристики и допирни точки), ГЗФилФУС 17 (1991/92) 69–79.
Со литература и користени извори.
Резиме на полски.

309. Nejlor E. Kenet, Sociolingvistički problemi među Južnim Slovenima. Preveo i za štampu priredio Miroљub Joković. Biografija K. Nejlora i redakcija prevoda Milorad Radovanović, pogovor Pavle Ivić, Prosveta, Београд 1996, 218 стр.

310. Николић Вера, Значајан прилог истраживању значења генитива и генитивних синтагми, Александар Терзић, *Синџагле са генијивом без њредлога у синџаксичким варијанџним радовима у руском језику*, Филолошки факултет у Београду, Београд 1995, ЗМСС 50–51 (1996) 302–305.

Приказ.

311. Николовска Виолета, Кон последниот број на списанието Славистички студии на Индијана Универзитетот (Indian Slavic Studies) ЛЗБ XLIII/1–2 (1996) 109–112.

Приказ.

312. Николовска Виолета, Од проблематиката на модалноста во полскиот и македонскиот јазик, FPhM-P, 4 (1996) 50–58.

Користена литература.

Резиме на полски.

313. Петроска Елена, Семантичка анализа на глаголите *kosztować* и *чини*, FPhM-P, 4 (1996) 59–64.

Литература.

Резиме на полски.

314. Пјанка Влоѓимјеж, Типологија на словенското лично име на европски фон, XXII научна дискусија, 221–238.

315. Поварница Марина, Неопределени заменки со значење „неизвесност“ во македонскиот и во рускиот јазик, XXII научна дискусија, 411–416.

Со литература и извори.

Рефератот е од XXI научна дискусија.

316. Popowska-Taborska Hanna, в. бр. 265.

317. Пујић Саво, Мало познате польско-српскохрватске лексичке подударности, SZP-MS, 8 (1996) 183–189.

Резиме на македонски.

318. Радић-Дугоњић Милана, Лексичко-семантички проблеми при моноцентричном проучавању словенских језика, Сто година полонистике у Србији, 121–125.

Са литературом.

Резиме на польском језику.

319. Radovanović Milorad, в. бр. 309.

320. Роус Донка, Каранфиловски Максим, Функцијата на универбизмите, FPhM-P, 4 (1996) 65–70.

Литература.

Резиме на полски.

Со примери од македонскиот, чешкиот и полскиот јазик.

321. Сабадош И. В., Названия дикорастуших трав в украинском языке XIV–XVIII вв, ЗМСФЛ XXXVIII/2 (1995), Матица српска, Нови Сад 1996, 53–79.

Резиме на српском.

322. Sgall Petr, в. бр. 287.

323. Sikorska Teresa, Język polski na Uniwersytecie w Nowym Sadzie, Сто година полонистике у Србији, 81–88.

Са литературом.

Резиме на польском језику.

324. Сокаль М. А., О школьных жаргонизмах в славянских языках, ЗМСФЛ XXXIX/1 (1996), 23–29.

Список сокращенных обозначений.

325. Sokołowski Jan, Derywacja przymiotników od wyrażen syntaktycznych z przyimkiem negacji в језику macedońskim i polskim, FPhM-P, 4 (1996) 71–80.

Резиме на македонски.

- 326. Солецка Казимјера Марија**, За еквиваленцијата во двојазичен македонско-полски речник, SZP-MS, 8 (1996) 69–79.
Проширена варијанта на рефератот од XVIII научна дискусија, Охрид 1991 г.
Со цитирани текстови.
Резиме на полски.
- 327. Солецка Козимјер М.**, Синтаксичкиот речник на македонските и полските глаголи како помагала во изучувањето на обата јазика како странски, FPhM-P, 4 (1996), 81–90.
Со изворни текстови.
Резиме на полски.
- 328. Спасов Јудмил**, Македонското „Лежи в затвор“ вс полското „Siedzi w więzieniu“, FPhM-P, 4 (1996) 91–96.
Со цитирана литература.
Резиме на полски.
- 329. Спасова Р(имма) А.**, Эстетическая актуализация слова в художественном тексте, МСССИ IV (1996) 68–69.
- 330. Staszewski Jerzy**, Niektóre czasowniki fazowe i ich nominalne odpowiedniki w języku polskim i macedońskim, FPhM-P, 4 (1996) 97–103.
Резиме на македонски.
- 331. Сто година полонистике у Србији:** зборник радова са јубиларног научног скупа, Београд, јануар 1996. (Главни уредник Гордана Јовановић), Катедра за славистику Филолошког факултета Универзитета у Београду — Славистичко друштво Србије, Београд 1996, 240 стр. 22 см.
- 332. Стојменовиќ Чедомир**, Фонетско-фонолошке одлике маргиналија Загребачког зборника, ГЗФилФУС 17 (1991/92) 143–149.
Резиме на руски.
- 333. Studia linguistica Polono-Meridiano-slavica**, Том 8 (Ред одбор: Божидар Видоески, Зузана Тополињска, Асим Пецо), Македонска академија на науките и уметностите — Одделение за лингвистика и литературна наука (Скопје, 1996) 250, 8⁰.
Предложение на серијата со изменет наслов: „Studia linguistica Polono-Jugoslavica“. Сдржина: I. Стандарден јазик: II. Дијалектологија: III. Поводи: IV: Рецензии.
- 334. Тарланов К. Замир**, Структура предикатов в русских пословицах в записях XVII–XX веков, ЈФ LII (1996) 123–149.
Резиме на англиском.
- 335. Терзић Александар**, в. бр. 310.
- 336. Tir Mihael**, Strane reči u standardnom slovačkom jeziku, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд 1996, 377–382.
Са литературом.
Резиме на англиском.
- 337. Tokarz Emil**, Macedonistyka polska na tle kontaktów polsko-macedońskich, XXII научна дискусија, 407–409.
Рефератот е од XXI научна дискусија.
- 338. Тополињска Зузана**, Слн. необична формализација на еден модален lahkó-предикат, SZP-MS, 8 (1996) 89–96.
Со примери од македонскиот и словенчкиот јазик.
Резиме на полски.
- 339. Тополињска Зузана**, Студии од македонско-бугарската јазична конфронтација, Македонска академија на науките и уметностите (Скопје, 1996) 110, 8⁰.
Со литература.
Резиме на англиски.

340. Тофоска Станислава-Сташа, За еден случај на суплетивизам кај македонските и полските глаголи, FPhM-P, 4 (1996) 109–117.

Со литература.

Резиме на полски.

341. Тофоска Станислава-Сташа, Македонскиот глаголски префикс *пре-* и неговите полски еквиваленти, SZP-MS, 8 (1996) 97–109.

Со користена литература.

Резиме на полски.

342. Усикова Рина, Кон модификациските значења на глаголските префикси во македонскиот литературен јазик констративно со рускиот, XXII научна дискусија, 9–14.

Со користена литература.

343. *Федотова Н. В., Стилистическое использование оксюморнов в стихотворениях Анны Ахматовой, ГЗФилФУС 17 (1991/92) 321–326.

Со литература.

Резиме на македонски.

344. *Федотова Н. В., Стилистическое использование окказиональных прилагательных в стихотворениях К. Бальмонта, ГЗФилФУС 17 (1991/92) 311–319.

Со литература.

Резиме на македонски.

345. Feleszko Kazimierz, Статус језика Срба и Хрвата у светлу једне граматике, НССУВД 25/2 (1996) 317–328.

346. Folia Philologica Macedono-Polonica, Том 4 (Ред. Казимјера М. Солецка, Људмил Спасов, (Скопје, 1996) Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, НИП „Студентски збор“, 304, 8⁰.

Зборник реферати од IV македонско-полска научна конференција од областа на лингвистиката и науката за книжевност, организирана во Охрид на 28–29 август 1992. г.

347. Хавранек Гизела, Неколку забелешки околу појавата на интернационализмите во македонскиот јазик и во други словенски јазици, XXII научна дискусија, 123–131.

348. Halilović Senahid, О говору Опузена (Pregled osnovnih osobina i mjesto među susjednim govorima) SZP-MS, 8 (1996), 191–198.

Прилог кон хрватската дијалектологија.

Резиме на македонски.

349. Horák Emil, в. бр. 276.

350. Hronek Jiří, в. бр. 287.

351. Чиркович М(илорад), Лишнее в синтаксической структуре предложения, МСССИ IV (1996) 80–81.

352. Šarić Ljiljana, Identitet jezika i jezična politika: primjeri makedonskoga i hrvat-skoga, XXII научна дискусија, 35–44.

Со литература.

Резиме на англиски.

353. Шварговски Штефан, Уз питање генезе и конструисања језика југословенских Русина, Studia ruthenica 5, Зборник радова, Друштво за русински језик и књижевност, Нови Сад 1996–1997, 88–102.

Резимеи на српском и енглеском.

354. Шмигер Роланд, За употребата на термините „српскохрватски“, „македонски“ и „бугарски“ во области на дијалектологијата, XXII научна дискусија, 417–431.

Со 1 карта и литература.

Рефератот е од XXI научна дискусија.

355. Шокларова-Љоровска Германија, Допусните реченици во македонскиот и во полскиот јазик, XXII научна дискусија, 195–202.

Со извори и литература.

356. Шокларова-Љоровска Германија, Изразување на причинско-последичните односи во македонскиот јазик во споредба со полскиот, Студии за македонски јазик, литература и култура, 139–145.

Со литература.

Резиме на англиски.

357. Шокларова-Љоровска Германија, Проблеми во врска со усвојувањето на полските падежни односи, FPhM-P, 4 (1996) 133–142.

Со литература.

Резиме на полски.

IV. Етимологија, историја речи, тумачење речи, ономастика, збирке речи

358. Андрић Иво, Речник одомаћених речи и израза (приредила Даринка Гортан-Премк), посебан отисак из Свезака Задужбине Иве Андрића, број 12, Београд 1996, 51 стр.

359. Бабић Сава, Страна реч — а чија је мисао, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски јазик САНУ, Суботица–Београд 1996, 181–189.

Резиме на енглеском.

360. Бјелетић Марта, Wiesław Boryś i Hana Popowska-Taborska, Słownik etymologiczny kaszubszczyzny, tom I, A–C, Polska Akademia Nauk, Instytut Slawistyki, Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa 1994, 272 стр., ЈФ LII (1996) 213–219.

Приказ.

361. Bjeletić Marta, Neke slovenske etimologije na Jadranu, ЗМССФЛ XXXVIII/2 (1995), Матица српска, Нови Сад 1996, 85–92.

Са литературом.

Резиме на руском.

362. Boryś Wiesław, в. бр. 360.

363. Брајовић Тихомир, Историја појма „приповијест“, ЗМСС 44–45 (1993), Матица српска, Нови Сад 1996, 57–78.

Резиме на руском.

364. Брборић Вељко, Турцизми у удбеницима српског језика за више разреде основне школе, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски јазик САНУ, Суботица–Београд 1996, 341–348.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

365. Васић Вера, Речи страног порекла у речнику српскохрватскога књижевног језика, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски јазик САНУ, Суботица–Београд, 1996, 89–95.

Резиме на енглеском.

366. Влајић-Поповић Јасна, Сх. татош „митско биће које наводи градоносне обlake“, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски јазик САНУ, Суботица–Београд 1996, 191–197.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

367. Vuković Gordana, Lekseme stranog porekla u nazivima firmi, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику,

са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица—Београд 1996, 235–240.

Резиме на енглеском.

368. Гортан-Премк Даринка, в. бр. 358.

369. Grasi Marija, *Strane reči u udžbenicima za prvi razred osnovne škole*, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица—Београд, 1996 327–339.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

370. Davidov-Temerinski Aleksandra, *Naučno prevazilaženje: Радојица Јовићевић „О именима“*, Београд 1995, *Balkanica XXVII* (1996, Београд) 235–242.

371. Жугић Радмила, Николај Ковачев, Честотно-етимологичен речник на личните имена в съвременната българска антропонимия, Издателство ПИК, Велико Търново 1995, 620 стр., *ЈФ LII* (1996) 203–207.

Приказ.

372. Збиљић Драгољуб, Вакркс или Ускркс, Зборник радова: Основни принципи превођења религијске терминологије, Покрајински секретаријат за остваривање права националних мањина, управу и прописе, Нови Сад 1996, 51–52.

373. Ištvanic Živan, *Patronimijska i antroponimijska građa o katoličkom stanovništvu Jasenova u XIX veku*, *ППЈ 27* (1996), 148–154.

374. Ištvanic Živan, *Patronimijska i antroponimijska građa o Česima u jugoistočnom Banatu*, *ППЈ 27* (1996), 137–148.

375. Jerković Jovan, *Mađarizmi u rečniku srpskohrvatskog književnog jezika*, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица—Београд 1996, 173–179.

Резиме на енглеском.

376. Клаји Иван, *Лексика*, Српски језик на крају века, Зборник радова, Институт за српски језик САНУ, Службени гласник, Београд 1996, 37–86.

Разматрање проблема лексике у последњих пола века.

Са литературом.

377. Ковачев Николај, в. бр. 371.

378. Лома Александар, *Мале фолклорне форме Биљане Сикимић, Etimologija i male folklorne forme*, Institut za srpski jezik SANU, Biblioteka Južnoslovenskog filologa, Nova serija, knj. 11, Beograd 1996, 345 стр., *Расковник XXII/85–86* (1996, Београд) 123–124.

Приказ.

379. Лома Александар, *Окамењена имена. Прилог познавању предсловенских остатака у оронимији Црне Горе*, *НЈ XXXI/1–5* (1996) 121–132.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

380. Лома Александар, *Просо*, *Расковник XXII/85–86* (1996, Београд) 63–66.

381. Marković Željko, *Торонимија општине Пландиште*, *ППЈ 27* (1996), 79–137.

Са литературом и картама.

382. Матијашевић Јелка, *Словенске речи као стране речи у српском језику*, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица—Београд 1996, 153–158.

Резиме на руском.

383. Miković Milovan, *Strane reči u ikavskom izrazu*, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица—Београд 1996, 241–252.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

384. *Михајловић Велимир, *Из нашег презименика (2): од Венцловића до Змаја*, Даница (1995, Београд) 275–280.

385. Мишеска Томић Олга, Интернационализми у српском руху, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд 1996, 69–80.

Резиме на енглеском.

386. Mrazović Pavica, Germanizmi u govornom jeziku Vojvodana, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд 1996, 209–230.

Резиме на немачком.

387. *Мршевић-Радовић Драгана, *О левом ветру*, Даница (1995, Београд) 270–274.

388. Мршевић-Радовић Драгана, Српска фразеологија — језички оквир за митски садржај, Зборник радова: Мит, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 395–404.

Резиме на руском.

389. Николић Мирослав, Неке карактеристике именичке лексике у Вуковом „Рјечнику“ у поређењу са савременим стањем, НССУВД 25/2 (1996) 393–401.

Са литературом.

Резиме на немачком.

390. Новаковић-Шашић Дубравка, Енглеске речи у београдској дневној штампи, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд 1996, 307–311.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

391. Новаковић Стојан, в. бр. 393, 414.

392. О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд 1996, 417 стр.

393. *Павловић Звездана, *Однос Стојана Новаковића према ономастичком мајеријалу (на примеру Пишињског Помянника)*, Стојан Новаковић — Личност и дело, Научни скуп поводом 150-годишњице рођења, Научни скупови, књига LXXVII, Одељење историјских наука САНУ, књ. 25, Београд 1995, 373–381.

Резиме на руском.

394. Павловић Звездана, Оними са основом стрж-, НЈ XXXI/1–5 (1996) 133–136.

Резиме на енглеском.

395. Павловић Звездана, Удео Вука Караџића у ономастичким проучавањима, ЈФ ЛП (1996) 99–105.

Резиме на руском.

396. Павловић Звездана, Хидроними Србије, Библиотека Јужнословенског филолога, Нова серија, књ. 13, Институт за српски језик САНУ, Београд 1996, 412 стр.

Са картама и речником хидронима.

397. Пејовић Снежана, Gracijela Čulić: Antroponimija Voke Kotorske (od prvih pisanih spomenika do kraja XIX vijeka), Подгорица–Котор 1996, Универзитет Црне Горе — Факултет за поморство, стр. 219, КњЈ XLIV/3–4 (1996), 161–164.

Приказ.

398. Перваз Драгиња, Енглеске скраћенице у српском језику, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд 1996, 105–119.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

- 399. Петровић Надежда**, Надимци старих Нишлија, ЗбФФН 4-5 (1996) 239-253.
Са литературом.
Резиме на енглеском.
- 400. Петровић Снежана**, Етимолошке белешке (бага, баглама, баге, багла), НЈ XXXI/1-5 (1996) 137-140.
Са литературом.
Резиме на енглеском.
- 401. *Пешикан Митар**, Сведочанства српске историјске антропонимије, Отисак из ГЛАС-а CCCLXXVII Српске академије наука и уметности, Одељење језика и књижевности, књига 16, Београд 1995, 37-45 стр.
- 402. Половина Весна**, Страна лексика у разговорном језику, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица-Београд 1996, 59-67.
Резиме на енглеском.
- 403. Popowska-Taborska Hanna**, в. бр. 360.
- 404. Prčić Ljubica**, Karakterizatori stranog porekla u srpskom jeziku, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица-Београд 1996, 147-152.
Са литературом.
Резиме на енглеском.
- 405. Прћић Љубица**, О неким називима боја и њиховим дериватима код Вука и у савременом српском језику, НССУВД 25/2 (1996) 413-418.
- 406. Prčić Tvrtko**, Adaptacija engleskih imena u našoj svakodnevnoj praksi, ЗбМСФЛ XXXVIII/2 (1995), Матица српска, Нови Сад 1996, 169-181.
Резиме на енглеском.
- 407. Радић-Дугоњић Милана**, Творбено-семантички процеси у лексици из области информатике, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица-Београд 1996, 319-326.
Резиме на руском.
- 408. Ристић Стана**, Лексичка семантика као одраз односа човека и његовог језика: (на примеру именица модела „особа + морална или психичка особина“), ЗбМСФЛ XXXIX/1 (1996), 99-111.
Са литературом и изворима.
Резиме на руском.
- 409. Sikimić Biljana**, Etimologija i male folklorne forme, Biblioteka Južnoslovenskog filologa, knj. 11, Nova serija, Institut za srpski jezik SANU, Београд 1996, 345.
- 410. Сикимић Биљана**, Народни називи за кишу са сунцем, НЈ XXXI/1-5 (1996) 110-120.
Са литературом.
Резиме на енглеском.
- 411. Sikimić Biljana**, в. бр. 378.
- 412. Станковић Богољуб**, О положају црквенословенизама и русизама у српском књижевном језику, НССУВД 25/2 (1996) 377-384.
Резиме на руском.
- 413. Стијовић Рада**, Романизми у говору Васојевића, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица-Београд 1996, 277-297.
Резиме на енглеском.

414. *Стијовић Рада, *Стојан Новаковић и модерна српска лексикографија*, Стојан Новаковић — Личност и дело, Научни скуп поводом 150-годишњице рођења (1842–1992), Научни скупови, књига LXXVII, Одељење историјских наука САНУ, књ. 25, Београд 1995, 365–370.

Резиме на руском.

415. Стијовић Светозар, Поглед на позајмљенице у српском именслову, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд 1996, 165–172.

Резиме на енглеском.

416. Терзић Богдан, О источнословенским топонимима и антропонимима у српском тексту, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд 1996, 159–164.

Резиме на руском.

417. Трубачов О. Н., Беседа о црном и белом хлебу, Расковник XXII/85–86 (1996, Београд) 59–62.

Превод: Љубинко Раденковић.

418. Ћупић Драго, Не прогонимо ријечи, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд 1996, 5–6.

419. Ћупић Жељко, Страна лексика у рубрици „културни живот“ дневног листа „Политика“, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд 1996, 313–317.

Резиме на енглеском.

420. Фекете Егон, Отпор према туђицама, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд 1996, 53–57.

Резиме на енглеском.

421. *Чабаркана Петар, Жаргон, арго-псовке, ПР 17–18 (1995) 11.

422. Чорба Бела, О презименима словенског порекла у Темерину из XVIII–XIX века, *Hungarológiai közlemények* 4, Филозофски факултет Нови Сад 1996, 112–118.

Резиме на енглеском.

423. Чулић Грацијела, в. бр. 397.

424. Штављапин-Ђорђевић Љубица, Још један поглед на русизме у Иловичкој крмчији, АП 18 (1996) 55–67.

Резимеи на руском и српском.

425. Шћепановић Михаило, Новчане јединице као туђице у Вуковим пословицама, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд 1996, 349–366.

Резиме на немачком.

V. Несловенски језици

426. Andrić Edita, Posredne i neposredne pozajmljenice u govoru novosadskih Mađara, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд 1996, 397–403.

Резиме на енглеском.

427. *Билбија Снежана, Борис Хлебџ, А Textbook of English Phonology, Требник, Београд 1995, Ријеч 1/2 (1995) 122–123.

Приказ.

428. Bilbija Snežana, Jedan značajan univerzitetski udžbenik, Glossa II/1 (1996, Beograd) 92–93.

Приказ дела: Б. Хлебџ, А Textbook of English Phonology, Требник, Београд, 1995, 135 стр.

429. *Благојевић Славка, Саксонски генитив у настави енглеског језика, ВаО5 (1995) 69–76.

430. Jovanović Zoran, Duden: Deutsches Universalwörterbuch A-Z, Bibliographisches Institut F. A. Brockhaus AG, Mannheim 1989, S. 1816, Prevodilac XV/1–4 (1996, Beograd) 44–46.

Приказ Немачког универзалног речника.

431. Кашић Зорка, Неки примери укрштања романске и оријенталне лексике, НЈ XXXI/1–5 (1996) 141–145.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

432. Колономос Жамила, Аврам Садикарио, Морфологија на еврејеско-шпанските говори во Битола и Скопје, Јазичите на почвата на Македонија, 127–138.

Со библиографија.

Резиме на англиски.

433. Колономос Жамила, Евреите во Македонија и нивниот јазик, Јазичите на почвата на Македонија, 111–126.

Со библиографија.

Резиме на англиски.

434. *Krstić Maja, Najnovije dostignuće nemačke leksiografije. Dieter Götz — Günther Haensch — Hans Wellmann (Hg.), Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. Das neue einsprachige Wörterbuch für Deutschlernende. Verlag Langenscheidt KG, Berlin und München, 1995, Glossa I/3 (1995, Beograd) 61–64.

Приказ.

435. Krstić Nenad, Др Митја Скубиц, Uvod u romansku lingvistiku. Уџбеник за предмет Историја француског, шпанског, италијанског и румунског језика. Институт за стране језике и књижевности Филозофског факултета у Новом Саду, 1990, 302 стр., Критике и прикази, Матица српска, Нови Сад 1996, 221–226.

Приказ.

436. Lucian Marina, в. бр. 437.

437. Magdu Lia, Ursulesku-Miličić Rodika, Leksičke inovacije u savremenom rumunskom jeziku, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд 1996, 338–388.

Са библиографијом.

Резиме на енглеском.

438. *Milićević Boriša, Međunarodni jezik esperanto: udžbenik za ekspresne kurseve, Друштво за есперанто „Марко Нешић“, Нови Сад 1995, 67 стр.

439. Novakov Predrag, Inherentna i kontekstualna značenja engleskog prezent perfekta, ГФФНС XXIV (1996) 77–83.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

440. Пановска Искра, Еквиваленти на л-перфектот во преводите на албански јазик на романите „Потомците на кат“ од Методија Фотев и „Тврдоглави“ од Славко Јаневски, Јазичите на почвата на Македонија, 231–236.

Со цитирана литература.

Резиме на англиски.

441. Полоска Агим, Албанската паралела во речниците на Ѓорѓи Пулевски, Македонскиот јазик во XIX век, 145–154.

Со користена литература.

442. Prčić Tvrtko, Jednojezični rečnici engleskog jezika opšte namene: selektivna bibliografija s komentarima, Glossa II/1 (1996, Beograd) 51–57.

443. Puja Marina, Neologizmi u emisijama na rumunskom jeziku RTV Novi Sad, O лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд 1996, 389–395.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

444. Samardžić Mila, Gordana Terić, Istorija italijanskog jezika, Filološki fakultet, Beograd, 1995, Glossa II/2–3 (1996, Beograd) 91–95.

Приказ.

445. Skubić Mitja, в. бр. 435.

446. Stanojević Veran, Mogućnosti i ograničenja upotrebe francuskog člana u sferi posebnog. Glossa II/2–3 (1996, Beograd) 35–46.

Са литературом.

Резиме на француском језику.

447. *Stefanovski Ana, Tom McArthur, ed.: The Oxford Companion to the English Language. Oxford: Oxford University Press, 1992, Glossa I/3 (1995, Beograd) 57–59.

Приказ.

448. Ursulesku-Miličić Rodika, в. бр. 437.

449. Хамити Аслан, Албанскиот јазик во речниците на Ѓорѓи Пулевски, Јазичите на почвата на Македонија, 177–185.

Резиме на англиски.

450. *Hlebec Boris, Riznica reči. Engleske prevrtljive imenice, Glossa I/1 (1995, Beograd) 9–12.

Са литературом.

451. *Hlebec Boris, Riznica reči: još jedna pregršt prevrtljivih imenica, Glossa I/3 (1995, Beograd) 11–15.

На материјалу енглеског језика.

Са литературом.

Резиме на енглеском језику.

452. *Cvetkovski Vladimir, Gordana Korać, An Outline of Old English Grammar & Exercises, Reader, Glossary. The Institute for Foreign Languages, Beograd, 1993, Glossa I/3 (1995, Beograd) 65–69.

Приказ.

453. Шпадијер Ирена, Јерменска рукописна књига, АП 18 (1996) 477–482.

Приказ.

VI. Балканологија

- 454. Атанасов Петар**, Балканскиот латински во Македонија и неговите денешни хипостази, Јазиците на почвата на Македонија, 103–109.
Со библиографија.
Резиме на француски.
- 455. Бужаровска Елени**, Лексичката интерференција на балканските јазици одразени во македонската и грчката паралела на Даниловиот „Четиријазичник“, Јазиците на почвата на Македонија, 157–163.
Со библиографија.
Резиме на англиски.
- 456. *Велев Илија**, Ковачевиќев Лесновскиот пролог, ГЗФилФУС 17 (1991/92) 189–208.
Со текстови и факсимили.
Резиме на англиски.
- 457. Vidoeski Božidar**, Kontakty międzujęzykowe macedońsko-albańskie (na poziomie dialektalnym) jako czynnik dyferencjacji dialektalnej języka macedońskiego, SZP-MS, 8 (1996) 131–152.
Со литература и карта.
Резиме на македонски.
- 458. *Ђуровиќ Радосав**, Из балканолошких филолошких студија (У светлу царских градова, припремио Недељко Богдановиќ, Ниш 1994, 96 стр.) Рјеч 1/2, 116–117.
Приказ.
- 459. Илиевски Петар Хр.**, Јазиците на почвата на Македонија во античкиот и рановизантискиот период, Јазиците на почвата на Македонија, 19–31.
Резиме на англиски.
- 460. Имери Хаки**, За едно јазично совпаѓање на фонетско рамниште помеѓу албанскиот и македонскиот јазик, Јазиците на почвата на Македонија, 165–168.
Резиме на англиски.
- 461. Јашар-Настева Оливера**, Искажувањата на Ѓорѓи Пулевски за јазичната ситуација во Македонија, Јазиците на почвата на Македонија, 34–51.
Со 3 факсимили.
Резиме на англиски.
- 462. Марков Борис**, За словенизмите во албанскиот јазик и албанизмите во македонскиот јазик од фонетски аспект, XXII научна дискусија, 433–442.
Со скратеници.
- 463. Полоска Агим**, Прилог кон македонско-албанските лингвистички истражувања во Република Македонија, Јазиците на почвата на Македонија, 169–175.
Резиме на француски.
- 464. Sawicka Irena**, Nowe jugosłowiańskie prace albano-bałkanistyczne, SZP-MS, 8 (1996), 243–247.
Приказ на изданијата од В. Bokshi и др.
- 465. Спасов Људмил**, Прологомена за јазиците во балкански контекст, Јазиците на почвата на Македонија, 219–222.
Резиме на англиски.
- 466. Тодоровиќ Миодраг М.**, Бригиско-фригиски Συβίς = Ξουθίς во Македонија и Σύβρος = Ξούθος во Мала Азија, Јазиците на почвата на Македонија, 139–142.
Резиме на германски.
- 467. Усикова Рина**, Кон констративното изучување на балканословенските јазици: македонски и бугарски, Јазиците на почвата на Македонија, 53–65.
Со користена литература.
Резиме на руски.

468. Fielder Grace E., The Relationship between the Ima ("Have") Perfect, the Sum („Be“) Perfect and Auxiliary Loss in Macedonian and Bulgarian, Студии за македонски јазик, литература и култура, 177–185.

Со рефрени.

Резиме на македонски.

469. Фридман Виктор, Дијалектна основа, варијација и кодификација на балканските литературни јазици: албанскиот, бугарскиот, македонскиот, ромскиот, SZP-MS, 8 (1996), 111–118.

Со користена литература.

Резиме на полски.

470. Фридман Виктор А., Диференцијација на македонскиот и бугарскиот јазик во балканскиот контекст, Јазиците на почвата на Македонија, 75–82.

Со библиографија.

471. Hamp Eric P., Изворите на македонското *s* во балканскиот контекст, Студии за македонски јазик, литература и култура, 5–10.

Резиме на англиски.

VII. Старословенски јазик и неговите редакције

472. Голомб Збигњев, Прашањето за старословенскиот превод на „Отче наш“ и неговите теолошки импликации, Студии за македонски јазик, литература и култура, 27–32.

Резиме на англиски.

473. Десподова Вангелија, Лексичките заемки во словата на св. Климент Охридски, Јазиците на почвата на Македонија.

Резиме на англиски.

474. Илиевски Петар Хр., Палеографско-јазични особености во канонот за Ап. Андреј од Св. Наум Охридски, Студии за македонски јазик, литература и култура, 11–26.

Резиме на англиски.

475. Исаченко-Лисовая Т. А., Хиландарский медицинский кодекс № 517 и его ближайшие параллели в славянской письменности, АП 18 (1996) 119–130.

Резиме на српском.

476. Кончаревитј Ксенија, О богослужбеном језику српске цркве у прошлости и данас, НССУВД 25/2 (1996) 57–66.

С литературом.

Резиме на руском.

477. Люсен Ирина, в. бр. 480.

478. Младеновић Александар, О неким питањима стварања српске редакције старословенског језика, ЗбМСФЛ XXXVIII/1 (1995), Матица српска, Нови Сад 1996, 21–27.

Резиме на руском.

479. Младеновић Александар, Погледи неких старих писара на заједништво и разлике међу редакцијама старословенског језика, ЗбМСФЛ XXXVIII/1 (1995), Матица српска, Нови Сад 1996, 49–53.

Резиме на руском.

480. Родић Никола, Грчко-старословенска јеванђејска конкорданца. Ирина Люсен, Грчешко-старославјански конкорданс к древнейшим спискам славянского перевода евангелий (Codices Marianus, Zographensis, Assemanianus, Ostromiri), Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Slavica Upsaliensia 36, Upsala 1995, str. 300, ЈФ LII (1996) 228–230.

Приказ.

481. Родић Никола, Добромирово евангелие II, кирилски споменик од XII век, Скопје–Прилеп, 1992, ЗбМСФЛ XXXIX/1 (1996) 240–242.

Приказ.

482. Родић Никола, Изузетно лексикографско оставрење. Старославјански словарь (по рукописям X–XI веков), Славянский институт АН Чешской Республики, Институт

славяноведения и балканистики Российской АН, Москва, „Русский язык“, 1994, стр. 842. ЈФ ЛП (1996) 208–212.

Приказ.

VIII. Српски (српскохрватски) језик

а) Фонетика и фонологија

483. **Ивић Павле**, в. бр. 484.

484. **Лехисте Илсе, Ивић Павле**, Прозодија речи и реченице у српскохрватском језику, (Павле Ивић, Целокупна дела, Редактор издања Милорад Радовановић, VII/2) Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад 1996, 354 стр.

Са енглеског превела Љиљана Суботић.

Са литературом, регистром имена и регистром појмова.

485. ***Маројевић Радмило**, Лингвистичка разматрања из фонологије и ортографије. 1–5, Ријеч 1/2 (1995, Никшић) 77–98.

486. **Новаковић Стојан**, в. бр. 489.

487. **Петровић Драгољуб**, Фонетика, Српски језик на крају века, Зборник радова, Институт за српски језик САНУ, Службени гласник, Београд 1996, 87–110.

Преглед проблема везаних за фонетику у последњих пола века.

Са литературом.

488. **Радовановић Милорад**, в. бр. 484.

489. ***Стефановић Димитрије и Стефановић Е. Димитрије**, *Прилог ипrouчавану односа између местиа мелодијског и језичког акценџиа у српском црквеном народном ипојању на ипримерима Осмогласника Стивана Стојановића Мокрањца*, Стојан Новаковић, Личност и дело, Научни скуп поводом 150-годишњице рођења (1842–1992), Научни скупови, књига LXXVII, Одељење историјских наука САНУ, књ. 25, Београд 1995, 399–403.

Резиме на енглеском.

490. ***Стефановић Е. Димитрије**, в. бр. 489.

491. **Суботић Љиљана**, в. бр. 484.

492. **Штуднер Михаил А.**, Фонетическая характеристика сербского языка на фоне других славянских языков: (судба долгих согласных в сербском языке), ЗМСС 44–45 (1993), Матица српска, Нови Сад 1996, 129–139.

Резиме на српском.

б) Граматика, граматичка питања и питања развоја српског књижевног језика

493. **Брборић Бранислав**, в. бр. 544.

494. **Бугарски Ранко**, Један жаргонизовани суфикс: сх. -ак, ЗМССФЛ XXXVIII/2 (1995), Матица српска, Нови Сад 1996, 157–167.

Резиме на енглеском.

495. **Vukićević Dušana**, Imeničke složenice u srpskom književnom jeziku, ЗМССФЛ XXXVIII/1 (1995), Матица српска, Нови Сад 1996, 127–174.

496. **Вуковић Чедо**, в. бр. 574.

497. **Вукомановић Славко**, Синкретизам облика именичких речи у српском језику, НССУВД 25/2 (1996) 347–359.

498. **Гортан-Премк Даринка**, О. И. Трофимкина: Синтаксис современного сербохрватского языка: словосочетание и простое предложение, Учебное пособие для студентов славистов, Санкт-Петербург, 1993, стр. 3–175, КњЈ XLIV/3–4 (1996), 153–156.

Приказ.

499. **Гортан-Премк Даринка**, О несамосталним семантичким елементима у структури лексема, ЈФ ЛП (1996) 19–24.

Резиме на српском.

- 500. Грицкат Ирена**, О неким значењима у заменичким (и прилошким) речима на к-, НЈ XXXI/1–5 (1996) 21–23.
Резиме на руском.
- 501. Димитријевић Наум**, в. бр. 507.
- 502. Драгићевић Рајна**, О неким парадигматским лексичким скуповима, НЈ XXXI/1–5 (1996) 96–105.
Са библиографијом.
Резиме на енглеском.
- 503. Драгићевић Рајна**, О правим именичким и придевским антонимима, ЈФ LII (1996) 25–39.
Резиме на енглеском.
- 504. Ђолић Слободанка**, в. бр. 507.
- 505. Ивић Милка**, О бојити/фарбати и још понечем, НЈ XXXI/1–5 (1996) 71–75.
Са литературом.
Резиме на енглеском.
- 506. *Ивић Милка**, *О глаголима изведеним од назива „људских боја“*, Даница (1995, Београд), 259–269.
- 507. Ivić Milka**, О zamkama u definicijama školskih gramatika, Istraživanja jezika i oko jezika, Zbornik radova posvećen profesoru Naumu Dimitrijeviću (приредила Слободанка Ђолић), Сјогоја, Београд 1996, 47–52 стр.
Са литературом.
Резиме на енглеском.
- 508. Ивић Милка**, О изразима ПЛЈАВ и МОДАР: нова сазнања, ЈФ LII (1996) 11–17.
Са литературом.
Резиме на енглеском.
- 509. Јовановић Гордана**, в. бр. 571.
- 510. Клајн Иван**, в. бр. 544.
- 511. Kličovac Duška**, Vri, štrklja, klječka: o fonetskom simbolizmu u srpskohrvatskom jeziku, 36МСФЛ XXXVIII/1 (1995), Матица српска, Нови Сад 1996, 175–184.
Са литературом.
Резиме на енглеском.
- 512. Kličovac Duška**, О glagolskom vidu u srpskohrvatskom jeziku iz drugog ugla, 36МСФЛ XXXIX/1 (1996), 135–141.
Са литературом.
Резиме на француском.
- 513. Ковачевић Милош**, Значајан допринос синтакси реченице, Сњежана Кордић, *Релативна реченица*, Знанствена библиотека Хрватског филолошког друштва 25, Загреб, 1995, 365 стр., 36МСФЛ XXXIX/1 (1996) 208–212.
Приказ.
- 514. Ковачевић Милош**, Одривање и тврђење двоструком негацијом, 36МСФЛ XXXIX/1 (1996), 111–125.
Резиме на руском.
- 515. *Ковачевић Милош**, Синтаксичке фигуре у поезији Саве Мркаља, Ријеч I/2 (1995, Никшић) 30–51.
- 516. Кордић Сњежана**, в. бр. 513.
- 517. Леонова Людмила**, О придевима морално-етичке оцене и емотивног стања у Вуковом „Рјечнику“ и у „Речнику“ Матице српске и Матице хрватске, НССУВД 25/2 (1996) 403–412.
С литературом.
Резиме на руском.
- 518. Ликоманова Искра**, Тенденција језичке промене у српском језику (*На имену меру насљавка -и у ген. мн. именица женског рода*), НССУВД 25/2 (1996) 443–450.
С литературом.
Резиме на руском.

519. Луковић Милош, в. бр. 544.
520. Марјановић Слободан, Употреба презента у темпоралним реченицама са везником КАД, ЗбФФН 4-5 (1996) 187-195.
Резиме на енглеском.
521. Марковић Јордана, Енклитике као носиоци акцента, ЗбФФН 4-5 (1996) 233-237.
Резиме на енглеском.
522. Матијашевић Јелка, Осврт на русизме послератних година, НССУВД 25/2 (1996) 367-375.
Резиме на руском.
523. Матијашевић Јелка, в. бр. 563.
524. Младеновић Радивоје, Обрада конгруенције у основној и средњој школи (са освртом на конгруенцију у књижевном језику и дијалектима), КњЈ XLIV/3-4 (1996), 69-81.
525. Московљевић Јасмина, О подизању негације у српском језику, ЈФ LII (1996) 89-98.
Са литературом.
Резиме на енглеском.
526. Николић Мирослав, Драго Ђупић, Егон Фекете, Богдан Терзић: Слово о језику „Партедон“, Београд 1996. стр. 293, Prevodilac XV/1-4 (1996, Београд) 46-49.
Приказ.
527. Николић Мирослав, Непроменљиви придеви у српском језику, НЈ XXXI/1-5 (1996) 35-54.
Са литературом и изворима.
Резиме на енглеском.
528. Новаковић Стојан, в. бр. 566.
529. Оташевић Ђорђе, Творба придева са префиксом не-, НЈ XXXI/1-5 (1996) 163-170.
Са литературом.
Резиме на енглеском.
530. Perić Aleksandar, Normiranje, jezička politika i istorijski uslovi razvoja savremenog srpskog jezika (I), Prevodilac XV/1-4 (1996, Београд) 15-23.
Резиме на енглеском.
531. Петровачки Љиљана, Синтаксичке јединице: синтагме (методички приступ језичкој грађи из синтаксе у средњој школи), КњЈ XLIV/1-2 (1996) 55-65.
532. Петровић Д., Радоје Симић, *Морфолошки процеси у српскохрватском језику. Њихови узроци и последице*, Београд-Никшић, 1994, 461 стр., Критике и прикази, Матица српска, Нови Сад 1996, 203-206.
Приказ.
533. Петровић Драгољуб, в. бр. 544, 563.
534. Peco Asim, Višeznačnost izvedenica sufiksom -uša u srpskohrvatskom jeziku, ЗбМСФЛ XXXVIII/2 (1995), Матица српска, Нови Сад 1996, 149-156.
Резиме на руском.
535. Пецо Асим, Д. Ђупић, Е. Фекете и Б. Терзић, Слово о језику, језички поучник, КњЈ XLIV/3-4 (1996) 139-142.
Приказ.
536. Пецо Асим, Из живота наших ријечи (*зашњак-пошњак*), КњЈ XLIV/1-2 (1996) 117-120.
537. Пецо Асим, Именице на -еж у нашем језику (поријекло, значење и акценат), ЈФ LII (1996) 41-55.
Резиме на руском.
538. Пецо Асим, Именице на -ура у нашем језику, НЈ XXXI/1-5 (1996) 146-162.
Резиме на енглеском.

- 82–93. **539. *Пецо Асим**, Облици футура I глагола на -ћи у нашем језику, ВаО 2–3 (1995)
- 540. *Пецо Асим**, Писци и њихов језик, Просвета, Београд 1995, 543 стр.
- 541. Пецо Асим**, в. бр. 569.
- 542. Пешикан Митар**, в. бр. 544.
- 543. Поповић Љубомир**, Интегрални приступ комуникативним реченицама, КњЈ XLIV/1–2 (1996) 1–41.
Са литературом.
Резиме на енглеском.
- 544. Радовановић Милорад, Брборић Бранислав, Клајн Иван, Петровић Драгољуб, Станојчић Живојин, Луковић Милош, Ћупић Драго, Пешикан Митар**, Српски језик на крају века (редактор Милорад Радовановић), Институт за српски језик САНУ, Службени гласник, Београд 1996, 201 стр.
Резиме на енглеском.
- 545. Радовановић Милорад, Иван Клајн**: *Писци и њихови мањаци*, Библиотека Корист и разонода, Матица српска, Нови Сад 1994, 1–291, Критике и прикази, Матица српска, Нови Сад 1996, 216–221.
Приказ.
- 546. Радовановић Милорад**, Предговор (о језичким променама уопштено и о самој књизи), Српски језик на крају века, Зборник радова, Институт за српски језик САНУ, Службени гласник, Београд 1996, 1–16.
Са литературом.
- 547. Радовановић Милорад**, Српски у скици — поглавито без речи, или: како је „српски“ (п)остао „српски“, НССУВД 25/2 (1996) 361–366.
Са литературом.
Резиме на енглеском.
- 548. Радовановић Милорад**, в. бр. 571.
- 549. Радовић-Тешић Милица**, Експанзија префиксалног елемента *супер-* у српском језику, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд 1996, 299–305.
Резиме на енглеском.
- 550. Радловић Зорица**, в. бр. 574.
- 125–135. **551. Ракић Станимир**, Акценат инфинитива глагола, ЗбМСФЛ XXXIX/1 (1996)
Са литературом.
Резиме на енглеском.
- 552. Реметић Слободан**, в. бр. 563.
- 553. Сарафијановић Тамара**, Парцелација реченице у прозним делима српских писаца 20. века, ППЈ 27 (1996) 177–192.
Са литературом и изворима.
- 554. Симић Радоје**, в. бр. 532.
- 555. Станојчић Живојин**, Морфологија, синтакса и фразеологија, Српски језик на крају века, Зборник радова, Институт за српски језик САНУ, Службени гласник, Београд 1996, 111–141.
Разматрање развоја граматике у протеклих пола века.
Са литературом.
- 556. Станојчић Живојин**, в. бр. 544.
- (1996) **557. Стијовић Рада**, О компаративу придева с префиксима о- и по-, НЈ XXXI/1–5 106–109.
Резиме на енглеском.
- 558. Танасић Сreto**, Глагол између рјечника и синтаксе, НЈ XXXI/1–5 (1996) 24–34.
Са изворима и литературом.
Резиме на руском.

- 79–88.
- 559. Танасић Срето**, Исказивање агенса уз девербативне именице, ЈФ ЛII (1996)
- Са литературом.
Резиме на руском.
- 560. Танасић Срето**, О перфекту и плусквамперфекту имперфективних глагола, ЗБМСФЛ XXXIX/1 (1996) 91–99.
- Са цитираном литературом.
Резиме на руском.
- 561. Танасић Срето**, Презент у савременом српском језику, Библиотека јужнословенског филолога, Нова серија, књига 12, Институт за српски језик САНУ, Београд 1996, 192 стр.
- 562. Терзић Богдан**, в. бр. 526, 535, 567.
- 563. Тешановић Драго**, Суфикси за обиљежавање лица у језику Бранка Ћопића, Нови Сад 1996, 360 стр.
- Докторска дисертација.
Ментор Драгољуб Петровић, чланови комисије: Јелка Матијашевић и Слободан Реметић.
- Са литературом.
- 564. Тир Марија**, Парцелација реченице у приповеткама Лазе К. Лазаревића, ППЈ 27 (1996) 154–177.
- Са литературом и изворима.
- 565. Трофимкина И. О.**, в. бр. 498.
- 566. *Ћупић Драго**, „Српска грамајика“ *Својана Новаковића*, Стојан Новаковић — Личност и дело, Научни скуп поводом 150-годишњице рођења (1842–1992), Научни скупови, књига LXXVII, Одељење историјских наука САНУ, књ. 25, Београд 1995, 337–343.
- Резиме на руском.
- 567. Ћупић Драго, Фекете Егон, Терзић Богдан**, Слово о језику, Партедон, Београд 1996, 293.
- 568. Ћупић Драго**, в. бр. 526, 535, 544.
- 569. Фекете Егон**, Нова књига Асима Пеца (Пецо Асим, *Писци и њихов језик*, Београд 1995, Просвета, стр. 505.), КњЈ XLIV/1–2 (1996) 150–153.
- Приказ.
- 570. Фекете Егон**, в. бр. 526, 535, 567.
- 571. *Фелешко Казимјеж**, Значења и синтакса српскохрватског генитива, Вукова задужбина, Матица српска, Орфелин, Београд 1995, 164 стр.
- С пољског превела Гордана Јовановић.
Предговор Милорад Радовановић.
- 572. Fratucan Marina**, Konektori u informativnom televizijskom tekstu, ППЈ 27 (1996) 229–243.
- Са литературом.
- 573. Хлебџ Борис**, Принципи формирања биноминалних сложеница и синтагми у српском језику, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд 1996, 139–145.
- Са литературом.
Резиме на енглеском.
- 574. Шћепановић Михаило**, Зорица Радуловић, Језик и стил Чеда Вуковића, изд. ИТП „Унирекс“, Никшић 1994, стр. 237., ЈФ ЛII (1996) 231–235.
- Приказ.

в) Нормативна питања и питања развоја књижевног израза

575. Валић-Недељковић Дубравка, Прилог дискусији о писању великог слова, Зборник радова: Основни принципи превојсна религијске терминологије, Покрајински секретаријат за остваривање права националних мањина, управу и прописе, Нови Сад 1996, 47–51.

Са литературом.

576. *Вујичић Драгомир, Р. Симић, Ж. Станојчић, Б. Остојић, Б. Ђорић, М. Ковачевић: ПРАВОПИС СРПСКОГА ЈЕЗИКА СА РЕЧНИКОМ, ИТП „Унирекс“ — Никшић и ЧИП „Штампа“ — Београд, 1993., Ријеч I/1 (1995, Никшић) 123–127.

Приказ.

577. *Вујичић Драгомир, Са научног скупа о језику, Актуелни тренутак српског језика, ПР 19–20 (1995) 10.

578. Ђукановић Владо, Развој правописних схватања код Срба у 19. веку (о транслацији фонема у графеме и основном правописном принципу), НЈ XXXI/1–5 (1996) 55–64. Са литературом.

Резиме на енглеском.

579. Јерковић Јован, в. бр. 582, 594.

580. Јовановић Гордана, Језичка норма у српскословенској писмености. НССУВД 252 (1996) 21–24.

Резиме на енглеском.

581. Клајн Иван, Два правописна проблема у вези са страним речима, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица—Београд 1996, 121–127.

Резиме на енглеском.

582. *Ковачевић Милош, Непознавање система или систем у расулу (Правопис српскога језика — приредили Митар Пешикан, Јован Јерковић, Мато Пижурица, Матица српска, 1993; Др Војислав Никчевић, Пиши као што збориш, ЦДНК, Подгорица, 1993.), Ријеч I/1 (1995, Никшић) 129–138.

Приказ.

583. Ковачевић Милош, в. бр. 576.

584. Марјановић Слободан, Правопис и језик Протокола Народне скупштине у Нишу из 1878. године, НССУВД 25/2 (1996) 245–253.

585. Митровић Милован, в. бр. 590.

586. Никчевић Војислав, в. бр. 582.

587. *Остојић Бранислав, О неким колебањима именичких облика у норми српског стандардног језика, ВаО 4 (1995) 14–24.

588. *Остојић Бранислав, Спорни ијекавизми и њихова колебања у норми српског стандардног језика, Ријеч I/1 (1995, Никшић) 7–31.

Резиме на руском.

589. Остојић Бранислав, в. бр. 576.

590. Петровић Драгољуб, Школа немаштог језика, Цветник, Нови Сад 1996, 449 стр.

Приређивач и аутор предговора Милорад Предојевић.

Аутори поговора: Светозар Стијовић и Милован Митровић.

591. Пешикан Митар, в. бр. 582.

592. Пешикан Митар, Пижурица Мато, Јерковић Јован, Правопис српскога језика, школско издање, Нови Сад: Матица српска, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1996, 503 стр.

593. Пешикан Митар, Правописна норма, Српски језик на крају века, Зборник радова, Институт за српски језик САНУ, Службени гласник, Београд 1996, 171–179.

Разматрање развоја правописне норме после Другог светског рата и данас. Са литературом.

594. Пижурица Мато, Нови правопис и верска терминологија, Зборник радова: Основни принципи превођења религијске терминологије, Покрајински секретаријат за остваривање права националних мањина, управу и прописе, Нови Сад 1996, 45–47.

595. Пижурица Мато, в. бр. 582, 592.

596. Поповић Љубомир, Вуков приступ вернакуларизацији и стандардизацији књижевног језика и правописа, НССУВД 25/2 (1996) 451–472.

С литературом.

Резиме на енглеском.

597. *Поповић Мирјана, Нормирање књижевног језика и узуси, ВаО 1 (1995) 32–35.

598. Prčić Tvrтко, Strana imena kod nas? Čitam kako znam, pišem kako su me naučili, ГФФНС XXIV (1996) 71–77.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

599. Радмиловић Раде, Правилно–погрешно: најчешће грешке у говору и писању, Змај, Нови Сад 1996, 59 стр.

Са таблама (листови који садрже сликовну грађу) и табелама.

600. Ракић Станимир, Правило краћења у српскохрватском језику, ЗбМСФЛ XXXIX/1 (1996) 141–157.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

601. Савић Свенка, Дискурсне особине кратког перфекта, ЗбМСФЛ XXXVIII/1 (1995), Матица српска, Нови Сад 1996, 101–114.

Резиме на енглеском.

602. Симић Радоје, в. бр. 576.

603. Станојчић Живојин, в. бр. 576.

604. Стијовић Светозар, в. бр. 590.

605. Телебак Милорад, Говоримо српски, „Глас српски“, Бања Лука 1996, 261 стр.

606. Ђорић Божо, в. бр. 576.

607. Фекете Егон, Неке правописне дилеме (Питања и одговори), НЈ XXXI/1–5 (1996) 65–70.

Резиме на немачком.

608. Фекете Егон, О новом правопису српског језика, КњЛ XLIV/3–4 (1996), 9–17.

Резиме на енглеском.

Приказ.

г) Дијалекти

609. Berić-Đukić Vera, Još neki germanizmi u srpskom jeziku severnog Banata, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд 1996, 231–234.

Резиме на немачком.

610. Бошњакковић Жарко, в. бр. 626.

611. Бурзан Мирјана, Српски језик у дијаспори *О проблемима рекулције*, НССУВД 25/2 (1996) 339–345.

612. Burzan Mirjana, Frazeologija u jeziku Srba u Mađarskoj, ЗбМСФЛ XXXIX/1 (1996) 157–165.

Резиме на руском.

613. Вујичић Драгомир, Рефлекси њ у сјеверним (дурмиторским) крајевима Црне Горе, SZP-MS, 8 (1996) 153–156.

Резиме на македонски.

614. **Вукадиновић Вилотије**, Говор Црне Траве и Власине, СДЗб XLII (1996) 1–317.
С картама.
Резиме на енглеском.
615. **Вукићевић Милосав**, в. бр. 622.
616. ***Вукићевић Милосав**, Говори крагујевачке Лепенице, Приштина, 1995, 248 стр.
617. **Драгин Гордана**, в. бр. 626.
618. **Драгичевић Милан**, О вокализму говора Бараћа у околини Мркоњић–Града, ЗбМСФЛ XXXIX/1 (1996) 183–191.
Резиме на енглеском.
619. **Ђукановић Петар**, Акцентат генитива множине именица типа *свѣтац–свѣца*, КњЈ XLIV/1–2 (1996) 121–125.
Са литературом.
620. **Ђуровић Радосав**, О акценту села Дренче (код Александровца жупског), ЗбФФН 4–5 (1996) 209–232.
Резиме на руском.
621. **Ивић Павле**, в. бр. 626.
622. **Јовић Душан**, Милосав Вукићевић, *Говори крагујевачке Лепенице*, Универзитет у Приштини, Приштина, 1995, 7–248., ЗбМСФЛ XXXIX/1 (1996) 237–240.
Приказ.
623. **Malin-Ђuragić Svetlana**, Fonološki opis govora Vidrovca, ППЈ 27 (1996), 53–79.
624. **Новаковић Стојан**, в. бр. 632.
625. **Павловић Слободан**, Падежи са значењем итеративне симултаности у говору северозападне Боке, ГФФНС XXIV (1996), 11–25.
Са литературом.
Резиме на енглеском.
626. **Петровић Д.**, Монографија о банатским говорима, Павле Ивић — Жарко Бошњаковић — Гордана Драгин, *Банатски говори цумадијско-војвођанског дијалекта*, Књига прва: Увод у фонетизам, СДЗб, Београд, 1994, XL, 419 стр., ЗбМСФЛ XXXIX/1 (1996) 195–208.
Приказ.
627. **Пецо Асим**, Контактни икавизми у *ије-иџа* говорима Југозападне Босне, SZP-MS, 8 (1996) 169–182.
Со 2 карти.
Резиме на македонски.
628. **Peco Asim**, Od Lugata do Petrijinog venca, ЗбМСФЛ XXXIX/1 (1996) 53–71.
Један поглед на историјски развитак косовско-ресавских говора.
Резиме на руском.
629. **Pol-Luj Toma**, Govori Niša i okolnih sela u sociolingvističkoj perspektivi, ЗбМСФЛ XXXVIII/1 (1995), Матица српска, Нови Сад 1996, 185–191.
630. **Radoičić Ivana**, Fonološki opis govora leposavičke okoline, ППЈ 27 (1996) 32–53.
631. **Rakić Stanimir**, Još o receptivnim sufiksima i pravilu akcenta srpskohrvatskog jezika, ЗбМСФЛ XXXVIII/1 (1995), Матица српска, Нови Сад 1996, 83–100.
Са литературом.
Резиме на енглеском.
632. ***Реметић Слободан**, *Једна драгоцена дијалектолошка белешка Стојана Новаковића*, Стојан Новаковић — Личност и дело, Научни скуп поводом 150-годишњице рођења (1842–1992), Научни скупови, књига LXXVII, Одељење историјских наука САНУ, књ. 25, Београд, 383–388.
Резиме на руском.

633. Реметић Слободан, Српски призренски говор I (гласови и облици), СДЗБ XLII (1996) 319–614.

С регистром речи и литературом.

Резиме на руском.

634. Собољев Андреј Н., О неким јужнословенским говорним оазама у источној Србији, западној Бугарској и Румунији: (Вратарница, Ново Село, Сивница), ЗбМФСЛ XXXVIII/2 (1995), Матица српска, Нови Сад 1996, 183–207.

Резиме на руском.

635. Ћупић Драго, Дијалекти, Српски језик на крају века, Зборник радова, Институт за српски језик, Службени гласник, Београд 1996, 159–170.

О проучавању дијалеката и променама које су везане за развој дијалектологије у последњих пола века.

Са литературом.

636. Friedman Victor A., Dialect Variation and Questions of Standardization in Macedonia: Macedonian, Albanian and Romani, ЗбМФСЛ XXXVI/2 (1993), Матица српска, Нови Сад, 1995, 7–35.

637. Шпис-Ћулум Марија, *Говори призренско-џимочке области и суседних дијалеката*, Филозофски факултет у Нишу, Институт за српски језик САНУ Београд, Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, Ниш, 1994, 491 стр., ЗбМФСЛ XXXIX/1 (1996) 216–226.

Приказ.

д) Текстови стари и нови, издања: њихова критика, порекло...

638. Васиљев Љупка, Нови подаци о познатим и непознатим рукописима Кипријана Рачанина, АП 18 (1996) 149–206.

С фотографијама.

Резимеи на руском и српском.

639. Васиљев Љупка, в. бр. 644.

640. Васиљев Љупка, в. бр. 645.

641. Вуксановић Миро, в. бр. 645.

642. Гошић Невенка, Ново издање Студеничког типика, АП 18 (1996) 445–448.

Приказ.

643. Гошић Невенка, Рукописне књиге манастира Високи Дечани. Водени знаци и датирање, АП 18 (1996) 455–458.

Приказ.

644. Грбић Душица, Минчић-Обрадовић Ксенија, Шкорпић Катица, Гроздано-вић-Пајић Мирјана, Васиљев Љупка, Јакшић Станимир, Јерковић Вера, Ћирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске, књ. 5, Минеји. Октоиси. Триоди. Библиотека Матице српске, Нови Сад 1996, 149 стр.

Са таблама (листови који садрже сликовну грађу).

Са илустрацијама и факсимилима.

Са списком скраћеница које су коришћене у опису водених знакова.

645. Грбић Душица, Шкорпић Катица, Васиљев Љупка, Грковић-Мејџор Јасмина, Гроздано-вић-Пајић Мирослава, аутор и редактор: Јерковић Вера, аутори предговора: Јакшић Станимир, Вуксановић Миро, Ћирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске, књ. 6, Стихологија Кипријана Рачанина, Библиотека Матице српске, Нови Сад 1996, 173 стр.

С таблама, илустрацијама и факсимилима.

646. Грковић-Мејџор Јасмина, О синтаксичким одликама „Житија св. Симеона“ од св. Саве, НССУВД 25/2 (1996) 43–56.

С литературом.

Резиме на енглеском.

647. Грковић-Мејџор Јасмина, в. бр. 645.

- 648. Гроздановић-Пајић Мирјана**, в. бр. 644.
- 649. Гроздановић-Пајић Мирослава**, Хартија и водени знаци у рукописима Ки-пријана Рачанина писаним у Сентандреји, АП 18 (1996) 131–148.
С фотографијама.
Резимеи на руском и српском.
- 650. Гроздановић-Пајић Мирослава**, в. бр. 645.
- 651. Джурова Аксинија**, Работна карта за палеографски, кодикологични и кон-сервационни данни (1 част), АП 18 (1996) 381–427.
Са списком илустрација на бугарском и француском и илустрацијама.
Резимеи на руском и српском.
- 652. Драгин Наташа**, Ортографија Службе са Акатистом пресветој Богородици, Рукопис РР II 3 из збирке Библиотеке Матице српске, ППЈ 27 (1996) 5–25.
- 653. Јакшић Станимир**, в. бр. 644, 645.
- 654. Јерковић Вера**, О транскрипцији српскословенских текстова, НССУВД 25/2 (1996) 5–14.
Резиме на руском.
- 655. Јерковић Вера**, в. бр. 645, 644.
- 656. Јовановић-Стипчевић Биљана**, Паримије у службама светоме Сави, АП 18 (1996) 47–54.
Са сиглама редакција и преписа.
Резимеи на руском и српском.
- 657. Јовановић Томислав**, Неки необјављени записи из старе збирке Народне библиотеке Србије, АП 18 (1996) 219–227.
Резимеи на руском и српском.
- 658. Мано-Зиси Катарина**, Писар поп Оливер, АП 18 (1996) 81–111.
С фотографијама.
Резимеи на руском и српском.
- 659. Мартиновић Душан Ј., Е. Л. Немировский**: Сербские монастырские типографии 16. века Москва 1995, АП 18 (1996) 459–471.
Приказ.
- 660. Минчић-Обрадовић Ксенија**, в. бр. 644.
- 661. Младеновић Александар**, Предговор у грачаничком Октоиху (1539) и пого-вори у милешевском Псалтиру (1544) и Молитвенику (1546): Текстуалне и филолошке напомене, ЗБМСФЛ за ликовне уметности 27–28 (1991–1992), Матица српска, Нови Сад 1996, 219–227.
Резиме на немачком.
- 662. Младеновић Александар**, Пример необичног обележавања наставка -а у ге-нитиву множине именица у једном српском рукописном четвороројеванђељу (1571. г.), ЗБМСФЛ XXXIX/1 (1996) 49–53.
Са литературом.
Резиме на руском.
- 663. Младеновић Александар**, Пример необичног обележавања наставка -а у ге-нитиву множине именица у једном српском рукописном четвороројеванђељу (1571. г.), АП 18 (1996) 113–118.
С литературом.
Резимеи на руском и српском.
- 664. Младеновић Александар**, Филолошке напомене о Карејском типичу Светога Саве, ЗБМСФЛ XXXVIII/2 (1995), Матица српска, Нови Сад 1996, 93–102.
Резиме на руском.
- 665. Младеновић Александар**, Филолошке напомене уз критичко издање Његошеве „Луче микрокозме“: (прилог критичком издању Његошевих дела), ЗБМСФЛ XXXVIII/2 (1995), Матица српска, Нови Сад 1996, 119–148.
Резиме на руском.

666. Момировић Петар, (сакупљач) Стари српски записи и натписи из Војводине, књ. 3, Матица српска, Нови Сад, Покрајински завод за заштиту споменика културе Војводине, 1996, 393 стр.

667. Недељковић-Ковачевић Јасмина, О језику тефтера нишког храма Светог Николе (XVIII век), АП 18 (1996) 229–251.

Резимеи на руском и српском.

668. Перкучин Слободанка, Прилог лексичкој анализи Путописа Јеротеја Рачанина из 1727. године, ГФФНС XXIV (1996), стр. 185–193.

Резиме на руском.

669. Синдик Надежда Р., Прво фототипско издање Хиландарског типика, АП 18 (1996) 449–454.

Приказ.

670. Станковић Радоман, Мирослављево јеванђеље (1180–1191), АП 18 (1996) 29–46.

Резимеи на руском и српском.

671. Станковић Радоман, Приновљене рукописне књиге Народне библиотеке Србије. Водени знаци и датирање, АП 18 (1996) 253–351.

Са скраћеницама, регистрима и фотографијама.

Резимеи на руском и српском.

672. Ђорић Божо, Неке језичке карактеристике правних текстова половине 19. века, НССУВД 25/2 (1996) 85–95.

Резиме на руском.

673. Цветковић Бранислав, „Свето јеванђеље“ манастира Благовештења, АП 18 (1996) 353–379.

С илустрацијама.

Резимеи на руском и српском.

674. Шкорић Катица, в. бр. 644, 645.

ђ) Историја српског језика

675. Васић Вера и **Павловић Слободан**, Деветнаестовековни језички узор: *писани чистио српски*, НССУВД 25/2 (1996) 265–272.

С литературом.

Резиме на руском.

676. Грковић Јасмина, в. бр. 716.

677. Dezső Laslo, Српски језик у средњовековној Европи, НССУВД 25/2 (1996) 15–20.

С литературом.

678. Дешић Милорад, Дефиниције у Вуковом „Српском рјечнику“ из 1852. године, НССУВД 25/2 (1996) 217–222.

Резиме на немачком.

679. Ивановна Ценка, О књижевнојезичким контактима на почетку српске и бугарске стандардизације, НССУВД 25/2 (1996) 223–233.

Резиме на руском.

680. *Ивић Милка, *Погледи Стојана Новаковића на српски књижевни језик*, Стојан Новаковић — Личност и дело, Научни скуп поводом 150-годишњице рођења (1842–1992), Научни скупови, књига LXXVII, Одељење историјских наука САНУ, књ. 25, Београд 1995, 331–335 стр.

Резиме на енглеском.

681. *Јерковић Вера, Морфолошке одлике језика рукописа Косовски бој, ЗМСФЛ XXXVI/2 (1993), Матица српска, Нови Сад 1995, 151–168.

Са белешкама.

Резиме на руском.

- 682. Јерковић Вера**, О језику медицинских списа Ходошког Зборника. ЗбМСФЛ XXXVIII/1 (1995), Матица српска, Нови Сад 1996, 29–39.
Резиме на руском.
- 683. Јовановић Гордана**, Бранкица Чигоја, *Најстарији српски ћирилски најписи*, II издање, „Чигоја штампа“, Београд 1995, стр. 128. ЗбМСС 50–51 (1996) 297–299.
Приказ.
- 684. Јовановић Гордана**, Почети српске писмености, КњЈ XLIV/3–4 (1996), 19–23.
Резиме на руском.
- 685. Јокановић-Михајлов Јелица**, Ортоепска проблематика у граматичкој литератури поствуковског периода, НССУВД 25/2 (1996) 255–263.
Резиме на руском.
- 686. Ковачевић Милош**, Критеријалност грађе и структуре у Вуковој стандардизацији српског језика, НССУВД 25/2 (1996) 187–197.
Резиме на руском.
- 687. Максимовић Горан**, Вук и Даничић: контактне везе и стваралачке аналогije као конститутивни елементи сарадње, ЗбФФН/4–5 (1996) 37–58.
Резиме на руском.
- 688. Маројевић Радмило**, Мркаљ, Вук и Његош — три темеља српског књижевног језика, НССУВД 25/2 (1996) 133–144.
С литературом.
Резиме на руском.
- 689. Младеновић Александар**, Екавизам наших старих штампаних књига, ЗбМСФЛ XXXVIII/1 (1995), Матица српска, Нови Сад 1996, 41–47.
- 690. Младеновић Александар**, Екавизам — традиционална особина српског књижевног језика, ЗбМСФЛ XXXIX/1 (1996) 43–49.
Са литературом.
Резиме на руском.
- 691. Младеновић Александар**, Језик у текстовима Јована Рајића, ЗбМСФЛ XXXVIII/1 (1995), Матица српска, Нови Сад 1996, 73–78.
Резиме на руском.
- 692. *Младеновић Александар**, *Назив „српскословенски језик“ у његовим Сјојана Новаковића и данас*, Стојан Новаковић — Личност и дело, Научни скуп поводом 150-годишњице рођења (1842–1992), Научни скупови, књига LXXVII, Одељење историјских наука САНУ, књ. 25, Београд 1995, 361–364.
Резиме на руском.
- 693. Младеновић Александар**, Почети и развој књижевног језика код Срба новог времена (*Друга половина XVIII и прва половина XIX века*), НССУВД 25/2 (1996) 67–77.
С литературом.
Резиме на руском.
- 694. Младеновић Александар**, Славеносрпски књижевни језик — почети и развој, ЗбМСФЛ XXXVIII/2 (1995), Матица српска, Нови Сад 1996, 103–117.
Резиме на руском.
- 695. Мршевић-Радовић Драгана**, Српски народни књижевни језик — језик културе, НССУВД 25/2 (1996) 155–163.
Резиме на руском.
- 696. Nehring Dieter**, Називи са суфиксима апстрактних именица у новинама из Сарајева и Беча после 1878. године, НССУВД 25/2 (1996) 199–215.
- 697. Новаковић Стојан**, в. бр. 680, 692.
- 698. Окука Милош**, Српски језик у Аустроугарској монархији средином 19. вијека, НССУВД 25/2 (1996) 165–176.
С литературом.
Резиме на руском.

699. Остојић Бранислав, Развој књижевног језика у Црној Гори и Вукова језичка реформа, НССУВД 25/2 (1996) 145–154.

Резиме на руском.

700. Петровски Марина, Активни партиципи у једном одломку средњовсковог романа Српска Александрида, ППЈ 27 (1996) 25–32.

701. Пецо Асим, Пјеснички допринос обогаћивању наших изражајних средстава (на *тријерима* из поезије Мире Алечковић) НССУВД 25/2 (1996) 329–337.

702. Поповић Љубомир, Два идеолошка приступа понарођавању (вернакуларизацији) српског књижевног језика крајем осамнаестог и у првој половини деветнаестог века, КњЈ XLIV/3–4 (1996) 107–128.

Са литературом.

703. Поповић Михаило, в. бр. 722.

704. Радић-Дугоњић Милана, О лексичко-семантичким особеностима микросистема глагола кретања у језику Вука Караџића, НССУВД 25/2 (1996) 273–280.

Са скраћеницама.

Резиме на руском.

705. Радић Првослав, О једној језичко-правописној црти у текстовима Гаврила Стефановића Венцловића, КњЈ XLIV/3–4 (1996) 101–105.

Са коришћеном литературом.

706. Радић Првослав, *Почеци и развој српског књижевног језика (Научни скупи слависта у Вукове дане 25/2 МСЦ — Филолошки факултет, Београд 1996, стр. 1–520)*, КњЈ XLIV/34 (1996) 179–181.

Приказ.

707. Ристић Стана, Лексика покућства страног порекла у речницима предвуковског времена, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица—Београд 1996, 253–268.

Са литературом и изворима.

Резиме на енглеском.

708. Ристић Стана, Неке карактеристике стране лексике у језику предвуковског периода (на корпусу *Грађа за речник сџраних речи у предвуковском периоду, I том — Велимира Михајловића*), НССУВД 25/2 (1996) 177–186.

С литературом.

Резиме на руском.

709. Родић Никола, в. бр. 711.

710. Сааведра Димка В., Језик Рајићеве „Историје разних славенских народова“ у поређењу са језиком других двају историјских списа из друге половине 18. века, НССУВД 25/2 (1996) 107–119.

Резиме на руском.

711. *Сврљишки одломци јеванђеља (XIII век), приредио и уводну студију написао Никола Родић, Етно-културолошка радионица Сврљиг — Просвета Ниш (1995), 109 стр.

712. Симић Радоје, Смисао и домети књижевнојезичких реформи код Срба на почетку XIX века, НССУВД 25/2 (1996) 121–132.

Резиме на немачком.

713. Симић Радоје, Филип Вишњић и Вукова реформа српског књижевног језика, Српска вила II/4 (1996, Бијељина) 20–26.

714. Симић Радоје, в. бр. 717.

715. Смольская Аделаида, Еволуција творбе речи у српском језику и њено проучавање, НССУВД 25/2 (1996) 235–243.

С литературом.

Резиме на руском.

716. *Стојановић Јелица, Јасмина Грковић-Мејуор, ЈЕЗИК „ПСАЛТИРА“ ИЗ ШТАМПАРИЈЕ ЦРНОЈЕВИЋА, Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица, 1993., Ријеч I/1 (1995, Никшић) 145–147.

Приказ.

717. *Стојановић Јелица, Радоје Симић: Морфонолошки процеси у историји српскохрватског језика, Београд–Никшић, 1994, Ријеч I/2 (1995) 122–123.

Приказ.

718. Суботин-Голубовић Татјана, Служба Антиногену у старијим српским минејима, АП 18 (1996) 69–79.

Резиме на руском и српском.

719. Суботић Љиљана, Језик Стеријиних правних списа (*Инфинитив — нека значења и функције*), НССУВД 25/2 (1996) 79–84.

Резиме на руском.

720. Терзић Богдан, Русизми и славенизми у језику *Житија* Герасима Зелића, НССУВД 25/2 (1996) 97–105.

С литературом.

Резиме на руском.

721. Терић Гордана, Српски књижевни језик у истраживањима италијанских слаvista, НССУВД 25/2 (1996) 385–392.

Резиме на енглеском.

722. *Унбегаун Борис, Почети књижевног језика код Срба, (превео Михаило Поповић), Вукова задужбина, Матица српска, Орфелин, Београд 1995, 103 стр.

723. Чигоја Бранкица, в. бр. 683.

е) Стил

724. Александер Ронел, Структура поезије Васка Попе, Вукова задужбина, Матица српска, Орфелин, Свеска 7, Студије о Србима, Београд 1996, 147.

725. Богдановић Недељко, Означавање стилске вредности у дијалекатским речницама, ЗбФФН 4–5 (1996) 197–207.

Резиме на енглеском.

726. *Бојовић Драга, ЈЕЗИК И СТИЛ — ЈЕДИНСТВО У ДВОЈСТВУ. Зорица Радуловић, „Језик и стил Чела Вуковића“, УНИРЕКС, Никшић, 1994, Ријеч I/1 (1995, Никшић) 139–143.

Приказ.

727. Војводић Дојчил, Статус футура I у књижевноумјетничком стилу, ЈФ LII (1996) 107–121.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

728. Вујовић Горица, Специфичности језика спољнополитичких рубрика радија и телевизије, ППЈ 27 (1996), 192–203.

729. Иричанин Гордана, Запажања у вези са неким лексичким, морфосинтаксичким и стилистичким структурама у савременом српском писаном и говорном језику, НССУВД 25/2 (1996) 419–425.

Резиме на енглеском.

730. Јерковић Ј., Милош Луковић, *Развој српског њравног стила*, „Службени гласник“, Београд, 1994, 3–164, Критике и прикази, Матица српска, Нови Сад 1996, 228–235.

Приказ.

731. Јоцић Мирјана, Милош Луковић, Развој српскога правног стила, Београд 1994, 1–164, ЈФ LII (1996) 224–227.

Приказ.

732. Ковачевић Милош, Антанакласичка структура дијалогских вицева, анегдота и афоризама, ЗбФФН 4–5 (1996) 171–186.

Текстуалнолингвистичка анализа.

Резиме на енглеском.

738. **Ковачевић Милош**, Монографија о стилистици глагола као приручник из стилистике (Branko Tošović, *Stilistika glagola*, Lindenblatt, Wuppertal, 1995, 540 стр.), КњЈ XLIV/1–2 (1996) 147–149.

Приказ.

739. ***Ковачевић Милош**, *Стилистика и граматика стилских фигура*, Унирекс. Никшић 1995, 220, 17×24.

740. **Којен Леон**, Студије о српском стиху, Издавачка радионица Зорана Стојановића, Сремски Карловци — Нови Сад 1996, 381 стр.

741. **Луковић Милош**, Специјални стилови, Српски језик на крају века, Зборник радова, Институт за српски језик САНУ, Службени гласник, Београд 1996, 144–157.

Преглед проблема из стилистике у последњих пола века.

Са литературом.

742. **Лековић Милош**, в. бр. 730, 731.

743. **Петровић Владислава**, Бранко Тошовић, *Стилистика глагола*, (*Stilistik der Verben*), Lindenblatt, Wuppertal, 1995, 539 С., 30 цм., ЗБМСФЛ XXXIX/1 (1996) 234–237.

Приказ.

744. **Попа Васко**, в. бр. 724.

745. **Радић Првослав**, Звуковни слојеви у дечијој народној књижевности, ЗБМСФЛ XXXIX/1 (1996) 165–183.

Са коришћеном литературом.

746. **Рамач Јулијан**, Практична стилистика, Руске слово, Нови Сад 1996, 209 стр. Паралелни насл. бок на серб. језику.

747. **Ристић Стана**, Типови експресивне лексике у савременом српском језику (модел „особа + психичка или морална особина“), ЈФ LII (1996) 57–78.

Са литературом.

Резиме на руском.

748. **Ристић Стана**, Експресивна и стилска употреба збирних именица са суфиксом -ија, НЈ XXXI/1–5 (1996) 85–95.

Са литературом и изворима.

Резиме на енглеском.

749. **Станојчић Живојин**, Из поетског језика М. Црњанског — у светлу Јакобсонових учења, НЈ XXXI/1–5 (1996) 171–178.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

750. **Танасић Сreto**, Проучавање глаголске стилистике. Branko Tošović, *Stilistika glagola*, Lindenblatt, Wuppertal, Reiche Wissenschaftliche Monographie I, 1995, 539 стр., 30 см., ЈФ LII (1996) 220–223.

Приказ.

751. **Томић Ђанко**, *Diskursne osobine razgovora reditelj — glumac*, ППЈ 27 (1996), 203–229.

Са литературом.

752. **Tošović Branko**, в. бр. 733, 738, 745.

753. **Ћорић Вођо**, *Forme antroponima u publicističkom stilu savremenog srpskog jezika*, *Prevodilac XV/1–4* (1996, Београд) 24–28.

Резиме на српском.

754. **Црњански Милош**, в. бр. 744.

755. **Чаркић Милосав Ж.**, Неки елементи песничког језика вуковских песника, НССУВД 25/2 (1996) 281–291.

Резиме на руском.

756. **Чаркић Ж. Милосав**, Стих као посебно организована језичка структура, КњЈ/1–2 (1996) 127–139.

Са литературом.

757. **Чаркић Милосав Ж.**, *Фоностилистика стиха*, Научна књига Београд — Институт за српски језик САНУ Београд, 1995, 1–250.

з) Терминологија

753. Алабурић Јелица, Саобраћајна терминологија, Prevodilac XV/1–4 (1996, Београд) 109–118.

754. Бабин Радомир, в. бр. 755.

755. Басарић Миланка, Језик кроз игру, Continental, Суботица 1996, 77 стр.

Писци рецензија: Радомир Бабин и Јосип Буљовчић.

756. Bjeletić Marta, Hungarizmi i germanizmi u srpskohrvatskoj terminologiji srodstva, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд 1996, 199–208.

Са литературом и изворима.

Резиме на руском.

757. Буљовчић Јосип, в. бр. 755.

758. Вукићевић Милосав, Турцизми у називима покућства у говору Приштине и њене околине, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд 1996, 269–275.

Резиме на енглеском.

759. Vučković Petar, О terminologiji savremene lingvistike u srpskom jeziku, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд 1996, 129–137.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

760. Ђуровић Радосав Ј., Славенизми и европеизми у аутографу „Мемоара“ проте Матеје Ненадовића и његов тип језика, НССУВД 25/2 (1996) 293–304.

С литературом.

Резиме на руском.

761. Йованович-Коломейцева Л(ариса) Н., Русская терминология в области менеджмента и ее эквиваленты в сербском и английском языках, МСССИ IV (1996) 20–21.

762. Йовин В(ерица), Из опыта работы над терминологическим сербско-русским словарем пищевых продуктов и их производства, МСССИ IV (1996) 21–22.

763. Калезић Димитрије, Православна догма и њена терминологија, Зборник радова: Основни принципи превођења религијске терминологије, Покрајински секретаријат за остваривање права националних мањина, управу и прописе, Нови Сад 1996, 5–17.

764. Лашкова Лили, Из бугарске и српске митолошке терминологије, Зборник радова: Мит, Филозофски факултет, Нови Сад 1996, 673–679.

Резиме на енглеском.

765. Миленкович А(ндрияна), Сложные научно-технические термины в русском языке и их перевод на сербский язык, МСССИ IV (1996) 40–41.

766. Митрофанова О(льга) Д., Этимологический компонент термина и его семантические преобразования, МСССИ IV (1996) 45–46.

и) Народне умотворине

767. Бојовић Злата, в. бр. 788.

768. Вукове народне пословице с регистром кључних речи (уредник Слободан Ђорђевић, регистар кључних речи израдио Михаило Шћепановић), Нолит, Београд 1996, 493 стр.

769. Гароња-Радованац Славица, в. бр. 790.

770. **Дворнић Милан** (записивач), Пословице и изреке из села Козарац у Барањи, Расковник XXII/83–84 (1996, Београд) 20–21.
771. **Ђорђевић Слободан**, в. бр. 768.
772. **Златковић Ивана**, в. бр. 777.
773. **Карановић Зоја**, Антологија српске лирске усмене поезије, Светови, Нови Сад 1996, 335 стр.
Са литературом.
Са азбучним пописом првих стихова са изворима песама.
Са речником мање познатих речи.
774. **Карановић Зоја**, Марија Клеут, *ПЕСМАРИЦА КАРЛОВАЧКИХ ЂАКА*, Library of Love, Сремски Карловци 1991, Прикази, Матица српска, Нови Сад 1996, 279–281.
Приказ.
775. **Клеут Марија**, в. бр. 774.
776. **Крстановић Здравко**, в. бр. 790.
777. **Лукић Милан** и **Златковић Иван** (приређивачи), Необјављене песме о Марку Краљевнићу из рукописних збирки Архива САНУ, Расковник XXII/85–86 (1996, Београд) 3–8.
778. **Марковић Радул** (записивач), Народне загонетке, Расковник XXII/83–84 (1996, Београд) 22–23.
779. **Мартиновић Душан** (приређивач), Необјављена пјесма Сава Матова Мартиновића, Расковник XXII/83–84 (1996, Београд) 3–8.
780. **Михајловић Ж. Стојан** (записивач), Божићне песме из Поморавља, Расковник XXII/85–86 (1996, Београд) 9.
781. **Младеновић Живомир**, Зборник народних песама Тодора Икова, Расковник XXII/83–84 (1996, Београд) 95–116.
Приказ.
782. **Мршевић-Радовић Драгана**, в. бр. 788.
783. **Пешикан-Љуштановић Љилана**, Неке сличности и разлике српске и муслиманске усмене лирике из Санџака, ГлЕИ XLV (1996) 55–63.
Разматрање сличности у разбрајалицама, молитвама и празницима који су опевани, као и турцизама који су присутни у обема врстама лирских песама.
784. **Раденковић Љубинко** (записивач), Басме од уједа змије, Расковник XXII/83–84 (1996, Београд) 67–69.
785. **Радуновић Милорад** (записивач), Поређења у народним говорима Метохије, Расковник XXII/83–84 (1996, Београд) 24–26.
786. **Раонић Зоран** (записивач), Народне изреке и пословице из Потарја и Пљеваљског краја, Расковник XXII/83–84 (1996, Београд) 16–19.
787. **Самарџија Снежана**, в. бр. 789.
788. **Сувајић Бошко**, Poslovice, na svijet izdao Đ. Daničić, u Zagrebu 1871. Ре-принт. Посебна издања МСЦ, поговор Злата Бојовић и Драгана Мршевић-Радовић, Београд 1996, XVIII+160+IV, КњЈ XLIV/3–4 (1996), 183–184.
Приказ.
789. **Сувајић Бошко**, *Српске народне загонетке. Антологија*, приредила Снежана Самарџија, Гутенбергова галаксија, Београд 1995, 197 стр., КњЈ XLIV/1–2 (1996) 154–157.
Приказ.
790. **Ђурђија Марија** (приповедач), **Гароња-Радованац Славица, Крстановић Здравко** (остало), Народне приче са Папука, Српско културно друштво „Сава Мркаљ“, Библиотека Усмена књижевност крајишких Срба, Нови Сад 1996, 86 стр.
Са портретима.
791. **Челебић Јован** (записивач), Народне пословице и изреке из Бијелог Поља и околине, Расковник XXII/85–86 (1996, Београд) 14–15.
792. **Шћепановић Михаило**, в. бр. 768.

IX. Македонски језик

793. *Адамческа Снежана, Брзозборки, игрозборки, редалки (методички аспекти на интерпретацијата) ЛЗБ XLII/3-4 (1995) 70-79.

Со литература.

794. Адамческа Снежана, Ортоепски дидактички игри, ЛЗБ XLIII/1-2 (1996) 73-80.

За наставата по македонски јазик.

Со литература.

795. Алексова Гордана, Ономастика во наставните програми на македонскиот јазик за средно образование, XXII научна дискусија, 279-281.

796. Аргировски Мито, Балканскиот карактер на некои грцизми во македонскиот јазик, XXII научна дискусија, 443-454.

Со литература.

797. Аргировски Мито, Кон етимологијата на лично име *Емностиа*, XXII научна дискусија, 239-242.

Прилог кон македонската ононимија.

Со литература.

798. Аргировски Мито, Палеобалканската основа *ber(g) — во античката македонска ојконимија и оронимија, ЛЗБ XLIII/1-2 (1996) 9-11.

Со литература.

799. *Бабамова Ирина, Лингвистички истражувања за македонскиот јазик во Париз / *Jordanka Foulon-Hristova: Les modes de narration en macédonien, L'asiathèque, Langues du monde, Paris 1995, str. 294+10.* (Начини на наративност во македонскиот јазик), ЛЗБ XLII/5-6 (1995) 123-125.

Приказ за док. дисертација одбранета 1990. г. на Сорбона.

800. Бендевска Елена, Афирмација на македонскиот јазик и литература, ЛЗБ XLIII/3-4 (1996) 129-135.

801. Бицевска Кита, Јованка Стојановска, Уметничко-педагошките и јазичните особености на поезијата за деца на Григор Прличев, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 289-300.

Резиме на руски.

802. Бојковска Стојка, Акцентската целост како метричка единица на ритмичниот речник на македонската народна поезија (на пример од Зборникот на Миладиновци), Македонскиот јазик во XIX век, 7-14.

803. Бојковска Стојка, За деривационите образувања кај глаголот во радовишкиот говор, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 189-201.

Прилог кон македонската дијалектологија.

Со литература.

Резиме на руски.

804. Бузалкоска-Алексова Маргарита, Некои аспекти во врска со сложенките во „О АРМАТΩΛΟΣ“ (За значењето на глаголските препозиционални сложенки), Македонскиот јазик во XIX век, 15-20.

805. Велев Илија, Евангелискиот текст и неговите преводи на народен македонски говор во XIX век, Македонскиот јазик во XIX век, 21-26.

Текстови I-III.

806. Велковска Снежана, Јазикот на Марко Цепенков од аспект на современоста, Македонскиот јазик во XIX век, 27-32.

807. Велковска Снежана, Метонимијата во разговорниот функционален стил, ЛЗБ XLIII/1-2 (1996) 13-18.

Со примери од македонскиот јазик.

Со литература.

808. *Велковска Снежана, Нов учебник по македонски јазик за странци (Кита Бицевска: Почетен курс по македонски јазик за странци, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура — Скопје, 1995), ЛЗБ XLII/5-6 (1995) 127-128.

Приказ.

- 809. Велковска Снежана**, Од проблематиката на *има*- конструкциите, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 283–288.
Прилог кон македонската морфологија.
Со литература.
Резиме на руски.
- 810. Велковска Снежана**, Прекарите во с. Бојанчиште, Кавадаречко, XXII научна дискусија, 253–258.
Прилог кон македонската дијалектологија.
Со литература.
- 811. *Велковска Снежана**, Терминолошките прашања во врска со *сум* и *има* конструкциите во македонскиот стандарден јазик, ЛЗБ XLII/3–4 (1995) 91–92.
Со литература.
- 812. * Велковска Снежана**, Трафика, киоск или бутка, ЛЗБ XLII/5–6 (1995) 107–108.
Странски зборови во македонскиот јазик.
- 813. Велковска Снежана**, Функционално семантичкото поле резултативност во македонскиот и во рускиот јазик, ЛЗБ XLIII/3–4 (1996) 49–53.
Со литература.
- 814. Вендина Т. И.**, Македонские говоры по данным общеславянского лингвистического атласа (Т. I: Фонетико-грамматической серии „Рефлексы *ѣ“ и Т. II: Лексико-словообразовательной серии „Животный мир“), SZP-MS, 8 (1996) 121–130.
Со 2 карти.
Резиме на македонски.
- 815. Веновска-Антевска Снежана**, Една турска заемка во македонскиот стандарден јазик, XXII научна дискусија, 169–174.
За лексемата *ама*.
Со литература.
- 816. *Веновска-Антевска Снежана**, Збороредот во македонскиот стандарден јазик, ЛЗБ XLII/5–6 (1995) 63–67.
Со литература.
- 817. Веновска-Антевска Снежана**, Јазични клуч — за’ рѓан, ЛЗБ XLIII/1–2 (1996) 95–96.
За чистота на македонскиот јазик во истоимениот квиз на телевизија.
- 818. Веновска-Антевска Снежана**, Употребата на спротивните сврзници во текстовите на Григор Прличев, македонскиот јазик во XIX век, 33–38.
- 819. Видоески Божидар**, За две нови теории за македонскиот јазик, Јазиците на почвата на Македонија, 9–17.
Разгледани се повеќе теории со посебен акцент на теоријата на Кронштајнер и Бирнбаум.
Резиме на англиски.
- 820. Видоески Божидар**, Пет децении од донесувањето на македонската азбука и правопис, Предавања, 15–32.
Со литература.
- 821. Vukićević Dušana**, Olga Mišeska Tomić with Mirka Mišić, Ljupčo Stefanovski, Natka Gogova, Zoze Murgoski, English-Macedonian Dictionary /АНГЛИСКО-МАКЕДОНСКИ РЕЧНИК, Kultura, Skopje, 1994, ЗМСФЛ XXXIX/1 (1996), 242–245.
Приказ.
- 822. Гајдова Убавка**, Монографија за горнокаленичкиот говор, (Peter Hill, The Dialect of Gorno Kalenik, Slavica Publishers, Inc., Columbus, Ohio, 1991) ЛЗБ XLIII/1–2 (1996) 103–108.
Приказ.
- 823. Георгиевски Георги**, За еден дијалектизам во употребата на посвојните заменики *негов*, *нејзин* и *нивни*, Македонскиот јазик во XIX век, 39–43.

- 824. Георгиевски Михајло**, Ракописите на македонски народен јазик од XIX век како главен извор за неговото изучување, Македонскиот јазик во XIX век, 45–49.
- 825. Gogova Natka**, в. бр. 821.
- 826. Гочкова-Стојановска Татјана**, Вокативните форми во функција на квалификативи со негативна конотација, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 237–242. Со примери од македонскиот јазик.
Со цитирана литература.
Резиме на англиски.
- 827. *Гочкова-Стојановска Татјана**, За еден пример на афазија, ЛЗБ XLII/3–4 (1995) 21–25.
Како пример е дадено интвјуто со еден од пациентите на Клиниката за неврохирургија при Медицинскиот факултет во Скопје.
Со литература.
- 828. Давкова-Горгиева Светлана**, Нова книга во областа на дијалектологијата (Маријана Киш, Дијалектната лексика од областа на растителниот свет, ИМЈ „Крсте Мисирков“, Посебни изданија, книга 22, Скопје, 1996), ЛЗБ XLIII/1–2 (1996) 97–101.
Приказ.
- 829. Danforth Loring M.**, How Can a Women Give Birth to one Greek and one Macedonian? The Construction of National Identity Among Immigrants to Australia From Northern Greece, Студији за македонски јазик, литература и култура, 101–129.
Со референци.
Резиме на македонски.
- 830. XXII научна дискусија** на XXVIII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура (Главен и одговорен уредник Максим Каранфиловски, Редакција: Ванчо Тушевски, Маринко Митков, Роза Тасевска), Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, (Скопје, 1996) 481,8⁰.
Одржан во Охрид од 21. до 22. август 1995. г.
Содржина: Лингвистичка секција (Македонскиот јазик наспрема другите јазици, Македонската ономастика во словенски и балкански контекст), Литературна секција, Реферати од XXI и XX научна дискусија.
- 831. Десподова Вангелија**, Јазичните особености на „Кратка словенска граматика“ од Григор Прличев, Македонскиот јазик во XIX век, 51–58.
- 832. Десподова Вангелија**, Методолошкиот пристап во критичките изданија на македонските средновековни ракописи, Студији за македонски јазик, литература и култура, 191–208.
Резиме на англиски.
- 833. Димитрова-Шмигер Нина**, Ситуацијата на македонскиот јазик во Бугарија, XXII научна дискусија, 67–72.
Со литература.
- 834. Димитровски Тодор**, За изразот „се фатија во костец“, ЛЗБ XLIII/3–4 (1996) 139–140.
Прилог кон македонската фразеологија.
- 835. Димитровски Тодор**, За погрешното читање на графите *иля*, *время*, *ся* и сл. во текстовите на Рајко Жинзифов и др. (Скратена верзија), Македонскиот јазик во XIX век, 59–62.
- 836. Додевска-Михајловска Олгица**, Графостилемски примери од романескната проза на Коле Чашуле, ЛЗБ XLIII/3–4 (1996) 55–69.
Прилог кон македонската стилистика.
- 837. *Додевска-Михајловска Олгица**, Повторувањето на јазичните единици во „Белата долина“ од Симон Дракул, ЛЗБ XLII/3–4 (1995) 15–19.
- 838. Додевска-Михајловска Олгица**, Повторувањето на јазичните единици во „Белата долина“ од Симон Дракул, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 319–324.
Прилог кон македонската стилистика.
Резиме на руски.

839. Дрвошанов Васил, Лексикализирање на одделни извици во македонските говори, Студии за македонски јазик, литература и култура, 157–163.

Резиме на англиски.

840. Дрвошанов Васил, Семантичките иновации на лексемата *блог* и нејзините паралели во македонските говори, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 177–181.

Со скратеници.

Резиме на француски.

841. Етнологија на македонците, (Уред. одбор: Крум Томовски, Галаба Паликрушева, Ангелина Крстева), Македонска академија на науките и уметностите (Скопје, 1996) 340,4⁰.

Зборник на трудови.

Со библиографија на фолклорот и етнологијата на Македонија.

Резиме на англиски.

842. Здравев Ѓорѓи, Македонски народни носии Матица македонска (Скопје, 1996) 267,4⁰.

Со библиографија.

Резиме на англиски.

843. Иванова Олга, Речник на топонимите во областа по сливот на Брегалница, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ (Скопје, 1996) VIII+778,8⁰.

Со кратенки и литература.

844. Илиевска Красимира, Јазикот на малите деца-патоказ кон проблемите на странците во изучувањето на македонскиот, XXII научна дискусија, 139–151.

845. Илиевска Красимира, Усвојување на некои основни граматички категории кај децата од предучилишна возраст, ЛЗб XLIII (1996) 89–94.

Са наставата по македонски јазик.

846. Јазичите на почвата на Македонија, Макропроект „Историја на културата на Македонија“, (Уред одбор: Георги Старделов, Славко Јаневски, Божидар Видоески, Димитар Пандев), Македонска академија на науките и уметностите (Скопје, 1996) 253,4⁰.

Прилози за истражувањето на историјата на културата на почвите на Македонија, кн. 3.

847. Јовановиќ Лидија, Веселинка Лаброска, Лилјана Митковска, Виолета Николовска, Од семантиката и синтаксата на дел од Македонските глаголи на визуелна перцепција, SZP-MS, 8 (1996) 13–37.

Со користена литература.

Резиме на полски.

848. Јорданоски Јордан, Интонацијата во македонскиот стандарден јазик, ЛЗб XLIII (1996) 85–88.

Куса верзија од пообемн материјал во ракопис.

849. Јосифовска Мери, Имиња од животинскиот свет засведочени во презимињата кај Македонците, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 211–217.

Резиме на англиски.

850. Кавка, Макеј, *На тине зборои*, за местото и функцијата на предлозите во структурата на текстот, (На примери од „Македонските народни приказни“ собрани од Марко Цепенков), SZP-MS, 8 (1996), 39–46.

Резиме на полски.

851. Каранфиловски Максим, Акцентирањето на именките во Еницевардарскиот говор, Студии за македонски јазик, литература и култура, 165–175.

Резиме на англиски.

852. Каранфиловски Максим, Јазичните карактеристики на народните песни запишани од Крсте Мисирков, 129–133.

Резиме на руски.

853. Каранфиловски Максим, Од топонимијата на Еницевардарско, XXII научна дискусија, 273–277.

854. Каранфиловски Максим, Простите глаголки времиња во Кулакиското евангелие и во Еницевардарскиот говор, Македонскиот јазик во XIX век, 63–65.

855. Карпинско евангелие, изданието го подготвија Вангелија Десподова, Кита Бицевска, Димитар Пандев, Лупчо Митревски, Редактор Вангелија Десподова, Институт за старословенска култура, Матица македонска (Прилеп; Скопје, 1995/96) 475 + 6 факсимили, 4⁰.

Македонски средновековни ракописи, IV.

856. *Китевски Марко, Обичаи и верувања во Македонија поврзани со раѓањето и првите денови од животот на детето, ГЗФилФУС 17 (1991/92) 237–254.

Резиме на англиски.

857. Киш Маријана, Дијалектната лексика од областа на растителниот свет, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ (Скопје, 1996) 243,8⁰.

Посебни изданија, кн. 22.

Проект: Македонски дијалектен атлас.

Раководител: Божидар Видоески.

Со литература.

858. Киш Маријана, Морфотактички особености на адјективите со суфиксот # *к* во македонскиот јазик, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 265–269.

Резиме на руски.

859. Киш Маријана, Називите за „нарцис“ запишани во XIX и XX век, Македонскиот јазик во XIX век, 67–72.

Прилог кон македонската ономастика.

Со скратеници.

860. Киш Маријана, Словенски и балкански слој во македонската ботаничка лексика од ареален аспект, ЛЗБ XLIII/1–2 (1996) 3–7.

861. Ковилоска-Поноска Иванка, *Лубена* и нејзиниот македонски превод, Студии за македонскиот јазик, литература и култура, 255–262.

Приказ за делото: Toni Morrison, *Beloved*.

Со литература.

Резиме на англиски.

862. Конески Блаже, Граматика на македонскиот литературен јазик, Детска радост (Скопје, 1996) 531,8⁰.

863. Конески Блаже, Историја на македонскиот јазик, Детска радост (Скопје, 1996) 238,8⁰.

864. Конески Блаже, Односот на Григор Прличев спрема локалниот говор и писмениот јазик, Македонскиот јазик во XIX век, 73–83.

865. Конечни Евица, Лексички приод во наставата по македонскиот јазик како странски, Студии за македонски јазик, литература и култура, 227–331.

Со литература.

Резиме на англиски.

866. Коробар-Белчева Марија, За етимологијата на некои помалку познати презимиња во македонскиот јазик, XXII научна дискусија, 267–271.

Со користена литература.

867. Коробар-Белчева Марија, Топонимите во селото Пустец, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 167–176.

Прилог кон македонската ономастика.

Резиме на руски.

868. Коробар-Белчева Марија, Факторот на традицијата кај антропонимите во народните песни, Македонскиот јазик во XIX век, 85–92.

869. Kramer Kristina, Perspectives of the Future Tense in the Macedonian Language, Verbal Tense or Mood, Студии за македонски јазик, литература и култура, 81–87.

Со референци.

Резиме на македонски од Зузана Тополињска.

870. *Лаброска Веселинка, Еден драгоцен дијалектолошки труд за првпат на македонски јазик, Ватрослав Облак, Македонски студии, Заедница на македонските културни друштва во Република Словенија, Љубљана, 1994, ЛЗБ XLII/3–4 (1995) 93–97.

Приказ.

871. *Макаријоска Лилјана, Индивидуалните особености на Радомировниот псалтир, ЛЗБ XLII/3–4 (1995) 27–30.

Со литература.

872. *Макаријоска Лилјана, Нова книга во едицијата Посебни изданија на Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ — Скопје (Лингвистичка анализа на Битолскиот триод од М-р Стоја Поп-Атанасова), Скопје 1995, ЛЗБ XLII/5–6 (1995) 129–131.

Приказ.

873. Македонскиот јазик во XIX век по повод стогодишнината од смртта на Григор Прличев, Зборник од реферати поднесени на Научниот собир по повод стогодишнината од смртта на Григор Прличев (Ред одбор: Мито Миовски, Лилјана-Минова Гуркова, Димитар Пандев, Живко Цветковски, Анета Дучевска) Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Филолошко факултет, Катедра за македонски јазик и јужнословенски јазици) (Скопје, 1996) 240,8⁰.

874. Македонскиот јазик од Мисирков до денес, Реферати од Научниот собир одржан во Скопје на 16. и 17. декември 1993 (Ред. одбор: Трајко Стаматовски, Божидар Видоески, Лилјана Минова-Гуркова, Васил Дрвошанов, Снежана Велковска) Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“ (Скопје, 1996) 326,8⁰. Посебни изданија, кн. 24.

Научен собир по повод 90-годишнината од објавувањето на книгата „За македонските работи“ од К. П. Мисирков.

Содржи поздрави и реферати.

875. Марков Борис, Аспект од збооробразувањето на именките во творештвото на Јоаким Крчовски, Македонскиот јазик во XIX век, 93–105.

Со скратеници.

876. Марков Борис, Nomina Abstracta во написите од Крсте Мисирков, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 79–91.

Со скратеници.

Резиме на руски.

877. Марковиќ Марјан, За некои глаголски форми во говорот на Прличев од 1866. година, SZP-MS, 8 (1996), 47–50.

Прилог кон македонската дијалектологија.

Со користена литература.

Резиме на полски.

878. Марковиќ Марјан, Осврт кон книгата: Mark. J. Elson „Macedonian Verbal morphology (A Structural analysis)“, SZP-MS, 8 (1996), 237–241.

Со поважни извори на Елсон.

Приказ.

879. Миловска Добрила, Слепчевски книжевници од XVI век, Студии за македонскиот јазик, литература и култура, 349–360.

Со 2 факсимила.

Резиме на англиски.

880. Минова-Гуркова Лилјана, Заменските зборови во расправата за богомилите од Коста Рацин, ГЗФилФУС 17 (1991/92) 19–48.

Резиме на англиски.

881. Минова-Гуркова Лилјана, За комуникативноста и за актуелноста, Македонскиот јазик во XIX век, 107–110.

За делото на Г. Прличев со оглед на јазик.

882. Минова-Гуркова Лилјана, Македонскиот јазик во јавното општење, Предавања, 49–56.

883. Минова-Гуркова Лилјана, Николај Сергевич Трубецкој и македонскиот јазик, Јазичите на почвата на Македонија, 237–240.

Резиме на англиски.

- 884. Минова-Гуркова Лилјана**, Нормата и практиката, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 25–28.
 За македонскиот стандарден јазик.
 Со литература.
 Резиме на англиски.
- 885. Минова-Гуркова Лилјана**, Посочувањето во текстот, Студии за македонскиот јазик, литература и култура, 89–94.
 Со примери на македонскиот јазик.
 Резиме на англиски.
- 886. *Минова-Гуркова Лилјана**, Промени во морфологијата на македонскиот стандарден јазик (1945–1995) ЛЗБ XLII/3–4 (1995) 3–13.
 Со библиографија.
- 887. Минова-Гуркова Лилјана**, Статусот на македонскиот јазик во Република Албанија, XXII научна дискусија, 53–57.
- 888. Миовски Мито**, Кон степенот на квалитативноста/квантитативноста на јазичните иновации во XIX век, Македонскиот јазик во XIX век, 111–114.
- 889. Миовски Мито**, Односот на К. П. Мисирков кон лексичкиот подбор, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 113–118.
 Резиме на руски.
- 890. Миовски Мито**, Функционирањето на старословенскиот/црквенословенскиот јазик на македонскиот лингвистички ареал, Јазичите на почвата на Македонија, 143–146.
 Резиме на руски.
- 891. Миркуловска Милица**, Изразување на инхоативност кај предикатите што именуваат бои, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 307–312.
 Примери од македонскиот и полскиот јазик.
 Со користена литература.
 Резиме на англиски.
- 892. Миркуловска Милица**, Начин на изразување на инхоативноста во „Лозје“, „Winnica“ од Блаже Конески, FPhM-P, 4 (1996) 46–49.
 Резиме на полски.
- 893. Миркуловска Бистрица**, Непотполна реченица — предикат во елипсаво романот „Катарни години“ од Ката Мисиркова-Руменова, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 271–281.
 Прилог кон македонската синтакса.
 Со користена литература.
 Резиме на руски.
- 894. Митева Димка**, Синтаксичка анализа на македонската реченица, Струм-Скоп (Скопје, 1995/96), 8⁰.
 Едиција: Прирачници, кн. 5.
- 895. Митевски Витомир**, Македонскиот философски јазик во светлото на своето преводно наследство, Јазичите на почвата на Македонија, 241–247.
 Резиме на англиски.
- 896. Митевски Витомир**, Типичната тема на андроктасија кај Хомер и Прличев, Македонскиот јазик во XIX век, 115–119.
 Прилог кон македонската стилистика.
- 897. *Митков Маринко**, Кирил Конески: Зборообразувањето во современиот македонски јазик („Бона“, Скопје, 1995, 188 стр.), ЛЗБ XLII/5–6 (1995) 119–122.
 Приказ.
- 898. Митков Маринко**, Осврт на класификациите во македонската топонимастика од аспектот на внатрешната форма на зборот, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 203–210.
 Резиме на руски.
- 899. Митков Маринко**, Терминот внатрешна форма на зборот и македонската топонимастика, XXII научна дискусија, 243–251.

900. Мишевска-Томиќ Олга, Граматиката од Конески по неколку децении, Студии за македонски јазик, литература и култура, 95–99.

Резиме на англиски.

901. Miševska-Tomić Olga, в. бр. 821.

902. Mišić Mirka, в. бр. 821.

903. *Мојсова-Чепишевска Весна, Едно ново читање на Рациновите Бели мугри, (за кбигата Георги Сталев: Едно можно читање на Рациновите „Бели мугри“, „Матица македонска“, Скопје, Скопје, 1994, стр 88), ЛЗб XLII/3–4 (1995) 99–103.

Приказ.

904. Murgoski Zoze, в. бр. 821.

905. Мустафа Авзи, Книжевните текстови на Григор Приличев во подобрувањето на комуникативната компетенција на македонскиот јазик кај учениците од албанската националност, Македонскиот јазик во XIX век, 121–124.

906. Најческа-Сидоровска Марија, Некои основни карактеристики на сложената реченица кај Крсте Петков Мисирков, во споредба со истата неколку децении пред, како и по неговото време, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 93–106.

Со литература.

Резиме на руски.

907. Неделковска Мила, Genera verbi во македонскиот јазик од аспект на балканската јазична ситуација, ЛЗб XLIII/3–4 (1996) 77–87.

Со библиографија.

908. Николовски Атанас, Јазичните влијанија на народноослободителните песни врз учениците во првите македонски слободни училишта (Дел од пообеман труд), ГЗФил-ФУС 17 (1991/92) 81–106.

Од наставата.

909. Палмер Весна, Бебешкиот говор во македонскиот јазик, Студи за македонскиот јазик, литература и култура, 233–241.

Со библиографија.

Резиме на англиски.

910. Пандев Димитар, На маргините на преписката меѓу Белград и Загреб за Рациновите „Бели мугри“, ЛЗб XLII/5–6 (1995) 43–46.

Јазична анализа.

911. Пандев Димитар, Примерите од XIX век во граматиката на Конески, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 57–60.

Резиме на француски.

912. Пандев Димитар, Промени во именската флексија, XXII научна дискусија, 133–137.

Со примери од македонскиот јазик.

913. Пандев Димитар, Статусот на народниот јазик во македонските текстови, Јазичите на почвата на Македонија, 153–156.

Кон историјата на македонскиот јазик.

Резиме на француски.

914. Пандев Димитар, Статусот на синонимијата во македонските книжевни текстови од XIX век, Македонскиот јазик во XIX век, 125–129.

915. *Панева Блага, Стилските изразни средства во наставата по македонскиот јазик, ЛЗб XLII/3–4 (1995) 81–85.

916. Паноска Ружа, Едно потсетување на пораката од К. П. Мисирков да си го чуваме и милуваме нашиот јазик, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 29–34.

Резиме на англиски.

917. Пеев Коста, За дезинтеграцијата на југоисточните македонски говори, Јазичите на почвата на Македонија, 95–101.

Резиме на англиски.

918. Пеев Коста, За некои специфичности на говорот во Пазарско (врз една епска песна запишана од К. П. Мисирков), Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 107–112.

Извод од поголем труд „Скица на родниот говор на Мисирков“ што ќе биде објавен во „Прилози“ на МАНУ.

Резиме на англиски.

919. Пеев Коста, Од морфосинтаксата на македонскиот народен јазик од XIX век, Македонскиот јазик во XIX век, 131–137.

920. Penušiški Kiril, Mitot i folklorot: razgledi na motivi. Skopje: ZUMPRES, 1996, 215 S., 8⁰. Biblioteka Naučna riznica.

921. Петковска Благица, Благоја Корубин за улогата на преводот во создавањето на македонската литературнојазична лексика, XXII научна дискусија, 175–179.

922. Петковска Благица, Воспоставување на стилистички полиња во циклусот песни „Марко Крале“ од Блаже Конески, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 219–235.

Резиме на англиски.

923. Петковска Благица, Еден пристап за стилистичка анализа на „Сеизмограф“ од Блаже Конески, ЛЗБ XLIII/1–2 (1996) 47–54.

924. Петковска Благица, Лексичка анализа на говорот на Григор Прличев од 1866 година, Македонскиот јазик во XIX век, 139–144.

Со користена литература.

925. Петроска Елена, За употребата на бројните именки во македонскиот јазик, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 301–306.

Со библиографија.

Резиме на англиски.

926. Петроска Елена, Префиксот *йо-* во комбинација со други префикси и неговите семантички функции во современиот македонски јазик, SZP-MS, 8 (1996), 51–58.

Со литература.

Резиме на полски.

927. Поварницина Марина, Кон употребата на *еден* како показател на неопределеноста во македонскиот јазик, SZP-MS, 8 (1996) , 59–67.

Со литература и извори.

Резиме на полски.

928. Поп-Атанасов Ѓорѓи, (за)белешки кон македонскиот превод на Библијата, ЛЗБ XLIII/1–2 (1996) 25–30.

929. Поп-Атанасов Ѓорѓи, Прилог кон проучувањето на таканаречениот „Ваташки општ минеј“, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 69–77.

Со 3 факсимили.

Резиме на француски.

930. Поп-Атанасов Ѓорѓи, Ракописни текстови на Разлошки говор од XIX век, Македонскиот јазик во XIX век, 155–160.

931. Поп-Атанасова Стоја, Од фонетските особености на Битолскиот триод, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 135–142.

Резиме на француском.

932. Поп-Панкова Зорица, Работа во парови во наставата по македонски јазик, ЛЗБ XLIII/1–2 (1996) 65–72.

933. Прајнесторфер Рудолф, Копитарови македонски извори, XXII научна дискусија, 29–33.

934. Предавања на XXVIII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, Охрид, 04. VIII — 24. VIII 1995 година, (Главен и одговорен уредник Максим Каранфиловски, Редакција: Ванчо Тушевски, Маринко Митков, Роза Тасевска) Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ — Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура (Скопје, 1996) 226,8⁰.

Содржи извештај за работата на семинарот, адреси на учесниците и реферати од областа на јазикот, литературата, историјата и културата.

935. Проева Нада, Епихорски имиња во Горна Македонија, Јазичите на почвата на Македонија, 83–94.

Резиме на француски.

- 936. Радевска Нела**, Студија за детскиот говор, ЛЗБ XLIII/3–4 (1996) 155–158.
Д-р Јелица Николовска: Детскиот говор, следење и испитување, Универзитетска печатница „Св. Кирил и Методиј“ Скопје, 1996, стр. 171.
Приказ.
- 937. Rzetelska-Feleszko Ewa**, Językoznawstwo macedonistyczne w bibliografii językoznawstwa slawistycznego.
XXII научна дискусија, 15–20.
Со 2 графикона.
- 938. Ристовски Блаже**, Азбуката и правописот на Крсте Мисирков во новопро-најдениот ракопис на македонски јазик од 1900 година, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 35–48.
Резиме на англиски.
- 939. Ристовски Блаже**, Кодификацијата на македонскиот современ јазик низ делото на Партенија Зографски, Горѓија Пулевски, Петар Попарсов и Крсте Мисирков, Студии за македонски јазик, литература и култура, 43–53.
Резиме на англиски.
- 940. Ристовски Блаже**, Процесот на кодификацијата на современиот македонски литературен јазик, Јазиците на почвата на Македонија, 211–218.
Резиме на англиски.
- 941. Русек Јежи**, Од проучавањата врз речникот на Разлошкиот говор (Превод од полски Максим Каранфиловски), XXII научна дискусија, 21–28.
- 942. Саздов Симон**, За предлогот *со* во македонскиот стандарден јазик, ЛЗБ XLIII/3–4 (1996) 71–76.
Со користена литература.
- 943. Саздов Симон**, Предлогот *со* во делото „За македонските работи“ од Крсте Петков Мисирков, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 149–154.
Резиме на англиски.
- 944. Серафимов Михаил**, Специјалното значење на туризмите во делата на Кирил Пејчиновиќ — скриена критика на турската власт во Македонија, Студии за македонски јазик, литература и култура, 187–190.
Резиме на англиски.
- 945. Силјаноски Велко**, Звучност, сонорност, вокал, консонант, сонант, ГЗФилФУС 105–116.
Со користена литература.
Резиме на англиски.
Критички осврт на статијата „Усвојување на глосвниот систем на македонскиот литературен јазик од страна на учениците“ објавена во „Литературиот збот“, 1990, стр. 119–126.
- 946. Спасов Људмил**, Македонскиот XIX век наспрема македонскиот XX век, Македонскиот јазик во XIX век, 161–164.
За периодизација на македонскиот јазик.
- 947. * Спасов Људмил**, Македонските *се* пасивни конструкции, ГЗФилФУС 17 (1991/92) 117–124.
Со цитирана литература.
Резиме на англиски.
- 948. Спасов Људмил**, Од глаголскиот вид во македонскиот јазик, Предавања, 75–76.
Резиме.
- 949. Спасов Људмил**, Од проблематиката на императивот во македонскиот јазик (За т. н. „расказен/раскажувачки императив“), SZP-MS, 8 (1996) 81–88.
Со цитирана литература и примери.
Резиме на полски.
- 950. Спасов Људмил**, Предикатот чувствува (х, р) во македонскиот јазик, Студии за македонски јазик, литература и култура, 131–138.
Со цитирана литература.
Резиме на англиски. -

- 951. Сталев Георги**, Версификацијата во македонската поезија од XIX век, Македонскиот јазик во XIX век, 165–172.
- 952. Стаматоски Благоја**, Писмото од Темко Попов до деспот Бацовиќ од 1888 како документ за историјата на македонскиот јазик, Македонскиот јазик во XIX век, 173–182.
- 953. Стаматоски Трајко**, Блаже Конески како ономастичар, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 155–165.
Резиме на руски.
- 954. Стаматоски Трајко**, Кодификација пред официјалната кодификација на македонскиот литературен јазик, Предавања, 33–47.
- 955. Стаматоски Трајко**, Македонскиот литературен јазик и континуитетот на неговото оспорување, Јазичите на почвата на Македонија, 199–209.
Резиме на англиски.
- 956. Стаматоски Трајко**, Современата состојба на македонската ономастика, XXII научна дискусија, 211–219.
- 957. Станковска Љубица**, Прилог кон етимологијата на некои ојконими од Охридско-Преспанскиот базен, 259–266.
- 958. Станковска Љубица**, Прилог кон збогатувањето на македонската фитонимска лексика, Јазичите на почвата на Македонија, 249–253.
Резиме на руски.
- 959. Стефанија Драги**, Статусот на македонистиката во Хрватска и Словенија, XXII научна дискусија, 45–52.
Со литература.
- 960. Стефановски Љупчо**, Јазичкото планирање во Република Македонија, Студии за македонски јазик, литература и култура, 217–225.
Резиме на англиски.
- 961. Stefanovski Ljupčo**, в. бр. 821.
- 962. *Стојковска Бојка**, Македонскиот јазик како образовно-васпитен предмет, ЛЗБ XLII/5–6 (1995) 75–82.
Реферат прочитан од научниот собор „Педесет години на македонската наука за јазикот“, МАНУ (30. 11 — 01. 12. 1995 год.).
- 963. Студии за македонскиот јазик, литература и култура**, Зборник реферати од Втората македонско-северноамериканска славистичка конференција за македонистика „Македонскиот јазик, литература и култура“ Охрид, 16–19. август 1994 (Ред. одбор: Вера Васковиќ-Вангели, Вера Стојчевска-Антиќ, Александар Спасов, Петар Хр. Илиевски, Васил Дрвошанов, Максим Караџиловски, Жижи Марковиќ), Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ (Скопје, 1996) 375,8⁰.
- 964. Schallert Joseph**, The Historical Accentuation of Neuter Nouns in the Eastern Macedonian Dialect of Maleševo, SZP-MS, 8 (1996) 199–205.
Со референци.
Резиме на македонски.
- 965. Тангуртовска Лидија**, Да не се срамиме од лекар, ЛЗБ LXIII/3–4 (1996) 137–138.
За употреба на титулите во македонскиот јазик.
- 966. Терзиоски Растислав**, Неколку сведоштва од руските архиви за посебноста на македонскиот јазик, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 61–68.
Резиме на руски.
- 967. Тодорова Илина**, Извесни резултати од истражувањата на когнитивната обработка на македонската лингвистичка информација, Студии за македонски јазик, литература и култура, 361–370.
Со литература.
Резиме на англиски.
- 968. Тодорова Лилјана**, Македонската преродба и француската култура со осврт врз дејноста на Григор Прличев, Македонскиот јазик во XIX век, 183–187.

969. Тодоровски Гане, Трајче Китанчев за македонскиот акцент, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 49–55.

Резиме на руски.

970. Тополињска Зузана, За една типолошка интересна одлика на македонскиот сврзнички систем, FPhM-P, 4 (1996) 104–108.

Со литература.

Резиме на полски.

971. Тополињска Зузана, Македонскиот јазик во балкански и словенски контекст (од резултатите на поновите истражувања) Студии за македонски јазик, литература и култура, 63–79.

Резиме на англиски.

972. Тофоска Станислава-Сташа, За една група глаголи со специфична звуковна експресија, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 313–317.

Прилог кон македонската морфологија.

Со користена литература.

Резиме на англиски.

973. *Тоциновски Васил, Свадбарските обичаи и песни од Велешко на Иван Крајничанец од 1895 година, ГЗФилФУС 17 (1991/92) 287–302.

Резиме на француски.

974. Трајкова Катица, Лексика поврзана со креветот во македонските библиски ракописи, ЛЗБ XLIII/1–2 (1996) 19–24.

Со преглед на ексцерпирани текстови и користена литература.

975. Трајкоски Благоја, Актуелни прашања во културата на јазичното изразување и творење, ЛЗБ XLIII/1–2 (1996) 81–84.

За проблемите на современиот македонски јазик.

976. Трајкоски Благоја, Читањето во наставата по македонски јазик, ЛЗБ XLIII/3–4 (1996) 97–109.

Со литература.

977. Тушевски Ванчо, Реторскиот говор во беседата од 1866 година на Григор Прличев, Македонскиот јазик во XIX век, 207–214.

978. Тушевски Ванчо, Стилот на Горѓија Пулевски, Предавања, 149–162.

Прилог кон македонската стилистика.

979. Урбан Кристина, Казимјера Марија Солецка, Испитувања на јазичната свест во македонската средина II, FPhM-P, 4 (1996) 118–126.

Резиме на полски.

980. Усикова Рина, Белешки по повод функционалите стилови во современиот македонски јазик, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 16–21.

Со литература.

Резиме на руски.

981. Фридман Виктор А., Јазичните контакти во Македонија, Нови податоци и нови постапки, Студии за македонски јазик, литература и култура, 55–61.

Со литература.

Резиме на англиски.

982. Хамити Аслан, Реципрочното влијание на македонскиот и албанскиот јазик во речниците на Пулевски, Македонскиот јазик во XIX век, 215–222.

983. Христова Дорeана, Еквивалентите на маркерот *кога* во македонскиот јазик и во францускиот јазик, поаѓајќи од неколку примери на Прличевата „Автобиографија“, Македонскиот јазик во XIX век, 223–227.

Со библиографија.

984. *Христова Дорeана, Бабамова Ирина, Најнови термилошки решенија на деловниот француски јазик и нивниот соодветен македонски превод, ЛЗБ XLII/5–6 (1995) 69–74.

Со литература.

985. Христова Дореана, Конструкции со маркерот *на* во македонскиот јазик и нивни соодветни состојби во францускиот јазик, XXII научна дискусија, 181–190.

Со литература.

Резиме на француски.

986. Христова Дореана, Феноменот „неповедоченост“ во македонскиот јазик и неговиот превод на француски јазик, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 257–263.

Со литература.

Резиме на француски.

987. *Hristova Doreana, Constructions francaises a l'infinitif et leur traduction en macedonien, ГЗФилФУС 17 (1991/92) 161–165.

Резиме на француски.

988. Цветковски Владимир, За некои етнолингвистички белези на Пештанскиот говор и имињата на ветровите што дуваат по должината на охридското крајбрежје. Студии за македонскиот јазик, литература и култура, 209–215.

Резиме на англиски.

989. *Cvetkovski Vladimir, Confessions of a Macedonian Language Teacher at Portland State University of Oregon, ГЗФилФУС 17 (1991/92) 151–159.

Резиме на македонски.

990. Цветковски Живко, Одречните реченици со *ни/нишѐу* од нормативен аспект, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 251–255.

Со примери од македонскиот јазик.

Резиме на руски.

991. Цветковски Живко, Сврзувачките средства во народниот јазик од XIX век во споредба со современиот литературен јазик, Македонскиот јазик во XIX век, 229–232.

992. Црвенковска Емилија, За Прличевниот препев на „Сердарот“ — врски со црквено-словенската традиција —, Македонскиот јазик во XIX век, 233–237.

Со користена литература.

993. Црвенковска Емилија, Македонскиот јазик како странски — карактеристични грешки при усвојувањето — FPhM-P, 4 (1996) 127–132.

Со литература.

Резиме на полски.

994. *Црвенковска Емилија, Од синтаксата на Загрепскиот триод, ГЗФилФУС 17 (1991/92) 167–171.

Старословенски ракопис од XIII век во македонска редакција.

Со литература.

Резиме на англиски.

995. Чундева Нина, Русизмите во македонскиот јазик (од К. Мисирков до денес), Македонскиот јазик до Мисирков до денес, 119–127.

Резиме на руски.

996. Шмигер Роланд, За ситуацијата на македонскиот јазик во Грција, XXII научна дискусија, 59–65.

X. Речници стари и нови српског (сх) језика односно српског (сх) и ког страног језика

997. Agai Adnan dhe Kimete, Fjalor shqip-maqedonisht, Meshari (Shkup, 1996) XV + 813,4⁰.

998. Антанасиевич И(рина), Костич Е(вгения), Проект создания русско-србског словаря межъязыковых омонимов, МССС IV (1996) 8–9.

999. Батистић Татјана, в. бр. 1027.

1000. Bekvalac Milanko, в. бр. 1033.

1001. Бошков Слободанка, в. бр. 1027.

1002. **Варга Ђура**, Српско-русински речник I (А-Њ), *Studia ruthenica* 5, Зборник радова, Друштво за русински језик и књижевност, Нови Сад 1996–1997, 25–28.
Резимеи на српском и енглеском.
Реч издавача.
1003. **Velikić Zoran**, в. бр. 1033.
1004. **Вујанић Милица**, в. бр. 1027.
1005. **Гавриловић Јован**, в. бр. 1039.
1006. **Гортан-Премк Даринка**, в. бр. 1027.
1007. **Gudurić Snežana**, в. бр. 1033.
1008. **Damjanovski Nela**, в. бр. 1033.
1009. **Đukić Nikola**, в. бр. 1033.
1010. **Živković Vladan**, в. бр. 1033.
1011. **Jakobs-Nemet Hona**, в. бр. 1033.
1012. **Jovanović Zoran**, Radomir Hadži-Cenić: Nemačko-srpski i srpsko-nemački lovački rečnik, BIGZ, Beograd 1994, str. 207., Prevodilac XV/1–4 (1996, Beograd) 50–51.
Приказ.
1013. **Китановски Наум**, Италијанско-македонски речник, Еуроклиент (Скопје, 1996) 953,8⁰.
1014. **Klajn Ivan**, Italijansko-srpski rečnik, Nolit, Beograd 1996, 988 стр.
1015. **Landa Marija**, Privredno-poslovni rečnik (englesko-srpski), PS „Grmeč“ — „Privredni pregled“, Beograd 1996, 893 стр.
1016. **Lolić Branimir**, в. бр. 1022.
1017. **Међеши Хелена**, Српско-русински речник у билингвалним условима, *Studia ruthenica* 5, Зборник радова, Друштво за русински језик и књижевност, Нови Сад 1996–1997, 43–45.
Резимеи на српском и енглеском.
Реч редакције.
1018. ***Међеши Хелена**, в. бр. 1026.
1019. **Naim Afgan**, в. бр. 1025.
1020. **Николић Мирослав**, в. бр. 1027.
1021. **Пешикан Митар**, в. бр. 1027.
1022. **Popić Relja, Lolić Branimir, Naim Afgan**, Naučno-tehnički rečnik (englesko-srpski), P.S. „Grmeč“, Beograd 1996, 1095 стр.
1023. **Радовић Угљеша**, Пољско-српскохрватски речник САНУ и други речници ове врсте код нас и Пољака (хронолошки преглед), Сто година полонистике у Србији, 109–114.
Резиме на пољском језику.
1024. **Радовић-Тешић Милица**, в. бр. 1027.
1025. **Рамач Јулијан**, Сербокроатизми у српско-русинском речнику, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица–Београд 1996, 367–375.
Резиме на енглеском.
1026. ***Рамач Јулијан, Фејса Михајло, Међеши Хелена**, Сербско-руски словник, део 1, А–Њ, Филозофски факултет, Катедра за русински језик и књижевност, Нови Сад 1995, 892 стр.
1027. **Речник српскохрватског књижевног и народног језика**, књ. XV, недотупав-нокавац, изд. САНУ, Институт за српски језик (1996, Београд) 4⁰,799.
Уредници: др Митар Пешикан, др Даринка Гортан-Премк, др Егон Фекете, мр Милица Вујанић, др Петар Сладојевић, др Олга Цвијић, др Татјана Батистић, др Мирослав Николић, мр Милосав Тешић, мр Милица Радовић-Тешић, мр Милорад Симић и мр Слободанка Бошков.
1028. **Симић Милорад**, в. бр. 1027.
1029. **Сладојевић Петар**, в. бр. 1027.

1030. Spasić Ljiljana, Rečnici stranih reči, О лексичким позајмљеницама, Зборник радова са научног скупа Стране речи и изрази у српском језику, са освртом на исти проблем у језицима националних мањина, Градска библиотека Суботица — Институт за српски језик САНУ, Суботица—Београд 1996, 97–104.

Са литературом и изворима.

Резиме на енглеском.

1031. Станковић Богољуб, Рецензија на Српско-русински речник, *Studia ruthenica* 5, Зборник радова, Друштво за русински језик и књижевност, Нови Сад 1996–1997, 21–22.

Реч рецензента.

1032. Тешић Милосав, в. бр. 1027.

1033. Čobić Timotej, Đukić Nikola, Gudurić Snežana, Jakobs-Nemet Iona, Damjanovski Nela, Živković Vladan, Bekvalac Milanko, Velikić Zoran, Višejezični rečnik poljoprivredne mehanizacije (srpsko-englesko-francusko-nemački), Пољопривредни факултет, Институт за пољопривредну технику и рационализацију, Нови Сад 1996, 404 стр.

1034. Фејса Михајло, Карактеристике Српско-русинског речника, *Studia ruthenica* 5, Зборник радова, Друштво за русински језик и књижевност, Нови Сад 1996–1997, 46–48.

Резимеи на српском и енглеском.

Реч редакције.

1035. *Фејса Михајло, в. бр. 1026.

1036. Фекете Егон, в. бр. 1027.

1037. Hadži-Cenić Radomir, в. бр. 1012.

1038. Цвијић Олга, в. бр. 1027.

1039. Шћепановић Михаило, Век и по једног речника (Јован Гавриловић, Речник географиско-статистични Србије, Култура—КИЗ, Историјски институт САНУ, Београд, 1994, XI+249,20 cm), КњЈ XLIV/1–2 (1996) 141–143.

Приказ.

XI. Биографије, аутобиографије, некролози и сл. грађа

1040. Гошић Невенка, Митар Пешикан (1927–1996) АП 18 (1996) 431–434.

1041. *Добрашиновић Голуб, Стојан Новаковић — *Вуков следебеник*, Стојан Новаковић — Личност и дело, Научни скуп поводом 150-годишњице рођења (1842–1992), Научни скупови, књига LXXVII, Одељење историјских наука САНУ, књ. 25, Београд, 1995, 345–360.

Резиме на руском.

1042. Дучевска Анета, Мисирков за себе како автор, Македонскиот јазик од Мисирков до денес, 145–147.

Со литература.

Резиме на англиски.

1043. Ивић Милка, Митар Пешикан (8. новембар 1927 — 8. јули 1996), ЈФ LI (1996) 237–238.

In memoriam.

1044. *Николовски Атанас, Професорот Васил Иљоски (20. XII 1902 — 2. XI 1995), ЛЗБ XLII/5–6 (1995) 93–106.

За живот и дејноста на еден од првите македонски културни дејци.

1045. Petrović Emil, в. бр. 1049, 1052.

1046. Пешикан Митар, в. бр. 1043, 1063.

1047. Раденковић Љубинко, Храстови умиру усправно, Последњи сусрет с Никитом Иљичем Толстојем, Расковник XXII/85–86 (1996, Београд) 105–108.

In memoriam.

1048. Рибарова Зденка, Франтишек Вацлав Мареш, Живот и дело, Предавања, 57–68.

Со избор на библиографија на Мареш.

1049. Rodić Nikola, Jedan pogled na delo Emila Petrovića, Radovi simpozijuma Akademik Emil Petrović — život i delo — (Actele Simpozionului Academicianul Emil Petrović — viața și opera (Begejci, 21–22. X 1995), Društvo srpsko-rumunskog prijateljstva, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1996, str. 113–120.

Резиме на румунском.

1050. *Саздов Томе, Димка Митева (25 години научна дејност) Струм–Скоп (Скопје, 1995) 42,8⁰

Единица: Портрети, кн. 2.

Со библиографија.

1051. Сибиновић Миодраг, Сећања на послератно дојаена српске полонистике професора Ђорђа Живановића, Сто година полонистике у Србији, 57–61.

Резиме на пољском језику.

1052. Sikimić Biljana, Recepcija dela Emila Petrovića u jugoslovenskoj lingvistici, Radovi simpozijuma Akademik Emil Petrović — život i delo — (Actele Simpozionului Academicianul Emil Petrović — viața și opera (Begejci, 21–22. X 1995), Društvo srpsko-rumunskog prijateljstva, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 1996, str. 137–146.

Резиме на румунском.

1053. Станковић Станислава, Михаило Стевановић (1903–1991) ЛЗБ XLIII (1996) 117–122.

Секавања.

1054. Стојан Новаковић, Личност и дело, Научни скуп поводом 150-годишњице рођења (1842–1992), Научни скупови, књига LXXVII, Одељење историјских наука САНУ, књ. 25, Београд 1995, 612 стр.

1055. Стојнић Мила, Кирил Фјодоровић Тарановски (1911–1993), ЗбМСС 44–45 (1993), Матица српска, Нови Сад 1996, 303–309.

In memoriam.

1056. Тарановски Кирил Фјодоровић, в. бр. 1055.

1057. *Terzić Bogdan, In memoriam: Đorđe Živanović (23. 12. 1908 — 23. 3. 1995), Glossa I/2 (1995, Beograd) 80–81.

Некролог.

1058. Терзић Богдан, Предавања професора Кирила Тарановског из пољског језика, Сто година полонистике у Србији, 73–76.

Резиме на пољском језику.

1059. Тодоровски Гане, Белешки за епистоларијата на Прличев, Македонскиот јазик во XIX век, 189–195.

1060. Тодоровски Томислав, Кузман А. Шапкарев и Григор С. Прличев (по повод 100-годишнината од смртта на Прличев) Македонскиот јазик во XIX век, 197–205.

1061. Толстој Иљин Никита, в. бр. 1052.

1062. Топић Мирослав, Буњак Петар, Професору Ђорђу Живановићу у спомен, Сто година полонистике у Србији, 45–55.

Резиме на пољском језику.

1063. Ђупић Драго, Митар Пешикан (1927–1996), НЈ XXXI/1–5 (1996) 1–7. In memoriam.

ХII. Библиографија

1064. Буњак Петар, в. бр. 1070.

1065. *Vučo Julijana, Bibliografija magistarskih radova iz metodike nastave stranih jezika odbranjenih na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu od 1974–1994, Glossa, I/1 (1995, Beograd) 37–41.

1066. Vučo Julijana, Izbor dela iz metodike nastave stranih jezika i italijanskog jezika kao stranog objavljenih u Italiji u periodu 1990–1994. (bibliografija), Glossa I/2 (1995, Beograd) 51–54.

1067. *Dimitrijević Naum, Bibliografija doktorskih disertacija iz neurolingvistike odbranjenih na univerzitetima SAD (1981–1991), Glossa 1/2 (1995, Beograd) 57–62.

1068. *Durbaba Olivera, Bibliografija radova iz oblasti metodike nastave stranih jezika i teorije prevođenja objavljenih na nemačkom govornom području posle 1990. godine, Glossa 1/3 (1995, Beograd) 41–46.

1069. Đurić Ljiljana, Bibliografija dela iz metodike nastave francuskog kao stranog jezika objavljenih u periodu od 1990. do 1995. godine, Glossa, II/1 (1996, Beograd) 65–67.

1070. Живановић Ђорђе С., Библиографија објављених радова: (за штампу приредио Петар Буњак), ЗБМСС 44–45 (1993), Матица српска, Нови Сад 1996, 251–268.

Библиографија.

1071. Живанчевић-Секереш Ивана, Библиографија Милорада Живанчевића, ЗБМСС 46–47 (1994), Матица српска, Нови Сад 1996, 249–280.

Библиографија.

1072. Живанчевић Милорад, в. бр. 1071.

1073. *Končarević Ksenija, Bibliografija doktorskih disertacija iz metodike nastave stranih jezika odbranjenih na Filološkom fakultetu Univerziteta u Beogradu, Glossa 1/2 (1995, Beograd) 55–56.

1074. *Končarević Ksenija, Vičentić Biljana, Bibliografija monografskih dela iz oblasti lingvodidaktike, sociolingvistike i psiholingvistike objavljenih na ruskom jeziku od 1991. do 1994, Glossa 1/3 (1995, Beograd) 47–52.

1075. *Магистарски тези, одбранети на Филолошкиот факултет во периодот од 1974 до 1991 година, ГЗФилФУС 17 (1991/92) 369–376.

Списокот содржи презиме и име на кандидатот, наслов на тезата, комисија и година на одбраната.

Хабилитациони трудови, стр. 376.

Дадени се и:

Докторски дисертации, стр. 377–386.

1076. Milojević Staša, Bibliografija radova iz neurolingvistike, psiholingvistike i primenjene lingvistike objavljenih u SAD (1990–1996), Glossa II/1 (1996, Beograd) 59–64.

1077. Milojević Staša, Magistarski radovi na Filološkom fakultetu u Beogradu (1989–1997), Prevodilac XV/1–4 (1996, Beograd) 95–105.

Библиографија.

1078. Пешикан Андреј, Библиографија Митра Пешикана, НЈ XXXI/1–5 (1996) 8–19.

In memoriam.

1079. Пешикан Митар, в. бр. 1078.

1080. Суботин-Голубовић Татјана, Библиографија радова академика Димитрија Богдановића, АП 18 (1996) 9–26.

1081. Чудомировић Биљана, Докторске дисертације из словенских језика и књижевности, одбрањене на Филолошком факултету у Београду од 1985. до 1994. године, ЗБМСС 50–51 (1996), 261–267.

Библиографија.

ХIII. О становништву

1082. Атанасов Петар, Власи: минато и сегашност, Јазичите на почвата на Македонија, 187–197.

Резиме на француски.

1083. Васиљевић Алекса, О веровањима и обичајима из Сврљига, Културна историја Сврљига, књига IV, Етно-културолошка радионица Сврљиг, Сврљиг 1996, 192 стр.

1084. Драгојловић Ана, Никола Дудић, Стара гробља и надгробни белези у Србији, Републички завод за заштиту споменика културе и „Просвета“, Београд 1995, ГлЕИ XLV (1996) 172–174.

Приказ.

1085. Дудић Никола, в. бр. 1084.
1086. Живковић Тибор, Еничке промене на територији данашње Србије у периоду од VI до X века, ГлЕИ XLV (1996) 89–100.
Кључне речи: славизација, Илирик, Словени, Ромеји, Порфиригенит.
Резиме на енглеском.
1087. Жикић Бојан, Природа и функција народног стваралаштва ГлЕИ XLV (1996) 123–129.
Кључне речи: фолклор, фолклоризам, комуникација, идеацијско.
Резиме на енглеском.
1088. Златковић Драгољуб (записивач), Воденице на Граданишкој реци код Пирота, Расковник XXIII/85–86 (1996, Београд) 33–39.
Терминологија.
1089. Јерковић Јован, Данашњи оквири истраживања говора Срба у Мађарској, ГФФНС XXIV (1996), 5–11.
Резиме на енглеском.
1090. Јерковић Јован, Предраг Степановић, Говори Срба и Хрвата у Мађарској, Дечје новине — Матица српска — Вукова задужбина, Београд, 1994, 5–165 + 5 мапа. Критике и прикази, Матица српска, Нови Сад 1996, 224–229.
1091. Јовановић Владан, в. бр. 1094.
1092. Марковић Љубомир (записивач), Редовничке воденице у Моравичком крају, Расковник XXII/83–84 (1996, Београд) 47–55.
Лексика.
1093. Опачић-Лекић Вукосава (записивач), Народна радиност и занати на Кордуну, Расковник XXII/85–86 (1996, Београд) 16–32.
1094. *Павловић Љуба, Насеља и порекло становништва — Ужичка Црна Гора (приредио Владан Јовановић), Косјерић 1995, 132 стр.
1095. Раденковић Љубинко, Народна бајања код Јужних Словена, Просвета, Балканолошки институт САНУ, Београд 1996, 346 стр.
1096. Степановић Предраг, в. бр. 1090.

XIV. Разно

1097. Alaburić Jelica, Slavistički januarski dani, Prevodilac XV/1–4 (1996, Београд) 52–55.
Приказ скупа одржаног 18. и 19. јануара 1996. у Београду.
1098. *Бендевска Елена, Државните натпревари по македонски јазик и литература за основните и за средните училишта, ЛЗБ XLII/3–4 (1995) 105–110.
1099. Бојковска Стојка, Втор семинар за наставниците по македонски јазик од Република Албанија, ЛЗБ XLIII/3–4 (1996) 179–182.
Хроника.
1100. *Бојковска Стојка, Тимовски Владо, Прв семинар за наставниците по македонски јазик од Република Албанија, ЛЗБ XLII/3–4 (1995) 125–126.
Хроника.
1101. Бориш Вјеслав, Сербокроатистика у Кракову, Сто година полонистике у Србији, 223–228.
Са литературом.
Резиме на пољском језику.
1102. Брковић Мирјана, Српске књиге и периодика 18. века *библиотеке Матице српске*, Нови Сад 1996, 396 стр.
1103. Варга Михајло, Промоција Српско-русинског речника у Руском Крстуру, *Studia ruthenica* 5, Зборник радова, Друштво за русински језик и књижевност, Нови Сад 1996–1997, 51–52.
Резимеи на српском и енглеском.
Реч на промоцији Речника.

1104. Велјановска Катерина, Прва македонско-чешка научна конференција, ЛЗБ XLIII/3-4 (1996) 183-185.

Хроника.

1105. Вилотић Гордана, Несторовић-Петровски Славица, Докторске дисертације из словенских језика и књижевности, одбрањене на Филозофском факултету у Новом Саду од 1985. до 1994. године, ЗбМСС 50-51 (1996) 267-269.

Библиографија.

1106. Vinaver Nadežda, XI svetski kongres primenjene lingvistike — AILA '96., Prevodilac XV/1-4 (1996, Београд) 63-66.

Приказ конгреса одржаног од 2. до 9. августа 1996. у Живаскили.

1107. Vinaver Nadežda, Jugoslovenska konferencija o standardizaciji terminologije, Prevodilac XV/1-4 (1996, Београд) 59-63.

Приказ конференције одржане од 10. до 12. јуна у Београду.

1108. Vićentić Biljana, Končarević Ksenija, Bibliografija disertacija iz metodike nastave ruskog kao stranog jezika odbranjenih u Ruskoj Federaciji od 1985. do 1995, Glossa, II/2-3 (1996, Београд) 59-62.

1109. *Вуковић Василије, Језик наш насушни, Омакнулице, Пр 17-18 (1995) 11. Текст садржи забиљежене језичке погрешке.

1110. Вуковић Гордана, Рецензија I тома Српско-русинског речника, Studia ruthenica 5, Зборник радова, Друштво за русински језик и књижевност, Нови Сад 1996-1997, 17-18.

Реч рецензента.

1111. *Горѓиева Светлана Д., Денчова Еленка С., Работно заседание на Меѓународната комисија за општословенски лингвистички атлас (Охрид, 16-23 септември 1995) ЛЗБ XLII/3-4 (1995) 129-131.

Хроника.

1112. Горѓиевска-Тантуровска Лидија, Дваесет и трега научна дискусија на Семинарот за македонски јазик, литература и култура (Охрид, 26-27. 08. 1996), ЛЗБ XLIII/3-4 (1996) 173-177.

За работата на Лингвистичката секција.

1113. Граховац Спасоје, Ђорђе Натошевић и настава језика и књижевности, Норма 1-2, Учитељски факултет Сомбор 1996, 7-18.

Са литературом.

Резиме на енглеском.

1114. Грицкат-Радуловић Ирена, Наука о језику у делатности академије, отисак из ГЛАСА ССCLXXXIX Српске академије наука и уметности, Одељење језика и књижевности, књига 15, Београд 1996, 83 стр.

1115. Гутков В. П., в. бр. 1187.

1116. *XII Меѓународен конгрес на славистите, Краков 1998, ЛЗБ XLII/5-6 (1995) 147-150.

Известување.

1117. *Dimitrijević Naum, Jezička politika — zastupljenost stranih jezika u osnovnoj i srednjoj školi, Glossa 1/3 (1995, Београд) 5-9.

1118. *Dimitrijević Naum, Ko se stara o naučnoistraživačkom radu, Glossa 1/2 (1995, Београд) 5-7.

1119. *Dimitrijević Naum, Nastava stranih jezika u Jugoslaviji — stanje stvari, Glossa 1/1 (1995, Београд) 13-25.

Са литературом.

1120. Dimitrijević Naum, O zapostavljenim jezičkim veštinama, Glossa II/1 (1996, Београд) 5-7.

1121. Dimitrijević Naum, O zapostavljenim jezičkim veštinama, Glossa II/2-3 (1996, Београд), 5-9.

1122. Dimitrijević Snežana, O studijama i nastavi španskog jezika u Beogradu, Glossa II/1 (1996, Београд) 35-39.

1123. Драгићевић Рајна, Нови средњошколски уџбеник (Љилана Николић, Живојин Станојчић, Душка Кликовац, Језик и језичка култура за I разред средње школе, Стручна књига, Београд 1996, стр. 153), КњЈ XLIV/3-4 (1996), 157-159.

Приказ.

1124. Дуличенко Александер Д., Потомак рода Толстојевих (Уз годишњицу смрти академика Н. И. Толстоја), *Studia ruthenica* 5, Зборник радова, Друштво за русински језик и књижевност, Нови Сад 1996-1997, 83-87.

Резимеи на српском и енглеском.

1125. Дуличенко Александер Д., Рецензија на Српско-русински речник који је припремила група аутора под руководством и редакцију др Јулијана Рамача, *Studia ruthenica* 5, Зборник радова, Друштво за русински језик и књижевност, Нови Сад 1996-1997, 19-20.

Реч рецензента.

1126. Ђорђевић Бојан, *Глас САНУ, CCCLXXIX*, Одељење језика и књижевности, књ. 15, уредник академик Мирослав Пантић, Београд 1996, КњЈ XLIV/1-2 (1996) 165-168.

Приказ.

1127. Ђурић Лјилјана, *Skup nastavnika i metodičara stranih jezika u Gracu, Glossa II/1* (1996, Beograd) 105-106.

Приказ скупа одржаног у организацији Европског савета од 5. до 8. марта 1996. године.

1128. Ellermeyer-Životić Olga, Статус сербокроатистике на Универзитету у Хамбургу, *НССУВД 25/2* (1996) 475-480.

1129. Здравев Ђорѓи, Форми на изработка на носијата и обредна практика, *Предавања*, 197-206.

Со литература.

1130. Зечевић Ирена, в. бр. 1205.

1131. Иванић Душан, Ка моделу фолклорног приповиједања у српској умјетничкој прози, КњЈ XLIV/1-2 (1996) 43-54.

Резиме на енглеском.

1132. Ивановна Ценка, Српски језик у општетеоретским и компаративно-историјским класификацијама (*досадашњи стајтус, њерспективе и задаци у настјави и универзитетским уџбеницима*), *НССУВД 25/2* (1996) 491-494.

С литературом.

1133. Јакобсон Роман, в. бр. 1205.

1134. Јовановић Гордана, Пет векова српског штампарства 1494-1994, Раздобије српскословенске штампе XV-XVII в., Београд 1994. Издавачи: Српска академија наука и уметности, Матица српска, Народна библиотека Србије; приредили Митар Пешикан, Катарина Мано-Зиси, Миљко Ковачевић, стр. 232 + албум до 233 до 390 стр., ЈФ LII (1996) 197-202.

Приказ.

1135. Јовановић Гордана, Почети и развој полонистике на Београдском универзитету, Сто година полонистике у Србији, 13-17.

Резиме на пољском језику.

1136. Јовановић Јасмина, XXII beogradski prevodilački susreti, *Prevodilac XV/1-4* (1996, Beograd) 74-76.

Приказ скупа одржаног од 14. до 18. октобра 1996. у Београду.

1137. Јовановић Милена, *Klasična filologija i vojvođansko školstvo u XIX veku*, Нови Сад 1996, 774 стр.

Докторска дисертација.

Ментор Марицки-Гађански Ксенија, чланови комисије: Невенић-Грабовач Даринка и Кркљуш Славко.

1138. Јовановић Томислав, Дисертација на пољском језику о српској црквеној поезији, *АП 18* (1996) 473-476.

Приказ.

1139. **Караджова Даринка**, Ценно проучване на българските епиграфски паметници, АП 18 (1996) 437–444.

Приказ.

1140. **Кишјухас Јаков**, Другачије написана историја, *Studia ruthenica* 5, Зборник радова, Друштво за русински језик и књижевност, Нови Сад 1996–1997, 53–55.

Резимеи на српском и енглеском.

Реч на промоцији Српско-русинског речника.

1141. **Кликовац Душка**, в. бр. 1123.

1142. **Ковачевић Милош**, *Српски језик, Зборник у частј проф. Живојина Сјанојчића* (Београд, Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, 1996, I, 1–2, стр. 579), КњЈ XLIV/3–4 (1996), 165–169.

Приказ.

1143. **Ковачевић Миљко**, в. бр. 1134.

1144. **Кокаш Борка**, Централна фототека јужнословенских ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије, АП (1996) 485–490.

1145. **Кончаревић Ксенија**, Вклад руских емигрантов-филолога в развитие теории преподавания русского языка в Сербии, Русская эмиграция в Югославии. Сборник трудов, Изд. Российской академия наук — Институт славяноведения и балканистики — Кафедра славистики Белградского университета, Москва, 1996, 251–262.

1146. **Кончаревић Ксенија**, Међународна slavistička konferencija u Plovdivu, *Prevodilas* XV/1–4 (1996, Београд) 71–74.

Приказ конференције одржане од 12. до 14. октобра 1996. у Пловдиву.

1147. ***Кривокапић Милош**, Научни лингвистички скуп „Бошковићеви дани“ у ЦАНУ.

Како и од чега чувати језик, ПР 17–18 (1995) 5.

1148. **Krključ Slavko**, в. бр. 1137.

1149. **Лашкова Лили**, Бугарска сербокroatистика, НССУВД 25/2 (1996) 484–490.

Резиме на руском.

1150. **Lubas Władysław**, *Polonistyka i slawistyka belgradzka w moim wspomnieniu*, Сто година полонистике у Србији, 77–80.

Резиме на српском језику.

Са литературом.

1151. **Љубановић Гордана**, Даница — српски народни илустровани календар за годину 1996, Расковник XXII/83–84 (1996, Београд).

1152. **Мано-Зиси Катарина**, в. бр. 1134.

1153. **Маринковић Меланија**, Делић личних примера из дана припремања и почетка рада на Речнику, *Studia ruthenica* 5, Зборник радова, Друштво за русински језик и књижевност, Нови Сад 1996–1997, 60–63.

Резимеи на српском и енглеском.

Реч на промоцији Српско-русинског речника.

1154. **Maricki-Gadanski Ksenija**, в. бр. 1137.

1155. *** Марковић Биљана**, *Стојан Новаковић и његов рад на Душановом закону*, Стојан Новаковић — Личност и дело, Научни скуп поводом 150-годишњице рођења (1842–1992), Научни скупови, књига LXXVII, Одељење историјских наука САНУ, књ. 25, Београд 1995, 317–324.

Резиме на енглеском.

1156. ***Матицки Миодраг**, *Рад Стојана Новаковића на састављању „Систематичне збирке свију познатих народних јесала*, Стојан Новаковић, Личност и дело, Научни скуп поводом 150-годишњице рођења (1842–1992), Научни скупови, књига LXXVII, Одељење историјских наука САНУ, књ. 25, Београд 1995, 415–419.

Резиме на енглеском.

1157. **Миленковић Драгутин**, 25. међународни београдски научни састанак у Вукове дане, ЗбМСС 50–51 (1996), 305–309.

Хроника.

- 1158. Милинковић Љубо**, Лингвистичко-методичке основе „Пољских примера“ Ђорђа Живановића, Сто година полонистике у Србији, 69–71.
Резиме на пољском језику.
- 1159. *Милић Жељко**, На Универзитету Црне Горе одржана прва ортографска конференција.
Стварање једног правописа, ПР 17–18 (1995) 6.
- 1160. Митић Милунка**, Манастир Ресава, историја и уметност, Деспотовац 1995, КњЈ XLIV/1–2 (1996) 158–160.
Приказ зборника радова са научног скупа *Дани српског духовног преображења*.
- 1161. *Mitrović Anđelka**, Hebraistika u Jugoslaviji: juče i sutra, Glossa 1/3 (1995, Beograd) 35–39.
Резиме на енглеском.
- 1162. Младеновић Александар**, Калуђер Данило, капелан Цркве Светог Луке у Котору из прве половине XVIII века, АП 18 (1996) 207–217.
С фотокопијама.
Резимеи на руском и српском.
- 1163. Neweklowsky Gerhard**, в. бр. 1202.
- 1164. Nevenić-Grabovac Darinka**, в. бр. 1137.
- 1165. Николић Љиљана**, в. бр. 1123.
- 1166. *Николић Милија**, *Нови српски буквар*, Даница (1995, Београд), 282–296.
Слова В, Г, Д са пригодним текстовима.
- 1167. Николић Мирослав**, Петнаест томова Речника САНУ, Prevodilac XV/1–4 (1996, Београд) 125–127.
Приказ.
- 1168. *Николовска Виолета**, XXII научна дискусија на Семинарот за македонски јазик, литература и култура (Охрид, 21–22. август 1995 година) Лзб XLII/3–4 (1995) 115–119.
Хроника.
- 1169. *Николовска Виолета, Емилија Црвенковска**, Прва македонско-руска Научна конференција, ЛЗб XLI/3–4 (1995) 121–124.
Хроника за Конференција одржана при Меѓународниот семинар за македонски јазик, литература и култура на 23–24. август 1995 г.
- 1170. Новаковић Стојан**, в. бр. 1155, 1156.
- 1171. Округли сто** „Статус србистике у свету. Дискусија, НССУВД 25/2 (1996) 495–513.
- 1172. Пантић Мирослав**, в. бр. 1126.
- 1173. Палуга Ирина**, Српско-русински речник — Значајан подухват научног рада у области језика, *Studia ruthenica* 5, Зборник радова, Друштво за русински језик и књижевност, Нови Сад 1996–1997, 29–33.
Резимен на српском и енглеском.
Реч издавача.
- 1174. *Петковска Благица**, Научен собир „Влогот на Ѓорѓи Пулевски во културната историја на македонскиот народ“, ЛЗб XLII/5–6 (1995) 135–136.
Хроника за научниот собир во организација на Институтот за македонски јазик.
- 1175. *Петковска Благица**, Чествување на 100-годишнината од смртта на Ѓорѓи Пулевски, ЛЗб XLII/3–4 (1995) 127–128.
За прославата одржана во Галичник на 8. јули 1995 г. во организација на Институтот за македонскиот јазик „Крсте Мисирков“ во Скопје.
- 1176. Петровић Д.**, XXVIII конференција меѓународног редакцијског колегијума Општекарпатског дијалектолошког атласа, ЗбМСФЛ XXXIX/1 (1996), 191–195.
Аранђеловац, 18–25. I 1996.
Хроника.
- 1177. Пешикан Митар**, в. бр. 1134.

- 1178. Popov Dušan**, Štampa u Vojvodini na srpskohrvatskom jeziku između dva rata: 1918–1941 (građa za bibliografiju), Нови Сад 1996, 136 листова.
Прилог уз докторску дисертацију.
Аутор увода: Ката Мирић.
- 1179. Поповић Људмила**, Међународна конференција „Лингвистика текста“, ЗМСС 50–51 (1996), 310–313.
Хроника.
- 1180. Pranjković Ivo**, в. бр. 1182.
- 1181. Раденовић Љубинко**, Свети Сава — родоначелник српске културе, Расковник XXII/85–86 (1996, Београд) 99–104.
Беседа на Светосавској академији у Краљеву.
- 1182. Radovanović Milogad**, Иво Прањковић: Kronika hrvatskoga jezikoslovlja, Матица хрватска (Мала књижница Матице хрватске, Нови низ: Коло I, Књига 41), Загреб, 1994, Критике и прикази, Матица српска, Нови Сад 1996, 236–238.
Приказ.
- 1183. Rajić Ljubiša**, Studije skandinavistike u svetu i Beogradu, Glossa II/2–3 (1996, Beograd) 47–57.
Резиме на енглеском језику.
- 1184. Рамач Јулијан**, Коначно после двадесет година, Studia ruthenica 5, Зборник радова, Друштво за русински језик и књижевност, Нови Сад 1996–1997, 39–42.
Резимеи на српском и енглеском.
Реч редакције (поводом издавања I тома Српско-русинског речника).
- 1185. Ристић Стана**, 26. међународни научни састанак слависта у Вукове дане. Prevodilac XV/1–4 (1996, Београд) 66–70.
Приказ скупа одржаног 1996. у Београду.
- 1186. Ристић Стана**, Међународна лингвистичка конференција у Минску, Prevodilac XV/1–4 (1996, Београд) 56–58.
Приказ конференције одржане 4. и 5. маја у Минску.
- 1187. Сибиновић Миодраг**, Награда В. П. Гуткову у Русији за књигу о српској лексикографији, ЗМСС 50–51 (1996) 309–310.
Хроника.
- 1188. Сибиновић Миодраг, Сикимић Биљана**, XI међународни славистички конгрес, Братислава 30. VII — 8. IX 1993, ЗМСС 44–45 (1993), Матица српска, Нови Сад 1996, 287–291. Аутор поговора Мила Стојнић.
Хроника.
- 1189. Сикимић Биљана**, в. бр. 1188.
- 1190. Смолска Аделаида**, Извештај о настави српског језика на Универзитету у Одеси, НССУВД 25/2 (1996) 481–483.
- 1191. Станковић Богољуб**, Основна Кошутинева полазишта у области методике наставе инословенских језика у српској средини, Сто година полонистике у Србији, 39–43.
Резиме на пољском језику.
- 1192. Станојчић Живојин**, в. бр. 1123, 1142.
- 1193. Stojanović Miodrag**, Les Debuts de l'enseignement de la langue Grecque chez les Serbes, Balcanica XXVII (1996, Београд) 391–398.
Прилог о почецима наставе грчког језика код Срба.
Резиме на српском.
- 1194. Стојнић Мила**, в. бр. 1188.
- 1195. Тамаш Јулијан**, Речник — истински дом етничке заједнице, Studia ruthenica 5, Зборник радова, Друштво за русински језик и књижевност, Нови Сад 1996–1997, 34–35.
Резимеи на српском и енглеском.
Реч издавача.
- 1196. *Тополињска Зузана**, Педесет години на македонската наука за јазикот, ЛЗБ XLII/5–6 (1995) 137–142.
Хроника за научниот собир во организација на МАНУ.

1197. Ујес Алојз, Преводи и посрбе драмских дела немачке драматургије на сцени Театра на Ђумруку у Београду 1841–1842 године, НССУВД 25/1 (1996) 65–76.

1198. *Црвенковска Емилија, XXVIII меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, ЛЗБ XLII/3–4 (1995) 111–113.

Хроника.

1199. Црвенковска Емилија, XXIX меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура, ЛЗБ XLIII/3–4 (1996) 167–171.

Хроника за Семинарот одржан во Охрид од 8–29. август 1996 г.

1200. *Čavić Edita, Ponovo na okupu. Simpozijum „Nastava jezika u teoriji i praksi“ Društva za primenjenu lingvistiku Crne Gore, Budva, 21. i 22. oktobar 1994, Glossa 1/1 (1995, Beograd) 55–57.

Хроника.

1201. Šević Radmila B., Ponovo osnovano Društvo za primenjenu lingvistiku Jugoslavije, Glossa II/1 (1996, Beograd) 101–102.

1202. Šipka Danko, Gerhard Neweklowsky, Dositej Obradović. Leben und Abenteuer, Erster Teil, Leipzig 1873. Konkordanzen. Wortlisten, Verlag der Oesterreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1995., 36МСФЛ XXXIX/1 (1996), 231–234.

Приказ.

1203. Шкорић Катица, Зечевих Ирена, Роман Јакобсон (Роман Осипович Јакобсон): 1896–1982, Библиотека Матице српске, Нови Сад 1996, 15 стр.

Са илустрацијама.

Каталог изложбе (2–31. 10. 1996).

Библиографију уредила *Најиаша Вуловић*

РЕГИСТАР ПОЈМОВА

аорист 64–68

апсолутизација субјекта у руској синтакси 143–163

аргументска структура глаголске основе 16

бага и сродне речи, етимол. 175–183

балканизација 135

балканскословенски ареал 131–139

безоуми, стсл. 165–168, 170–172

вспосагата, стсл. 167, 169–172

бесубјекатска реченица са *до* + *генийив* 87–93

вечини, стсл. 165–172

волитивна значењска компонента 4

врсте речи у турско-алтајским језицима 187–199

семантичко-функционална концепција 187–199

ГЕНИТИВ

објекатски ~ 16

субјекатски ~ 16

глаголске допуне (класификација) 16–18

деликатност (термин) 10

дијалекатски континуум 9

до + генитив, в. бесубјекатска реченица

допуне изведеница 18–32

~ девербалних 23–24

~ са значењем гл. радње 19–20

~ са суфиксом *-а*, *-(а)к* и *-ка* 24–27

~ са суфиксом *-ај* 20–21

~ са суфиксом *-ар*, *-ајор*, *-л(а)ц*, *-ник*, *-шељ* 28–30

~ са суфиксом *-(а)ц* 27–28

~ са суфиксом *-ач* 28

~ са суфиксом *-ба* 21–22

~ са суфиксом *-шије*, *-лишије*, *-оница* 31

~ са суфиксом *-ња* 22

~ са суфиксом *-ње* 22–23

~ са суфиксом *-уша* 30–31

Евроазија као заједнички свет 8

евроазијска теорија 8–9

изведенице, в. допуне изведеница
 изведенице и нетворене (просте) речи 18
 именице ономапојске 121–130
 именички суфикси, в. допуне изведеница
 именички суфикси и измена аргументске структуре гл. основе 16
 имперфекат 72–75
 интенционалност 36, 38
 иреална кондиционалност 44–46
 исказивање условности
 ~ оптативним формама 36
 ~ кондиционалом 36–37

јеванђељски речник српске редакције 247–253
 примери обраде 251–252
 језичка историја и језичка прогностика 131–139

коагенс 80–83
 коадвербијали 85
 кондиционал(ност), в. исказивање условности
 кондиционалност у простој реченици 41–56
 типови 43–48
 иреална ~ 44–46
 реална ~ 47–48
 хабитуална ~ 47–48
 структура условних конструкција 48–56
 континуум 7–13
 ~ / континуитет 7–8
 ~ у филозофији и природним наукама 7–8
 ~ у историјском развоју 8
 дијалекатски континуум 9
 континуумска релација 10
 порекло речи 7
 примена у лингвистици 7–13
 фонетски ~ 11, 12
 континуумска релација 10
 контрастивна лингвистика 95–103, 131–139
 балканскословенски ареал 131–139
 испитивање словенских језика 95–103
 кообјекат 83–84
 копредикатив 84–85
 кореференцијалност синтаксичка 79–86
 ~ према семантичкој 79
 коагенс 80–83
 коадвербијали 85
 кообјекат 83–84
 копредикатив 84–85

лексикализација 18

метонимија у ономастици 105–110

- наслеђивање структуре аргумената 15–32
 номинализација 15–32
 ~ и наслеђивање структуре аргумената 15–32
 номинативне реченичне конструкције у руском језику 143–163
- обавезна информација при говорном чину 95
 објекатски генитив 16
 ојконими именовани хидронимима 106–110
 ономатојејске именице 121–130
 ~ са суфиксима *-āīī*, *-ēīī*, *-ōīī*, *-ūīī* 123–129
- перфекат 68–72
 плусквамперфекат 75–77
 посесија у језику 11
 потенцијал у служби исказивања хабитуалности 35–40
 претеритална времена код Д. Максимовић 59–78
 аорист 64–68
 имперфекат 72–75
 перфекат 68–72
 плусквамперфекат 75–77
- прикази и критике 201–246, 254–256
 прилошка детерминација предиката 1–5
 ~ и аспект (вид) 4, 5
 домашај детерминативног захвата 3
 обухватност детерминације гл. одредбе 3
 семантичка устројеност предиката 4
 усмереност детерминације гл. одредбе 3
 функционални обим 2, 4
 приоритетна вредност граматичких значења 96
- реална кондиционалност 47–48
 редундантност 97–98
 ефатична ~ 97
 немаркирана ~ 97–98
- реченице, в. бесубјекатске ~ лична имена српска 111–118
 извори и грађа за речник 111–114
 ~ из белопаланачког краја 117–118
 ~ из Бјелопавлића 116–117
 ~ из Ибарског Колашина 114
- савез језика (језички савез) 8–9
 семантика екстерна (Е-семантика) 12
 семантика интерна (И-семантика) 12
 спомени 257–259
- старословенски облици *безоуми*, *всчинаи*, *веспосагата* 165–172
 историја питања 165–167
 лингвистички аспект питања 167–170
 филолошки аспект питања 167–170
- степен релевантности језичких јединица 96–103
 ирелевантност 98–99
 редундантност 97–98
 емфатична ~ 97

- немаркирана ~ 97
- релевантност 96
- стратификација вредности лингвистичких елемената 95
- структура условних конструкција 48–56
- субјекатски генитив 16

- теорија кореспонденције 9
- теорија језичког савеза 8–9

- фиртијанско-халидејевска школа 10
- фонетски континуум 11, 12

- хабитуал
 - ~ и кондиционал 35–36
 - босанско-херцеговачки ~ 38
 - начин изражавања 35–40
 - никшићки ~ 38
 - у односу на гл. вид 37–38
- хабитуална кондиционалност 47–48
- хијерархија граматичких значења 95

РЕГИСТАР ИМЕНА

- Абсалимов, З. 198
 Agaí, Adnan dhe Kimete 324
 Адамовић, Ана 267
 Адамческа, Снежана 312
 Ајдуковић, Јован 269
 Aitzetmüller, Rudolf 248
 Алабурић, Јелица 269, 310, 329
 Alexander, Ronnelle 308
 Алексеев, 247
 Алексиева, Т. И. 280
 Алексова, Гордана 312
 Allerton, D. J. 1, 5
 Андрић, Едита 269, 270, 291
 Андрић, Иво 286
 Анђелић, Разва 267
 Антонић, Ивана 263
 Аргировски, Мито 280, 312
 Аризанковска, Лидија 280
 Аристотел 7
 Арсенијевић, Нада 270
 Ascoli, 9
 Атанасов, Петар 293, 328
 Атанасевич, Ирина 324
- Бабамова, Ирина 312, 323
 Бабин, Радомир 310
 Бабић, Јосип 267
 Бабић, Сава 286
 Babić, Stjepan 16, 18, 19, 21, 22, 24, 25,
 28, 32, 123, 129
 Bagi, Ferenc 270
 Банашевић, Никола 221
 Барјактаревић, Данило 136, 139, 232
 Басарић, Миљанка 310
 Баскић, Радмила 261
 Batišić, Tatjana 324, 325
 Bauer, L. 15, 18, 21, 32
 Bucrova, Marta 248
 Бачвански, М. 16, 32
 Bezlaj, Franc 177, 178, 184
 Беквалац, Миљанко 324, 326
 Белић, Александар 5, 122, 123, 129, 232
 Бендевска, Елена 312
 Benveniste, Émile 161–163, 212
 Берић-Ђукић, Весна 270, 301
 Bernard, Jeff 264
 Berneker, Erich 180, 184
- Билбија, Снежана 291
 Бицеска, Кита 312, 316
 Бјелетић, Марта 177, 179, 180, 184, 280,
 286, 310
 Бјелокапић, Вера 270
 Благојевић, Славка 267, 291
 Блажек, Владимир 270
 Блажек, Рудолф 270
 Блаш, Otto 177
 Bláhová, Emilie 167, 172, 248
 Voas, Franz 95
 Богдановић, Димитрије 250
 Богдановић, Недељко 232, 293, 308
 Бояджиев, Ж. 131, 139
 Buekema, Frits 271
 Бојковска, Стојка 312, 329
 Бојовић, Драга 261, 308
 Бојовић, Злата 310
 Бољевић, Драго 264
 Бондарко, А. В. 4, 5, 43, 56, 213
 Воој, G. 15, 32
 Boryś, Wiesław 280, 286, 329
 Борисенко, Вера 270, 280
 Bosanac, Milan 113
 Bosch, Sonja 11, 13
 Бошков, Слободанка 324, 325
 Бошковић, Радосав 165–167, 169–172, 228
 Бошковић, Ристо 116
 Бошковић, Руђер 1, 2
 Бошњаковић, Жарко 301, 302
 Брајичић, Олга 270, 280
 Брајовић, Тихомир 286
 Брборић, Бранислав 264, 295, 298
 Брборић, Вељко 286
 Брызгунова, Е. А. 280
 Брковић, Мирјана 329
 Бугарски, Ранко 13, 239, 264, 270, 295
 Будагов, Р. А. 131, 139
 Бужаровска, Елена 293
 Бузалкоска-Алексова, Маргарита 312
 Буљовчић, Јосип 310
 Бундевска, Елена 329
 Буњак, Петар 254, 327
 Бурзан, Мирјана 270, 271, 301
- Vaillant, André 166, 167, 169, 170, 172
 Weigand, Miloš 248

- Валић-Недељковић, Дубравка 300
 Van Dijk, T. A. 212
 Van den Auwera, Johan 46, 56
 Van Haafte, T. 15, 32
 Варга-Бјелобрк, Јасна 280
 Варга, Ђура 325
 Варга, Михајло 329
 Василев, Љупка 303
 Васильева, В. Ф. 271
 Васиљевић, Алекса 328
 Васић, Вера 79–86, 264, 286, 305
 Велев, Илија 293, 312
 Великић, Зоран 325, 326
 Велјановска, Катерина 330
 Велковска, Снежана 312, 313
 Welmann, Hans 291
 Вендина, Т. И. 313
 Веновска-Антевска, Снежана 280, 313
 Večerka, Radoslav 167, 172, 248
 Видановић, Ђорђе 264, 265
 Видоески, Божидар 232, 284, 293, 313
 Вилотић, Гордана 330
 Винавер, Надежда 330
 Виноградов, В. В. 190, 199
 Вићентић, Биљана 271, 328, 330
 Вицко, Арпад 267
 Vierzbicka, Anna 160, 161, 213
 Влајић-Поповић, Јасна 177, 184, 286
 Влаховић-Микић, Љубица 271
 Влаховић, Племенка 271
 Војводић, Дојчл 204–213, 271, 308
 Vondrák, Václav 248
 Востоков, А. 247
 Wróbel, Henryk 280
 Вујанић, Милица 325
 Вујичић, Драгомир 112, 257–259, 264, 300, 301
 Вујичић, Милош 182, 184
 Вујовић, Горица 308
 Вукадиновић, Зора 89, 93
 Вукадиновић, Вилотје 302
 Вукићевић, Душанка 295, 313
 Вукићевић, Милосав 302
 Вуковић, Василије 330
 Вуковић, Гордана 112, 286, 330
 Вуковић, Чедо 295
 Вукомановић, Славко 295
 Вуксановић, Миро 303
 Вукчевић, Љиљана 267
 Вуловић, Наташа 261
 Вучковић, Милосав 310
 Вучковић, Петар 267, 271
 Вучо, Јулијана 327
 Gabelentz, von G. 148
 Гавриловић, Јован 325, 326
 Гајда, Ирен 267
 Гајдова, Убавка 313
 Галетин, Гордана 178, 184
 Гароња-Радованац, Славица 310, 311
 Гаджиева, Н. З. 188, 199
 Георгиев, Владимир 133, 139
 Георгиевски, Георги 313
 Георгиевски, Михајло, 314
 Götz, Dieter 291
 Гилдебрандт, 248
 Гогова, Натка 313, 314
 Gołąb, Zbigniew 294
 Головин, Б. Н. 131, 139
 Гортан-Премк, Даринка 125, 129, 201–203, 264, 287, 295, 325
 Гочев, Гочо Н. 271
 Гочкова-Стојановска, Тајјана 314
 Гошић, Невенка 257–259, 303, 326
 Grasl, Marija 287
 Граховић, Спасоје 330
 Грбић, Душица 303
 Грицкат, Ирена 35–40, 133, 135, 139, 296, 330
 Грковић(-Мејџор), Јасмина 179, 181, 184, 280, 303, 305, 308
 Грковић, Милица 111–113
 Greenbaum, S. 79, 80
 Гроздановић-Пајић, Мирослава 303, 304
 Гудков, В. П. 330
 Гудурић, Снежана 271, 325, 326
 Gudschmidt, K. 9
 Гузев, В. Г. 188, 199
 Дабић, Богдан 272
 Давидов-Темерински, Александра 287
 Давкова-Горгиева, Светлана 314
 Дамјановски, Нела 325, 326
 Даничић, Ђуро 38, 82, 176, 177, 247, 252
 Данон, Маја 264, 265
 Дворнић, Милан 311
 Девећ-Романова, Валентина 272
 Deszö László 305
 Dengforth, Loring M. 314
 Денчова, Еленка С. 330
 Десподова, Вангелија 294, 314, 316
 Дешић, Милорад 305
 Димитријевић, Наум 296, 328, 330
 Димитрова-Шмигер, Нина 314
 Димитровски, Тодор 280, 314
 Дјаченко, 248
 Добрашиновић, Голуб 326

- Добрев, Иван К. 187–200
 Додевска-Михајловска, Олгица 314
 Драгин, Гордана 302
 Драгин, Наташа 304
 Драгићевић, Р. 224, 225, 230
 Драгићевић, Рајна 121–130, 296, 331
 Драгичевић, Милан 302
 Драгојловић, Ана 328
 Дрвошанов, Васил 315
 Дудић, Никола 328, 329
 Dudok, Daniel 280, 281
 Dudok, Miroslav 264
 Дуличенко, Александар Д. 281, 331
 Дурбаба, Оливера 267, 328
 Дуриданов, Иван 108
 Дучевска, Анета 326
- Ђаповић, Ласта 281
 Ђокић, Нада 272
 Ђолић, Слободанка 267, 296
 Ђорђева, Светлана Д. 330
 Ђорђевић, Бојан 331
 Ђорђевић, Слободан 264, 265, 310, 311
 Ђорѓиевска-Тантуровска, Лидија 330
 Ђорђић, Петар 36
 Ђукановић, Бојка 268
 Ђукановић, Владо 300
 Ђукановић, Јован 268
 Ђукановић, Петар 302
 Ђукић, Александар 272
 Ђукић, Никола 325, 326
 Ђурић, Љиљана 268, 328, 331
 Ђуровић, Радосав 231–240, 293, 302, 310
- Ellemeyer-Životić, Olga 331
 Elson, Mark J. 317
 Engel, U. 17, 18, 33
 Ерг, Мирјана 268
- Rzetelska-Feleszko, Ewa 321
 Живановић, Ђорђе 327, 328
 Живанчевић, Ђорђе С. 328
 Живковић, Владан 325, 326
 Живковић, Тибор 329
 Жикић, Бојан 329
 Жугић, Радмила 128, 129, 272, 287
- Збиљић, Драгољуб 287
 Sgall, Petr 281, 283
 Здравев, Ђорѓи 315, 331
 Sciler, I
 Земская, Е. А. 19, 33, 264
- Зенчук, В. Н. 272
 Зечевић, Ирена 331, 335
 Зиндсвић-Вукадиновић Гордана 264
 Златановић-Цветковић, Сања 281
 Златковић, Драгољуб 329
 Златковић, Иван 311
- Иванић, Душан 331
 Ивановова, Олга 315
 Ивановова, Ценка 131–141, 305, 331
 Ивачковић, Ђорђе 268
 Ивић, Милка 1–5, 10, 13, 18, 29, 31, 33, 35, 39, 88, 91, 93, 201–203, 213, 264–266, 296, 305, 326
 Ивић, Павле 9, 13, 111, 134, 135, 139, 140, 237, 281, 282, 295, 302
 Илиевска, Кримира 315
 Илиевски, Петар Хр. 293, 294
 Илић, Војислав 62, 63
 Имери, Хаки 293
 Иричанин, Гордана 272, 308
 Исаченко-Лисовая, Т. А. 294
 Истрина, Е. С. 147, 157
 Ištvanić, Živan 287
- Jagić, Vatroslav 252
 Jakobs-Nemet, Ilona 325, 326
 Јакобсон, Р. О. 8, 9, 95, 96, 104, 212, 331
 Јаковлева, Е. С. 281, 282
 Јакопин, Р. 122, 130
 Јакшић, Станимир 303, 304
 Јанева, Марија 272
 Јанковић, Љиљана 272
 Јањатовић, Ђорђе 112
 Јашар-Настева, Оливера 293
 Jedrzejko, Ewa 265
 Елистратов, В. С. 280, 281
 Јелић, Војислав 272
 Јелкина, Н. М. 36
 Јерковић, Вера 137, 140, 287, 303, 304, 305, 306
 Јерковић, Јован 62, 63, 72, 300, 308, 329
 Jespersen, Otto 191, 199
 Јованов, Младен 265
 Јовановић, Владан 329
 Јовановић, Гордана 284, 296, 299, 300, 306, 331
 Јовановић, Зоран 291, 325
 Јовановић, Јасмина 331
 Јовановић-Коломејцева, Л. Н. 310
 Јовановић, Лидија 315
 Јовановић, Милена 331
 Јовановић-Стипчевић, Биљана 304

- Јовановић, Томислав 304, 331
 Јовин, Верица 310
 Јовић, Душан 265, 302
 Јовићевић, Радојица 287
 Јокановић-Михајлов, Јелица 306
 Јоковић, Милорад 281, 282
 Јорданов, Раде 265
 Јорданоски, Јордан 315
 Јосифовска, Мери 315
 Јоцић, Мирјана 272, 308
 Juhas, Geza 268
- Kawka, Maciej 315
 Kalb, Helmut 273
 Кап, Духи 273
 Калезић, Димитрије 310
 Каранфиловски, Максим 281, 283, 314–316, 320
 Карановић, Зоја 311
 Караџић Стефановић, Вук 177, 183, 253
 Караџова, Даринка 332
 Karłowicz, J. 122, 127, 129
 Katamba, F. 24, 33
 Катона, Едит 273
 Кашић, Зорка 291
 Квапил, Душан 254
 Quirk, R. 18, 24, 31, 33, 79, 80
 Керкез, Драгана 273
 Киршова, М. П. 273
 Китановски, Наум 325
 Китанчев, Трајче 323
 Китевски, Марко 316
 Китић, Слободанка 265
 Киш, Маријана 281, 314, 316
 Кишјухас, Јаков 332
 Клајн, Иван 127, 129, 287, 296, 298, 300, 325
 Клеут, Марија 311
 Кликовац, Душка 121, 129, 296, 332
 Кључко, Надежда 285
 Knežević, Anton 177, 184
 Kowalska, Alina 265
 Ковац, Јанош 268
 Ковачев, Николай 287
 Ковачева, Н. П. 273
 Ковачевић, Милош 296, 300, 306, 308, 309, 332
 Ковилоска-Попоска, Иванка 316
 Којен, Леон 309
 Кокаш, Борка 332
 Колономос, Жамила 291
 Кољесар, Јулијан 281
 Конески, Блаже 38, 39, 221, 316
- Конески, Кирил 318
 Конечни, Евица 273, 316
 Кончаревић, Ксенија 254, 268, 273, 294, 328, 330, 332
 Копривица, Верица 281
 Кораћ, Гордана 292
 Кордић, Сњежана 296
 Коробар-Белчева, Марија 316
 Корубин, Благоја 320
 Косановић, Јелена 265
 Косановић, Марија-Магдалена 268, 273
 Костић, Веселин 269
 Костић-Голубићи, Мирјана 274
 Костић, Јевгенија 324
 Králik, J. 122, 129
 Kramer, Kristina 316
 Kremer, Ludger 13
 Креч, Т. В. 274
 Kretschmer, Anna 281
 Кривокапић, Милош 332
 Кривокапић, Мирко 267, 268
 Kryński, A. 122, 127, 129
 Crystal, David 13, 126, 129, 265
 Кркљуш, Славко 332
 Крстановић, Здравко 268, 311
 Крстић, Маја 291
 Крстић, Ненад 291
 Cruttenden, A. 1, 5
 Kuriło, Elżbieta 281
 Куркина, Л. В. 179, 184, 281, 282
 Courtenay, Jan Baudouin de 9, 212
- Лаброска, Веселинка 317
 Лаиновић(-Стојановић), Надежда 274, 281
 Ланда, Марија 325
 Латковић, Видо 228
 Лашкова, Лили 95–104, 133, 135, 140, 282, 310, 332
 Лебда, Ренарда 274
 Лебедева, Е. К. 274
 Levinger, Jasna 274
 Леонова, Людмила 296
 Lehrer, Adrienne 1, 6
 Lehiste, Ilse 295
 Leibniz, Gottfried Wilhelm 8
 Lieber, R. 16, 24, 27, 33
 Livia, Onu 13
 Ликоманова, Искра 100, 296
 Leech, G. 79
 Ličen, Marina 274
 Logar, Tine 282
 Lokotsch, Karl 176
 Лолић, Бранимир 325

- Лома, Александар 181, 287
 Лосев, А. Ф. 11–13
 Lubas, Władisław 332
 Лукић, Милан 311
 Луковић, Милош 297, 298, 308
 Lucian, Marina 291
- Љубановић, Гордана
 Люсен, Ирина 294
- Magdu, Lia 291
 Макиш, Ана 274
 Макаријоска, Лилјана 317
 Максимовић, Горан 306
 Малин-Ђурагић, Светлана 302
 Манакин, В. Н. 268
 Манакина, Н. И. 268
 Манић Форски, Драгослав 178, 184
 Мано-Зиси, Катарина 304, 332
 Манчић-Милић, Александра 268
 Maretić, Tomislav 82, 87, 93
 Mareš, František Václav 249
 Маринковић, Меланија 332
 Марицки-Гађански, Ксенија 274, 332
 Марјановић, Слободан 297, 300
 Марков, Борис 282, 293, 317
 Марковић, Биљана 332
 Марковић, Жељко 282, 287
 Марковић, Јордана 297
 Марковић, Љиљана 275
 Марковић, Љубомир 329
 Марковић, Марјан 275, 317
 Марковић, Радул 311
 Маројевић, Радмило 165–173, 265, 282, 295, 306
 Мартиновић, Душан Ј. 304
 Маслова, В. А. 275
 Martinet, André 126, 129
 Мартиновић, Душан 311
 Matešić, Josip 16, 123, 129
 Матијашевић, Јелка 265, 275, 287, 297
 Матицки, Миодраг 332
 Мауро, Tulio de 265, 266
 Мафрунина, Инеса 282
 Медвједова, Милада 268
 Међеши, Хелена 275, 325
 Межинская, М. И. 268
 Meillet, Antoine 161
 McArthur, Tom 292
 McCawley, James 1–2, 6
 Mejdžor, Rendal 268
 Menges, К. Н. 180, 184
 Меркулова, 181
- Мешанинов, И. И. 150
 Мијатовић, Јулијана 180
 Микеш, Меланија 275, 279
 Miklič, Tjaša 275
 Miklošič, Fran 47, 176–178, 184, 247
 Минковић, Милован 287
 Миленковић, Андријана 310
 Миленковић, Драгутин 332
 Miller, G. 14
 Милинковић, Љубо 268, 275, 333
 Милисављевић, Владимир 265
 Милићевевић, Бориша 291
 Миловић, Јевто 225
 Миловска, Добрила 317
 Милојевић, Јелисавета 265, 328
 Милчић, Жељко 333
 Минова-Ђуркова, Лилјана 265, 317, 318
 Минчић-Обрадовић, Ксенија 303, 304
 Миовски, Мито 318
 Мирић, Душанка 265, 275, 282
 Миркуловска, Бистрица 318
 Миркуловска, Милица 282, 318
 Мирчев, К. 136–138, 140
 Мирчева-Иванова, Д. 140
 Митева, Димка 318
 Митевски, Витомир 318
 Митић, Милунка 333
 Митков, Маринко 318
 Митковска, Лилјана 275
 Митревски, Лупчо 315
 Митриновић, Вера 275, 276
 Митровић, Анђелка 333
 Митровић, Брана 178, 184
 Митровић, Милован 300
 Митрофанова, О. Д. 310
 Михајловић, Велимир 288
 Михајловић, Стојан Ж. 311
 Мишеска-Томић, Олга 265, 276, 288, 313, 319
 Мишић-Илић, Биљана 276
 Мишић, Мирка 313, 319
 Младенов, Стефан 136, 140, 180, 184
 Младеновић, Александар 137, 140, 219, 230, 294, 304, 306, 333
 Младеновић, Живомир 311
 Младеновић, Радивоје 297
 Moguš, Milan 232
 Mozes, Huba 10, 14
 Molnár-Csikós, László 276
 Мојсова-Чепишевска, Весна 319
 Молошная, Т. Н. 47, 56
 Момировић, Петар 305
 Морковкин, В. В. 268

- Московљевић, Јасмина 297
 Мразовић, Павица 17, 18, 33, 89, 93, 288
 Мршевић-Радовић, Драгана 288, 306, 311
 Mounin, Georges 265
 Мургоски, Зозе 313, 319
 Misić, August 41, 47, 56
 Мустафа, Авзи 319
 Мушовић, Абдулах 276

 Naim, Afgan 325
 Најческа-Сидоровска, Марија 319
 Налимова, В. В. 14
 Napoli, Dona 214–218
 Настић, Рамила 268
 Neweklowsky, Gerhard 333, 335
 Невенић-Грабовач, Даринка 333
 Неделковска, Мила 319
 Недељков, Љиљана 112
 Недељковић-Ковачевић, Јасмина 305
 Naylor, Kenneth E. 283
 Некрашевич, И. В. 274
 Nehring, Dieter 306
 Несторовић-Петровски, Славница 330
 Niebaum, Hermann 13
 Niedźwidzki, W. 122, 127, 129
 Николић, Берислав 16, 33, 63
 Николић, Вера 283
 Николић, Љиљана 333
 Николић, Милија 333
 Николић, Мирослав 241–246, 288, 297, 325, 333
 Николовска, Виолета 333
 Николовска, Јелица 321
 Николовски, Атанас 319, 326
 Николовски, Виолета 283
 Никчевић, Војислав 300
 Новаков, Предраг 276, 291
 Новаковић-Лопушина, Јелица 276
 Новаковић, Стојан 87, 93, 115, 288, 290, 295, 297, 302, 305, 306, 326, 327, 332, 333
 Новаковић-Шашић, Дубравка 288
 Neumer, Katalin 266
 Newton, Isaac 8

 Oblak, Vatroslav 317
 Окука, Милош 306
 Онхајзер, Ингеборг 276
 Ortega, Gaset 268
 Ortega, Jose 268
 Austen, John L. 213, 266
 Остојић, Бранислав 300, 307
 Оташевић, Ђорђе 183, 184, 297

 Павловић, Звездана 105–110, 112, 288
 Павловић, Јелена 266
 Павловић, Миливој 132, 140, 232
 Павловић, Слободан 302, 305
 Палмер, Весна 319
 Пандев, Димитар 319
 Панева, Блага 319
 Пановска, Искра 292
 Паноска, Ружа 319
 Пантић, Мирослав 331, 333
 Paņecrová, L. 248
 Papi Bertuscelli, Marcella 14
 Папуга, Ирина 333
 Paris, Gaston 8
 Пауновић, Татјана 276
 Пахомова, Т. А. 276
 Пеев, Коста 319, 320
 Пејовић, Снежана 288
 Пенушлиски, Кирил, 320
 Перваз, Драгиња 288
 Перпић, Александар 266, 268, 297
 Перкучин, Слободанка 305
 Перовић, Славница
 Петков, 132
 Петкова, С. А. 277
 Петковска, Благица 333
 Petr, Jan 122, 129, 132, 140
 Петковић, Марина 268
 Петковић, Новица 254
 Петковска, Благица 320
 Петрова, К. А. 277
 Петровачки, Љиљана 297
 Петровић, Владислава 309
 Петровић, Драгољуб 241, 242, 295, 297, 300, 302, 333
 Петровић, Емил 326
 Петровић, Надежда 269, 289
 Петровић, Снежана 175–185, 289
 Петровски, Марина 307
 Петроска, Елена 283, 320
 Петрухина, Е. В. 277
 Пецо, Асим 59–78, 284, 297, 298, 299, 302, 307, 333
 Пешикан, Андреј 261, 328
 Пешикан-Љуштановић, Љиљана 311
 Пешикан, Митар 250, 251, 289, 298, 300, 325–328
 Пешковскиј, А. М. 147
 Пижурица, Мато 300, 301
 Пипер, Предраг 41–58, 204–213, 254, 266
 Płanka, Włodzimierz 283
 Плужаров, Оља 277
 Поварничина, Марина 283, 320

- Половина, Весна 7–14, 139, 140, 266, 289
 Полоски, Агим 292, 293
 Поп-Атанасов, Ѓорѓи 320
 Поп-Атанасова, Стоја 320
 Попић, Реља 325
 Попконстатинов, К. 137
 Поп-Панкова, Зорица 320
 Попов, А. В. 146, 148, 149, 150
 Попов, Бојан 135
 Попов, Душан 334
 Поповић, Људмила 277, 334
 Поповић, Љубомир 41, 49, 57, 87, 93,
 123, 129, 298, 301, 307
 Поповић, Мирјана 301
 Поповић, Михаило 269, 307, 308
 Popowska-Taborska, Hanna 280, 283, 286,
 289
 Потбња, А. А. 146, 148–150, 154–156
 Potier, Bernard 14
 Прајнесторфер, Рудолф 320
 Pranjković, Ivo 334
 Предојевић, Милорад 300
 Проева, Нада 320
 Прохорова, С. М. 14, 277
 Прћић, Љубица 277, 289
 Прћић, Твртко 289, 292, 301
 Руја, Marina 292
 Пујић, Саво 283
- Радановић, Угљеша 325
 Раденкова, Е. К. 277
 Раденковић, Љубинко 290, 311, 326, 334
 Радевска, Нела 321
 Радић-Дугоњић, Милана 277, 283, 289,
 307
 Радић, Првослав 307, 309
 Радмиловић, Раде 301
 Радовановић, Милорад 35, 45, 57, 266,
 283, 295, 298, 334
 Радовић-Тешић, Милица 298, 325
 Радојичић, Ивана 302
 Радуловић, Зорица 62, 63, 76, 298, 308
 Радуловић, Милорад 311
 Radford, A. 216
 Разбудуљко(-Човић), Л. И. 266, 277
 Рајић, Јелена 269
 Рајић, Љубица 334
 Рајичевић, Вучина 269
 Reimann, Monika 267, 269
 Ракић, Радомир 269
 Ракић, Станимир 15–33, 214–218, 298,
 301, 302
 Рамач, Јулијан 309, 325, 334
- Randall, J. 15, 33
 Раонић, Зоран 311
 Rafai, Eva 278
 Ремстић, Слободан 64, 75, 231–240, 254,
 298, 302, 303
 Роерер, Т. 15, 33
 Решетар, Милан 222
 Рибарова, Зденка 326
 Ристић, Стана 9, 13, 289, 307, 309, 334
 Ристовски, Блаже 321
 Родић, Никола 247–253, 294, 307, 326
 Роус, Донка 283
 Rusek, Jerzy 321
- Сааведра, Димка В. 307
 Сабадос, И. В. 283
 Сабенина, А. М. 145
 Савић, Свенка 269, 278, 279, 301
 Sawicka, Irena 293
 Савов, Ганчо 269
 Савова, Д. 100
 Sadnik, Linda 248
 Саздов, Симон 321
 Саздов, Томе 327
 Salazar-Orvig, Ann 10, 14
 Саламин, Эдит 278
 Самарција, Снежана 311
 Самарцић, Мила 292
 Сарафијановић, Тамара 298
 Svartvik, J. 79
 Севортян, Э. В. 177, 181, 184
 Селимски, Л. 132, 140
 Серафимов, Михаил 321
 Серебренников, Б. А. 187, 188, 199
 Serl, John 213
 Seriot, Patrique 8, 9, 14
 Сибиновић, Миодраг 327, 334
 Сикимић, Биљана 183, 184, 287, 289,
 326, 334
 Sikorska, Teresa 278, 283
 Силјански, Велко 321
 Simeon, Rikard 61, 183, 184, 239
 Симић, Милорад 325
 Симић, Радоје 88, 89, 93, 138, 140, 239,
 297, 298, 300, 301, 307, 308
 Симони, П. 157
 Синдик, Надежда Р. 305
 Skok, Petar 122, 124, 126, 129, 177, 179,
 180, 184
 Skubic, Mitja 291, 292
 Славнић, Милена 269
 Slawski, Franciszek 134, 140
 Сладојевић, Петар 325

- Смольская, Аделаида 307, 334
 Соболев, А. Н. 132–134, 140, 303
 Сокаль, М. А. 283
 Sokołowski, Jan 283
 Solecka, Kazimiera Maria 266, 280, 281,
 284, 285, 323
 Saussure, Ferdinand de 121, 129, 131, 140,
 212, 266
 Спасић, Љиљана 326
 Спасов. Људмил 284, 285, 293, 321
 Спринчак, Я. А. 144, 148
 Срезневский, И. И. 149, 248
 Стакић, Милан 123, 129
 Сталев, Георги 322
 Стаматоски, Благоје 322
 Стаматоски, Трајко 322
 Станић, Милија 178, 179, 185, 243
 Станковић, Богољуб 254, 278, 289, 326,
 334
 Станковић, Радоман 305
 Станковић, Станислав 327
 Станковска, Љубица 322
 Станојевећ, Веран 292
 Станојчић, Живојин 41, 57, 59–63, 66,
 74, 76, 87, 93, 123, 129, 239, 298, 300,
 301, 309, 334
 Staszewski, Jerzy 284
 Стевановић, Михаило 16, 21, 24, 33, 41,
 47, 52, 63, 67–69, 71, 74, 75, 81–83,
 87, 88, 91, 93, 123, 129, 232, 239, 327
 Степановић, Предраг 329
 Стефанија, Драги 322
 Стефановић, Ана 292
 Стефановић, Димитрије 295
 Стефановић, Димитрије Е. 295
 Стефановски, Љупчо 313, 322
 Стијовић, Рада 179, 185, 243, 289, 290,
 298
 Стијовић, Светозар 111–119, 219–230,
 290, 300, 301
 Стипанић, Ернест 8, 14
 Стојановић, Андреј 278
 Стојановић, Јелица 308
 Стојановић, Миодраг 334
 Стојановић, Смиљка 11, 14
 Стојановска, Јованка 312
 Стоева, Т. М. 278
 Стойков, Ст. 134, 139, 140
 Стојковска, Бојка 322
 Стојменовић, Чедомир 284
 Стојнић, Миџа 278, 327, 334
 Страделов, Георги 266
 Стриковић, Јован II. 229
 Суботин-Голубовић, Татјана 308, 328
 Суботић, Љиљана 295, 308
 Сувајдић, Бошко 311
 Тамаш, Јулијан 334
 Танасијевић, Слађана 269
 Танасић, Срето 87–94, 254–256, 266, 298,
 299, 309
 Тангуровска, Лидија 322
 Тарановский, К. Ф. 327
 Тарланов, Замир. К. 143–164, 284
 Tekarz, Emil 284
 Телебак, Милорад 301
 Терзиоски, Растислав 322
 Терзић, Александар 254, 278, 283, 284,
 299
 Терзић, Богдан 254, 269, 278, 290, 297,
 308, 327
 Терић, Гордана 265, 266, 292, 308
 Тешановић, Драго 299
 Tešitclová, M. 122, 129
 Тешић, Милосав 325, 326
 Тимовски, Владо 329
 Тир, Марија 299
 Туг, Michal 278, 284
 Тихонов, А. Н. 190, 199
 Tietze, A. 176, 185
 Тодорева, Илина 322
 Тодорова, Лилјана 322
 Тодоровски, Гане 323, 327
 Тодоровски, Томислав 327
 Толстой, Н. И. 327, 331
 Тома, Савица 267, 269
 Tomas, Paul-Louis 134, 140
 Tomić, Žanko 309
 Томић, Миле 179
 Томовић, Слободан 225, 229
 Топић, Мирослав 327
 Topolińska, Zuzanna 266, 267, 278, 279,
 284, 316, 323, 334
 Тодоровић, Миодраг М. 293
 Тофоска, Станислава-Сташа 285, 323
 Тоциновски, Васил 323
 Точанац(-Миливојевић), Душанка 266, 267,
 279
 Тошовић, Бранко 49, 57, 309
 Трајкова, Катница 323
 Трајковски, Благоја 323
 Трбојевић, Ивана 265
 Трифуновић, Љубица 270, 279
 Traugott, Elizabeth Closs 41, 57
 Трофимкина, О. И. 295, 299
 Трубачев, О. Н. 172, 290

- Трубецкой, Н. С. 8, 9, 317
Трудић, С. 129
Turčan, Jaroslav 279
Тушевски, Ванчо 323
- Ћирић, Љубисав 114, 117
Ћирковић, Милорад 279, 285
Ћорац, Милорад 59
Ћорић, Божо 300, 301, 305, 309
Ћупић, Драго 179, 185, 221, 241–246,
290, 297–299, 303, 327
Ћупић, Желько 114, 179, 185, 241–246,
290
Ћурчија, Марија 311
- Ујес, Алоја 335
Улуханов, И. С. 19, 33
Unbegaun, Boris 308
Urban, Kristina 323
Урошевић, Атанасије 112
Uršulesku-Miličić, Rodika 291, 292
Усикова, Рина 285, 293, 323
Ушакова, Д. Н. 122, 130
- Vasmer, Max 169, 172
Федотова, Н. В. 285
Фејса, Михајло 325, 326
Фекете, Егон 290, 297, 299, 301, 325, 326
Фелбабов, Владислава 279
Feleszko, Kazimierz 285, 299
Fielder, Grace E. 294
Fillbaum, C. 14
Ford, Cecilia 13
Foulon-Hristova, Jordanka 312
Fratucan, Marina 299
Friedman, Victor A. 294, 303, 323
Friedrich, Paul 4, 6
- Хабургаев, Г. А. 168, 172
Navránek, Gizela 285
Naiman, John 41, 42, 51, 57
Hajnšek-Holz, M. 122, 130
Halidey, M. A. 10
Халиловић, Сенахид 35, 38, 285
Хамити, Аслан 292, 323
Hamm, Josip 36, 249
Hamp, Eric P. 294
Хаџи-Џенић, Радомир 325, 326
Haensch, Günther 291
Харалампиев, Ив. 131, 139, 140, 141
Хераклит, 7
Herodes, Stanislav 248
- Хлебец, Борис 129, 265, 267, 291, 292,
299
Horák, Emil 281, 285
Храковский, В. С. 41, 46, 57
Христова, Дореана 323, 324
Hronek, Jiří 281, 285
- Цветковић, Бранислав 305
Цветковска, Емилија 324
Цветковски, Владимир 279, 292, 324
Цветковски, Живко 324
Џвијић, Олга 325, 326
Цейтлин, Р. М. 167, 172, 248
Цыхун, Г. А. 131, 132, 141, 181, 184
Цонсв, Б. 134, 136, 140
Црвенковска, Емилија 333, 335
- Чабаркапа, Петар 290
Џабеј, Е. 180, 185
Чавић, Едита 335
Чаркић, Милосав Ж. 267, 309
Челебић, Јован 311
Чемериќић, Димитрије Ј. 234
Чернявская, Татьяна 269
Чернева, Н. П. 279
Чешљар, Мирјана 178, 180, 185
Чигоја, Бранкица 306, 308
Чобај, Тимотеј 326
Човић, Бранимир 267, 279
Chomsky, Noam 15, 32, 213, 214
Чорба, Бела 290
Чудомировић, Биљана 328
Čulić, Gracijela 288
Чундева, Нина 324
Чупаревић, Благоје 234
- Джамбазов, П. 131, 139
Джурова, Аксинија 304
Jackendoff, Ray 12, 13, 215
Џунић, Викторија 274, 279
- Schallert, Joseph 322
Chantraine, P. 39
Šarić, Ljiljana 285
Шахматов, А. А. 150, 151, 152, 153, 190
Chvany, Catherine V. 4, 6
Шварговски, Штефан 285
Шевић, Радмила Б. 267, 279, 335
Шинборска, Вислава 64
Šimundić, Mate 113
Шипка, Данко 335
Шипка, Милан 62, 63, 76
Škaljić, Abdulah 176, 177, 178, 185

- Шкорић, Катица 303, 305, 335
Шмигер, Роланд 285, 324
Schmidt, Wilhelm 8
Шнел-Живановић, Маргита 279
Шобајић, Петар 116
Шокларова-Љоровска, Германија 285, 286
Шпадијер, Ирена 292
Шпис-Ћулум, Марија 303
Штављанин-Ђорђевић, Љубица 290
- Štefanić, Vj. 249
Štrekelj, K. 176, 177, 185
Штудинер, Михаил А. 295
Шћепановић, Михаило 290, 299, 310,
311, 326
Шумигора, Л. И. 279
Schuchardt, Hugo 8, 9
Щерба, Л. В. 190, 200
Щербак, А. М. 198, 200

Регистре израдио *М. Н.*

